

Giredi 3

KOTARA 2

XITSONGA

RIRIMI

RA LE KAYA

**Nkunguhato
wa Dyondzo**

KU TIPALUXA/MAENDLELO YO HLELA

Eka vatirhikulorhi,

Ma amukeriwa eka Nongonoko wa NECT Ririmi ra le Kaya!

Mi ta xiyisisa leswaku switirhisiwa swa NECT Ririmi ra le Kaya swa Kotara 2 swi tumbuluxiwile hi xinkadyana lexitsongo swinene. Hi xivangelo lexi, ha amukela leswaku ku hlela loku yaka emahlweni na ku cincacinca swi nga ha va kona.

Hi nga tsakela leswaku na n'wina mi va na vun'wini wa switirhisiwa leswi, na ku tirhisana na xipanu xa hina ku endla mpfuxeto nkarhi na nkarhi na ku antswisa vuhundzuluxi. Loko mi kuma swihoxo, mi komberiwa ku landzelela maendlelo lawa ku vika:

- 1 Rhumela email eka adirese leyi faneleke:
xitsonga@homelanguage.co.za
tshivenda@homelanguage.co.za
sepedi@homelanguage.co.za
siswati@homelanguage.co.za
isizulu@homelanguage.co.za
isindebele@homelanguage.co.za
isixhosa@homelanguage.co.za
sesotho@homelanguage.co.za
setswana@homelanguage.co.za
afrikaans@homelanguage.co.za
english@homelanguage.co.za
- 2 Eka ntila wa nhlokomhaka, tsala tsalwa leri yelanaka. Xikombiso: GIREDI YA 3 KOTARA YA 1 NKUNGUHATO WA DYONDZO MAPAPILA YA 45–47
- 3 Eka miri wa imeyili, longoloxa ku cinca loku fanelaka ku endliwa. Kumbe, ndlela yin'wana, endla ku cinca ebukwini kutani u sikena kumbe u teka xifaniso xa papila ra kona, kutani u swi khomanisa kutani u rhumela hi imeyili.
- 4 Loko u ri na mhaka leyikulu ya ririmi leyi u lavaka ku hi lemukisa, hi kombela u kombisa hi ku swi tsala eka ntila wa nhlokomhaka. Xikombiso: VUMBHONI BYA RIRIN'WANA RA MUGANGA
- 5 Kutani, eka miri wa imeyili, U komberiwa ku hlamusela mhaka.
- 6 Mi komberiwa ku rhumela ti-imeyili hinkwato ti ri na vito, xiyimo na nomboro ya riqingho ra n'wina, leswaku hi ta kota ku tihlanganisa na n'wina loko swi fanela ku va na nkanerisano na n'wina.
- 7 **Hi khensa ku hoxa xandla hi ku engetela ntokoto wa n'wina eka phurogiremu leyi. Hi lava ku tiyisisa leswaku vuhundzuluxi bya kahle, lebyi lulameke eka ririmi rin'wana na rin'wana byi andlariwile eka matsalwa hinkwawo.**

Leswi nga endzeni

Tinotsi ta Maendlelo	v
Maendlelo Xidzi	xiii
Vhiki 1 Nkongomelo: Ku ti toloveta swi vumba ku hetiseka!	1
Musumbhunuku	3
Ravumbirhi	9
Ravunharhu	15
Ravumune	22
Ravuntlhanu	26
Vhiki 2 Nkongomelo: Ku ti toloveta swi vumba ku hetiseka!	31
Musumbhunuku	33
Ravumbirhi	38
Ravunharhu	44
Ravumune	51
Ravuntlhanu	55
Vhiki 3 Nkongomelo: Mindyangu yi hlayisana	59
Musumbhunuku	61
Ravumbirhi	66
Ravunharhu	72
Ravumune	79
Ravuntlhanu	83
Vhiki 4 Nkongomelo: Mindyangu yi hlayisana	87
Musumbhunuku	89
Ravumbirhi	94
Ravunharhu	100
Ravumune	107
Ravuntlhanu	112
Vhiki 5 Nkongomelo: Ku xanisa	117
Musumbhunuku	119
Ravumbirhi	124
Ravunharhu	130
Ravumune	137
Ravuntlhanu	141

Vhiki 6 Nkongomelo: Ku xanisa	145
Musumbhunuku	147
Ravumbirhi	152
Ravunharhu	159
Ravumune	166
Ravuntlhanu	171
Vhiki 7 Nkongomelo: Hi vatsari	175
Musumbhunuku	177
Ravumbirhi	182
Ravunharhu	188
Ravumune	195
Ravuntlhanu	199
Vhiki 8 Nkongomelo: Hi vatsari	203
Musumbhunuku	205
Ravumbirhi	211
Ravunharhu	217
Ravumune	224
Ravuntlhanu	228
Vhiki 9 Nkongomelo: Swilo leswi hi chavisaka	233
Musumbhunuku	235
Ravumbirhi	241
Ravunharhu	248
Ravumune	255
Ravuntlhanu	260
Vhiki 10 Nkongomelo: Swilo leswi hi chavisaka	265
Musumbhunuku	267
Ravumbirhi	272
Ravunharhu	279
Ravumune	286
Ravuntlhanu	290

Tinotsi ta Maendlelo

Mimbuyelo ya dyondzo

Kotara leyi, vadyondzi va wena va fanela ku fikelela mimbuyelo leyi:

KU YINGISELA NA KU VULAVULA

- Vadyondzi va fanele va kota ku vula kumbe ku yimbelela 4 wa swinsin'wana kumbe tinsimu tintshwa.
- Vadyondzi va fanele va kota ku va na xiave eka nkanerisano wa tllasi ku avela hi vutivi bya masungulo.
- Vadyondzi va fanele va kota ku kanerisana hi xitori xo hlaya swin'we, va tirhisa rimba ra nkanerisano tanihi xiletelo.
- Vadyondzi va fanele va kota ku endla switori swa vona vini eka Nghingiriko wa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- Vadyondzi va fanele va kota ku vulavula hi leswi va swi tsaleke.
- Vadyondzi va fanela ku twisisa na ku kota ku tirhisa ntivomarito lowu landzelaka:

ti toloveta	ringanisa	tsekatseka	ninginisile	ku tiyimisela	tshiketa
vilela	humelela	tsandzeka	ntlhonthlaka	mucopi	kongomisa
nkongomo	xikongomiso/ pakani	bumabumela	tiyisela	ku tikukumuxa	rhandza
la rhandzaka	ntsheketo	hlayisa	hlayisana	phaphete	kombisa
rivateka	langutiseke	oma	xiphemu xa xinkwa	xinkwa xo oxiwa	lehisa mbilu
xivindzi	langalanga	ku humelela	tiyimiserile	lerisa	swileriso
tiyisela	tsekatseka	ringanisa	nyuma	hlevetela	muhlaleri
tihanyi	onhakile	ntshunxekile	ku tlanga bolo	pakani	nyikiwile
muluveri	la rhurheke	ririmi	mpfumawulo	kanakana	honisa
seketela	ndzexe	xivundza	fokisi	vuthala	dayari
lavisisa	ndzavisiso	vilerisa	ku tsala hi ku kandziyisa	ku tsala hi ku kokela	hungu
tumbuluxa	xo tumbuluxiwa	thekinoloji	tempele	khongela	mutsari
rhekhoda	yelana	maribye	vumba	swiendlo	norho
norho wo chavisa	xipuku	chava	famba hi swikunwana	hala	ba hi matimba
rhurhumela	huwelela	xitshuketa	xitshuketana	hlasela	ngati

swa ngati	kanakana	rhendzeriwa	tshuka	chuha	ehansi
hefemuteka	hefemuteka hi ntshunxeko				

NDZEMUKO WA MIMPFUMAWULO NA MIMPFUMAWULO

- 1 Vadyondzi va fanele va kota ku tiva mimpfumawulo hi ku yi vula.
- 2 Vadyondzi va fanele va kota ku lemuka mimpfumawulo leyi landzelaka hi ku olova.
- 3 Vadyondzi va fanele va kota ku twananisa na ku hambanisa mimpfumawulo leyi landzelaka:

ph	pf	vh	ns	bv	nc
nk	mp	py	qh	tw	tl
n'	uo				

Vadyondzi va fanele va kota ku ava marito lama landzelaka hi swiphemu:

phama	phela	phepha	philisi	phorisa	phopha
pfuta	pfala	pfuma	pfurha	pfimba	pfuka
vhiki	vhakacha	vhengele	vhilwa	vholumu	vhilopo
nsuna	nsovo	nsuku	nsele	nsinya	nsimu
bvubvuka	bvutama	bvubvuka	bvumba	bvinya	bvele
ncila	ncinci	ncovo	ncuva	nceka	ncina
nkarhi	nkahelo	nkombe	nkani	nkava	mpama
mpahla	mpandla	mpetso	pyitla	pyanya	qhavula
qhavulela	qhiva	qhivi	qhiveka	qhuva	twela
twisisa	twanana	twakala	twala	twisa	tlanga
tlimbiwa	tliloko	tluka	tlumba	tluta	n'hweti
n'wana	n'anga	n'wala	n'hwembe	n'wendzanhala	muongori
muoxi	muoki	muolovisi	muondli		

KU HLAYA

Vadyondzi va fanele va kota ku hundzuluxa marito lama landzelaka:

phama	phela	phepha	philisi	phorisa	phopha
pfuta	pfala	pfuma	pfurha	pfimba	pfuka
vhiki	vhakacha	vhengele	vhilwa	vholumu	vhilopo

nsuna	nsovo	nsuku	nsele	nsinya	nsimu
bvubvuka	bvutama	bvubvuka	bvumba	bvinya	bvele
ncila	ncinci	ncovo	ncuva	nceka	ncina
nkarhi	nkahelo	nkombe	nkani	nkava	mpama
mpahla	mpandla	mpetso	pyitla	pyanya	qhavula
qhavulela	qhiva	qhivi	qhuveka	qhuva	twela
twisisa	twanana	twakala	twala	twisa	tlanga
tlimbiwa	tliloko	tluka	tlumba	tluta	n'hweti
n'wana	n'anga	n'wala	n'hwembe	n'wendzambahala	muongori
muoxi	muoki	muolovisi	muondli		

Vadyondzi va fanele va kota ku hlaya marito lama landzelaka hi ku ma vona:

erivaleni	susumetela	xiboho	bele	tshemba	copa
ndzinganiso	hlalela	korola	losa	hlayisa	oxiwa
hlawuleka	timbhovo	phaphete	chovha	rhiboni	ephakeni
langalanga	tirapela	gungula	xanisiwa	hlundzuka	vonelo
vahlaleri	tlhungute	xidudlha	hunisa	vuenti	tlangisa
dayari	swihundla	xikandza	mafokisi	vuthala	tumbuluxe
swigwitsirisi	gandzelo	tshovelo	vukheta	ntlangu	tima
chuhile	norho	hatima	gada	nkungwa	bodo
weta	xikaringani				

Vadyondzi va fanele va kota ku hlaya na ku hlanganisa xitshuriwa tanihi xikombiso lexi landzelaka:

Magezi u huma ngati enengeni. Ndzi vonile nghala entangeni wa swiharhi. Swi na nghozi ku tlanga hi gezi. Makhamba a va ambale swipfala nghohe. Ndzi fayile nghilazi ya mati. Masocha u huma eka Nghezimani. Endris u gada bodo yo famba ehenhla ka lwandle. Endris a sungula ku weta a ya laha magandlati a ma sungula kona.

NTWISISO

- 1 Vadyondzi va fanele va kota ku endla minkumbetelo hi xitshuriwa hi ku hlaya swifaniso.
- 2 Vadyondzi va fanele va kota ku tsundzuka vuxokoxoko hi xitshuriwa.
- 3 Vadyondzi va fanele va kota ku rungula hi xitshuriwa.
- 4 Vadyondzi va fanele va kota ku landzelerisa swiendleko eka xitshuriwa.
- 5 Vadyondzi va fanele va sungula ku twisisa leswaku swi vula yini ku va na xifaniso xa miehleketo, ku hlanganisa, ku kumbetela na ku tivutisa hi xitshuriwa.
- 6 Vadyondzi va fanele va kota ku anakanya xitshuriwa hi ku tirhisa rimba ra nkanerisano.

- 7 Vadyondzi va fanele va kota ku hlamula swivutiso swa ntwisiso leswi tsariweke swa xitshuriwa.
- 8 Vadyondzi va fanele va kota ku endla nkomiso wa xitshuriwa.

KU TSALA

- 1 Vadyondzi va fanele va kota ku dirowa xifaniso lexi hundzisaka nhlamuselo.
- 2 Vadyondzi va fanele va kota ku engetela lebulu yin'we kumbe timbirhi eka leswi va swi diroweke.
- 3 Vadyondzi va fanele va kota ku hetisa rimba ra matsalelo ro koma.
- 4 Vadyondzi va fanele va kota ku tsala x wa tindzimana hi ku tirhisa rimba ra matsalelo kumbe kungu.
- 5 Vadyondzi va fanele va kota ku tsala: nongonoko/papila.

KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

- 1 Vadyondzi va fanele va kota ku hlayela ehenhla ku suka eka tibuku ta vona to hlaya leti ringanisiweke eka ntlawa wa lava va swi kotaka na mudyondzisi.
- 2 Vadyondzi va fanele va kota ku tirhisa vutivi bya mimpfumawulo, vuthala bya mbangu na ku lemuka marito ya ntolovelo loko va ri eku hlayeni.
- 3 Vadyondzi va fanele va sungula ku tikambela hi voxe ku tsundzuka marito na matwisiselo.

Switirho na switirhisiwa leswi Nyikiwaka

Tekelani enhlokweni leswaku hinkwaswo switirhisiwa leswi nyikiwaka i swa xikolo. Switirhisiwa swi ta humesiwa kan'we ntsena, kutani swi fanele swi rhekhodiwa na ku hlayisiwa.

Eka Kotara 1 vadyondzisi va nyikiwa switirhisiwa leswi landzelaka:

1 Tibodo to hlovohatiwa ta nkombiso xa 4

Tirhisa tibodo leti ku endla rimba ra mintirho ya wena ya vhiki. Vhiki rin'wana na rin'wana, endla nkombiso wa: mpfumawulo na marito ya wena; marito lama tirhisiwaka ngopfu; nkongomelo wa marito ya ntivomarito; mimpfapfarhuto/swifaniso; na rimba ra matsalelo.

2 Chati/tichati ta Ntivontsalo

Endla nkombiso wa tichati leti emahlweni ka tlilasi, leswaku vadyondzi va ti vona kahle. Vadyondzisi va Giredi 1 na 2 va ta nyikiwa tichati ta matsalelo ya Nkandziyiso wa Ntivontsalo. Vadyondzisi va Giredi 3 na 3 va ta nyikiwa tichati ta Ntivontsalo ta matsalelo ya Nkandziyiso na ta matsalelo yo Koka.

3 Kotara 1: Nkunguhato wa dyondzo

Tirhisa nkunguhato lowu wa dyondzo ku vona leswi faneleke ku dyondzisiwa siku na siku. Maendlelo hi vuenti ma ku byela leswi u faneleke ku dyondzisisa xiswona dyondzo yin'wana na yin'wana. Mavhiki mambirhi lawa yo sungula eka Kotara 1, u ta landzelela nongonoko wa ndzetelo.

4 Kotara 1: Xiletelo xo Landzelerisa ntirho

Tirhisa tsalwa leri ku hetisa Nkunguhato wa Dyondzo wa Lembe na Lembe na Nkunguhato wa Kotara ya wena. Gwajula na ku tsala masiku eka dyondzo yin'wana na yin'wana na le ka Nghingiriko wa mahlelelo loko u ri karhi u endla. Tikambisise eka madyondziselo ya wena.

5 Kotara 1: Buku Leyikulu

Tirhisa buku leyikulu ya switori loko ku ri nkarhi wa tidyondzo to Hlaya Swin'we. Ku na nhungu wa switori hi kotara – xitori xin'we hi vhiki rin'wana na rin'wana.

6 Kotara 1: Phakete ra switirhisiwa

Phakete ra switirhisiwa ri katsa minchumu leyi landzelaka:

- **Maphepha ya swikombakomba ya Marito** ya nyikiwela nkongomelo wa ntivomarito; marito lama tirhisiwaka ngopfu; mimpfumawulo na marito. Tsemelela u veka hi nxaxamelo lowu faneleke. Tirhisa maphepha ya swikombakomba ya marito na tibodo ta nkombiso.
- **Mimpfapfarhuto ya nkongomelo wa ntivomarito** ya nyikiwile laha swi faneleke. Tsemelela u veka hi nongonoko lowu faneleke. Tirhisa maphepha ya swikombakomba leswi swa marito na tibodo ta nkombiso.
- **Maphepha ya Vutshila byo hlamusela xitori** ya nyikiwile eka nkongomelo wun'wana na wun'wana. Lowu i nongonoko wa 3 kumbe 4 wa swifaniso leswi hlamuselaka xitori. Ku na 10 wa minkandziyiso hi phepha rin'wana na rin'wana – rin'we hi ntlawa lowutsongo. Endla minkandziyiso yo tatisa loko swi laveka.
- **Maphepha yo Rhekhoda Mahlelelo** ya nyikiwile ku rhekhoda mbuyelo na swibumabumelo swa kotara.

7 Kotara 1: Maphepha yo Hlaya 8

Ku nyikiwile nhungu wa maphepha yo hlaya hi kotara – rin'we hi vhiki rin'wana na rin'wana kusukela eka vhiki ra vu3 ku fikela eka vhiki ra vu4. Tirhisa maphepha lawa na tlilasi hinkwayo hi nkarhi wo hlaya hi ntlawa lowu leteriwaka. Ku na 20 wa minkandziyiso hi phepha rin'we ro Hlaya. Endla minkandziyiso yo tatisa loko swi laveka.

Endlelo ra Ntolovelo hi Vhiki na Vhiki: 7 wa tiawara

- 1 Nongonoko wa madyondzelo wu landzelela endlelo ro fana ra ntolovelo vhiki rin'wana na rin'wana.
- 2 Leswi swi olovisela vadyondzisi na vadyondzi ku swi landzelela.
- 3 Vadyondzi va nga tilulamisela Nghingiriko lowu landzelaka loko va tiva ntolovelo lowu.

- 4 Endlelo ra ntolovelu ri huma eka nkarhi wa mpimohansi wa Ririmi ra le Kaya eka XIPHOKHAMA: 7 wa tiawara hi vhiki.
- 5 Ntolovelu lowu wu endliwe leswaku wu tirha tanihi xiphemu xa nongonoko wa tindzimibirhi ku katsa na nongonoko wa madyondzelo ya PSRIP EFAL.
- 6 U komberiswa ku endla nkombiso wa/damarheta ntolovelu lowu etlilasini ya wena na ku ringeta ku wu dyondza hi mbilu!

MUSUMBHU-NUKU		RAVUMBIRHI		RAVUNHARHU		RAVUMUNE		RAVUNTL-HANU	
Migingiriko ya swanomo	15			Migingiriko ya swanomo	15			Migingiriko ya swanomo	15
		Mimpfumawulo	15	Mimpfumawulo	15	Mimpfumawulo	15		
Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15	Ntivontsalo	15				
Ku hlaya hi ntlawa	15	Ku hlaya hi ntlawa	15			Ku hlaya hi ntlawa	15	Ku hlaya hi ntlawa	15
Ku tsala	30			Ku tsala	30				
Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30
1.45		1.15		1.45		1.00		1.15	

Malulamiso hi vhiki na vhiki

Swi na nkoka swinene ku tsundzuka leswaku nongonoko wa Ririmi ra le Kaya wu hungutile xilaveko xo KUNGUHATA hi vadyondzisi, kambe ku TILULAMISELA swa ha laveka! Ndzhenga wun'we kan'we hi vhiki, hlanganani na vatirhikuloni (hinkwavo vadyondzisi va Xiyimo xa Masungulo), kutani mi tilulamiso swin'we.

Loko u ri karhi u tilulamisa, tsundzuka ku:

- 1 Hlaya nkunguhato wa dyondzo wa vhiki rero.
- 2 Tiyisisa leswaku u tiva na ku twisisa maendlelo/madyondziso lawa ma faneleke ku tirhisiwa. Loko swi nga ri tano, yana eka xiyenge lexi tsariweke 'Maendlelo hi Vuenti' ku endla mpfuxeto hi laha swi faneleke ha kona.
- 3 Lexi landzelaka, langutisa makhadi ya swikombakomba na mimpfapfarhuto kumbe swifaniso leswi lavekaka eka nkongomelo wa ntivomarito, marito lama tirhisiwaka ngopfu, mimpfumawulo na rimba ra matsalelo. Lulamisa makhadi ya swikombakomba na mimpfapfarhuto hi ndlela leyi landzelaka:
  - a Tsemelela makhadi ya swikombakomba kumbe mimpfapfarhuto.
  - b Ringeta ku swi damarheta eka bokisi ro tiyela kumbe phepha.
  - c Loko swi koteka, lamineta kumbe u khavhara hi pulasitiki.

- d Veka makhadi ya swikombakomba swa dyondzo eka mvhilopho, kumbe u swi boha hi rhekere.
- 4 Hlengeta swin'wana switirhisiwa leswi u nga swi lavaka, ku katsa swifaniso kumbe minchumu leyi khomekaka.
- 5 Languta leswaku Buku Leyikulu yi tshamisekile.
- 6 Hlaya migingiriko ya le ka Buku yo tirhela ya DBE leyi u faneleke ku yi hetisa.
- 7 Titolovete ku endla tidyondzo ta ku tsala.
- 8 Tiyisisa leswaku Xiletelo xa wena xo Landzelerisa xi fambisana – na – masiku ku suka eka vhiki leri hundzeke na ku tikambisisa ku ya emahlweni ka wena.

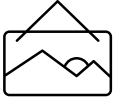
Minkongomelo na nkarhi lowu kongomisiweke eka ku Hlaya

NOMBORO YA VHIKI	NKONGOMELO	XITSHURIWA XO HLAYA SWIN'WE	PHEPHA RA KU HLAYA
1	Ku ti toloveta swi vumba ku hetiseka!	Xikanyakanya lexintshwa xa Bheki	1
2	Ku ti toloveta swi vumba ku hetiseka!	Li Jie, mucopi wa nyiko yo hlamarisa	2
3	Mindyangu yi hlayisana	Xinkwa xo oxiwa xo hisa xi le ku teni	3
4	Mindyangu yi hlayisana	Ku langalanga ka Candice na Carla	4
5	Ku xanisa	Xikolo lexintshwa xa Jojo	5
6	Ku xanisa	Timeo a pfuna ndyangu wa yena	6
7	Hi vatsari	Dayari ya Mandu ya le xihundleni	7
8	Hi vatsari	Vatsari vo sungula va misava	8
9	Swilo leswi hi chavisaka	Ku na xinghunghumana ekhabodini ya mina	9
10	Swilo leswi hi chavisaka	Tidolfin ti pfuna	10

Kotara 1: Nongonoko wa Mahlelelo

Nongonoko wa Makambeleso wu endliwile hi ku ya hi mpfumelelo wa *Abridged Section 4* ya XIPHOKHAMA. Leswi swi nga kumeka endzhaku ka Xiletelo xo Landzelerisa ntirho xa kotara yin'wana na yin'wana.

Minkombiso etlilasini

TIBODO TA NKOMBISO

- 1 Tanihi xiphemu xa nongonoko lowu, u ta nyikiwa mune wa tibodo ta nkombiso ta mihlovo yo hambanahambana letikulu.
- 2 Bodo yin'wana na yin'wana yo hlovohatiwa yi ta tirhisiwa ku kombisa ntlawa wo hambana wa marito ya vhiki.
- 3 Tirhisa tibodo leti hi mukhuva lowu:
  - a **Bodo ya rihlaza** – nkombiso wa nkongomelo wa marito wa ntivomarito na mimpfapfarhuto ya vhiki.
  - b **Bodo ya wasi** – nkombiso wa marito lama tirhisiwaka ngopfu vhiki rero.
  - c **Bodo ya xitshopana** – nkombiso wa mpfumawulo na marito ya vhiki.
  - d **Bodo ya pinki** – nkombiso wa rimba ra matsalelo ya vhiki.
- 4 Marito lama ma fanele ku cinciwa vhiki rin'wana na rin'wana.
- 5 U komberiwa leswaku u nga tshiki nkongomelo wa ntivomarito na mimpfapfarhuto ya lembe hinkwaro. Minkombiso yi fanele yi va leyi nga na vuxaka na nkongomelo lowu u wu endlaka. Loko tlilasi hinkwayo yi tele hi marito na mimpfapfarhuto a yi tiyiseleki, naswona vadyondzi a va nge he ma lemuki marito lawa.
- 6 Loko u susile marito na mimpfapfarhuto, veka kahle efayilini.
- 7 Hlayisa kahle marito lawa leswaku u ta kota ku ma tirhisa lembe leri landzelaka.

TAFULA RA NKONGOMELO

- 1 Ringeta ku tumbuluxa tafula ra nkongomelo etlilasini ya wena.
- 2 Tirhisa ndhawu leyi ku endla nkombiso wa swifaniso na minchumu yo khomeka leyi yelanaka na nkongomelo.
- 3 Lebula minchumu leyi, leswaku vadyondzi va ta kota ku dyondza ntivomarito lowu.

Maendlelo Xidzi

Malawulelo ya tlilasi

Man'wana ya maqhinga ya nkoka ya malawulelo/mafambiselo ya tlilasi ya katsiwile tanihi 'maendlelo hi vuenti'. Lawa hi wona maqhinga lama tirhisiweke minkarhi hinkwayo laha ka nongonoko lowu, kutani swi na nkoka ku ma landzelela.

Xikongomelo: ku antswisa nkarhi – eka – ntirho, matikhomelo na ntirhisano exikarhi ka vadyondzi. Ku hunguta ku kavanyeteka ka tidyondzo. Ku tivisa xiphemu xa ntlangu ku dyondza.

MATSHAMELO NA MINTLAWA LEYITSONGO

- 1 Swi na nkoka swinene ku ti nyika nkarhi na ku xiyisisa hi vukheta leswi vadyondzi u va tshamisisaka xiswona etlilasini.
- 2 Loko u ri karhi u endla leswi, swi na nkoka ku tekela leswi enhlokweni:
  - a **Tshamisisa vadyondzi hi vuswikoti byo hambana-hambana** – a wu lavi vadyondzi lava tikeriwaka ku tshama swin'we, na lava nga na vuswikoti swinene va tshama swin'we. Hlanganisa vadyondzi leswaku tlilasi hinkwayo yi va ndhawu ya vadyondzi va vuswikoti byo hambanahambana.
  - b **Tshamisisa vadyondzi hi vukheta ku papalata kwetlembetano na huwa.** U nga tshamisisa vadyondzi lava karhatanaka swin'we. U nga tshamisisa vadyondzi lava nga miyeriki ku vulavula swin'we. Papalata swiphiqu hi ku hambanisa vadyondzi lavo tano.
- 3 Eka nongonoko wa madyondzelo, ku na migingiriko yi nga ri yingani leyi lavaka leswaku vadyondzi va tirha hi mintlawe leyitsongo.
- 4 Mintlawe leyi yi fanele ku va ya 3–4 wa vadyondzi, lava tshameke swin'we ekusuhi. Endla leswi, leswaku loko u byela vadyondzi ku tirha hi 'mintlawe ya vona leyitsongo' va swi endla hi xihatla na hi ku olova, va nga rhendzeleki ngopfu.
- 5 Loko vadyondzi va tshame hi mintlawe, ndlela yo olova yo vumba mintlawe leyitsongo i ku va vadyondzi vambirhi eka ntila wa le mahlweni va hundzuluka va languta vadyondzi vambirhi lava nga le ndzhaku ka vona eka ntila wa vumbirhi. Va nga vumba ntlawa wa mune hi xihatla na hi ku olova.
- 6 U nga tshikeli leswi emavokweni ya vadyondzi. Teka xiboho xa leswi u nga ta vumbisa xiswona mintlawe leyitsongo etlilasini ya wena, kutani u va toloveta leswi va nga ta yisa xiswona eka mintlawe leyi hi xihatla va miyerile.
- 7 Loko u vona leswaku mavumbelo lawa ya ntlawa a ma tirhi, cinca maendlelo hi ntlawa – u nga sindzisi/boheleli vadyondzi ku tirha swin'we.

MALAWULELO YA MINKANERISANO YA NTLAWA

- 1** Eka nongonoko wa madyondzelo, ku na migingiriko yi nga ri yingani leyi lavaka vadyondzi ku khoma minkanerisano hi ntlawa.
- 2** Toloveta vadyondzi ku endla hi ndlela leyi landzelaka:
  - a** Xosungula, vadyondzi va fanele ku va eka mintlawwa ya vona leyitsongo.
  - b** Leswi landzelaka, vadyondzi va fanele va tekela enhlokweni swivutiso swa nkanerisano kumbe rimba.
  - c** Kutani, mudyondzi un'wana na un'wana u fanele a kuma nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana, naswona:
    - Mudyondzi 1 u fanele ku hlamula Xivutiso 1
    - Mudyondzi 2 u fanele ku hlamula Xivutiso 1
    - Mudyondzi 3 u fanele ku hlamula Xivutiso 1
    - Mudyondzi 4 u fanele ku hlamula Xivutiso 1
    - Mudyondzi 1 u fanele ku hlamula Xivutiso 2
    - Mudyondzi 2 u fanele ku hlamula Xivutiso 2
    - Mudyondzi 3 u fanele ku hlamula Xivutiso 2
    - Mudyondzi 4 u fanele ku hlamula Xivutiso 2
    - Swi fambisa xisweswo
- 3** Ku nga va mavonelo ya kahle ku tirhisa 'nhonga leyi khavisiweke/ribye/xa nchumu' ku lawula leswi.
  - a** Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana xa nchumu ku fana na nhonga leyi khavisiweke kumbe ribye.
  - b** Munhu loyi a khomaka xa nchumu lexi hi yena a vulavulaka, lavan'wana hinkwavo entlaweni va yingisela.
  - c** Loko mudyondzi wosungula a vulavurile, yena u fanele ku hundzisela xanchumu xa kona eka mudyondzi loyi a landzelaka, swi fambisa sweswo.
- 4** Loko ntlawa wu fanele ku ya nyika mbuyelo, naswona hinkwavo va hlamurile, ntlawa wu nga hlawula tinhlamulo to antswa swinene ta xivutiso xin'wana na xin'wana.

MIGINGIRIKO YO NCICA MAHLAYELO

- 1** Hi minkarhi hinkwayo ya tidyondzo ta ku Hlaya hi Ntlawa loku leteriwaka, vadyondzisi va fanele ku tirha na mintlawwa yimbirhi.
- 2** Exikarhi ka mintlawwa leyimbirhi, swi na nkoka ku teka 'xinkadyana xo gingirika' u nga si va tshamisisa ku va va endla Nghingiriko wa ku Hlaya eka khadi leri landzelaka.
- 3** Endla hi ndlela leyi landzelaka:
  - a** Loko u hetile ku tirha na vona, tlherisela Ntlawa wa 1 ematafuleni ya vona.
  - b** Kombela tlilasi ku ku nyika ndleve.
  - c** Endla Nghingiriko wo Cinca Mahlayelo na tlilasi hinkwayo.
  - d** Tlherisela vadyondzi va ya tshama ehansi na Khadi ra ku Hlaya.
  - e** Va hlamusele hi Nghingiriko lowu nga ta landzela eka Khadi ra ku Hlaya.

- f** Tsundzuxa vadyondzi leswaku va fanele va sungula va heta Nghingiriko lowu va nga le ku wu endleni va nga si ya eka lowu landzelaka – va fanele ku tirha hi rivilo ra vona.
- g** Vitana Ntlawa wa 2 ku ta va ta tirha na wena.
- 4** Eka kotara ya 1, hi bumabumele leswaku u tirhisa Migingiriko leyi ya 4 ya ku Cinca Mahlayelo na vadyondzi:

Nghingiriko wa 1: Mudyondzisi u ri

- 1** Byela vadyondzi ku suka va yima.
- 2** Hlamusela leswaku va ta endla mifambafambo yo hambanahambana, ku fana na ku: khumba nhloko ya wena; hahisa khayiti; cinisa nhompfu ya wena; tlula kanharhu; na swin'wana na swin'wana.
- 3** Loko u sungula u ku 'mudyondzisi u ri' vadyondzi va fanele va encenyeta leswi va lerisiwaka swona.
- 4** Loko u nga vuli leswaku 'mudyondzisi u ri', vadyondzi va fanele ku yima va ku whii!
- 5** Loko mudyondzi o encenyeta loko u nga vulanga leswaku mudyondzisi u ri: 'mudyondzi yoloye u humile naswona u fanele ku tshama ehansi'.
- 6** Muhluri i mudyondzi wo hetelela loyi a salaka a yimile.

Nghingiriko wa 2: Ntlangu wo cina

- 1** Byela vadyondzi ku suka va yima.
- 2** Hlamusela leswaku u ta tlanga vuyimbeleri eka riqingho ra wena.
- 3** Loko vadyondzi va twa vuyimbeleri, va fanele ku cina.
- 4** Xikan'we kan'we loko u tima vuyimbeleri, vadyondzi va fanele ku 'oma'/tiya.
- 5** Pfulela u tima vuyimbeleri minkarhi yo hlayanyana, ku endlela leswaku vadyondzi va cina kutani va oma/tiya minkarhi yo hlayanyana!

Nghingiriko wa 3: Dzinginisa, dzinginisa, oma

- 1** Byela vadyondzi ku suka va yima.
- 2** Vula: dzinginisa, dzinginisa, dzinginisa, dzinginisa, dzinginisa, dzinginisa, oma!
- 3** Vadyondzi va fanele ku swi vula na wena naswona va fanele ku dzinginisa miri loko va ri karhi va ku 'dzinginisa'.
- 4** Loko va fika eka 'oma' va fanele va yima va nga tshukuvanyi naswona va miyerile!
- 5** Vuyeleda leswi minkarhi yo hlayanyana.

Nghingiriko wa 4: Xitulu xa mina na mina

- 1 Byela vadyondzi ku suka va yima ekusuhi na switulu swa vona. Ku fanele ku ri na ndhawu ematlhelo ka vona.
- 2 Nyika vadyondzi swiletelo leswi va nga ta swi landzela – va fanele va swi endla hi xihatla naswona va miyerile.
- 3 Swiletelo leswi hinkwaswo swi mayelana na xitulu naswona va titolovela ku tirhisa marito yo komba swiyimo.
- 4 Nyika swiletelo swo fana na ku:
  - yima endzhaku ka xitulu xa wena
  - tlakula xitulu xa wena
  - khandziya ehenhla ka xitulu xa wena
  - tlula hi le henhla ka xitulu xa wena
  - swin'wana na swin'wana

Migingiriko wa swanomo

Ekusunguleni ka dyondzo ya Ririmi ra le Kaya hi Musumbunuku, Ravunharhu na Ravuntlhanu u ta endla Nghingiriko wa swanomo. Leyi i migingiriko ya ku vulavula na ku yingisela eka nongonoko lowo. Yi kunguhatiwe hi vukheta ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku vulavula va ri voxe.

Ku dyondzisa Nkongomelo wa Ntivomarito

Nkongomelo: Ku ndlandlamuxa matwisiselo, minongoti na ntivomarito ya xiakhademiki eka vadyondzi, ku endlela ku antwisa ku hlaya hi ntwisiso na ntivo. Ku antwisa na ku fuwisa vadyondzi hi vutivi bya ririmi leri faneleke ku tirha hi ku hetiseka eka Xiyimo xa le Xikarhi.

- 1 Dyondzisa vadyondzi marito yanharhu mantshwa eka nkongomelo wa ntivomarito.
- 2 Tirhisa maendlelo ya 'KEBV' ku dyondzisa ntivomarito/marito lamantshwa.
- 3 KEBV i nkomiso wa marito: Komba, Encenyeta, Byela na Vula
- 4 A hi minkarhi hinkwayo swi olovaka ku endla swiendlo swa mune eka rito ra nkongomelo wun'wana na wun'wana – endla leswi faneleke.
  - a K – kombetela eka xifaniso kumbe xilo xa ntiyiso, loko swi endleka.
  - b E – Encenyeta nkongomelo wa marito, loko swi endleka.
  - c B – Byela vadyondzi leswi rito ri vulaka swona. Nyika nhlamuselo yo olova ya rito.
  - d V – Vula rito eka xivulwa, kutani vadyondzi va hlaya hi le ndzhaku ka wena.
- 5 Endzhaku ka loko u dyondzisile ntivomarito ya nkongomelo wa vhiki rero, vekela marito eka bodo, xikan'we na xifaniso xa rito ra nkongomelo.
- 6 A hi vadyondzi hinkwavo lava nga tsundzukaka rito ra nkongomelo lowuntshwa xikan'wekan'we. U nga vileli hi swona, naswona u nga endli leswaku vadyondzi va vuyelela marito ko talatala.

- 7 Vadyondzi va ta hlanguana na ntivomarito lowuntshwa minkarhi yo tala exikarhi ka nkongomelo, kutani va ta nyikiwa nkarhi wo vumba ntivomarito wa vona lowu tiyisisiweke.

Risimu kumbe Swisin'wana.

Nkongomelo: Ku katsakanya vutivi lebyintshwa bya ntivomarito wa vadyondzi. Ku dyondza hi ku tlanga.

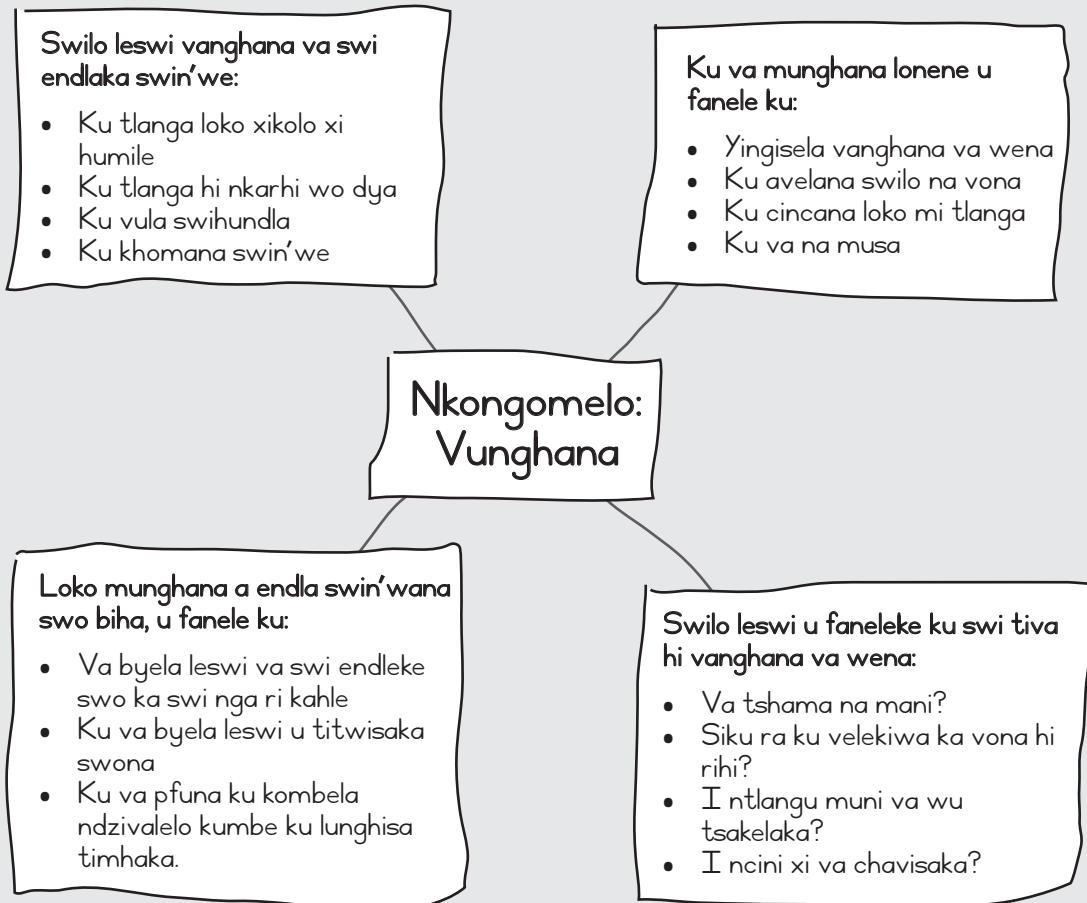
- 1 Risimu kumbe swisin'wana swo karhi leswi u nga ta swi endla na vadyondzi swi longoloxiwile eka nkunguhato wa dyondzontsongo.
- 2 Endzhaku ka nkarhi, vadyondzi va ta tiva tinsimu na swisin'wana leswi, kutani va swi yimbelela xikan'wekan'we.
- 3 Hambiswiritano, loko swi sungula ku dyondzisiwa, u fanele ku dyondzisa vadyondzi marito, swiendlo na noti, loko swi ri kona.
- 4 Dyondzisa vadyondzi risimu kumbe swisin'wana hi layini hi ndlela leyi:
  - a Yimbelela tilasi risimu hinkwaro kumbe u ri vulavula kunene.
  - b Nyika nhlamuselo ya rona eka vadyondzi loko swi fanela.
  - c Yimbelela kumbe u vula layini yo sungula, kutani u pfumelela vadyondzi ku vuyelela endzhaku ka wena.
  - d Yimbelela kumbe u vula layini ya vumbirhi, kutani u pfumelela vadyondzi ku vuyelela endzhaku ka wena.
  - e Yimbelela kumbe u vula tilayini to sungula timbirhi xikan'we, kutani u pfumelela vadyondzi ku vuyelela endzhaku ka wena.
  - f Yana emahlweni hi ndlela yaleyo ku fikela loko u va dyondzisa risimu hinkwaro kumbe swisin'wana.
- 5 Minkarhi hinkwayo ngenisa na swiendlo leswi faneleke swa risimu kumbe swisin'wana.
- 6 Pfumelela vadyondzi ku kombela ku yimbelela tinsimu leti va ti tsakelaka eku heteleleni ka siku – leyi i ndlela yo tsakisa ya ku tiyisa ririmi lerintshwa leri va nga ri dyondza.

Ku tivisa nkongomelo: Ndlela ya vutivi byo rhanga

Nkongomelo: ku kamba na ku kombisa vutivi byo rhanga bya vadyondzi bya nhlokomhaka, na ku aka eka leswi va swi tivaka hi mayelana na nhlokomhaka. Ku kombisa maveketelelo ya kahle ya vutivi hi ndlela ya xigirafiki hi ku tirhisa maqhinga ya mepe wa miehleketo.

- 1 Eka Nghingiriko lowu, mudyondzisi u sungula hi ku endla mepe wa miehleketo hi ku hatlisa exitsalelweni.
- 2 Mudyondzisi u dirowa xirhendzevutana xi ri na vito ra nkongomelo exikarhi ka xitsalelo.
- 3 Tlhandlama, mudyondzisi u vutisa vadyondzi: Mi tiva yini hi nkongomelo lowu?

- 4 Mudyondzisi u tsala ehansi miehleketo ya vadyondzi ematlhelo ka mepe wa miehleketo. Mudyondzisi u fanele ku hlengeleta miehleketo yo fana, xikombiso, loko nkongomelo wu ri 'Vunghana' u nga va na mepe wa miehleketo lowu langutekaka ku fana na lowu:

- 5 Eka vhiki ra vumbirhi ra ndzhendzeleko, mudyondzisi u ta tirhisa mepe wa miehleketo ku pfuna vadyondzi ku pfluxeta na ku tianakanya eka leswi va nga swi dyondza eka vhiki ro sungula ra ndzhendzeleko.
- 6 Mudyondzisi u ta vutisa vadyondzi: Hi swihi leswintshwa na leswi tsakisaka leswi mi nga swi dyondza hi nkongomelo lowu ku fika sweswi?

Ku rungula xitori xo titumbuluxela Vhiki ra 1

Nkongomelo: Ku nyika vadyondzi nkarhi ku tirhisa ririmi lerintshwa leri tiyisisiweke, na ku tirhisa vutivi bya vona hi nhlokomhaka na ku tumbuluxa xitori lexi twalaka. Ku aka vuswikoti bya ku longoloxa bya vadyondzi. Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku tirha swin'we na van'wana hi ndlela leyinene eka ntlawa lowuntsongo.

- 1 Ngingiriko lowu wu nyika vadyondzi nkarhi wa ku tirhisa miehleketo na vutumbuluxi, ntivomarito wa nkongomelo wa vona lowuntshwa na vuswikoti byo longoloxa ku tumbuluxa xitori xintshwa.

- 2 Byela vadyondzi ku ya eka mintlawwa ya vona.
- 3 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana phepha ro tumbuluxela ndzungulo wa xitori ku ya hi nkongomelo. U ta kuma leswi eka Switirhisiwa.
- 4 Maphepha lama yo tumbuluxela eka wona ya na 3–4 wa swifaniso leswi nga tirhisiwaka ku tumbuluxa xitori xo yelana na nkongomelo.
- 5 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 6 Nyika vadyondzi minete yin'we kumbe timbirhi ku ta na miehleketo ya vona.
- 7 Endzhaku ka swona vadyondzi va ta nyiketana hi ku nyika mavonelo ya vona ya xitori.
- 8 Famba u rhendzeleka u ri karhi u yingisela vadyondzi vo hambanahambana loko va hlamusela switori swa vona.
- 9 Hlengeleta maphepha lama a va tirhela eka wona u ma hlayisa kahle leswaku ya ta tirhisiwa eka vhiki leri landzelaka.
- 10 Khutaza vadyondzi ku hlayela un'wana xitori ekaya.

Ku rungula switori swo titumbuluxela Vhiki ra vu2

Nkongomelo: Ku nyika vadyondzi nkarhi ku tirhisa ririmi lerintshwa leri tiyisisiweke, na ku tirhisa vutivi bya vona hi nhlokomhaka na ku tumbuluxa xitori lexi twalaka. Ku aka vuswikoti bya ku longoloxa bya vadyondzi. Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku tirha swin'we na van'wana hi ndlela leyinene eka ntlawa lowuntsongo.

- 1 Byela vadyondzi ku ya eka mintlawwa ya vona.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana ntsariso wa ntumbuluxo wa nkongomelo.
- 3 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana phepha ro tumbuluxela ndzungulo wa xitori ku ya hi nkongomelo.
- 4 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri nga hundza, va endle switori swa vona vinyi hi ku ya hi swifaniso.
- 5 Vhiki leri, vadyondzi va fanele ku tirha hi ntlawa ku ehleketa hi xitori xa ntlawa.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va xa vutumbuluxi, kambe xi fambelana na swifaniso.
- 7 Byela tlilasi ku yingisela.
- 8 Kombela 1–2 wa mintlawwa yo hambanana ku hlayelana switori swa mintlawwa ya vona.
- 9 Khensa vadyondzi ku va va hlayelanile switori.

Ku kanela hi Xitshuriwa xo Hlaya Swin'we

Nkongomelo: Ku dyondzisa vadyondzi vuswikoti byo ehleketa hi vuenti na ku xopaxopa na vuswikoti byo katsakanya na ku va nyika nkarhi wa ku titoloveta na ku antswisa vuswikoti lebyi. Ku aka ku titssembha eka vadyondzi hi ku va nyika nkarhi wo tumbuluxa na ku humesela mavonelo ya vona, ku hlela, hlanganisa na xakahata. Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku tirha swin'we na van'wana hi ndlela leyinene entlaweni lowuntsongo.

- 1 Ku kana hi xitshuriwa xo hlaya swin'we swi endliwa hi Ravuntlhanu.
- 2 Sungula hi ku tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni.
- 3 Endzhaku ka swona, hlaya u tlhela u hlamusela rimba ra nkanerisano eka vadyondzi.
- 4 Vadyondzi va fanele ku twisisa leswaku a ku na ku ahluriwa ka tinhlamulo to pfuleka no pfaleka – ku hambana hi tinhlamulo na mavonelo swa amukeleka.
- 5 Eku heteleleni ka dyondzontsongo, byela tilasi ku yingisela.
- 6 Eka timinete to hetelela, kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku byelana tinhlamulo.
- 7 Khensa vadyondzi hi tinhlamulo na xiave lexi va nga va na xona.
- 8 Loko tinhlamulo ti nga ri tona kumbe ti fanele ku ndlandlamuxiwa, lulamisa kumbe u vutisa swivutiso swo tlhontha miehleketo.

Ndzemuko wa mimpfumawulo/Ntivontsalo

Giredi ya 1 na 2 (ku fikela nongonoko wa mimpfumawulo wu hetisiwa)

Eka nongonoko lowu ku na Ndzemuko wa Mimpfumawulo na Mimpfumawulo na ntirho wa ntivontsalo.

Nkatsakanyo: Musumbhunuku

Nkongomelo: Ku tirhisa makambeleo ya nkamafundza ku kambela vadyondzi ndzemuko wa mimpfumawulo na ku tsundzuka mimpfumawulo na ntivontsalo lowu va dyondzeke. Ku lulamisa kumbe ku katsakanya vutivi bya mimpfumawulo na ntivontsalo hi ku tilulamisa Ku tirhisa nkambelo wo xiyaxiya hikwalaho ka xikongomelo xa makambelo ya mafundza.

- 1 Hi masiku ya Musumbhunuku hi nkarhi wa ntivontsalo, vadyondzi va titoloveta ku tirhisa tsalelo ro ka ri nga koki ku pfuxeta mimpfumawulo, mapeletwana na marito lama dyondziweke mavhikini lama nga hundza.
- 2 Kombela vadyondzi ku pfula tibuku ta switoloveto. Loko se va swi kota, va fanele ku tsala siku.
- 3 Endzhaku u va byela ku petsa phepha hi le xikarhi; na ku nombora ku suka eka 1–5 hi le layinini ya le makumu ka pheji na ku suka eka 6–10 hi le xikarhi ka pheji. (nhlayo ya mimpfumawulo; mapeletwana yi ta hambana ku ya hi dyondzo hi dyondzo)
- 4 Kombela vadyondzi ku tsala ehansi mpfumawulo, peletwana kumbe rito lo ku u ma vula – va fanele ku matsala etlhelo ka nomboro leyi nga yona. Loko va nga swikoti ku tsala mpfumawulo kumbe rito va fanele ku tsala xitlhenguso.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku i Nghingiriko wo hatlisa ku vona loko va ha tsundzuka ku tsala mimpfumawulo, mapeletwana na marito lawa va nga ma dyondza.
- 6 Byela vadyondzi leswaku va le ku kambisiseni mimpfumawulo na ntivontsalo wa vona.
  - Va fanele ku vona loko va swi kota ku tsala mpfumawulo, peletwana na rito hi ndlela ya kahle.

- Va fanele ku tlhela va vona loko va tiva ku endla maletere hi ndlela ya kahle.
- 7 Vitanela mimpfumawulo, mapeletwana na marito eka nkunguhatontsongo wa dyondzo.
- 8 Kutani, u va lerisa ku teka penisele ya mihlovohlovo va lulamisa mintirho ya vona.
- 9 Tsala tinhlamulo leti lulameke exitsalelweni, vula mpfumawulo u ri kari u hlamusela maendlelo ya ku tsala
- 10 Byela vadyondzi leswaku loko va tsandzeka ku tsundzuka mpfumawulo kumbe ku tsala letere va fanele ku swi tirha exikarhi ka vhiki.
- 11 Hlengeta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka siku kutani u tsala ehansi ku i vamani va lavaka ku pfuniwa.

Ku dyondza Mpfumawulo Wuntshwa na Marito: Ravumbirhi na Ravunharhu

Nkongomelo: Ku hlamusela hi ku hetiseka na ndlela ya ku hlukisa ndzemukiso wa mimpfumawulo. Ku hlamusela hi ku hetiseka ku dyondzisa fonimi ya Ririmi ra le Kaya na mapeletwana eka vadyondzi; ku titoloveta ku vona na ku tirhisa fonimi na mapeletwana lama nga dyondziwa eka rito.

Ku dyondzisa mpfumawulo wuntshwa.

- 1 Vula mpfumawulo kutani u tlakusela ehenhla xikombakombani, xikombiso: /p/
- 2 Vula mpfumawulo kutani u lerisa vadyondzi ku vuyelela mpfumawulo x3.
- 3 Kanela hi ku fana na ku hambana ka mpfumawulo wa/p/hi Ririmi ra le Kaya na hi Xinghezi.
- 4 Komba vadyondzi mpfumawulo wun'we eka fureme ra xialifabete.
- 5 Kombela vadyondzi: Ku ehleketa hi marito lama tirhisaka mpfumawulo wa/p/?
- 6 Bubutsa miehleketo na vadyondzi hi marito yo fana na: poto, patu, pume, peni.

Tivisa marito mantshwa.

- 1 Vulela rito rin'wana na rin'wana ehenhla loko u komba vadyondzi marito lama nga eka xikombakombana yo fana na: tana, pana, bana, fana
- 2 Kombela vadyondzi ku vuyelela marito endzhaku ka wena loko u tshikelele mpfumawulo lowu hlawuriweke.
- 3 Damarheta swikombakomba swa marito eka bodo ya nkombiso wa mimpfumawulo.

Ku tsala maletere Mantshwa na Marito: Masiku ya Ravumbirhi na Ravunharhu

Nkongomelo: Ku ndlandlamuxa vuswikoti bya vadyondzi ku tsala hi ku hetiseka na ku tsala tigrifeme leti yelana na tifoneme leti va nga ti dyondza hi nkholuko.

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku tsala hi ndlela ya ku tsala maletere hi ku kokela eka mimpfumawulo leyi dyondziweke.

- 2 Kombisa ku tsala mimpfumawulo exitsalelweni – hlamusela maendlelo ya ku vumba maletere u ri kari u tsala
- 3 Byela vadyondzi lava tirhisaka voko ra ximatsi ku veka nhloko ya vona ehenhla ka desika.
- 4 Kutani yima u fularhela vadyondzi, kutani u yimisa voko ra wena ra xinene.
- 5 Byela vadyondzi lava tirhisaka voko ra xinene ku landzelela loko u tsala maletere emoyeni.
- 6 Vuyelela maendlelo lawa na vadyondzi va voko ra ximatsi.
- 7 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulorhi ku tsala mimpfumawulo eminhlaneni hi tintiho ta vona.
- 8 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala mimpfumawulo emadesikini hi tintiho ta vona.
- 9 Hi ku gimeta, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba maletere na marito exitsalelweni.
- 10 Vadyondzi va fanele ku tsala mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 11 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo wuntshwa lowu dyondziweke eka marito man'wana na man'wana/swivulwa leswi tsariweke.

Ku hambanisa na Ku twananisa: Masiku ya Ravumune

Nkongomelo: Ku hlamusela hi ku hetisisa na ndlela ya ku ndlandlamuxa ndzemuko na vuswikoti bya ku twananisa na ku hambanisa tefonimi na mapeletwana lama dyondziweke hi vadyondzi hi ndlela ya ku hlaya na ku tsala va ri voxo. Ku engetela ndzemuko wa tefonimi hi kan'wekan'we.

Ndza endla...

- 1 Sungula hi rito ku suka hi nkunguhato wa dyondzontsongo hi Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: huma
- 3 Hambanisa rito hi swiphemu: /h/u/m/a/
- 4 Vula mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito: /h/
- 5 Vula mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito: /u/
- 6 Vula mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito/m/
- 7 Vula mpfumawulo wa vumune/hetelela wa rito./a/.
- 8 Tsala rito exitsalelweni: huma
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku aka rito: /h/u/m/a/= huma
- 10 Kutani, vula peletwana ro sungula ra rito: /hu/.
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /ma/
- 12 Vula peletwana ra vunharhu ra rito:
- 13 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku aka rito: /hu/ma/= huma.
- 14 Vuyelela hi rito ra dyondzo ya Ravunharhu.

Ha endla...

- 1 Sungula hi rito ku suka eka nkunguhatontsongo wa dyondzo ya Ravumbirhi.
- 2 Vula rito: Tana. Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito?/t/Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito?/a/Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito?/n/
- 3 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wa vumune wa rito?/a/.
- 4 Vutisa vadyondzi ku hambanisa rito hi swiphemuphemu: /t/a/n/a/
- 5 Tsala rito exitsalelweni: Tana.
- 6 Lerisa vadyondzi ku twananisa mpfumawulo eka rito: /t/a/n/a/= tana
- 7 Vutisa vadyondzi: Hi rihi peletwana ro sungula ra rito?/ta/
- 8 Vutisa vadyondzi: Hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito?/na/. Byela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku aka rito?/ta/-/na/
- 9 Vuyelela maendlelo lawa hi rito ra nkunguhatontsongo wa dyondzo ya Ravunharhu

Ku kuma Rito: Masiku ya Ravuntlhanu

Nkongomelo: Ku nyika nkarhi vadyondzi ku katsakanya vutivi bya tefonimi leti va nga tidyondza. Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku titoloveta vuswikoti bya ku twananisa na ku hambanyisa ku aka marito. Ku engetela ndzemuko wa tefonimi hi kan'wekan'we.

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke na leyi nga dyondziwa hi Ravumbirhi na Ravunharhu.

hl-	u	ph	t
m	a	e	i
h	k	n	l

Kombisa

- 1 Tsundzuxa vadyondzi hi mimpfumawulo ya vhiki Ravumbirhi xikombiso: /hl/na/ph/.
- 2 Hluta mimpfumawulo na mimpfumawulo yo twanana hinkwayo exitsalelweni.
- 3 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta nyikiwa timinete tinharhu ku aka marito yo tala va tirhisa mimpfumawulo leyi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi maendlelo ya ku tirhisa mpfumawulo lowu hlawuriweke/ hlu/phe/ka/.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga vumba rito va tirhisa mimpfumawulo yin'wana na yin'wana – a va fanelanga ku tirhisa/hl/kumbe/ph/
- 6 Kombisa vadyondzi ku vumba rito ro fana na: /hu/ma/
- 7 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga vumba marito va tirhisa mpfumawulo lowu nga hlawuriwa ku fana na hlupheka kumbe marito yo pfumala mpfumawulo lowu nga hlawuriwa ku fana na nkumba.

Vadyondzi va endla

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku na ku tsala nhlokomhaka: hl, ph
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete tinharhu ku kuma na ku aka marito lama va nga ma kotaka.
- 4 Ku pfumelela vadyondzi ku lulamisa ntirho wa vona. Komba vadyondzi ndlela ya ku aka marito lawa hlupheka, nkumba na man'wana, xikombiso: hlupheka, huma, mati, tana, phema, kama, hlula, phepha, hluka.

Ndzemuko wa Mimpfumawulo na Mimpfumawulo/ Ntivontsalo

Giredi ya 2 na 3 (ku fikela loko nongonoko wa mimpfumawulo wu hetisiwa)

Eka nongonoko lowu ku na Ndzemuko wa Mimpfumawulo na Mimpfumawulo na ntirho wa Ntivontsalo

GIREDI 2 KOTARA YA 3-4

NTIVONTSALO

Ku cinca marito: Musumbhunuku

Nkongomelo: Ku lulamisa kumbe ku katsakanya vutivi bya mpfumawulo na ntivontsalo hi ku ti lulamisa. Ku ndlandlamuxa vuswikoti byo hlaya hi ku pfuna vadyondzi ku tshikelela na ku lemuka ku cinca ka marito kumbe swivulwa, leswi cincaka nhlamuselo ya marito kumbe swivulwa.

Xiyaxiya: Eku sunguleni, vadyondzi va fanele ku endla Nghingiriko lowu va nga KOKELI. Xikan'wekan'we loko vadyondzi va tiva hi ku ringanela ku kokela, kombela vadyondzi hi ku va lerisa ku hetisisa Nghingiriko wa ku kokela.

- 1 Hi masiku ya Musumbhunuku hi nkarhi wa ntivontsalo vadyondzi va titoloveta ku tirhisa tsalelo ro ka ri nga koki ku pfuxeta mimpfumawulo na marito lama dyondziweke mavhikini lama nga hundza.
- 2 Byela vadyondzi ku pfula tibuku to tsalela va tsala siku.
- 3 Endzhaku u va byela ku nomboro ku suka eka 1-5 hi le layinini ya le makumu ka pheji, va tlula layini exikarhi ka nomboro yin'wana na yin'wana.
- 4 Tsala xivulwa lexi nyikiweke eka nkunguhatontsongo wa dyondzo exitsalelweni kusuhi na nomboro 1, ku fana na:
  - 1 Ndzi lava buku.
- 5 Lerisa vadyondzi ku kopa xivulwa etibukwini ta vona.
- 6 Kutani, u lerisa vadyondzi ku tsala tidyondzo to hambana ta timofini. (hi Xinghezi kumbe Xibunu – rivitavito) ekusuhi na nomboro ku fana na:

- 2 U
- 3 Ni
- 4 Xi
- 5 Va
- 7 Lerisa vadyondzi ku tsarisisa xivulwa, va tirhisa tin'wana ta tinhlokomhaka ta timofini (Xinghezi na Xibunu – riviti)
- 8 Tsundzuxa vadyondzi leswaku lowu i Nghingiriko wo hatlisa ku vona loko va ha tsundzuka ku tsala mimpfumawulo na marito lawa va nga ma dyondza.
- 9 Byela vadyondzi leswaku va le ku kambisisiweni mimpfumawulo na ntivontsalo wa vona.
- 10 Eku heteleni ka dyondzo, tsala kahle swivulwa exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalele ya ku kokela loko u ri karhi u tsala.
- 11 Kutani, vutisa vadyondzi ku kombetela eka tipatironi tin'wana na tin'wana va ti vonaka, ku fana na laha xivulwa xi cincaka.
- 12 Khwatihata patironi yin'wana na yin'wana, ku fana na:
  - Ndzi lava buku.
  - Mi lava buku.
  - Hi lava buku.
  - Va lava buku.
- 13 Kutani u va lerisa ku teka pensele ya mihlovohlovo va lulamisa mintirho ya vona.
- 14 Byela vadyondzi leswaku loko va tsandzeka ku tsundzuka mpfumawulo kumbe ku tsala hi ku kokela va fanele ku swi tirha exikarhi ka vhiki.
- 15 Hlengelela tibuku ta vadyondzi eku heleni ka siku kutani u tsala ehansi leswaku i va mani va lavaka ku pfuniwa. Van'wana va nga tsandziwa hi mipfumawulo, kasi van'wana va nga tsandziwa hi ku tsala hi ku koka!

GIREDI 3 KOTARA YA 1-2

NTIVONTSALO

Vun'we na Vunyingi bya Marito: Musumbhunuku

Nkongomelo: Ku lulamisa kumbe ku katsakanya mpfumawulo na vutivi bya ntivontsalo hi ku ti lulamisa. Ku ndlandlamuxa vuswikoti byo hlaya hi ku pfuna vadyondzi ku vona na ku langutela ku cinca ka tipatironi eka rito hi ku ya hi xilandzi xa riviti.

Xiyaxiya: Eku sunguleni, vadyondzi va fanale ku endla Nghingiriko lowu hi ku tsala va nga koki. Xikan'wekan'we loko vadyondzi va tiva matsalele hi ku ringanela ya ku koka, va kombele hi ku va lerisa ku hetisa Nghingiriko wa ku KOKA.

- 1 Hi masiku ya Musumbhunuku hi nkarhi wa ntivontsalo vadyondzi va titoloveta ku tirhisa tsalelo ro koka ku pfluxeta marito lama dyondziweke mavhikini lama nga hundza.

- 2 Kombokela vadyondzi ku pfula tibuku ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka.
Vun'we na Vunyingi bya marito.
- 3 Endzhaku u va byela ku tsala nomboro ku suka eka 1–5 hi le layinini ya le makumu ya pheji, tlula tilayini exikarhi ka tinomboro.
- 4 Tsundzuxa vadyondzi leswaku lowu i Nghingiriko wo hatlisa ku vona loko va ha tsundzuka ku tsala mimpfumawulo na marito lawa va nga ma dyondza.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va le ku kambisiweni mimpfumawulo na ntivontsalo wa vona.
- 6 Vitanela marito ya vun'we eka nkunguhatontsongo wa dyondzo. Vadyondzi va fanele ku tsala marito lawa kusuhi na tinomboro, hi ndlela leyi.

Vun'we na Vunyingi bya Marito

- 1 ximanga
- 2 ricece
- 3 movha
- 4 n'wana
- 5 mufana
- 7 Kutani, u va lerisa ku tsala marito hi vunyingi.
- 8 Hi timinete to hetelela ta ntlhanu ta dyondzo, tsala kahle marito exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalele ya ku koka loko u ri karhi u tsala.
- 9 Kutani, vutisa vadyondzi ku kombetela eka tipatironi leti va ti vonaka, ku fana na laha marito ma cincaka.
- 10 Khwatihata patironi leyi, ku fana na:

Vun'we na Vunyingi bya Marito

- 1 ximanga
swimanga
- 2 ricece
ticece
- 3 movha
mimovha
- 4 n'wana
vana
- 5 mufana
vafana
- 11 Kombokela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va ri ku hlayeni kumbe ku tsaleni.
- 12 Lerisa vadyondzi ku teka tipensele ta mihlovohlovo va lulamisa mintirho ya vona.
- 13 Byela vadyondzi leswaku loko va tsandzeka ku tsundzuka mpfumawulo kumbe ku tsala letere hi ku koka, va fanele ku swi tirha exikarhi ka vhiki.
- 14 Hlengelela tibuku ta vadyondzi eku heleni ka siku kutani u tsala ehansi leswaku i vamani va lavaka ku pfuniwa. Van'wana va vadyondzi va nga tsandziwa hi mimpfumawulo, kasi van'wana va nga tsandziwa hi ku tsala hi ku koka!

GIREDI 3 KOTARA YA 3-4**NTIVONTSALO****Vun'we na Vunyingi: Musumbhunuku**

Nkongomelo: Ku lulamisa kumbe ku katsakanyo mpfumawulo na vutivi bya ntivontsalo hi ku ti lulamisa. Ku ndlandlamuxa vuswikoti byo hlaya hi ku pfuna vadyondzi ku vona na ku langutela ku cinca ka tipatironi eka rito hi ku ya hi xilandzi xa riviti.

Xiyaxiya: Eku sunguleni, vadyondzi va fanale ku endla Nghingiriko lowu hi ku tsala va nga koki. Xikan'wekan'we va tiva matsalele yo koka, va kombeli hi ku va lerisa ku hetisa Nghingiriko wa ku KOKA.

- 1 Hi masiku ya Musumbhunuku hi nkarhi wa ntivontsalo vadyondzi va titoloveta ku tirhisa tsalelo ro koka ku pfluxeta marito lama dyondziweke mavhikini lama nga hundza.
- 2 Byela vadyondzi ku pfula tibuku to tsalela va tsala siku na nhlokomhaka. Vun'we ni Vunyingi bya swivulwa.
- 3 Kutani u va byela ku nomboro ku suka eka 1–5 hi le layinini ya le makumu ka pheji, va tlula tilayini exikarhi ka tinomboro.
- 4 Tsundzuxa vadyondzi leswaku lowu i Nghingiriko wo hatlisa ku vona loko va tsundzuka ku tsala mimpfumawulo na marito lawa va nga dyondza.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va le ku kambisisiweni mimpfumawulo na ntivontsalo wa vona.
- 6 Vitanela marito ya vun'we eka nkunguhatontsongo wa dyondzo. Vadyondzi va fanele ku tsala marito lawa ekusuhi na tinomboro, hi ndlela leyi.

Vun'we na Vunyingi – Swivulwa

- 1 Ximanga xi nwa masi.
- 2 Ricece ra rila.
- 3 Movha wu yimile.
- 4 N'wana wa rila.
- 5 Yindlu yi wile.
- 7 Kutani, u va lerisa ku tsala nakambe swivulwa hi le vunyingini.
- 8 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela ta dyondzo, tsala kahle swivulwa exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalele ya ku koka loko u ri karhi u tsala.
- 9 Kutani, vutisa vadyondzi ku kombetela patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na laha marito ma cincaka.
- 10 Khwatihata tipatironi leti, ku fana na:

Vun'we na Vunyingi bya Swivulwa

- 1 Ximanga xi ti chela hi masi.
Swimanga swi ti chela hi masi.
- 2 Ricece ra rila.
Ticece ta rila.

3 Movha wu yimile.

Timovha ti yimile.

4 N'wana wa rila.

Vana va rila.

5 Yindlu yi wile.

Tiyindlu ti wile.

- 11 Byela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va ri ku hlayeni kumbe ku tsaleni.
- 12 Lerisa vadyondzi ku teka tipensele ta mihlovohlovo va lulamisa mintirho ya vona.
- 13 Byela vadyondzi leswaku loko va tsandzeka ku tsundzuka mpfumawulo kumbe ku tsala letere hi ku kokela va fanele ku swi tirha exikarhi ka vhiki.
- 14 Hlengeta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka siku kutani u tsala ehansi leswaku i vamani va lavaka ku pfuniwa. Van'wana vadyondzi va nga tsandzeka mipfumawulo, kasi van'wana va nga tsandziwa hi ku tsala hi ku kola!

MIMPFUMAWULO

Pfuxeta mimpfumawulo hi ku hambanisa na ku twananisa: Ravumbirhi na Ravunharhu

Nkongomelo: Ku hlamusela hi ku hetiseka na ndlela ya ku ndlandlamuxa ndzemukiso wa mimpfumawulo, na vuswikoti byo twananisa no hambanisa tefonimi leti dyondziweke na mapeletwana, hi ndlela yo kota ku hlaya na ku tsala va ri voxo ku engetela vutivi bya tefonimi na mapeletwana hi kan'wekan'we.

Ndza endla...

- 1 Sungula hi rito ro suka eka nkunguhatontsongo wa dyondzo hi Ravumbirhi
- 2 Vula rito: hlamba.
- 3 Hambanisa rito hi swiphemu swa mimpfumawulo: hl/a/m/b/a/.
- 4 Vula mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito: /hl/.
- 5 Vula mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito: /a/.
- 6 Vula mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito: /m/.
- 7 Vula mpfumawulo wun'we wa vumune wa rito: /b/.
- 8 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /a/.
- 9 Tsala rito exitsalelweni: hlamba.
- 10 Kombisa hi ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku aka rito: /hl/a/m/b/a/= hlamba.
- 11 Kutani, vula peletwana ro sungula ra rito: /hl/.
- 12 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /a/.
- 13 Vula peletwana ra vunharhu ra rito: /m/.
- 14 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku aka rito: /hl/a/m/b/a/= hlamba.
- 15 Vuyelela rito ra dyondzo ya Ravunharhu.

Ha endla...

- 1 Sungula hi rito ro suka eka nkunguhatontsongo wa dyondzo ya Ravumbirhi
- 2 Vula rito: hloma.
- 3 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wo sungula eka rito?/hl/.
- 4 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wa vumbirhi eka rito?/o/.
- 5 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we wa vunharhu eka rito?/m/.
- 6 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito?/a/.
- 7 Vutisa vadyondzi ku hambanisa rito hi swiphemu swa mimpfumawulo: /hl/o/m/a/.
- 8 Tsala rito exitsalelweni: hloma.
- 9 Lerisa vadyondzi xikan'we na wena ku twananisa mimpfumawulo eka rito: /hl/o/m/a/= hloma.
- 10 Vutisa vadyondzi: Hi rihi peletwana ro sungula ra rito?/hlo/.
- 11 Vutisa vadyondzi: Hi rini peletwana ra vumbirhi ra rito?/ma/.
- 12 Byela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku aka rito: /hl/o/ma/= hloma.
- 13 Vuyelela hi rito ra dyondzo ya Ravunharhu.

Wa endla...

- 1 Byela vadyondzi ku humesa tibuku to tsalela va tsala siku na nhlokomhaka: va tsala marito lama sungulaka hi p
- 2 Kutani, u byela vadyondzi ku nombora ku suka eka 1–5 hi le layinini emakumu ka pheji.
- 3 Vitanela mapeletwana ya 5 kumbe marito ku suka eka nkunguhatontsongo wa dyondzo.
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito lawa ekusuhi na nomboro leyi nga yona. Va fanele ku tirhisa vuswikoti byo twananisa na ku hambanisa ku va pfuna ku peleta marito lawa.
- 5 Vadyondzi va fanela ku khwatihata mpfumawulo lowu hlawuriweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 6 Eka timinete timbirhi to hetela ta dyondzo, tsala kahle marito exitsalelweni, kutani u khwatihata mpfumawulo lowu hlawuriweke.
- 7 Byela vadyondzi ku lulamisa mintirho ya vona hi pensele ya mihlovohlovo.
- 8 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ndlela ya ku tsala mpfumawulo lowu hi ku koka eka dyondzo leyi landzelaka.

NTIVONTSALO**Ku tsala letere/maletere mantshwa na marito: Ravumbirhi na Ravunharhu wun'wana na wun'wana**

Nkongomelo: Ku hlamusela hi ku hetiseka na ndlela ya ku ndlandlamuxa vuswikoti byo lulamisa hi nkholuko wa ku tsala tigrifimi leti yelanaka na fonimi leyi dyondziweke.

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku endla maletere hi ku koka hi mpfumawulo lowu dyondziweke.
- 2 Dyondzisa letere rin'wana na rin'wana lerintsongo na lerikulu.

- 3 Kombisa ku tsala mpfumawulo exitsalelweni – hlamusela matsalele ya maletere u ri karhi u tsala.
- 4 Byela vadyondzi lava tirhisaka voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka desika.
- 5 Kutani, yima u fularhela vadyondzi, kutani u yimisa voko ra wena ra xinene.
- 6 Byela vadyondzi lava tirhisaka voko ra xinene ku landzelela loko u tsala maletere emoyeni.
- 7 Hambiswiritano, vuyelela maendlelo lawa na vadyondzi va voko ra ximatsi.
- 8 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulorhi na ku tsala mpfumawulo emihlaneni hi tintiho ta vona.
- 9 Endzhaku ka swona byela vadyondzi ku tsala mimpfumawulo emadesikini hi tintiho ta vona.
- 10 Eku heteleleni, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba maletere na marito exitsalelweni.
- 11 Vadyondzi va fanele ku tsala mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 12 Loko u kombisa marito, tshikelela tindlela leti maendlelo ya maletere hi ku koka ya hlanganaka na man'wana.
- 13 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo eka marito man'wana na man'wana/swivulwa leswi tsariweke.

MIMPFUMAWULO

Ku cincana maletere: Ravumune

Nkongomelo: Ku lulamisa na ku katsakanya vutivi bya mimpfumawulo. Ku ndlandlamuxa vuswikoti byo hlaya hi ku vapfuna ku langutisa na ku lemuka ku cinca kun'we ka rito leri cincaka mahlamuselelo ya rito.

Ndza endla...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana ku tsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito mambirhi lama u nyikiweke wona eka nkunguhatontsongo wa dyondzo mo fana na: vila, sila.
- 3 Hlamusela leswaku namuntlha hi ta ringeta ku vona leswaku hi wihi mpfumawulo lowu hambaneke eka marito lamambirhi.
- 4 Kombisa vadyondzi ku kuma ku hambana eka marito lawa: vila, sila.
- 5 Hlamusela ku hambana, eka mimpfumawulo leyi/b/na/s/mimpfumawulo ya hambana, kambe swin'wana na swin'wana eka rito swa fana!

Ha endla...

Xiyenge xa 1

- 1 Tsala exitsalelweni marito mambirhi lama nyikiweke eka nkunguhatontsongo wa dyondzo, ku fana na cela, sala.

- 2 Vutisa vadyondzi ku hambana ka marito lawa?
- 3 Vitana mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana eka marito lawa, cela, sala.
- 4 Hlamusela ku hambana eka marito lawa.

Xiyenge xa 2

- 1 Kutani, tsala exitsalelweni rito leri nyikiweke eka nkunguhatontsongo wa dyondzo, ku fana na vila.
- 2 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo wun'we lowu nga cincaka eka rito ku aka rito rin'wana.
- 3 Tsala nongonoko wa miehleketo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na mila, rila cela, tsala.

Wa endla ...

- 1 Tsala rito exitsalelweni leri nyikiweke eka nkunguhatontsongo wa dyondzo, ku fana na mila.
- 2 Vutisa vadyondzi: Hi wihi mpfumawulo lowu nga sivaka letere leri ku endla leswaku ku va na ku hambaka ka rito?
- 3 Lerisa vadyondzi ku vumba marito yo tala hi laha va kotaka ha kona, ku siva mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 4 Eku heteleleni ka dyondzo, vitana vadyondzi nakambe.
- 5 Vitana vadyondzi ku ta exitsalelweni kutani u tsala rin'wana ra marito ya vona.
- 6 Famba hi rito hi rito, u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu nga cinciwa, xik: vila, rila, cela, tsala.

MIMPFUMAWULO

Ku kuma rito: Masiku ya Ravuntlhanu

Nkongomelo: Ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku katsakanya vutivi bya vona bya tefonimi leti va tidyondzeke. Ku pfumelela vadyondzi ku titoloveta vuswikoti bya ku twananisa ku aka marito. Ku engetela ndzemuko wa tefonimi hi kan'wekan'we.

Tsala tafula exitsalelweni rito leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke na leyi nga dyondziwa hi Ravumbirhi na Ravunharhu. Yi katsa swin'wana swa swirhangi.

ph-	u-	p	-ema
th-	t	a	-isa
k	e	m	-ima

Kombisa

- 1 Tsundzuxa vadyondzi hi mimpfumawulo ya vhiki: /ph/na/th-/
- 2 Pfuxeta hinkwayo mimpfumawulo na mimpfumawulo yo twanana exitsalelweni.
- 3 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta nyikiwa timinete tinharhu ku aka marito yo tala va tirhisa mimpfumawulo leyi nga la henhla.

- 4 Komba vadyondzi maendlelo ya ku tirhisa mpfumawulo lowu hlawuriweke, ku fana na: /th/a/m/u/k/a/= thamuka.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga endla rito va tirhisa mimpfumawulo yin'wana na yin'wana – a va fanelanga ku tirhisa/ph/na/th/
- 6 Kombisa vadyondzi ku umba rin'wana rito ro fana na/m/a/n/a/n/a/= manana.
- 7 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga endla marito va tirhisa mpfumawulo lowu nga hlawuriwa, ku fana na phula, kumbe marito yo pfumala mpfumawulo lowu nga hlawuriwa ku fana na tima.

Vadyondzi va endla

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku na ku tsala nhlokomhaka: ph, th.
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete tinharhu ku kuma na ku aka marito lama va nga ma kotaka.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku lulamisa ntirho wa vona. Komba vadyondzi ndlela ya ku aka marito lawa: phema, thamuka, phuta, thuka, tima, phema, tisa, pume, kamu, pima, muka.

Ku hlaya swin'we na Maqhingana ya matwisiselo

Xitori xo hlaya swin'we lexintshwa xi hlayiwa vhiki rin'wana na rin'wana.

Ku hlaya swin'we ku endliwa hi ndlela leyi:

Musumbhunuku: Loko u nga si hlaya

Ravumbirhi: Ku hlaya ro sungula

Ravumune: Ku hlaya ravumbirhi

Ravuntlhanu: Endzhaku ko hlaya

Eka nkarhi lowu wa ku hlaya swin'we, tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va tshamisekile naswona va kota ku vona swifaniso leswi nga eka buku leyikulu. Tsundzuxa vadyondzi hi leswi u nga swi langutela hi nkarhi wo hlaya swin'we, ku fana na:

- Tshama kahle u MIYELA
- Veka MAVOKO ya wena emindzhumbyini
- Veka MATIHLO na miehleketo ya wena eka xitori
- Timani MARITO ya n'wina (kombisa hi ku pfala ka nomu)

Swikongomelonkulu swa ku hlaya swin'we eka nongonoko lowu hi leswi landzelaka:

- 1 Vadyondzi va ta twa leswaku swi njhani ku hlaya xitori hinkwaxo xo tika ku tlula loko va hlaya va ri voxo, hikuva vadyondzi a va na mhaka hi xiphemu xa xithekiniki xo hlaya, va languta ntsena eka leswi xitori xi vulavulaka hi swona na swimunhuhatwa. Vadyondzi va nga tiphina hi xitori, kutani va hluvukisa ku rhandza ku hlaya.
- 2 Loko mudyondzisi a hlayela xitori ehenhla, u ta va a karhi a kombisa vuswikoti byin'wana byo hlaya: U hlaya ku suka eka papila ro sungula ku fika ro hetelela; u hlaya ku suka ehenhla ka papila ku fika ehansi; u hlaya ku suka eka ximatsi ku ya eka xinene;

u landzelela swihikahato; u hlaya hi ku khuluka hi rivilo ra kahle; u hlaya a karhi a kombisa, leswi pfunaka ku hlamusela xitori. Vadyondzi va dyondza vutshila byo tala hi ku languta muhlayi loyi a swi kotaka.

- 3** *Loko mudyondzisi a karhi a hlaya, u humesa nhlamuselo hi ku: komba xiphemu xa xifaniso; hi ku tirhisa swikombiso; na ku cincacınca rito. Mudyondzisi u ta engetela nhlamuselo, hi ku yima a nyika nhlamuselo ya rito. Hi ku yingisela mudyondzisi na ku n'wi langutisa, vadyondzi va ta va va karhi va dyondza vutshila lebyintshwa bya ririmi.*
- 4** *Kutani, xa nkoaka swinene, hi nkarhi wa ku hlaya swin'we, mudyondzisi u ta dyondzisa ndlela yo ehleketa hi xitori, na ndlela ya ku aka ku twisisa ka vona ka xitori. Eka nongonoko lowu, hi hlawule ku aka vuswikoti swa xikambelantwisiso hi ku endla xikombiso na ku dyondzisa maqhinga yo hambana ya xikambelantwisiso. Maqhinga ya matwisiseho lama landzelaka ma tirhisiwa:*
- *Bvumba*
  - *Xifaniso xa miehleketo*
  - *Lava tsalwa*
  - *Nkomiso*
  - *Ehleketeta hi tsalwa*
  - *Endla vuhlanganisa*
  - *Ku kumbetela*
  - *Ku endla ndzavisiso*

MAQHINGA YA MATWISISELO

Tafula leri nga laha hansi ri nyika vuxokoxoko bya qhinga rin'wana na rin'wana.

Qhinga ra 1: Bvumba	
Nhlamuselo	Loko vadyondzi va bvumba, va vula leswi va <u>ehleketaka</u> leswaku swi ta humelela eka xitori. Vadyondzi va nga bvumba leswi nga ta humelela hi ku languta xifaniso ebukwini. Va nga ha bvumba leswi nga ta humelela endzhaku ko hlaya papila ra tsalwa. Xo hetelela, vadyondzi va nga ha bvumba leswi va ehleketaka leswaku xitori xi nga hela njhani.
Xikongomelo	<i>Loko u endla vadyondzi va bvumba, u endla leswaku va ehleketa hi xitori va nga si xi hlaya. Vadyondzi va ta tirhisa vuthala ku kuma leswaku swimunhuhatwa i vamani, na leswaku ku ta humelela yini. Loko va bvumba, vadyondzi va hlukisa vuswikoti bya vona bya xikambelantwisiso hi ku ehleketa hi xitori.</i>
Magoza (Ku bvumba hi swifaniso)	<ol style="list-style-type: none"> 1 Languta xifaniso. 2 Vutisa vadyondzi: U ehleketa leswaku ku humelela yini? 3 Pfumelela vadyondzi ku ehleketa hi xivutiso. 4 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, va nyiki xikombiso xa nhlamulo ya xivutiso. 5 Va kombi leswaku swifaniso swi hlangana njhani ku aka xitori.
Swikombiso (Ku bvumba hi swifaniso)	<ol style="list-style-type: none"> 1 U ehleketa leswaku ku humelela yini laha? 2 U ehleketa leswaku ximunhuhatwa lexi xi titwa njhani? Hikokwalaho ka yini? 3 U ehleketa leswaku u ta vona yini eka xifaniso lexi landzelaka?

Magoza (<i>Ku bvumba hi tsalwa</i>)	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya papila ra tsalwa. 2 Vutisa vadyondzi: U ehleketa leswaku ku humelela yini? 3 Pfumelela vadyondzi ku ehleketa hi xivutiso. 4 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, va nyiki xikombiso xa nhlamulo ya xivutiso.
Swikombiso (<i>Ku bvumba hi tsalwa</i>)	<ol style="list-style-type: none"> 1 U ehleketa leswaku ku ta humelela yini? 2 U ehleketa leswaku ximunhuhatwa lexi xi ta endla yini? 3 U ehleketa leswaku xitori lexi xi ta hela njhani?

Qhinga ra 2: Xifaniso xa miehleketo

Nhlamuselo	Loko vadyondzi va endla xifaniso xa miehleketo, va fanele va ehleketa hi leswi nga ta humelela eka xitori ku fana na mbonakiso wa le ka movhi. Va fanele va ringeta ku vona xitori emiehleketweni ya vona xi karhi xi humelela.
Xikongomelonkulu	<i>Xifaniso xa miehleketo xi pfuna ku nyika nhlamuselo ya marito eka papila hi ku ma hundzuluxela eka mbonakiso wo huma eka movhi emiehleketweni ya vadyondzi. Xifaniso xa miehleketo xi pfuna vadyondzi ku vona leswaku timhaka eka tsalwa tihlangana njhani. Leswi swi va pfuna ku aka ku twisisa ku ehleketa hi xitori hinkwaxo, ku nga ri hi papila hi papila.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa leri nga eka papila. 2 Vula: Sweswi hi ta ti endlela xifaniso xa miehleketo xa xitori onge hi langute movhi. 3 Lerisa vadyondzi ku pfala mahlo ya vona. Hlamusela leswaku vadyondzi va ta yingisela marito kutani va endla movhi emiehleketweni ya vona.
	<ol style="list-style-type: none"> 4 Hlaya tsalwa nakambe. 5 Byela vadyondzi hi xifaniso xa wena xa miehleketo. (Kombisa xikili.) 6 Vutisa vadyondzi. U vone yini? (Ku humelele yini eka movhi wa wena?) 7 Yingisela na ku burisana hi tinhlamulo ta vadyondzi. Tiyisisa leswaku tinhlamulo ta vadyondzi ta fambelana na leswi humelelaka eka xitori.
Swikombiso	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ndzi na xifaniso xa miehleketo xa loko Joe a hlula eka mphikizano. Onge ndza wu vona nyuku wu karhi wu huma enhlokweni wu haha ndhawu leyi hinkwayo. Onge ndza ma vona mahlo ya yena ma kongome eka layini yo hlula, na miri wa yena wu tirha hi matimba na ku tlula. 2 U na xifaniso xa njhani xa miehleketo? Ku humelele yini eka movhi wa wena?

Qhinga ra 3: Lavisisa tsalwa

Nhlamuselo	Lava swivutiso swa tsalwa hikuva hi swona swivutiso swa xikambelantwisiso. Swivutiso leswi swi vutisa vadyondzi ku ehleketa kumbe ku languta marito lama nga eka papila, na ku tsundzuka mahungu.
Xikongomelonkulu	<i>Swivutiso leswi i swo kambela ku twisisa ka marito eka papila. Qhinga leri ri komba vadyondzi ndlela yo komba na ku lavisisa rito ra xilotlelo leri nga ta va pfuna ku hlamula swivutiso leswi.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa leri nga eka papila. 2 Vutisa vadyondzi xivutiso hi vuxokoxoko lebyi nga eka tsalwa, ku fana na: Xana Joe a lava ku tlula mani eka mphikizano? 3 Pfumelela vadyondzi ku hlamula xivutiso. 4 XIYAXIYA: Pfuna vadyondzi ku kuma tinhlamulo hi ku komba rito ra xilotlelo leri pfunaka, kutani u lavisisa eka tsalwa rito ra xilotlelo. Leswi swi ta va kongomisa eka nhlamulo.

Swikombiso	<ol style="list-style-type: none"> 1 Joe a lava ku hlula mani eka mphikizano? 2 Joe u endle yini mphikizano wu nga si sungula? 3 Joe u titolovetele mphikizano rini? 4 Mphikizano a wu endleriwa kwihl?
Qhinga ra 4: Nkomiso	
Nhlamuselo	Loko vadyondzi va endla nkomiso, va ehleketa hi leswi nga humelela eka xitori. Va nga ha ehleketa hi swilo swin'wana, ku fana na: leswi va nga swi rhandza hi xitori, na leswi va nga swi dyondza ku huma eka xitori.
Xikongomelo	<i>Nkomiso wu komba leswaku vadyondzi va twisisile na ku ehleketa hi xitori. Ku kombela vadyondzi ku endla nkomiso wa xitori i ndlela ya kahle yo kambela ku twisisa ka vona.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa. 2 Tsundzuxa vadyondzi: Loko hi endla nkomiso, hi ehleketa hi swiphemu swa nkoka swa xitori. Hi nga ehleketa na hi leswi hi nga swi rhandza hi xitori, na leswi hi nga swi dyondza ku huma eka xitori. 3 Nyika vadyondzi xinkadyana xo ehleketa hi xitori. 4 Lerisa vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku avelana nkomiso wa vona na vanghana. 5 Eku heteleleni, u nga byela vadyondzi ku tsala minkomiso ya vona, va tirhisa rimba ku va pfuna.
Swikombiso	Xitori: Joe u hlula eka mphikizano <u>Vadyondzi va nga komisa xitori hi ndlela leyi:</u>
	<p>Xitori lexi xi vulavula hi mufana loyi a vuriwa Joe loyi a lava ku hlula mufana wo tsutsuma swinene exikolweni, Sizwe eka mphikizano wo tsutsuma. Joe a titoloveta minkarhi hinkwayo, emakumu u n'wi hlurile Sizwe.</p> <p>Ndzi rhandze laha Joe a nga tsema ntambhu emakumu ka mphikizano – a swi tsakisa.</p> <p>Ndzi dyondze leswaku loko wo ringeta hi matimba naswona u nga lahleli thawuli u nga humelela.</p>
Qhinga ra 5: Ehleketa hi tsalwa	
Nhlamuselo	Loko mudyondzisi a ehleketa, mudyondzi u ehleketela ehandle hi tsalwa. U pfumelela vadyondzi ku twa leswi a ehleketaka hi swona hi tsalwa.
Xikongomelo	<i>Ku kombisa ndlela leyi u ehleketa hi yona hi tsalwa, hi dyondzisa vadyondzi swilo swimbirhi. Xosungula, hi dyondzisa vadyondzi leswaku vahlayi va kahle a vo hlaya marito ntsena, va ehleketa hi leswi va swi hlayaka. Xavumbirhi, hi komba vadyondzi tinxaka ta miehleketo leyi vahlayi va kahle va nga na yona hi tsalwa.</i> <i>Hi ku endla leswi, hi komba vadyondzi ndlela yo ehleketa hi vutumbuluxi na ku xopaxopa hi tsalwa. Hi ku famba ka nkarhi, vadyondzi va ta sungula ku tiendlela leswi hi vox.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa eka papila. 2 Ehleketa hi xivutiso kumbe miehleketo leyi muhlayi wa vuswikoti a nga va ka na yona hi tsalwa. (Miehleketo yi nyikiwile eka tibuloko ta ku hlaya ko sungula na ku hlaya ka vumbirhi eka nkunguhato wa dyondzo.) 3 Vula: Ndzi vona/Ndzi lemuka...
Xikombiso	Ndza swi vona leswaku Sizwe u hleke Joe loko a ngenela mphikizano. Ndza tivutisa leswaku leswi swi ta hlundzukisa Joe?

Qhinga ra 6: Endla vuhlanganisi	
Nhlamuselo	Loko vadyondzi va endla vuhlanganisi, va fananisa switori na vutomi bya vona (tsalwa ka vun'winyi), kumbe eka tsalwa rin'wana (tsalwa eka tsalwa), kumbe eka swin'wana emisaveni (tsala ka misava).
<i>Xikongomelo</i>	<i>Ku endla vuhlanganisa swi pfuna vadyondzi ku twisisa tsalwa hi vuenti hi ku ri hlanganisa na swin'wana leswi va swi tivaka, kumbe leswi va nga tshama va tokota hi swona. Ku komba vadyondzi leswaku va nga endla vuhlanganisi hi tindlela to hambana: tsalwa eka tsalwa rin'wana, tsalwa eka vun'winyi, vutomi bya vona, na tsalwa eka misava – vuxokoxoko byin'wana lebyi va byi tivaka hi misava.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa eka papila. 2 Vutisa vadyondzi xivutiso, ku fana na: Hi rini laha a wu lava ku hlula eka swin'wana, ku fana na Joe? 3 Tirhisa ku kombisa ku nyika xikombiso xa nhlamulo, ku fana na: Loko Joe a lava ku hlula eka mphikizano, swi ndzi tsundzuxe hi laha a ndzi rhandza ku phikizana na sesi wa mina exikolweni. A kuma timaraka ta le henhla eka swilo hinkwaswo, vatswari va mina a va tinyungubyisa. A ndzi lava leswaku vatswari va mina va tinyungubyisa na hi mina.
Swikombiso	<ol style="list-style-type: none"> 1 Leswi swi ku tsundzuxa njhani hi vutomi bya wena? 2 Ndzi byeli hi nkarhi lowu swin'wana swo yelana na swona swi nga ku humelela? 3 Loko a wu ri Joe, a wu ta va u endle yini loko Sizwe a ku hleka? 4 U ehleketa leswaku Sizwe u titwe njhani loko Joe a n'wi hlurile? 5 Hi xihhi ximunhuhatwa xin'wana lexi xi ku tsundzuxaka xona?
Qhinga ra 7: Ku kumbetela	
Nhlamuselo	<p>Ku kumbetela swi nghanisa na ku tirhisa leswi u swi tivaka, xikan'we na leswi u nga swi hlaya ku bvumba kahle hi swin'wana leswi u nga swi hlaya eka xitori. Leswi hi leswi swi vuriwaka hi 'ku hlaya exikarhi ka mintila'. Loko vadyondzi va endla nkumbetelo, va bvumba kahle hi swin'wana eka xitori.</p> <p>Nkarhi wun'wana, mutsari a nga tsali vuxokoxoko hinkwabyo eka xitori.</p> <p>Mutsari u siya swiphemu swin'wana swa xitori swi nga helanga, leswaku vadyondzi va ta tikumela swona.</p>
<i>Xikongomelo</i>	<i>Vadyondzi va fanele va tihetisela swiphemu swa xitori hi ku kumbetela – va fanele va dyondza ku 'hlaya exikarhi ka mintila'. Ku endla leswi, va fanele ku tirhisa leswi nga tsariwa, xikan'we na leswi va swi tivaka ku ringeta ku kuma leswi nga tsariwangiki.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa eka papila. 2 Vutisa vadyondzi. U tiva yini hi leswi? Tsalwa ri ri yini? 3 Vutisa vadyondzi: Hi swihi swin'wana leswi hi nga bvumbaka swona hi leswi? Ku na swin'wana leswi tsalwa ri nga swi vuliki? 4 Vutisa vadyondzi: Hi nga kumbetela yini hi Joe hi leswi a tshama a ri eku titoloveteni? 5 Yingisela na ku burisana hi tinhlamulo ta vadyondzi. Tiyisisa leswaku tinhlamulo ta vona ta twala.

Xikombiso	<p>Tsalwa:</p> <p>Buti wa mina u endle xikombelo xo ya eyunivhesiti. Ndzi vuye ekaya kutani ndzi vona buti wa mina a khome papila a karhi a n'wayitela. Manana a ri eku rileni, naswona a ri eku hlekeni a karhi a n'wi vukarha.</p> <p>Ku kumbetela:</p> <p>Hi ku ya hi xikombelo lexi buti wa mina a nga xi endla xo ya eyunivhesiti, na leswaku u khome papila a vonaka a tsakile, hi nga bvumba leswaku xikombelo xa yena a xi humelerile.</p>
Qhinga ra 8: Ku endla ndzavisiso	
Nhlamuselo	Loko hi endla ndzavisiso eka tsalwa, hi ahlula hi xiphemu xin'wana xa tsalwa.
Xikongomelo	<i>Vadyondzi va fanele va dyondzisiwa leswaku va fanele ku kambisisa leswi va nga swi hlaya, naswona va fanele ku seketela minkambisiso ya vona.</i>
Magoza	<ol style="list-style-type: none"> 1 Hlaya tsalwa eka papila. 2 Vutisa vadyondzi xivutiso xo kambisisa, kutani u va byela ku seketela nhlamulo ya vona. Xikombiso. U ehleketa leswaku u endle swilo swa kahle? Hikokwalaho ka yini kumbe hikokwalaho ka yini swi nga ri kahle? 3 Yingisela na ku burisana hi tinhlamulo ta vadyondzi. Tiyisisa leswaku tinhlamulo ta vadyondzi ta twala.
Xikombiso	<p>Swivutiso swin'wana swa ndzavisiso swi sungula hi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U ehleketa... 2 U pfumelelana na... 3 Hi ku vona ka wena... 4 U rhandzile...

Laha hansi i nhlamuselo ya maendlelo hi vuenti ya dyondzo yin'wana na yin'wana ya Ku hlaya swin'we: U nga si sungula ku hlaya; Ku hlaya ro sungula; Ku hlaya ravumbirhi; na Endzhaku ko hlaya. Hlaya tinhlamuselo leti ku kota ku twisisa nkholuko wa dyondzo yin'wana na yin'wana.

KU HLAYA SWIN'WE: U NGA SI SUNGULA KU HLAYA

MAQHINGA YA MATWISISELO: BVUMBA

Loko u nga si sungula ku hlaya, hi aka matwisisele ya vuswikoti hi ku endla leswaku vadyondzi va ehleketa hi xitori xi nga si hlayiwa.

- 1** Byela vadyondzi leswaku namuntlha va ta languta swifaniso eka xitori, kutani va ehleketa hi xitori.
- 2** Byela vadyondzi leswaku, ku ya hi leswi va swi vonaka, va ta bvumba leswaku xitori xi ta vulavula hi yini. Leswi swi vula leswaku va ta tirhisa swifaniso ku ringeta ku bvumba leswaku xitori xi vulavula hi yini.

- 3 Hlamusela vadyondzi leswaku a va fanelanga ku ehleketa hi xifaniso xin'we xi ri xoxe. Va fanele ku ehleketa hi ndlela leyi swifaniso swi nga na vuxaka hi kona. Va fanele va hlanganisa swifaniso hinkwaswo va ringeta ku kuma leswi xitori xi vulavulaka hi swona.
- 4 Komba vadyondzi khavhara ya xitori kutani u hlayela ehenhla vito ra xitori.
- 5 Vutisa vadyondzi: U ehleketa leswaku ku ta humelela yini eka xitori lexi?
- 6 Lexi landzelaka, languta xifaniso xin'wana na xin'wana eka xitori, loko u karhi u languta, vutisa vadyondzi:
  - a U vona yini eka xifaniso lexi?
  - b U ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
  - c U ehleketa leswaku ku ta humelela yini?
- 7 Loko vadyondzi va rivala ku yelanisa swifaniso swo hambana, va byeli ku endla leswi. Xikombiso, 'Wa tsundzuka leswaku mufana loyi a endla yini eka xifaniso xo hetelela? U endla yini sweswi? U ehleketa leswaku ku humelela yini?'
- 8 Loko u fika eka xifaniso xo hetelela, vutisa vadyondzi: U ehleketa leswaku xitori lexi xi ta hela njhani (loko swi fanerile)?
- 9 Khensa vadyondzi ku va va bvumbile.
- 10 Loko u ri na nkarhi, hlaya xitori hinkwaxo kan'we u nga yimi.

KU HLAYA SWIN'WE: KU HLAYA RO SUNGULA

MAQHINGA YA MATWISISELO: QHINGA LERI FANELEKE KU TIRHISIWA RI KOMBISIWILE EKA NKUNGUHATO WA DYONDZO.

Eka Ku hlaya ko sungula, hi sungula hi ku aka matwisiselo ya vuswikoti hi ku hlaya na ku hlamusela vadyondzi xitori. Hi tlhela hi endla xikombiso xa leswaku u ehleketa njhani hi xitori. Loko u nga si hlaya, byela tlilasi leswi u nga ta swi endla. Vula swo fana na: *'Tlilasi, i nkarhi wa Ku hlaya swin'we. Tsundzuka, loko hi hlaya kumbe hi yingisela xitori, i swa nkoka ku tshama u ehleketa hi xitori.' Namuntlha, ndzi ta ku komba leswaku ndzi ehleketa yini hi xitori. Ndzi ta endla leswi hi (xikombiso) ku va na xifaniso xa miehleketo hi leswi humelelaka eka xitori. Leswi swi vula leswaku loko ndzi ri karhi ndzi hlaya, ndzi ta endla muvhi wa xitori emiehleketweni ya mina.'*

- 1 Hlaya papila rin'wana na rin'wana ra xitori kahle. Loko u karhi u hlaya, tirhisa swikombiso u cincacinsa na rito ku antswisa nhlamuselo.
- 2 Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi rito.
- 3 Hi nkarhi wun'we, hi nkarhi wa Ku hlaya ro sungula, hi kongomisa eka ku kombisa na ku dyondzisa maqhinga ya matwisiselo eka vadyondzi.
- 4 Emakumu ka papila rin'wana na rin'wana u ta vona tibuloko timbirhi leti nga na mihlovo, tifunghiwe Ku hlaya ko sungula na Ku hlaya ka vumbirhi.
- 5 Loko u hlayela vadyondzi papila, yimanyana kutani u komba leswaku u le ku ehleketeni hi ku vula leswi nga eka buloko. Hi ku endla leswi, u endla xikombiso xa leswaku u ehleketa njhani hi xitori. I swa nkoka ku twisisa leswi u swi vulaka – loko wena u nga swi twisisi, na vadyondzi va wena a va nge swi twisisi.

- 6 Eka papila ro hetelela ra xitori, ku na swivutiso swo hlayanyana eka tibuloko ta Ku hlaya ko sungula na ka vumbirhi.
- 7 Vutisa vadyondzi vo hambana ku hlamula swivutiso.
- 8 Byela vadyondzi leswaku ku nga va na nhlamulo ya ku tlula yin'we ya xivutiso, na leswaku vadyondzi va nga va na mavonelo yo hambana.

KU HLAYA SWIN'WE: KU HLAYA RAVUMBIRHI

MAQHINGA YA MATWISISELO: QHINGA LERI FANELEKE KU TIRHISIWA RI KOMBISIWILE EKA NKUNGUHATO WA DYONDZO.

Eka ku hlaya ravumbirhi, hi ya emahlweni na ku aka matwisiselo ya vuswikoti bya ku hlayela vadyondzi xitori, na ku kombisa ndlela yo ehleketa hi xitori. Nakambe, byela vadyondzi leswaku u ta endla yini. Vula swo fana na: *'Tlilasi, i nkarhi wo Hlaya hi ku siyerisana. Tsundzuka, loko hi hlaya kumbe ku yingisela xitori, i swa nkoka ku tshama u ehleketa hi xitori. Namuntlha, ndzi ta ku komba leswaku ndzi ehleketa yini hi xitori. Ndzi ta endla leswi hi (xikombiso) ku va na xifaniso xa miehleketo hi leswi humelelaka eka xitori. Leswi swi vula leswaku loko ndzi karhi ndzi hlaya, ndzi ta endla movhi wa xitori emiehleketweni ya mina.'*

- 1 Lexi landzelaka, hlaya papila rin'wana na rin'wana ra xitori kahle. Loko u karhi u hlaya, tirhisa swikombiso u cincacinsa na rito ku antswisa nhlamuselo.
- 2 Hi nkarhi wun'we, hi nkarhi wa Ku hlaya ra vumbirhi, u ta endla xikombiso leswaku u ehleketa njhani hi xitori.
- 3 Emakumu ka papila rin'wana na rin'wana u ta vona tibuloko timbirhi leti nga na mihlovo, tifunghiwe Ku hlaya ko sungula na Ku hlaya ka vumbirhi.
- 4 Loko u hlayela vadyondzi papila, yimanyana kutani u komba leswaku u le ku ehleketeni hi ku vula leswi nga eka tibuloko swa Ku hlaya ka vumbirhi. Hi ku endla leswi, u endla xikombiso xa leswaku u *ehleketa njhani hi xitori*. I swa nkoka ku twisisa leswi u swi vulaka – loko wena u nga swi twisisi, na vadyondzi va wena a va nge swi twisisi.
- 5 Eka papila ro hetelela ra xitori, ku na swivutiso swo hlayanyana eka tibuloko ta Ku hlaya ko sungula na ka vumbirhi.
- 6 Vutisa vadyondzi vo hambana ku hlamula swivutiso.
- 7 Xo hetelela, byela vadyondzi ku vumba xivutiso hi tsalwa.
  - a Byela vadyondzi ku ehleketa va ri voxe hi xivutiso lexi va nga xi vutisaka hi tsalwa.
  - b Loko swi fanerile, tsundzuxa vadyondzi hi marito man'wana ya swivutiso, xikombiso: mani; yini; rini; kwini; njhani, hikokwalaho ka yini, hi miehleketo ya wena, u ehleketa leswaku, longoloxa, sw. na sw.
  - c Byela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula, kutani va siyerisana swivutiso swa vona.
  - d Kutani, vutisa vadyondzi vo ka va nga talanga ngopfu ku siyerisana swivutiso swa vona na tlilasi.
  - e Nyika vadyondzi van'wana nkarhi wo hlamula swivutiso leswi.

KU HLAYA SWIN'WE: ENDZHAKU KO HLAYA

Xikongomelo xa Nghingiriko wa Endzhaku ko hlaya i ku nyika vadyondzi nkarhi wo hlangeleta ku twisisa ka vona ka xitori, na ku titoloveta ku tirhisa ririmi lerintshwa leri va nga ri dyondza.

Endzhaku ko hlaya, u ta endla yin'we ya miNghingiriko ya mune:

- 1 Fanisa tsalwa.
- 2 Endla nkombiso wa xitori.
- 3 Ku hlamusela xitori hi swanomo kumbe ku tsala.
- 4 Matwisiselo yo tsala.

FANISA TSALWA

- 1 Tshamisa vadyondzi emadesikini ya vona, na tibuku ta vona to tsalela kumbe phepha ro ka ri nga etsaleriwanga, pensele na tikhirayoni.
- 2 Byela vadyondzi leswaku va ta na xifaniso xa miehleketo hi swin'wana, va ta ehleketa leswaku xi languteka njhani, xi nuha njhani, naswona xi na mpfumawulo wa njhani. Va ta tlhela va va na xifaniso xa miehleketo hi leswi va titwisaka swona hi ximunhuhatwa lexi, ntlangu kumbe nchumu lowu humaka eka tsalwa.
- 3 Byela vadyondzi ku pfala mahlo ya vona va wisa. Va hlayeli tsalwa nakambe.
- 4 Kutani, byela vadyondzi ku pfula mahlo ya vona, kutani va dirowa xifaniso xa miehleketo lexi va nga va na xona ku huma eka tsalwa. Va nga ha ngenisa mimfungho ku hlamusela risema, nantswo, sw. na sw.
- 5 Kutani, vadyondzi va tirhisa swo sungula swivulwa ku tsala xivulwa kumbe swivulwa hi leswi va nga na xifaniso xa miehleketo hi swona.
- 6 Xo hetelela, pfumelela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula, na ku siyerisana hi swifaniso swa vona swa miehleketo na munghana wa vona.

ENDLA NKOMBISO WA XITORI

- 1 Tshamisa vadyondzi eka mete, kumbe eka ndhawu yo miyela ehandle.
- 2 Byela vadyondzi leswaku namuntlha va ta endla nkombiso wa swiphemu swa xitori lexi va nga xi hlaya.
- 3 Khoma buku leyikulu. Hlaya papila ro sungula.
- 4 Nyika vadyondzi xileriso xa leswi va faneleke ku endla nkombiso hi swona. (eka nkunguhato wa dyondzo)
- 5 Endla nkombiso wa xileriso na vadyondzi.
- 6 Vuyelela eka papila rin'wana na rin'wana.
- 7 Dyondzisa vadyondzi ku hlamula eka mpfumawulo leswaku va fanele ku miyela va yingisela loko u hlaya exikarhi ka swikombiso.

KU HLAMUSELA XITORI HI SWANOMO KUMBE KU TSALA

- 1 Tshamisa vadyondzi leswaku va ta ku yingisela.
- 2 Landzelela magoza eka nkunguhato wa dyondzo ku hlamusela swiphemu swin'wana swa xitori na vadyondzi.

- 3 Xo sungula, u ta kombisa ku hlamusela xin'wana ku huma eka xitori.
- 4 Lexi landzelaka, u ta byela vadyondzi ku ehleketa hi xin'wana eka xitori – a va fanele ku kopela leswi a wu hlamusela swona.
- 5 Kutani, vadyondzi va ta HUNDZULUKA VA VULAVULA kutani va siyerisana ku hlamusela na munghana wa vona.
- 6 Xo hetelela, vitana vadyondzi vo ka va nga talanga ku ta siyerisana hi ku hlamusela tlilasi.
- 7 Loko dyondzo ku ri ku hlamusela loku nga tsariwa, vadyondzi va ta dirowa/tsala nhlamuselo ya vona eka tibuku ta vona to tsalela.

MATWISISELO YO TSALA

- 1 Loko dyondzo yi nga si sungula, tsala vito ra tsalwa tanihi nhlokomhaka exitsalelweni.
- 2 Lexi landzelaka, tsala swivutiso exitsalelweni, xikan'we na swo sungula swivulwa swa tinhlamulo. (Laha swi faneleke)
- 3 Lerisa vadyondzi ku pfula tibuku ta vona to tsalela kutani va tsala nhlokomhaka.
- 4 Byela vadyondzi leswaku namuntlha, va ta ehleketa na ku tsala tinhlamulo ta swivutiso leswi.
- 5 Hlaya swivutiso na vadyondzi, kutani u hlamusela loku swi fanerile.
- 6 Byela vadyondzi leswaku a va boheki ku tsala swivutiso, va tsala ntsena tinhlamulo.
- 7 Fambafamba u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
- 8 Eka timinete timbirhi to hetelela, hlaya tinhlamulo na vadyondzi, kutani u va pfumelela ku lulamisa ntirho wa vona.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

Nkongomelo: Ku yingisela mudyondzi a hlaya hi un'we un'we a hlayela ehenhla, ku aka hi ku hetiseka vuswikoti bya mahlayelo na vuswikoti bya matwisisele ya mudyondzi un'wana na un'wana. Ku pfumelela tlilasi hinkwayo hi ku va va nyikiwa nkarhi wa ku titoloveta ku hlaya marito ya mpfumawulo, marito yo vuyelela mo koma, swivulwa swo tihlamusela, va nga se heta ku tsala migingiriko ya xikambelantwisiso va ri vox.

I swa nkoka leswaku u yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe, kan'we evhikini.

U ENDLA YINI NA VADYONDZI HINKWAVO ETLILASINI:

- 1 Loko u nga si sungula sexini ya ku hlaya ni ntlawa lowu leteriwaka na ntlawa, u fanela ku rhangana hi ku tshamisa tlilasi u endla leswaku va hetisa ntirho wo tsala etibukwini ta vona to tsalela na maphepha yo tihlamusela yo hlaya.
- 2 Vona leswaku phepha ro tirhela ri hlayisekile, hi ku tirhisa tifayili kumbe pulasitiki yo chela maphepha.
- 3 Va tolovete mintolovelo ya Ririmi ra le kaya ya ku hlaya hi ku leteriwa hi ndlela leyi:
  - a Tshamisa tlilasi hikwayo ni maphepha yo tirhela yo hlaya ya vona.

- b** Hlamusela Nghingiriko wa phepha ro tirhela ro sungula lowu faneleke ku hetisiwa.
  - c** Vitana ntlawa wun'we wa vadyondzi wu ta ku hlayela.
  - d** Loko u hetile ku yingisela mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni, byela vadyondzi ku tlhelela evutshan'wini bya vona.
  - e** Lerisa vadyondzi ku endla Nghingiriko wo tlulela, wo fana na: Mudyondzisi u ri cinani ephatini kumbe xitulu xa mina na mina.
    - *Xiyaxiya: Timinete ta 30 ti tele eka vadyondzi lavantsongo ku tshama va tirha va miyerile va ri voxé. Hi nhlamuselo leyi, i swa nkoka ku endla Nghingiriko wo tlulela ku nyika vadyondzi nkarhi wa ku wisa hi ku endla swin'wana swo nyanyula na vutiolori.*
  - f** Tshamisa tilasi na maphepha ya vona yo tirhela.
  - g** Hlamusela Nghingiriko wa phepha ro tirhela leri landzelaka leri faneleke ku hetisiwa.
  - h** Vitana ntlawa wun'wana ku ta ku hlayela.
- 4** I miehleketo ya kahle ku tshamisa muhlayi wo ka a nga kotu ku hlaya na wo swi kota, leswaku loko va hlaya phepha ro tirhela, ku va na ku dyondzisana ku hlaya swi nga humeleriswa.

XIVUMBEKO XA PHEPHA RO TIRHELA RO HLAYA:

- 1** Phepha ro tirhela ra vhiki rin'wana na rin'wana ri na migingiriko ya 10. Ku hlaya hi ku leteriwa ku na 10 wa tisexini hi vhiki. Hambiswiritano, ntlawa wun'wana na wun'wana wu na nkarhi wo tirha na mudyondzisi kan'we hi vhiki. Leswi vula ku vadyondzi va ta hetisa Nghingiriko wa phepha ro tirhela hi nkarhi wa 9 wa tisexini.
- 2** Mimfungo yi tsundzuxa vadyondzi hi leswi va nga ta swi endla hi siku hi siku:
  - a** Nomo wu vula ku hlaya mpfumawulo wa rito.
  - b** Tihlo ri tsundzuxa vadyondzi leswaku va fanele ku hlaya marito lawa hi ku ma langutisa.
  - c** N'wana un'we u tsundzuxa vadyondzi ku hlaya va ri voxé.
  - d** Vana vambirhi va tsundzuxa vadyondzi ku hlaya na mudyondzikulobye.
  - e** Voko leri nga khoma pensele ri tsundzuxa vadyondzi leswaku va fanele ku dirowa kumbe ku tsala.
- 3** Nongonoko wa ntokoto wa mpfumawulo na marito yo vuyelela hinkwawo lama dyondziweke ya hlayisiwile. Switori swintshwa swa vumbiwa hi ku tirhisa mpfumawulo na marito yo vuyelela ya vhiki, na ku katsa mpfumawulo na marito yo vuyelela lama dyondzisiweke khale. Swi vula leswaku vadyondzi a va si hlangana na marito eka phepha ro tirhela lama va nga si tshamaka va mavona na kan'we.

KU NYIKA MINTLAWA NA SWITSHURIWA LESWI HLAWURIWEKE KU HLAYA HI KU LETERIWA:

- 1** Emavhikini mambirhi yo sungula ya xikolo, yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe.
- 2** Tirhisa rhubiriki leyi nga la hansu ku hlawula vadyondzi hi ku ya hi vuswikoti bya vona.

- 3 Mintlawwa yi fanele ku va hi mintlawwa yo fana ya vuswikoti.
- 4 Eka nongonoko lowu, ku na 10 wa minkarhi hi vhiki yo yingisela ku hlaya. Swi vula ku u nga vumba mintlawwa ya 10. Loko u vumba mintlawwa yintsongo leyi nga hansa ka 10, u nga tirhisa nkarhi wo engeteriwa ku tirha na vahlayi lava tsandzekaka ku hlaya.
- 5 Eka xikomba matirhelo xa wena u ta kuma fomo ku tsala mavito ya vadyondzi hi mintlawwa, na tafula leri ku pfumelelaka ku landzelerisa leswi ntlawa wun'wana na wun'wana wu nga swi hlaya.
- 6 **Tiva leswi:** Rhubiriki leyi yi hambanyisa vadyondzi hi ku ya hi vuswikoti bya vona bya ku hlaya.
- 7 Loko ku ri na vadyondzi vo tala eka levhele yo fana, u nga lava ku tirhisa xikambela ntwisiso ku ri ndlela yinwana yo hambanyisa ntlawa.
- 8 Tlilasini ya vadyondzi va 40:
  - A ku na ntlawa wo tala lowu nga ka levhele 1, ko va na vadyondzi va nga ri vangani.
  - Eka ntlawa wa1 wu le ka levhele 2.
  - 2 kumbe 3 wa mintlawwa yi le ka levhele 3.
  - 2 kumbe 3 wa mintlawwa yi le ka levhele 4.
  - 1 kumbe 2 wa mintlawwa yi le ka levhele 5.

Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 1	Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 2	Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 3	Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 4	Ndzi ehleketa leswaku mudyondzi loyi u hlaya eka Levhele 5.
<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi a nga tivi kumbe u tiva marito mantsongo. • Mudyondzi a nga vonaki a lemuka vuxaka bya maletere na mimpfuma-wulo yo tala. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi u tiva marito mantsongo ya ntolovelovelo • Mudyondzi a nga koti ku lemuka vuxaka bya malatere na mimpfuma-wulo kumbe u lava nkarhi wo tala ku pfuniwa ku hlaya marito yo ka ya nga voniwanga ya nkarhi lowu nga hundza. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi u tiva marito yo tala ya ntolovelovelo. • Mudyondzi u lava ku pfuniwa ku hlaya marito yo hlamusela lama a nga si tshamaka a voniwa ekarhini lowu nga hundza. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi u tiva marito yo tala ya ntolovelovelo a nga tlhela a kota ku hlaya hi vuswikoti byo hlamusela marito lama a nga si tshamaka a voniwa enkarhini lowu nga hundza. • Mudyondzi u tolovele ku pfuniwa ku hlaya hi vuswikoti byo kuma nhlamuselo marito yo tala yo tika. • Mudyondzi u hlaya hi nkhuluko. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mudyondzi u tiva marito yo tala ya ntolovelovelo. • Mudyondzi u na vuswikoti byo hlaya hi ku hlamusela marito lama a nga si tshama ma voniwa enkarhini lowu nga hundza. • Mudyondzi u hlaya hi nkhuluko na vutitwi lebyi hetisekeke. • I wun'wana wa vahlayi vo kota ku hlaya etlilasini.

U TA ENDLA YINI NA NTLAWA WUN'WANA NA WUN'WANA HI NKARHI WA KU HLAYA LOKU LETERIWAKA

- 1 Vitana ntlawa ku ta ku hlayela.
  - a Vona leswaku hinkwavo va na switshuriwa leswi faneke.
  - b Ntlawa wu tshama hi ku endla xirhendzevutana.
  - c Tsundzuxa vadyondzi hi marito mo voniwa lama va nga ma dyondza ya vhiki. Komba ntlawa swikombakombani swa marito lawa na ku titoloveta ku ma hlaya.
  - d Endzhaku, nyika vadyondzi timinete tintsongo ku hlaya xiphemu xa xitshuriwa va ri voxe va miyerile.
  - e Kutani, vutisa mudyondzi un'wana na un'wana ku hlayela ehenhla xiphemu xa xitshuriwa, a ri yexe.
- 2 Hi nkarhi wa ku hlaya hi ntlawa lowu leteriwaka, i swa nkoka ku tsundzuka ku:
  - a **Kombisa marito ya ntolovelo.** Tsundzuxa vadyondzi ku kuma marito lama humelalaka nkarhi hinkwawo, kutani hi fanele ku ma dyondza hi ku ma vona.
  - b **Ku aka vuswikoti byo hlamusela.** Loko mudyondzi a nga koti ku hlaya rito, xikan'wekan'we a wu fanelanga ku n'wi pfuna hi rito rero. Swa antswa ku nwi hlohlotela ku hlaya mpfumawulo wa rito kutani a twananisa mpfumawulo ku aka rito.
  - c **Ndhundhuzela na ku hlohlotela vadyondzi.** Endla ntlawa wa ku letela madyondzelo lamanene ya ntokoto ya vadyondzi kutani u tirhisa nkarhi lowu ku ringeta ku aka vutitshembi bya vadyondzi.
  - d **Aka ku hlaya hi nkholuko. Pfuna vadyondzi ku antswisa nkholuko wa mahlayelo ya vona.** Byela vadyondzi leswaku hlayelo ra vona ri fanele ku twakala ku fana na loko a vulavula. Kombisa vadyondzi ku hlaya hi nkholuko kutani u va pfumelela ku vuyelela ku hlaya endzhaku ka wena.
  - e **Aka ku hlaya hi ku twisisa.** Byela vadyondzi leswaku va fanele ku tshamela ku ehleketa hi leswi va swi hlayaka. Va dyondzise ku hlaya va wisa, va tlhelela endzhaku, va hlaysisa leswi va nga swi hlaya loko va lahlekeriwa hi ku landzelela mahlamuselelo. Dyondzisa vadyondzi ku va ni xifaniso emiehleketweni loko va hlaya – ku aka xitori etihlokweni ta vona hi leswi va swi hlayaka. Dyondzisa vadyondzi ku ringeta ku tsundzuka leswi va nga swi hlaya. Nakambe u va hlohlotela ku vutisa loko va nga swi twisisi swin'wana.

KU HLAYISA PHEPHA RA KU TIRHELA.

- 1 I miehleketo ya kahle ku veka maphepha ya ku tirhela etifayilini loko vadyondzisi va swi tirhisa.
- 2 Hlayisa maphepha lawa ya ku tirhela hi vukheta kutani u ma veka kahle loko u heta ku ma tirhisa.
- 3 U fanele ku tirhisa maphepha yo tirhela yo fana nkarhi wo leha, hikuva vadyondzi a va nga tsaleli eka wona. Ematshan'wini ya rona, va tsalela etibukwini ta vona switoloveto.

MAENDLELO MAN'WANA YA KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

Tsundzuka leswaku xivangelo xa ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka i ku yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe, ku endlela ku va pfuna ku aka vuswikoti byo hlaya. Loko u ri hava ndhawu yo ringanela etlilasini ku endla Nghingiriko lowu, kumbe u tsandzeka ku lawula mahanyelo ya tlilasi loko u ri karhi u yingisela ntlawa wu hlaya, ku na maendlelo man'wana.

Enkarhini wa ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka, tshamisa vadyondzi emadesikini ya vona na maphepha yo hlaya yo tirhela. Kutani, endla leswi landzelaka:

- 1 Hlamusela leswi va faneleke ku swi endla hi phepha ro sungula ro tirhela. Kutani, u vitana mudyondzisi hi un'weun'we ku ta ku hlaya etafuleni a hlayela ehenhla yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya xitshuriwa hi levhele leyi nga fanela.
- 2 Aka maendlelo ya vuswikoti byo hlaya.
- 3 Endzhaku ka timinete ta 15, lerisa tlilasi ku endla Nghingiriko wo tlulela.
- 4 Kutani, tshamisisa vadyondzi etindhawini ta vona na maphepha ya vona yo tirhela.
- 5 Hlamusela leswi va faneleke ku swi endla eka Nghingiriko lowu landzelaka.
- 6 Yana emahlweni u va vitana ha un'we unwe ku ta hlayela ehenhla etafuleni ra wena.

Loko u hleketa ku tirhisa maendlelo man'wana ma ku yingisela ku hlaya, u fanele ku vona ku u yingisela mudyondzi un'wana na un'wana loko a hlaya kan'we evhikini.

Ndlela ya Ku tsala

Xikongomelo: Ku dyondzisa vadyondzi ndlela ya ku humelerisa miehleketo xidzi ya vona hi ku tsala hi ku pfuniwa. Ku komba vadyondzi leswaku ku tirha hi ndlela swi va nyika nkarhi wo cinca, va hlela na ku antswisa miehleketo ya vona, ku nga ri ku 'swi kota hi nkarhi wun'we.

Ndlela ya ku tsala yi katsa ku kunguhata, mpfapfarhuto, ku hlela, ku hangalasa na ku andlala leswi tsariweke. Swiphemu leswi swa mune swa ndlela ya matsalelo swi tivisiwa eka tigiredi letinharhu, loko vadyondzi va ri karhi va va na vuswikoti.

KUNGUHATA KU TSALA/MATSALELO

- 1 Eka nongonoko lowu, makunguhatelo ya kongomisiwa eka ku dyondzisa vadyondzi leswaku va nga kunguhata njhani hi ku tirhisa:
  - a Nongonoko
  - b Mepe wa miehleketo
- 2 Loko vadyondzi va nga si tumbuluxa nkunguhato wa vona, mudyondzisi u fanele a sungula a va komba leswi swi endlisiwaka swona, leswaku va tiva hi ku hetiseka leswi va faneleke ku swi endla. Nkunguhato wa dyondzo hi wona wu ku letelaka maendlelo.

- 3 Hlamusela vadyondzi leswaku nkarhi hinkwawo wa EHLEKETA hi leswi u lavaka ku swi tsala. U (Mudyondzisi) fanele ku hlamusela miehleketo ya wena u yi humesela ehandle swi twakala, ku endlela leswaku vadyondzi va ta yi twa.
- 4 Tirhisa xikombiso xa makunguhatelo ku tumbuluxa nkunguhato wa matsalelo ya wena.
- 5 Lexi landzelaka, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku ehleketa hi leswi va nga ta tsala swona.
- 6 Pfumelela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula, va avelana mavonelo/miehleketo ya vona na munghana.
- 7 Xo hetelela, letela na ku pfuna vadyondzi loko va ri karhi va tsala kutani va tirhisa xikombiso xa nkunguhato ku hetisa minkunguhato ya vona.

MPFAPFARHUTA KU TSALA

- 1 Loko dyondzo yi nga si sungula, tlhela u tsala rimba ra wena ra nkunguhato ku suka eka dyondzo ya hi MUSUMBHUNUKU exitsalelweni. Tsala xikombiso xa rimba ra ku tsala exitsalelweni.
- 2 Lexi landzelaka, hlamusela hi ku komisa u tlhela u kombisa leswi vadyondzi va nga ta tirhisisa xiswona nkunguhato wa vona ku tumbuluxa mpfapfarhuto.
- 3 Komba vadyondzi xikombiso xa rimba ra matsalelo leri ri va pfunaka ku endla leswi.
- 4 Loko vadyondzi va ri karhi va hetisa mpfapfarhuto wa vona, fambafamba la tlilasini u ri karhi u nyika nseketelo.

HLELA KU TSALA/MATSALELO

- 1 Tsala nongonoko wo kambela mahlelelo ku suka eka nkunguhato wa dyondzo exitsalelweni.
- 2 Hlaya nongonoko wo kambela kutani u hlamusela vadyondzi swilaveko/swihlawulekisi swa kona.
- 3 U (mudyondzisi a) nga ha tsakela ku komba vadyondzi ku lulamisa xihoxo xo toloveleka.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku va na nkarhi wa ku hlela na ku lulamisa ku tsala ka vona, va tirhisa nongonoko wo kambela.

KU HANGALASA NA KU ANDLALA KU TSALA

- 1 Lerisa vadyondzi ku tlhela va tsala swi basa tsalwa ra vona ro hetelela.
- 2 Nyika vadyondzi nkarhi wa ku cincana tibuku kutani va hlaya leswi tsariweke hi loyi un'wana.
- 3 Nyika vadyondzi vo hambanahambana nkarhi wa ku avelana na tlilasi hinkwayo hi ku hlaya leswi va swi tsaleke.
- 4 Kombela vadyondzi van'wana ku tlhela va tsala matsalwa ya vona emaphepheni yo va hava nchumu va endla na swifaniso ku kombisa, kutani u sayina. Endla nkombiso wa ku tsala loku ekhumbini ra le tlilasini.

- 5 Hlengoleta tibuku ta vadyondzi. U languteriwa ku koroketa hi mafundza swiphemu swi2 ntsena swa ku tsala hi kotara u tirhisa rhubiriki leyi nyikiweke. Hambiswiritano, u komberiwa ku hlaya na ku bumabumela hi matsalelo ya vona yo hetelela eka kotara yin'wana na yin'wana.
- 6 Nakambe, vutitshembi i xiphemu xa nkoka eka nhluvukiso wa vuswikoti bya ku tsala.

Maqhingana ya ku Tsala

Xikongomelo: Ku hlomisa vadyondzi hi maqhingana yo hlaya lama tirhaka tanihi switepisi ku va pfuna ku hundzula miehleketo ya vona yi va ya matsaleloxiidzi.

- 1 Landzelela minkunguhato ya dyondzo ku hetisa ntirho wa ku tsala eka vhiki rin'wana na rin'wana.
- 2 Eka minkunguhato ya dyondzo, u ta lemuka leswaku ku landzeleriwa ntolovelo wo fana nkarhi hinkwawo. Leswi swi endleriwa ku pfuna vadyondzi, leswaku va tiva leswi va nga ta swi langutela eka tidyondzo ta ku tsala. Leswi swi pfuna ku aka ku titsheмба.
- 3 U ta lemuka nakambe leswaku maqhingana yo hambanahambana ma dyondzisiwa hi katsongokatsongo kutani va swi kota ku hetisa marimba ya swivulwa hi ku olova.
- 4 Xikongomelo i xa leswaku vadyondzi va tirhisa maqhingana lawa hi ku olova na hi mfanelo.
- 5 Maqhingana lawa ya pfuna vadyondzi ku titwa va titsheмба hi ku tsala ka vona hi ku va va kombiwa leswaku ku na nongonoko wa magoza lama landzeleriwaka loko va tsala.

QHINGANA RA 1: MUDYONDZISI U SUNGULA A KOMBISA KU TSALA/MATSALELO

- a Mudyondzisi u sungula a kombisa ntirho eka tlilasi (u kombisa tlilasi hi ku hetiseka leswi va nga ta swi endla).
- b Hi ku hlalela mudyondzisi, vadyondzi va va na mavonelo yo helela hi ntirho wa kona.

QHINGANA RA 2: VATSARI VA EHLEKETA VA NGA SI TSALA

- a Ku tsala i endlelo ro veka miehleketo ephepheni.
- b Leswi swi vula leswaku vatsari va fanele ku sungula va ehleketa kutani va teka xiboho hi leswi va nga ta tsala hi swona va nga si tsala.
- c Nakambe swi hlamusela leswaku a ku na 'tinhlamulo' to lulama kumbe to hoxeka loko ku tsariwa – mutsari un'wana na un'wana u na swa yena leswi a ehlekataka ku tsala hi swona.
- d Minkarhi hinkwayo nyika vadyondzi nkarhi wa ku ehleketa hi leswi va lavaka ku swi tsala.

QHINGA 3: VATSARI VA DIROWA NTLA WA RITO RIN'WANA NA RIN'WANA

- a** Vadyondzi va ehleketa hi xivulwa lexi va lavaka ku xi tsala, kutani va xi hlayela ehenhla.
- b** Va hlayela leswaku ku na marito mangani eka xivulwa, kutani va dirowa ntila lowu yimelaka rito rin'wana na rin'wana.
- c** Mintila yi fanele ku dirowiwa ku suka eximatsini ku ya exineneni naswona ku suka ehenhla ka pheji ku ya ehansi.
- d** Mintila yi fanele yi va ya kwalomu ka mpimo wa ku leha ka marito.
- e** Ku fanele ku siyiwa tindhawu exikarhi ka marito.
- f** Emakumu ka xivulwa, mudyondzi u vekela hiko.
- g** Loko mintila yi tshamisekile, mudyondzi u tsala marito lama a ma tivaka, kumbe u fanele a ringeta ku tsala mimpfumawulo leyi sungulaka rito a nga si kombela ku pfuniwa.
- h** Leswi swi nyika xivumbeko eka ku tsala ka mudyondzi, leswi swi akaka vutitshembi. Hambi va ri vadyondzi lava tsandzekaka hakunene va nga sungula ku tsala hi ndlela leyi.

QHINGA RA 4: VATSARI VA TIRHISA SWITIRHISIWA KU TSALA MARITO

- a** Dyondzisa vadyondzi leswaku va nga kombeli ku pfuniwa ku tsala marito hinkwawo lama va nga ma tiviki. Va fanele va sungula va tirhisa switirhisiwa swin'wana ku kuma leswaku ri tsarisiwa ku yini rito leri va nga ri tiviki. Xikombiso:
  - Marito lama nga le khumbini.
  - Tibuku tin'wana.
  - Minongonoko ya mpeleto.
  - Va nga ha vutisa vanghana.

QHINGA RA 5: VATSARI VA TIRHISA LESWI VA SWI TSUNDZUKAKA KU TSALA MARITO

- a** Vadyondzi va fanele ku ringeta ku tsundzuka marito lama va ma dyondzeke, naswona va tsala marito lama hi ku ma tsundzuka.

QHINGA 6: VATSARI VA VULA MARITO HI KU NONOKA TANIHI XIBODZE

- a** Dyondzisa vadyondzi ku vula rito leri va nga ri tiviki hi ku nonoka swinene va twa ku hambana ka mimpfumawulo ya rona. (ku hambanisa)
- b** Leswi landzelaka, dyondzisa vadyondzi ku tsala mpfumawulo wun'wana na wun'wana lowu va wu twaka. (Swi nga endleka va nga peleti swona rito, kambe lawa ma ta va masungulo ya ku tsala marito lama va nga ma tiviki. Xikombiso, **lexi** a nga tsariwa tanihi **lex** kumbe **lx**. Mudyondzisi a nga aka ehenhla ka leswi kutani a komba mutsari mpeleto lowu lulameke wa rito.)
- c** Ringeta ku hlaya leswi vadyondzi va swi tsaleke hi mimpfumawulo leyi, naswona va ndhundhuzela vadyondzi ku va va tirhisile vutivi bya vona bya mimpfumawulo ku ringeta ku tsala marito. Lebyi i vuswikoti bya nkoka ku khutaza.

QHINGA RA 7: VATSARI VA HLAYA LESWI VA SWI TSALAKA

- a** Vadyondzi va tihlayela ehenhla swivulwa swa vona kumbe munghana. Ku hlayela un'wana munghana leswi tsariweke swi endla ndlela ya ku tsala yi va na nkoka swinene.
- b** Loko va ri karhi va endla leswi, va langutisa loko va nga siyanga marito man'wana.
- c** Va tlhela va languta loko nongonoko wa marito wu lulamile.
- d** Xa nkoka swinene, endla nkombiso wa mintirho leyi ku endlela leswaku vadyondzi va tsakela ndlela leyi ya ku hlaya, naswona va titwa va tinyungubyisa hi leswi va swi tsaleke.

QHINGA RA 8: VATSARI VA HUNDZULUKA VA VULAVULA

- a** Hi minkarhi yo hambanahambana eka dyondzo, vadyondzi va nga hundzuluka va ya eka vanghana, kutani va nyikana nkarhi va burisana.
- b** Leswi swi nga tirhisiwa ku avelana mavonelo mayelana na leswi va faneleke ku tsala hi swona, ku hlayelana leswi va swi tsaleke, ku byelana hi swifaniso swa vona, kumbe ku kambisisa loko va twisisa leswi va faneleke ku swi endla.
- c** Dyondzisa vadyondzi ku langutana va vulavula va nga bi huwa loko va ri karhi va hundzuluka va vulavula.

QHINGA RA 9: KHOMA TINHLENGETANO LETITSONGO

- a** Leri i qhinga leri pfunaka swinene loko vadyondzi va ri karhi va tsala.
- b** Fambafamba etlilasini, kutani u yima laha u vonaka mudyondzi a tsandzeka.
- c** Khoma nhlengetano yitsongo na mudyondzi yoloye.
- d** Burisana na mudyondzi hi ntirho wa yena, n'wi yingiseli, kutani u n'wi pfuna hi laha swi lavekaka.
- e** Tsundzuka ku ringeta ku nyika vadyondzi hinkwavo nkarhi wo va langutisa hi un'we un'we, naswona ndhundhuzela ku tikarhata na ku tiantswisa ka vona.

Gire di 3 KOTARA 2 Whiki

1

NKONGOMELO:

**Ku ti toloveta swi
vumba ku hetiseka!**

Malulamiselo ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo leri u nga ta ri lava.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: swifaniso swa vatlangi va mintlangu va ndhuma eka swipanu swa le xikolweni xa le henhla, switori swa vayimbeleri va ndhuma va dyondza ku yimbelela, sw. na sw.
- 5 Endla mindzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: swifaniso swa switsutsumi swa ndhuma va ha ri vana va ti toloveta mintlangu ya vona kumbe swifaniso swa vayimbeleri va ndhuma eka tikhwayere ta kereke, sw. na sw.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.
- 8 Cinca mintlawe yo hlaya hi ku leteriwa loko swi fanerile.
- 9 Kunguhata makambeleso ya wena ya nkamafundza na ya mafundza ya vhiki.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 22 na 23, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 24 na 25, A hi tsaleni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 26, A hi hlayeni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa wena u ti toloveta swin'wana.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

VHIKI 1

TIVISA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa khavara ya le mahlweni eka Buku Leyikulu: Xikanyakanya lexintshwa xa Bheki.
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Ku ti toloveta swi vumba ku hetiseka.
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi dyondze yini hi nkongomelo lowu ku fikela sweswi?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Xana hi swihi leswi hi ti tolovetaka swona?
  - b Xana hi fanele ku ti toloveta yini leswaku hi ta humelela exikolweni?
  - c Xana hi ti toloveta yini ehandle ka xikolo?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - ti toloveta
  - ringanisa
  - tsekatseka
  - ninginisile

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Loko ndzi titoloveta,	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ndzi ta va xihlayi xa ndhuma	<i>Encenyeta ku va xihlayi xa ndhuma</i>
Mudyondzisi u ri ndzi fanele ku titoloveta ku hlaya siku rin'wana na rin'wana,	
Ndzi ta va na vuswikoti byo hlaya,	<i>Encenyeta ku hlaya hi ku hetiseka</i>
Ndzi nga endli swihoxo swo tala.	
Manana u ri ku titoloveta ndzi tava muhlayi wa ndhuma	<i>Kombisa manana a byela n'wana ku hlaya</i>

Ntivontsalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku.
- 2 Kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano.
- 3 Tsala xivulwa lexi landzelaka exitsalelweni ekusuhi na nomboro 1: Ndzi tsakela ku cina endlwini ya mina.
- 4 Xo landzela, tsala masivi lama landzelaka ekusuhi na tinomboro 2–5:
  - 2 Yena (wa xinuna)
  - 3 Hina
  - 4 Wena
  - 5 Vona
- 5 Kombela vadyondzi ku tlhela va tsala xivulwa va sungula hi rito leri nyikiweke.
- 6 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela, tsala swivulwa leswi lulameke exitsalelweni, u karhi vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
- 7 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha xivulwa xi cincaka.
- 8 Khwatihata patironi yin'wana na yin'wana, ku fana na:
  - 1 Ndzi tsakela ku cina endlwini ya mina.
  - 2 Yena u tsakela ku cina endlwini ya yena.
  - 3 Hina hi tsakela ku cina endlwini ya hina.
  - 4 Wena u tsakela ku cina endlwini ya wena.
  - 5 Vona va tsakela ku cina endlwini ya vona.
- 9 Lerisa vadyondzi ku humesa tikhirayoni va koroketa ntirho wa vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Xikanyakanya lexintshwa xa Bheki.
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, va vutisi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfunana vadyondzi ku hlanganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u titoloveteke leswaku u kota ku dyondza swin'wana swintshwa kumbe ku ti antswisa eka swin'wana.

NTIRHO: Tsala ndzimana ya kwalomu ka 10 wa swivulwa.

QHINGA RA NKUNGUHATO: Tsala nongonoko

TIVISA NHLOKOMHAKA YA KU TSALA

- 1 Komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 2 Hi nomo, hlamusela mavonelo ya wena hi nhlokomhaka, ku fana na:
Ndzi ehleketa leswaku ndzi ta tsala hi ku dirowa. Ndzi ta tsala hi laha ndzi titoloveke ha kona ku hela ka vhiki rin'wana na rin'wana etindhawini to hambanahambana. Ndzi ta tsala hi laha ndzi nga ti toloveta ha kona nkarhi wo leha naswona minkarhi yin'wana a ndzi twa ndzi siveleka, kambe ndzi ya emahlweni ndzi ti toloveta hikuva a ndzi swi lava hakunene ku ti antswisa. Hi ku ya ka nkarhi, ndzi vone leswaku ku dirowa ka mina ku sungula ku antswa.

KU KOMBISA QHINGA RO KUNGUHATA (NDZA ENDLA)

- a Va na na rimba ro kunguhata ri tsariwile eka tlhelo rin'we ra xitsalelo.
- b Komba vadyondzi maendlelo ya wena ya nongonoko hi ku hlamula swivutiso.
- c Hetisa kungu eka tlhelo lerin'wana ra xitsalelo.

<p>Swivutiso swo kunguhata</p> <p>Ndzimana ya 1</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana a wu lava ku dyondza kumbe ku ti antswisa eka yini? 2 Xana a wu ti toloveta njhani? 3 Xana a wu titolovetela kwihi? 4 Xana a wu ti toloveta hi nkarhi muni? 5 Xana u titolovete nkarhi wo tani hi kwihi? 	<p>Kungu</p> <p>Ndzimana ya 1</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ku dirowa 2 hi ku hela ka vhiki rin'wana na rin'wana, a ndzi ti toloveta ku dirowa 3 ehandle exirhapeni hi penisele na phepha kumbe endzeni ka yindlu etafuleni ekhixini ra mina. 4 namixo. 5 hi ku hela ka vhiki rin'wana na rin'wana lembe hinkwaro.
<p>Ndzimana ya 2</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana a wu titwa njhani loko u karhi u ti toloveta? 2 Xana hikokwalaho ka yini u nga tekanga xiboho xo tshika? 3 Xana a wu titwa njhani loko u hetelele u humelerile eka ntirho lowu? 4 Xana u dyondze yini eka ntokoto lowu? 	<p>Ndzimana ya 2</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 minkarhi yin'wana a ndzi nyanyukile, kambe minkarhi yin'wana a ndzi nyangatseka hikuva swi teke nkarhi wo leha ku va swi antswa! 2 a ndzi tiyimiserile ku ti antswisa. 3 A ndzi swi vona leswaku ku dirowa ka mina ka antswa, kambe ndzi yile emahlweni ndzi ti toloveta –ndzi nga ha ti antswisa. 4 Leswaku hi ku ti toloveta, ndzi nga antswa na ku antswisisa.

VADYONDZI VA TIRHISA QHINGA RO KUNGUHATA (WA ENDLA)

- 1 Kombela vadyondzi ku pfala mahlo ya vona kutani va ehleketa hi swilo leswi va nga ti toloveta leswaku va kota ku dyondza swin'wana swintshwa kumbe ku ti antswiasa eka swin'wana.
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana, ku avelana mavonelo ya vona.
- 3 Komba vadyondzi rimba ra nkunguhato exitsalelweni, u va byela ku tirhisa rimba leri ku kunguhata ku tsala ka vona, tanihi laha u endleke ha kona.
- 4 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va fanele ku tsala mavonelo ya vona – a va **fanelangi** va kopa kungu ra wena.
- 6 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tilasini u khoma tinhlengeletano letitsongo.

PulaniNdzimanda ya 1

1. Yimbelela
2. Ekusunguleni ka xikolo masku hinkwawo na le ku heteleni, ndzi ti toloveta ku yimbelela.
3. Ehandle exirhopeni kumbe endzeni ka yindlu ya byetelelo
4. Nimixoni ndzhenga
5. Masiku hinkwawo

Ndzimanda ya 2

1. Tsaka na xo tsakisa
2. Norho wa mindi ku va xiyimpeliri xa ndhuma
3. Ku yimbelela ka minda ka antswa kampe ndza ha tietoloveta
4. Loko ndzi tietoloveta hi ntamu ndzi nga fikelela makungu ya minda

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 1.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **ph**
- 2 Vula rito: **phela**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: / **ph** / - / **e** / - / **l** / - / **a** /
- 4 Vula mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito: / **ph** /
- 5 Vula mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito: / **e** /
- 6 Vula mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito: / **l** /
- 7 Vula mpfumawulo wun'we wo hetelela wa rito: / **a** /
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **phela**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: / **ph** / - / **e** / - / **l** / - / **a** / = **phela**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: / **phe** /
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: / **la** /
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: / **phe** / - / **la** / = **phela**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **ph**
- 2 Vula rito: **phama**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? / **ph** /
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? / **a** /
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? / **m** /
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we wo hetelela eka rito? / **a** /
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: / **ph** / - / **a** / - / **m** / - / **a** /
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **phama**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: / **ph** / - / **a** / - / **m** / - / **a** / = **phama**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito: / **pha** /
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito: / **ma** /
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: / **pha** / - / **ma** / = **phama**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya ph**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 phama
  - 2 phela
  - 3 phepha
  - 4 philisi
  - 5 phorisa
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

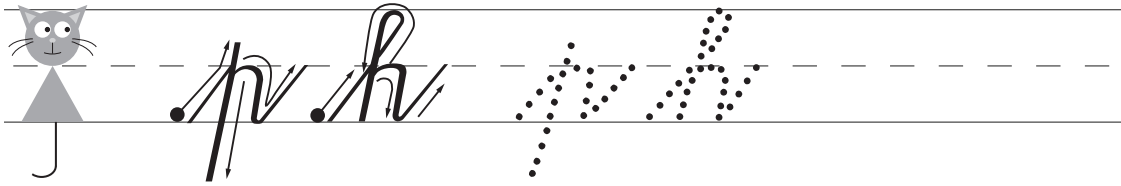

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **ph**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku kwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito man'wana na man'wana kumbe swivulwa leswi tsariweke.

phama

phela

phepha

philisi

phorisa

phopha

Phama wuswa u dya.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1

MAQHINGA YA NTWISISO: KUMBETELA

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Xikanyakanya lexintshwa xa Bheki</u></p> <p>Vanghana hinkwavo va Bheki a va ri na swikanyakanya. Bheki u fanele ku famba a ya exikolweni a ri yexe, hikuva vanghana va yena va gada swikanyakanya va ya exikolweni. Bheki u tlhela a tlanga erivaleni ra mintlangu a ri yexe, hikuva loko xikolo xi huma, vanghana va yena hinkwavo a va gada swikanyakanya swa vona. 'Ndzi navela onge a ndzi ri na xikanyakanya na mina!' Bheki a ehleketa, loko vanghana va yena va karhi va n'wi hundza.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bheki u lava xikanyakanya hikuva vanghana va yena hinkwavo va na swona! Bheki u fanele a twa a nga ri xiphemu xa vona hikuva hinkwavo vanghana va yena va gada swin'we kambe yena a nga swi koti ku hlangana na vona!</p>
<p>Bheki u kombele na lero kombela xikanyakanya eka vatswari va yena, kambe minkarhi hinkwayo a va ala.</p> <p>'A hi na mali yo ringanela yo ya xava xikanyakanya,' ku vula manana wa yena.</p> <p>'Kumbe siku rin'wana?' ku vula tatana wa yena.</p> <p>Kambe hi siku ra yena ro tlangela ku velekiwa ra vu 8, Bheki u ye endlwini ya le hansi a fika a kuma xikanyakanya xo hatima xo tshwuka! 'Ndza khensa, manana! Ndza khensa tatana!' ku huwelela Bheki.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bheki u lava xikanyakanya leswaku a ta gada na vanghana va yena. Ndzi nga kumbetela leswaku u tsakile hikuva sweswi u ta swi kota ku gada ku fana na vanghana va yena!</p>
<p>Bheki u teke xikanyakanya xa yena a xi humesela ehandle. U xi gadile a tsakile swinene. Kutani, a tlakusa nenge wa yena a ringeta ku tirapela, kambe xikanyakanya xi wile. Bheki u ringetile nakambe, kambe loko a tlukusa nenge a ku wa tirapela, a xo wa!</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku i ro sungula Bheki a gada xikanyakanya. Ndzi nga kumbetela leswaku a nga swi tiva leswaku ku gada xikanyakanya swi lava u titoloveta ko tala!</p>
<p>Bheki u hatle a susumetela xikanyakanya xa yena endlwini. A nga lavi vanghana va yena va hundza hi kona – a nga lavi va swi tiva leswaku u na xikanyakanya lexintshwa lexi a nga kotiki ku xi gada!</p> <p>'Xana vanghana va mina va ta ehleketa yini hi mina loko vo tiva leswaku a ndzi swi koti ku gada xikanyakanya?' Bheki a tivutisa. U teke xiboho xa leswaku a nga byeli munhu.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bheki wa vilela leswaku vanghana va yena va ta n'wi hleka loko vo tiva leswaku a nga swi koti ku gada xikanyakanya. Ndzi nga kumbetela leswaku hinkwavo va swi kota ku gada hikuva va tshama va ri ku gadeni minkarhi hinkwayo!</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Hikokwalaho ka yini u nga fambi u ya gada na vanghana va wena?' ku vutisa manana wa Bheki. 'Ndza ha ri ku endleni ka bele lerintshwa ra xikanyakanya xa mina,' ku hlamula Bheki.</p> <p>Loko Bheki a tirhana na bele lerintshwa ra yena, u ehlekete hi ku wa ka yena hinkwako.</p> <p>'Ndzi ta dyondza njhani ku gada xikanyakanya?' ku ehleketa Bheki.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku manana wa Bheki a nga swi tivi leswaku a nga swi koti ku gada xikanyakanya xa yena lexintshwa! Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini Bheki a lave xikanyakanya a karhi a nga koti ku xi gada? Oho! Ku nga va mhaka ya leswaku vanghana va yena hinkwavo va na swikanyakanya!</p>
<p>Vusiku byebyo, Bheki u tlele emubedweni, a languta ehandle hi fasitere. Hi xinkadyana, u ve na miehleketo yin'wana! 'Ndza swi tiva! Loko ndzo titoloveta ku gada na vusiku, a ku na loyi a nga ta ndzi vona!' ku ehleketa Bheki. U ye exirhapani laha vanhu va nga ta kala va nga n'wi voni loko a wa. U ringete lero ringeta kambe a nga koti ku ringanisa!</p> <p>'Xana ndzi ta dyondza rini ku gada xikanyakanya?' Bheki a ehleketa.</p>	<p>Bheki a lava xikanyakanya leswaku a ta gada na vanghana va yena. Ndzi nga kumbetela leswaku a nga swi lemukanga leswaku ku gada xikanyakanya swi ta ntlhontlho wo tano! Ndza tivutisa leswaku swa ha n'wi tsakisa ku va a ri na xikanyakanya lexintshwa?</p>
<p>Hiloko, Jane muakelani wa yena a n'wi huwelela. 'Bheki, yima ndzi khoma xikanyakanya leswaku xi ta yima! Kutani a wu nge wi!'</p> <p>'Yoo!' ku ehleketa Bheki. 'A ndzi nga lavi vanhu va swi tiva!' Kambe Bheki a ehleketa hi leswaku Jane u n'wi vonile loko a wa,</p> <p>'Hi swona, inkomu,' a vula.</p>	
<p>Jane u khomelele xikanyakanya a tsutsuma endzhaku ka Bheki. Xikanyakanya xi ye ematlhelo hinkwawo, kambe Bheki a nga wanga. Bheki u gade hi ku hatlisa Jane a khomelele xikanyakanya.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Jane wa swi kota ku gada xikanyakanya. Ndzi nga kumbetela leswaku un'wana u pfune Jane ku fana na leswi yena a pfunaka Bheki!</p>
<p>Nkarhi lowu a sungula ku gada hi ku hatlisa, Jane u n'wi tshikile! 'Yipi! U gada u nga pfuniwanga!' ku huwelela Jane.</p> <p>'Hawu!' ku huwelela Bheki a karhi a tirapela hi ku hatlisa. Va titolovete ku fikela loko Bheki a nga ha lavi ku pfuniwa hi Jane.</p> <p>'Mundzuku ndzi nga ya exikolweni hi xikanyakanya! Ndza khensa Jane!' ku vula Bheki hi ku ti tshemba.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bheki u tsakile hi xikanyakanya xa yena lexintshwa nakambe. U tsakile hikuva hikuva u ta swi kota ku gada na vanghana va yena – ku fana leswi a swi lavisa swona!</p>
<p>Hi mixo lowu landzelaka, Bheki u teke xikanyakanya xa yena a xi humesela ehandle. 'Ndzi yimeleni!' u huwelerile loko vanghana va yena loko va hundza.</p> <p>'Swi kahle, u na xikanyakanya!' va huwelela, 'Yipi!' Bheki u gadile na vanghana va yena va ya exikolweni. A nga wanga na kan'we!</p>	

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Bheki u kuma yini hi siku ra yena ro velekiwa ra vu 8?	U kuma xikanyakanya lexintshwa.
Xana Bheki u byela mani leswaku a nga swi koti ku gada xikanyakanya?	A nga byeli munhu!
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Bheki a kombele vatswari va yena ku n'wi xavela xikanyakanya?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a lava ku kota ku gada na vanghana va yena. • Hikuva vanghana va yena hinkwavo a va gada swikanyakanya. • Hikuva a ti twa a ri yexe loko a nga ri na xikanyakanya.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphephe yo tirhela Ku hlaya 1.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cincywa eka mintlawo yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Mingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

VHIKI 1

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - ku tiyimisela
  - tshiketa
  - vilela

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku titoloveta swa hetisisa	Encenyeta ku titoloveta ku hlaya
Ku titoloveta swa hetisisa	Encenyeta ku titoloveta ku hlaya
Loko ndzi titoloveta,	Encenyeta ku titoloveta ku hlaya
Ndzi ta va xihlayi xa ndhuma	Encenyeta ku va xihlayi xa ndhuma
Mudyondzisi u ri ndzi fanele ku	Mudyondzisi a byela vana ku hlaya
titoloveta ku hlaya siku rin'wana na rin'wana,	
Ndzi ta va na vuswikoti byo hlaya,	Encenyeta ku hlaya hi ku hetiseka
Ndzi nga endli swihoxo swo tala.	
Manana u ri ku titoloveta ndzi tava muhlayi wa ndhuma	Kombisa manana a byela n'wana ku hlaya

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawe ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.

- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **pf**
- 2 Vula rito: **pfuta**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: **/pf/-/u/-/t/-/a/**
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: **/pf/**
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: **/u/**
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: **/t/**
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: **/a/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **pfuta**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: **/pf/-/u/-/t/-/a/ = pfuta**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: **/pfu/**
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: **/ta/**
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: **/pfu/-/ta/ = pfuta**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **pf**
- 2 Vula rito: **pfuma**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? **/pf/**
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? **/u/**
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? **/m/**
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? **/a/**
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: **/pf/-/u/-/m/-/a/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **pfuma**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: **/pf/-/u/-/m/-/a/ = pfuma**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito? **/pfu/**
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito? **/ma/**
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: **/pfu/-/ma/ = pfuma**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya pf**
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **pfuta**
  - 2 **pfala**
  - 3 **pfuma**
  - 4 **pfurha**
  - 5 **pfimba**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

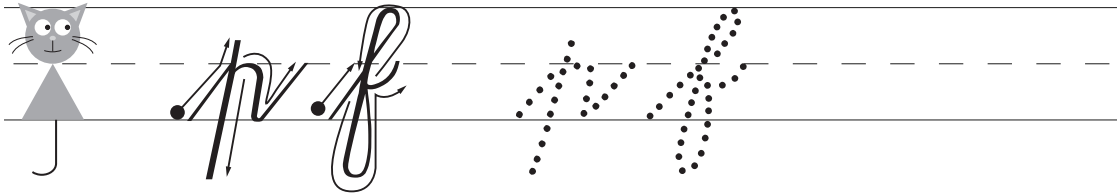
Marito: _____

Ntivontsalo:

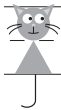
15 wa timinete

Tsala (ma) letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **pf**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito man'wana na man'wana/ eka swivulwa leswi tsariweke.

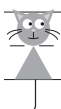
 pfuta

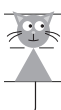
 pfala

 pfuma

 pfurha

 pfimba

 pfuka

 Poto ra pfuta.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Mpfapfarhuta

VHIKI 1

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u titoloveteke leswaku u kota ku dyondza swin'wana swintshwa kumbe ku ti antswisa eka swin'wana.

NTIRHO: Tsala ndzimana ya kwalomu ka 10 wa swivulwa.

RIMBA RA MATSALELO:

Hakunene a ndzi lava ku ...

A ndzi swi tiva leswaku a ndzi fanele ku...

Ndzi ti tolovete ...

Loko ndza ha dyondza...

Ndzi yile emahlweni ndzi ti toloveta hikuva...

Ndzi dyondze leswaku...

KU LULAMISA: U nga si sungula dyondzo ya ku tsala, tsala kungu leri u ri endleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.

KU KOMBISA NDLELA YO MPFAPFARHUTA (NDZA ENDLA)

- 1 Tsundzuxa vadyondzi hi kungu leri mi ri endleke hi Musumbhunuku.
- 2 Hlaya kungu leri tsariweke exitsalelweni.
- 3 Lexi landzelaka, hlaya rimba ra matsalelo na vadyondzi.
- 4 Kombisa leswi u nga ta hetisisa swona rimba ra matsalelo u tirhisa kungu ra wena, ku fana na:

Hakunene a ndzi swi lava ku va mudirowi wo antswa. **A ndzi swi tiva leswaku a ndzi fanele ku** ti toloveta na ku ti toloveta. **Ndzi ti tolovete** ku hela ka vhiki rin'wana na rin'wana. Minkarhi yin'wana a ndzi ti toloveta endzeni etafuleni ekhixini ra mina. Minkarhi yin'wana a ndzi ti toloveta ehandle exirhapeni xa mina.

Loko ndza ha dyondza ku va mudirowi wo antswa, minkarhi yin'wana a ndzi twa onge swi teka nkarhi wo leha ku humelela eka xikongomelo xa mina. Hambiswiritano, **ndzi yile emahlweni na ku ti toloveta**, hikuva a ndzi swi tiva leswaku ku ti toloveta swi vumba ku hetiseka. Endzhaku ka tin'hwetit ti nga ri tingani, ndzi sungule ku lemuka leswaku swidirowiwa swa mina a swi antswa. Ku fikela sweswi, ndza ha ti toloveta naswona swa antswa. **Ndzi dyondze leswaku** hi ku ti toloveta, ndzi nga antswa eka xin'wana na xin'wana.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YA MPFAMPFARHUTO (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala siku na nhlokomhaka: **Ku ti toloveta swi vumba ku hetiseka: Mpfapfarhuta**

- 3 Kombela vadyondzi ku kuma kungu ra vona ra hi Musumbhunuku na ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 4 Kombela vadyondzi ku hetisa rimba ra matsalelo va tirhisa makungu ya vona.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va nga engetela swivulwa swo tala kumbe vuxokoxoko loko va ri na nkarhi.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi hi maqhinga lawa va nga ma tirhisaka ku va pfuna.
- 7 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tilasini u pfuna vadyondzi lava tsandzekaka.

Ndza swi navela ku titoloveta ku yimbelela.

Ndzi swi tivile ku ndza swi lava ku ti antswisa loko ndzi lava ku va xiyembeleli xa ndhuma siku rinwana.

Ndza titoloveta masiku hinkwawo emahleni na le ku hetaleleni ka xikolo. Loko ndza ha ri ku dyondzeni ndzi twe ndzi tsaka no ti tsakisa hikuv a ndzi swi tiva ku ndza antswa.

Ndzi tsamela ku tietoloveta hikuv a a ndzi lava ku twisisa norho wa minda siku rin'wana.

Ndzi dyondze leswaku u fanelek u tirha swinene ku fikelela norho wa wena.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 1**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **phama, nyama**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **phama, nyama**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya **/ph/** na **/ny/** yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **phorisa, phopha**
- 2 Vutisa vadyondzi: xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **phorisa, phopha**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **phela**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na **delela, dela, comela, cela, twela, qhavulela**

WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **phorisa**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu siviweke. **tlurisa, byisa, wisa, vavisa, byisa byisa**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2**MAQHINGA YA KU HLAYA: KUMBETELA**

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Xikanyakanya lexintshwa xa Bheki</u></p> <p>Vanghana hinkwavo va Bheki a va ri na swikanyakanya. Bheki u fanele ku famba a ya exikolweni a ri yexe, hikuva vanghana va yena va gada swikanyakanya va ya exikolweni. Bheki u tlhela a tlanga erivaleni ra mintlangu a ri yexe, hikuva loko xikolo xi huma, vanghana va yena hinkwavo a va gada swikanyakanya swa vona. 'Ndzi navela onge a ndzi ri na xikanyakanya na mina!' Bheki a ehleketa, loko vanghana va yena va karhi va n'wi hundza.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bheki u ti twa a ri yexe ku va a ri yena munghana un'we wo pfumala xikanyakanya!</p>
<p>Bheki u kombele na lero kombela xikanyakanya eka vatswari va yena, kambe minkarhi hinkwayo a va ala.</p> <p>'A hi na mali yo ringanela yo ya xava xikanyakanya,' ku vula manana wa yena.</p> <p>'Kumbe siku rin'wana?' ku vula tatana wa yena.</p> <p>Kambe hi siku ra yena ro tlangela ku velekiwa ra vu 8, Bheki u ye endlwini ya le hansa a fika a kuma xikanyakanya xo hatima xo tshwuka! 'Ndza khensa, manana! Ndza khensa tatana!' ku huwelela Bheki.</p>	<p>Ndza hlambanyisa leswaku Bheki u ehleketa hi ku komba vanghana va yena xikanyakanya xa yena!</p>
<p>Bheki u teke xikanyakanya xa yena a xi humesela ehandle. U xi gadile a tsakile swinene. Kutani, a tlakusa nenge wa yena a ringeta ku tirapela, kambe xikanyakanya xi wile. Bheki u ringetile nakambe, kambe loko a tlakusa nenge a ku wa tirapela, a xo wa!</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bheki a nga swi tivi ngopfu swo gada xikanyakanya loko a kombela vatswari va yena ku n'wi xavela. Ndzi nga kumbetela leswaku a ehleketa hi ku gada na vanghana va yena ntsena, kambe a nga ehleketa hi ntirho lowu nga kona wa ku dyondza ku gada xikanyakanya.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Bheki u hatle a susumetela xikanyakanya xa yena endlwini. A nga lavi vanghana va yena va hundza hi kona – a nga lavi va swi tiva leswaku u na xikanyakanya lexintshwa lexi a nga kotiki ku xi gada!</p> <p>'Xana vanghana va mina va ta ehleketa yini hi mina loko vo tiva leswaku a ndzi swi koti ku gada xikanyakanya?' Bheki a tivutisa. U teke xiboho xa leswaku a nga byeli munhu.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku vanghana va Bheki hinkwavo va swi kota ku gada swikanyakanya. Ndzi nga kumbetela leswaku va endla ku gada swikanyakanya swi languteka swi olova! Bheki u fanele a ti twa a nyuma loko a nga koti ku endla swilo swo olova eka vanghana va yena hinkwavo!</p>
<p>'Hikokwalaho ka yini u nga fambi u ya gada na vanghana va wena?' ku vutisa manana wa Bheki. 'Ndza ha ri ku endleni ka bele lerintshwa ra xikanyakanya xa mina,' ku hlamula Bheki.</p> <p>Loko Bheki a tirhana na bele lerintshwa ra yena, u ehlekete hi ku wa ka yena hinkwako.</p> <p>'Ndzi ta dyondza njhani ku gada xikanyakanya?' ku ehleketa Bheki.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bheki u ti twa a nyuma loko a nga koti ku gada xikanyakanya. A nga lavi swi tiva hi munhu, naswona a nga lavi ku kombela ku pfuniwa. Swa tika ku dyondza xilo lexintshwa loko hi twa hi nyuma ku kombela ku pfuniwa! Ndza tivutisa leswaku Bheki u ta endla yini?</p>
<p>Vusiku byebyo, Bheki u tlele emubedweni, a languta ehandle hi fasitere. Hi xinkadyana, u ve na miehleketo yin'wana! 'Ndza swi tiva! Loko ndzo titoloveta ku gada na vusiku, a ku na loyi a nga ta ndzi vona!' ku ehleketa Bheki. U ye exirhapani laha vanhu va nga ta kala va nga n'wi voni loko a wa. U ringete lero ringeta kambe a nga koti ku ringanisa!</p> <p>'Xana ndzi ta dyondza rini ku gada xikanyakanya?' Bheki a ehleketa.</p>	<p>Bheki u lava ku gada ntsena exinyameni, leswi endlaka ndzi kumbetela leswaku wa nyuma leswaku a nga swi koti ku gada xikanyakanya ku fana na vanghana va yena.</p>
<p>Hiloko, Jane muakelani wa yena a n'wi huwelela. 'Bheki, yima ndzi khoma xikanyakanya leswaku xi ta yima! Kutani a wu nge wi!'</p> <p>'Yoo!' ku ehleketa Bheki. 'A ndzi nga lavi vanhu va swi tiva!' Kambe Bheki a ehleketa hi leswaku Jane u n'wi vonile loko a wa,</p> <p>'Hi swona, inkomu,' a vula.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Bheki a nga lavi Jane a swi tiva leswaku a nga swi koti ku gada xikanyakanya. Ndzi nga kumbetela leswaku wa nyuma hikuva Jane u n'wi vonile loko a ringeta kutani a tsandzeka.</p>
<p>Jane u khomelele xikanyakanya a tsutsuma endzhaku ka Bheki. Xikanyakanya xi ye ematlhelo hinkwawo, kambe Bheki a nga wanga. Bheki u gade hi ku hatlisa Jane a khomelele xikanyakanya.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku swa olova ku gada xikanyakanya loko u ri na loyi a ku pfunaka! Swi fanele swi tika ku gada ku xikanyakanya loko ku nga ri na loyi a ku pfunaka!</p>
<p>Nkarhi lowu a sungula ku gada hi ku hatlisa, Jane u n'wi tshikile! 'Yipi! U gada u nga pfuniwanga!' ku huwelela Jane.</p> <p>'Hawu!' ku huwelela Bheki a karhi a tirapela hi ku hatlisa. Va titolovete ku fikela loko Bheki a nga ha lavi ku pfuniwa hi Jane.</p> <p>'Mundzuku ndzi nga ya exikolweni hi xikanyakanya! Ndza khensa Jane!' ku vula Bheki hi ku ti tshemba.</p>	<p>Jane u tsakile hikuva Bheki u kota ku gada! Ndzi nga kumbetela leswaku u titwa kahle hikuva u n'wi pfunile! Swa tsakisa ku pfuna un'wana ku dyondza swilo leswintshwa!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
Hi mixo lowu landzelaka, Bheki u teke xikanyakanya xa yena a xi humesela ehandle. 'Ndzi yimeleni!' u huwelerile loko vanghana va yena loko va hundza. 'Swi kahle, u na xikanyakanya!' va huwelela, 'Yipi!' Bheki u gadile na vanghana va yena va ya exikolweni. A nga wanga na kan'we!	Ndza tivutisa leswaku a ku ta va ku humelele yini loko Bheki a kombele ku pfuniwa hi vanghana va yena? A ndzi tshembi leswaku a va ta va va n'wi hlekile. Ndzi ehleketa leswaku a va ta va va swi tsakerile ku n'wi pfuna!
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Bheki u hetelele a dyondza njhani ku gada xikanyakanya?	U gade na vusiku exirhapeni, kutani muakelani wa yena Jane u n'wi pfunile!
Xana u nga kumbetela yini hi ku dyondza ku gada xikanyakanya?	<ul style="list-style-type: none"> • Swa olova ku dyondza ku gada xikanyakanya loko u pfuniwa. • Swa tika ku dyondza ku gada xikanyakanya. • Ku gada xikanyakanya swi lava ku ti toloveta!
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Bheki a nga swi lavi leswaku vanghana va yena va swi vona leswaku a nga swi koti ku gada xikanyakanya?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva hinkwavo va swi kota ku gada swikanyakanya. • Hikuva a nga swi tivi leswaku vanghana va yena va ta ehleketa yini hi yena loko vo swi tiva leswaku a nga swi koti ku gada xikanyakanya. • Hikuva vanghana va yena va endle ku gada xikanyakanya swi languteka swi olova! • Hikuva a twa a nyuma loko a nga swi koti ku gada xikanyakanya ku fana na vanghana va yena.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 1**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawo yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - humelela
  - tsandzeka
  - ntlhonthlaka

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Loko ndzi titoloveta,	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ndzi ta va xihlayi xa ndhuma	<i>Encenyeta ku va xihlayi xa ndhuma</i>
Mudyondzisi u ri ndzi fanele ku	<i>Mudyondzisi a byela vana ku hlaya</i>
titoloveta ku hlaya siku rin'wana na rin'wana,	
Ndzi ta va na vuswikoti byo hlaya,	<i>Encenyeta ku hlaya hi ku hetiseka</i>
Ndzi nga endli swihoxo swo tala.	
Manana u ri ku titoloveta ndzi tava muhlayi wa ndhuma	<i>Kombisa manana a byela n'wana ku hlaya</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi i...
Hi nga hlamusela Bheki tanihi...hikuva ...
Ndzi ehleketa leswaku hungu ra xitori lexi i ...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

VHIKI 1

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu. Leswi swi katsa swirhangani.

ph	pf	a
e	u	b
i	m	o
l	s	t

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: /**ph**/ na /**pf**/
- 2 Kambela mimpfumawulo na switatisi hinkwaswo exitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: /**ph**/-/**a**/-/**m**/-/**a**/ = **phama**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa wun'wana na wun'wana wa mimpfumawulo leyi – a va boheki ku tirhisa /**ph**/ **kumbe** /**pf**/
- 6 Komba vadyondzi leswi rito rin'wana ri vumbisiwaka swona, ku fana na: /**b**/-/**u**/-/**b**/-/**a**/ = **buba**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **ph, pf**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **phama, phela, phepha, philisi, phopha, pfuta, pfala, pfuma, pfimba, buba, bula, tolo, sila, tlula, tsala**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA

NTWISISO WO TSARIWA

- 1 Loko dyondzo yi nga si sungula, tsala nhlokomhaka leyi landzelaka, swivutiso na swo sungula swivulwa exitsalelweni.
- 2 Hlaya swivutiso na vadyondzi, va hlamusele loko swi fanela.
- 3 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku kanerisana hi swivutiso na munghana.
- 4 Kutani, vadyondzi va fanele va pfula tibuku ta vona ta switoloveto, va tsala siku na nhlokomhaka, kutani va tsala tinhlamulo ta swivutiso.
- 5 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela, hlaya tinhlamulo na vadyondzi, pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona.

XIKANYAKANYA LEXINTSHWA XA BHEKI

- 1 Xana xikanyakanya xa Bheki lexintshwa a xi ri xa muhlovo muni?
Xikanyakanya xa Bheki a xi ri...
- 2 Hikokwalaho ka yini Bheki a lava xikanyakanya?
Bheki a lava xikanyakanya xintshwa hikuva...
- 3 Hikokwalaho ka yini Bheki a vilela?
Bheki a vilela hikuva...

XIKANYAKANYA LEXINTSHWA XA BHEKI - TINHLAMULO

- 1 Xana xikanyakanya xa Bheki lexintshwa a xi ri xa muhlovo muni?
Xikanyakanya xa Bheki a xi ri xo hatima xo tshwuka.
- 2 Hikokwalaho ka yini Bheki a lava xikanyakanya?
Bheki a lava xikanyakanya xintshwa hikuva hinkwavo vanghana va yena va na swikanyakanya/ hikuva a nga lavi ku famba hi milenge exikolweni a ri yexe.
- 3 Hikokwalaho ka yini Bheki a vilela?
Bheki a vilela hikuva a nga swi tivi ku gada xikanyakanya, kambe hinkwavo vanghana va yena a va swi kota.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 1**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawwa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tlilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontlha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 3 KOTARA 2 Whiki

2

NKONGOMELO:

**Ku ti toloveta swi
vumba ku hetiseka!**

Malulamiso ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: kombela vatswari va vadyondzi ku tsala hungu ro koma mayelana na leswi a va fanele va ti toloveta ku va vanhu vo antswa eka swona sweswi (ku fana na ku byala miroho, ku sweka, ku yimbelela, sw. na sw.)
- 5 Endla mindzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo. Xikombiso: switori swa vanhu va ndhuma lava va nga tsandzeka va nga si humelelela – ku fana na Michael Jordan loko a tsemiwa eka xipanu xa basiketi bolo exikolweni xa le henhla.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 27 na 28, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 29, A hi tsaleni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 30, A hi hlayeni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa swin'wana swintshwa u lavaka ku sungula ku ti toloveta (leswaku u ta va wo antswa nkarhi lowu taka!)

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

PFUXETA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa miseve yo balesela ya Li Jie eka Buku Leyikulu: Li Jie, mucopi wa nyiko yo hlamarisa.
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Ku ti toloveta swi vumba ku hetiseka.
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi tiva yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Xana hi nga va na twiwo wihi loko hi ti toloveta?
  - b Xana hi nga twa hi siveleka loko swi lo yini?
  - c Xana hi nga twa hi ti nyungubyisa loko swi lo yini?
  - d Xana i mani loyi a fanelaka ku ti toloveta?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - mucopi
  - kongomisa
  - nkongomo
  - xikongomiso/pakani

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Loko ndzi titoloveta,	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ndzi ta va xihlayi xa ndhuma	<i>Encenyeta ku va xihlayi xa ndhuma</i>
Mudyondzisi u ri ndzi fanele ku titoloveta ku hlaya siku rin'wana na rin'wana,	<i>Mudyondzisi a byela vana ku hlaya</i>
Ndzi ta va na vuswikoti byo hlaya,	<i>Encenyeta ku hlaya hi ku hetiseka</i>
Ndzi nga endli swihoxo swo tala.	
Manana u ri ku titoloveta ndzi tava muhlayi wa ndhuma	<i>Kombisa manana a byela n'wana ku hlaya</i>

Ntivontsalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka **Marito ya Vun'we na Vunyingi.**
- 2 Kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano, u tlula mintila exikarhi ka tinomboro.
- 3 Vitanela marito ya vun'we lama landzelaka. Vadyondzi va fanele ku tsala marito etlhelo ka nomboro leyi faneleke.

Marito ya Vun'we na Vunyingi

- 1 pulamu
  - 2 buku
  - 3 khapu
  - 4 tino
  - 5 nkondzo
- 4 Lexi landzelaka, tsala maviti lama landzelaka ma ya eka vunyingi, eka ntila lowu nga laha hansi.
  - 5 Eka ntlhanu wa timinete to hetelela ta dyondzo, tsala swivulwa leswi lulameke exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
  - 6 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha marito ma cincaka.
  - 7 Khwatihata tipatironi leti, ku fana na:

Marito ya Vun'we na Vunyingi

- 1 pulamu
tipulamu
  - 2 buku
tibuku
  - 3 khapu
tikhapu
  - 4 tino
meno
  - 5 nenge
milenge
- 8 Kombela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va karhi va hlaya kumbe ku tsala.
  - 9 Lerisa vadyondzi ku humesa tikhirayoni mi koroteka mintirho ya vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya**QHINGA RA NTWISISO: BVUMBA**

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Li Jie, mucopi wa nyiko yo hlamarisa.
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, va vutisi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfunu vadyondzi ku hlenganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

VHIKI 2

Ku tsala:

30 wa timinete

Hlela

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u ti tolovetেকে leswaku u ta kota ku dyondza swin'wana swintshwa kumbe ku ti antswisa eka swo karhi.

NTIRHO: Tsala ndzimana ya kwalomu ka 10 wa swivulwa.

MALULAMISELO:

- Tsala nongonoko wo kambela mahlelelo exitsalelweni u nga si sungula dyondzo ya ku tsala.
- Tsala mpfapfarhuto wa wena exitsalelweni u nga si sungula dyondzo. Katsa xihoxo xin'we kumbe swimbirhi.

NONGONOKO WO KAMBELA MAHLELELO:

- 1 Xana ndzi tirhise nkarhi wa sweswi?
- 2 Xana ndzi tirhise munhu wo sungula ('mina' na 'hina')?
- 3 Xana swiendleko swa mina swi landzelelana hi ndlela leyi swi nga humelerisa swona?
- 4 Xana ndzi na kwalomu ka 10 wa swivulwa leswi heleleke leswi nga hi tindzimana timbirhi?
- 5 Xana marito hinkwawo ndzi ma pelete kahle?
- 6 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi sungula hi letere lerikulu?
- 7 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi hela hi mahikahatelo lama faneleke?

KOMBISA NDLELA YA KU HLELA (NDZA ENDLA)

- 1 Hlayela vadyondzi ehenhla nongonoko wa ku hlela.

- 2 Xo landzela, hlayela vadyondzi ehenhla mpfapfarhuto wa wena.
- 3 Hlaya nongonoko wo hlela, nakambe u kombeta loko mpfapfarhuto wa wena wu lulamile, kumbexana u lava ku endla ndzulamiso kumbe ku antswisa.
- 4 Kombisa ndlela yo lulamisa na vadyondzi.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HLELA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Kombela vadyondzi ku kuma mpfapfarhuto wa ku tsala wa vona.
- 3 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku hlaya nongonoko wo kambela ku hlela na ku endla mindzulamiso kumbe ku antswisa loku lavekaka.
- 4 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tllasini u khoma tinhlengeletano letitsongo.– tiyisisa leswaku u tirha na ntlawa wo hambana wa vadyondzi eka ntirho wo tsala wun'wana na wun'wana.
- 5 Languta swihoxo leswi talaka ku endliwa eka matsalelo ya vadyondzi.
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisa kutani u tsala swihoxo leswi talaka ku endliwa exitsalelweni.
- 7 Komba vadyondzi ku lulamisa swihoxo leswi.

Ndza swi navela ku titoloveta ku yimbelela.

Ndzi swi tivile ku ndza swi lava ku ti antswisa loko ndzi lava ku va xiye^empheleli xa ndhuma siku rinwana.

Ndza titoloveta masiku hinkwawo emahleni na le ku het^ealeleni ka xikolo. Loko ndza ha ri ku dyondzeni ndzi twe ndzi tsaka no ti tsakisa hikuva a ndzi swi tiva ku ndza antswa.

Ndzi tsamela ku ti~~t~~itoloveta hikuv a a ndzi lava ku twisisa norho wa mind siku rin'wana.

Ndzi dyondze leswaku u fanelek u tirha swinene ku fikelela norho wa wena.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 2.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA ...

- 1 Vula mpfumawulo: **vh**
- 2 Vula rito: **vhiki**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo un'we-un'we: /**vh**/-/**i**/-/**k**/-/**i**/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: / **vh**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /**i**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /**k**/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /**i**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **vhiki**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**vh**/-/**i**/-/**k**/-/**i**/ = **vhiki**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**vhi**/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**ki**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**vhi**/-/**ki**/ = **vhiki**

HA ENDLA ...

- 1 Vula mpfumawulo: **vh**
- 2 Vula rito: **vhilwa**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**vh**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**i**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**lw**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /**a**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: /**vh**/-/**i**/-/**lw**/-/**a**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **vhilwa**
- 9 Lerisa vadyondzi ku fambelanisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**vh**/-/**i**/-/**lw**/-/**a**/ = **vhilwa**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito? /**vhi**/
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito? /**lwa**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**vhi**/-/**lwa**/ = **vhilwa**

MA ENDLA ...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya vh**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **vhiki**
  - 2 **vhakacha**
  - 3 **vhengele**
  - 4 **vhilwa**
  - 5 **vholumu**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

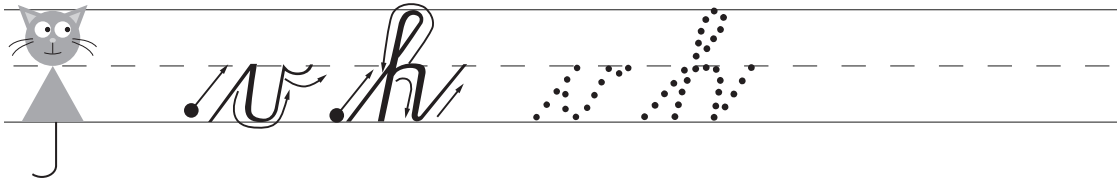
Marito: _____

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **vh**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

 hiki

 hakacha

 hengele

 hilwa

 holumu

 hilopo

 hiki leri taka xikolo

 xa pfala.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1

MAQHINGA YA NTWISISO: NDZA TIVUTISA /ENDLA NKAMBISISO

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Li Jie, mucopi wa nyiko yo hlamarisa</u> <i>Xitori lexi xi huma eka ntsheketo wa le China.</i></p>	<p>Ntsheketo i xitori lexi nga hlamuseriwa ko tala kahle ka khaleni. Mintsheketo ku na dyondzo leyi yi dyondzisaka yona. Ndza tivutisa dyondzo leyi ntsheketo lowu wu nga ta hi dyondzisa wona?</p>
<p>Khale ka khaleni eka khale ka China, a ku ri na mutlangi wa ntlangu wo copa nseve hi mpaxu loyi a va ku i Li Jie. A tiveka etikweni hi ku copa nseve a nga hupi. Loko a karhi a ti fambela exitarateni, a twa ku hlevahleva.</p> <p>'A ku na wo antswa!' ku hlevahleva vavanuna.</p> <p>'A hi si tshama hi vona ndzinganiso wo fana na wona!' ku hlevahleva vavasati.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku swi te njhani Li Jie a ve mucopi wa vuswikoti byo tani?</p>
<p>Li Jie a tshemba leswaku u na vuswikoti. A famba a yimisele nhompfu ya yena emoyeni.</p> <p>'A ku na munhu wo antswa ku fana na mina!' a ehleketa.</p>	<p>Leswi swi endla ndzi tivutisa leswaku swi ta teka nkarhi wo fika kwini Li Jie a ri mutlangi wa vuswikoti wa ntlangu wo copa nseve hi mpaxu? Ndza tivutisa leswaku vuswikoti lebyi u lo beburiwa na byona?</p>
<p>Siku rin'wana a ri eku titoloveteni ku copa erivaleni ro copela eka rona. Ntshungu wu hlengeletanile ku n'wi hlalela. Loko a tlakusela nseve wa yena ehenhla, u twe vanhu va hlevahleva.</p> <p>'A ku na wo antswa!' ku hlevahleva vavanuna.</p> <p>'A hi si tshama hi vona ndzinganiso wo fana na wona!' ku hlevahleva vavasati.</p>	<p>Ndza tivutisa loko Li Jie a ri na mudzaberi wa ntlangu lowu wa yena, kumbe u dyondze ku copa hi ku titoloveta?</p>
<p>Loko nseve wa Li Jie wu korola, ntshungu wu be mavoko. Li Jie u hundzulukile ku vona vanhu lava n'wi hlamalaka na ku va losa. Loko a karhi a hundzuluka, u lemuke mukhalabye a xavisa mafurha. Mukhalabye loyi u n'wi langutile, kambe a nga phokotelanga.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini mukhalabye loyi a nga belanga Li Jie mavoko?</p>
<p>Li Jie u tshemba leswaku vanhu hinkwavo va fanele va n'wi hlamala. U fambile a kongoma mukhalabye.</p> <p>'Ndzi ku vone u ndzi langutile kambe u nga bi mavoko. U tshama u vona mucopi wo antswa ku tlula mina? A vutisa.</p> <p>'E-e a ndzi si tshama ndzi n'wi vona!' ku hlamula mukhalabye.</p> <p>'Hikokwalaho ka yini u nga ndzi beli mavoko?' Li Jie a vutisa a hlundzukile.</p>	<p>Mukhalabye a nga tsakisiwanga hi Li Jie. Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini a nga beli Li Jie mavoko?</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Mukhalabye u miyerile swa nkarhinyana.</p> <p>Kutani a hlamula, 'A wu nghwazi. A wu xikwembu. U vile na vuswikoti byo copa hikuva a wu ti toloveta. Ndzi tsakisiwa hi ku tiyisela ka wena ku nga ri ku ringanisa ka wena.'</p> <p>Li Jie a nga tshembanga tindleve ta yena. A tshemba leswaku vanhu hinkwavo va fanele ku n'wi hlamala.</p> <p>'U nga endla yini wena? U na vuswikoti bya yini loko u nga tsakisiwi hi mina?' a vutisa, a karhi a tlukusela rito ra yena ehenhlanyana.</p>	<p>Oho! Mukhalabye a nga banga mavoko hikuva a tshemba leswaku un'wana na un'wana loyi a ti tolovetaka ku copa ku fana na Li Jie a nga va mucopi wa vuswikoti. A nga ehleketi leswaku Li Jie u hlawulekile ku tlula mpimo.</p>
<p>Mukhalabye a nga vulanga nchumu. Kambe, u teke bodlhela etafuleni ra yena a ri veka ehansi. Kutani, a teka mali ya xingwece a yi veka laha ri pfarwaka kona. Hiloko mukhalabye a nusa mafurha eka bodlhela ra yena, a ri khomela ehenhla kutani a sungula ku chela mafurha hi le ka ximbhovana xa mali ya xingwece.</p>	<p>Ndza tivutisa loko Li Jie a tsakisiwa hi vuswikoti bya mukhalabye loyi?</p>
<p>Ntshungu wu langutile hi ku hlamala. Loko mafurha ma tata bodlhela, Li Jie u twe ku hlevahleva.</p> <p>'A ku na wo antswa!' ku hlevahleva vavanuna.</p> <p>'A hi si tshama hi vona ndzinganiso wo fana na wona!' ku hlevahleva vavasati.'</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku Jet Lie u ta ehleketa yini loko a twa vanhu va vulavula leswi a va swi vula eka yena hi vuswikoti bya mukhalabye loyi na ku copa ka yena mpaxu?</p>
<p>Kambe mukhalabye a nga tshembi leswaku u na vuswikoti. A nga fambi a veke nhompfu ya yena emoyeni.</p> <p>'A ku na nchumu xo hlawuleka,' a vula. 'Ndzi na vuswikoti hikuva ndza titoloveta. Loko u titoloveta u karhi u tiyisela, u nga kota ku ringanisa ku fana na mina.' Hi marito yalawo, a suka a famba.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku mukhalabye a lava ku dyondzisa mucopi yini? Ndzi ehleketa leswaku a nga fanelenga ku tikukumuxa hi vuswikoti bya yena – u fanele a lemuka leswaku hi ku titoloveta hi va lava kotaka ku endla swilo kahle!</p>
<p>Li Jie u sele erivaleni, a ri eku ehleketeni. Ntshungu a wu sele ematlhelo, wu karhi wu hlevahleva.</p> <p>'A ndzi ehleketa leswaku a ku na wanuna kumbe wansati loyi a nga na vuswikoti na ku kota ku ringanisa ku fana na mina!' Li Jie a ehleketa.</p> <p>'Kumbe loko ho titoloveta ku copa, hi nga swi kota!' ku hlevahleva vavanuna.</p> <p>'Kumbe a hi si vona ku ringanisa ko fana na loku hikuva a ku na loyi a nga tirha hi matimba!' ku hlevahleva vavasati.</p>	<p>Oho! Eku sunguleni ka xitori a ndzi tivutisa leswaku ku nga va ku ri yini dyondzo ya ntsheketo lowu! Ndzi ehleketa leswaku dyondzo hi leswaku hinkwerhu hi nga va tinghwazi eka swin'wana loko ho titoloveta!</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
Ku sukela siku rero ku ya emahlweni, vanhu va tiko va tekele enhlokweni ku tirha hi matimba na ku ti toloveta ngopfu ku tlula vuswikoti byin'wana na byin'wana.	
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Li Jie i nghwazi eka yini?	I nghwazi eka ku copa nseve hi mpaxu.
Xana i yini swa ntikelo eka mukhalabye?	Swa ntikelo eka yena i ku titoloveta ku tlula vuswikoti.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini mukhalabye a nga belanga Li Jie mavoko?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a nga ehleketi leswaku Li Jie i nghwazi kumbe xikwembu. • Hikuva u lemuke leswaku Li Jie u kota ku copa kahle hikva wa titoloveta. • Hikuva a nga tsakisiwi hi Li Jie. • Hikuva vanhu hinkwavo va nga va tinghwazi eka swin'wana loko vo titoloveta.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku hlaya 2.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpafarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - bumabumela
  - tiyisela
  - ku tikukumuxa

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Loko ndzi titoloveta,	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ndzi ta va xihlayi xa ndhuma	<i>Encenyeta ku va xihlayi xa ndhuma</i>
Mudyondzisi u ri ndzi fanele ku	<i>Mudyondzisi a byela vana ku hlaya</i>
titoloveta ku hlaya siku rin'wana na rin'wana,	
Ndzi ta va na vuswikoti byo hlaya,	<i>Encenyeta ku hlaya hi ku hetiseka</i>
Ndzi nga endli swihoxo swo tala.	
Manana u ri ku titoloveta ndzi tava muhlayi wa ndhuma	<i>Kombisa manana a byela n'wana ku hlaya</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri nga hela, va ti endlele switori swa vona hi swifaniso.
- 4 Vhiki leri, vadyondzi va fanele tanihi mintlawa ku teka xiboho ku ehleketa hi xitori xa ntlawa.

- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 7 Kombela 1–2 wa mintlawwa yo hambana ku avelana hi xitori xa ntlawa wa vona.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **ns**
- 2 Vula rito: **nsuna**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: / **ns/-/u/-/n/-/a/**
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: / **ns/**
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: / **u/**
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: / **n/**
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: / **a/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **nsuna**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: / **ns/-/u/-/n/-/a/= nsuna**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: / **nsu/**
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: / **na/**
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: / **nsu/-/na/ = nsuna**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **ns**
- 2 Vula rito: **nsovo**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? / **ns/**
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? / **o/**
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhui eka rito? / **v/**
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? / **o/**
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: / **ns/-/o/-/v/-/o/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **nsovo**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: / **ns/-/o/-/v/-/o/= nsovo**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito? / **nso/**
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito? / **vo/**
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: / **nso/-/vo/ = nsovo**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya ns**
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **nsuna**
  - 2 **nsovo**
  - 3 **nsuku**
  - 4 **nsele**
  - 5 **nsinya**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

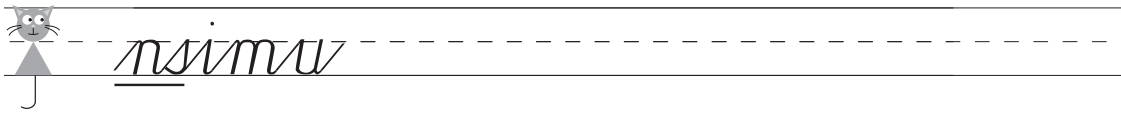
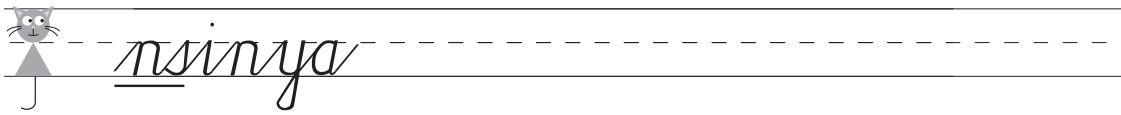
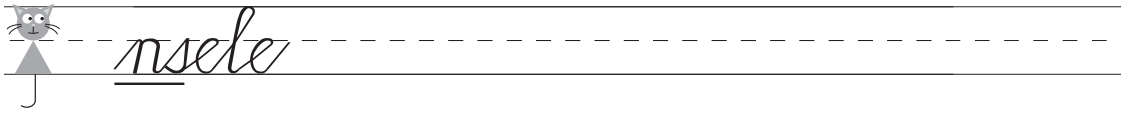
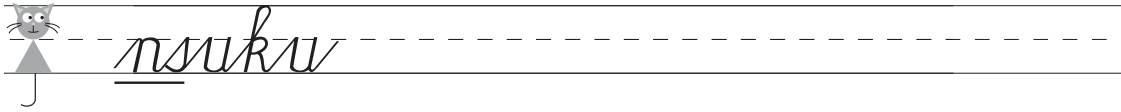
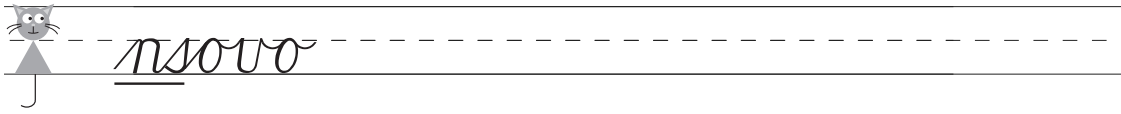
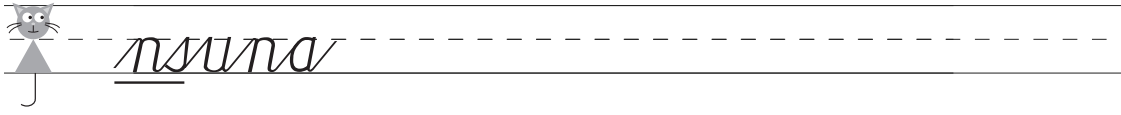
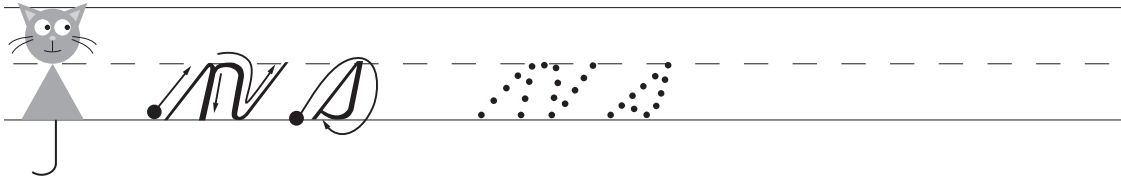
Ntivontsalu:

15 wa timinete

Tsala (ma) letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **ns**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito man'wana na man'wana/ eka swivulwa leswi tsariweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Ku hangalasa na ku andlala

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u ti toloveteke leswaku u ta kota ku dyondza swin'wana swintshwa kumbe ku ti antswisa eka swo karhi.

NTIRHO: Tsala ndzimana ya kwalomu ka 10 wa swivulwa.

RIMBA RA MATSALELO:

Hakunene a ndzi lava ku ...

A ndzi swi tiva leswaku a ndzi fanele ku...

Ndzi ti tolovetete ...

Loko ndza ha dyondza...

Ndzi yile emahlweni ndzi ti toloveta hikuva...

Ndzi dyondze leswaku...

KU LULAMISA: Loko u nga si sungula dyondzo yo tsala, tsala mpfapfarhuto lowu mi wu hleleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.

KOMBISA MAENDLELO YO HANGALASA (NDZA ENDLA)

- 1 Tsundzuxa vadyondzi leswaku hi Musumbhunuku u tirhise nongonoko wa mahlelelo ku hlela mpfapfarhuto wa wena.
- 2 Lexi landzelaka, byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta hangalasa na ku andlala xiphemu xo hetelela xa ku tsala.
- 3 Komba vadyondzi leswi u tlhelaka u tsarisa swona xiphemu xa wena xa ku tsala, xi ri na vito na siku.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HANGALASA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala siku na nhlokomhaka: **Nkarhi lowu ndzi nga ti toloveta...**
- 3 Kombela vadyondzi ku tlhela va tsala swi basa xiphemu xa vona xo hetelela xa ku tsala, ku ri hava swihoxo.
- 4 Loko vadyondzi va ri na nkarhi, va nga dirowa mpfapfarhuto wa xihatla.
- 5 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka la ttilasini u pfuna lava tikeriwaka.

VADYONDZI VA KOMBISA KU TSALA KA VONA

- 1 Eka ntlhanu wa timinete to hetelela ta dyondzo, kombela vadyondzi ku veka swo tsala swa vona.
- 2 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku hlayela munghana leswi va swi tsaleke.

- 3 Loko vadyondzi va endlile leswi, kombela un'we kumbe vambirhi ku ta hlayela tilasi leswi va swi tsaleke.
- 4 Endla nkombiso wa leswi vadyondzi va swi tsaleke eka levhele ya mahlo ya vona leswaku va ta kota ku hlaya leswi tsariweke hi van'wana.

Ndza swi navela ku titoloveta ku yimbelela.

Ndzi swi tivile ku ndza swi lava ku ti antswisa loko ndzi lava ku va xiyimbeleli xa ndhuma siku rinwana.

Ndza titoloveta masiku hinkwawo emahlweni na le ku heteleleni ka xikolo. Loko ndza ha ri ku dyondzeni ndzi twe ndzi tsaka no ti tsakisa hikuva a ndzi swi tiva ku ndza antswa.

Ndzi tsamela ku titoloveta hikuva a ndzi lava ku twisisa norho wa minda siku rin'wana.

Ndzi dyondze leswaku u fanelek u tirha swinene ku fikelela norho wa wena.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 2.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **nsuna, nsuku**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **nsuna, nsuku**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya /na/ na /ku/ yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **nsinya, nsimu**
- 2 Vutisa vadyondzi: xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **nsinya, nsimu**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **delela**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na: **tele, penisele, sele, hele, delela**

WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **nsuku**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu siviweke. **buruku, fuku**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2

MAQHINGA YA KU HLAYA: NDZA TIVUTISA/ ENDLA NKAMBISISO

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Li Jie, mucopi wa nyiko yo hlamarisa</u> <i>Xitori lexi xi huma eka ntsheketo wa le China.</i></p>	
<p>Khale ka khaleni eka khale ka China, a ku ri na mutlangi wa ntlangu wo copa nseve hi mpaxu loyi a va ku i Li Jie. A tiveka etikweni hi ku copa nseve a nga hupi. Loko a karhi a ti fambela exitarateni, a twa ku hlevahleva.</p> <p>'A ku na wo antswa!' ku hlevahleva vavanuna.</p> <p>'A hi si tshama hi vona ndzinganiso wo fana na wona!' ku hlevahleva vavasati.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku swi njhani loko vanhu va tshama va vula swo fana na sweswo hi wena? Ndzi ehleketa leswaku swi nga endla munhu a ti kukumuxa loko a tshama a karhi a swi twa minkarhi hinkwayo!</p>
<p>Li Jie a tshemba leswaku u na vuswikoti. A famba a yimisele nhompfu ya yena emoyeni.</p> <p>'A ku na munhu wo antswa ku fana na mina!' a ehleketa.</p>	<p>Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Li Jie wa tikukumuxa hikuva vanhu va tshamela ku vula leswaku hi yena wo antswa!</p>
<p>Siku rin'wana a ri eku titoloveteni ku copa erivaleni ro copela eka rona. Ntshungu wu hlengeletanile ku n'wi hlalela. Loko a tlakusela nseve wa yena ehenhla, u twe vanhu va hlevahleva.</p> <p>'A ku na wo antswa!' ku hlevahleva vavanuna.</p> <p>'A hi si tshama hi vona ndzinganiso wo fana na wona!' ku hlevahleva vavasati.</p>	<p>Li Jie u tshamela ku twa leswaku hi yena wo antswa minkarhi hinkwayo. Ndza tivutisa loko a swi ehleketa leswaku a swi koteki leswaku un'wana a copa ku fana na yena?</p>
<p>Loko nseve wa Li Jie wu korola, ntshungu wu be mavoko. Li Jie u hundzulukile ku vona vanhu lava n'wi hlamalaka na ku va losa. Loko a karhi a hundzuluka, u lemuke mukhalabye a xavisa mafurha. Mukhalabye loyi u n'wi langutile, kambe a nga phokotelanga.</p>	<p>Ndzi endla vukambisisi bya leswaku Li Jie u rhandza ku khuzeriwa swinene, hikuva wa hundzuluka ku languta vanhu lava n'wi belaka mavoko.</p>
<p>Li Jie u tshemba leswaku vanhu hinkwavo va fanele va n'wi hlamala. U fambile a kongoma mukhalabye.</p>	<p>Ndzi ehleketa leswaku leswi swi komba ku tikukumuxa ka Li Jie, a nga swi twisisi leswaku hikokwalaho ka yini un'wana a nga hlamali na ku tsakisiwa hi yena.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Ndzi ku vone u ndzi langutile kambe u nga bi mavoko. U tshama u vona mucopi wo antswa ku tlula mina? A vutisa.</p> <p>'E-e a ndzi si tshama ndzi n'wi vona!' ku hlamula mukhalabye.</p> <p>'Hikokwalaho ka yini u nga ndzi beli mavoko?' Li Jie a vutisa a hlundzukile.</p>	
<p>Mukhalabye u miyerile swa nkarhinyana.</p> <p>Kutani a hlamula, 'A wu nghwazi. A wu xikwembu. U vile na vuswikoti byo copa hikuva a wu ti toloveta. Ndzi tsakisiwa hi ku tiyisela ka wena ku nga ri ku ringanisa ka wena.'</p> <p>Li Jie a nga tshembanga tindleve ta yena. A tshemba leswaku vanhu hinkwavo va fanele ku n'wi hlamala.</p> <p>'U nga endla yini wena? U na vuswikoti bya yini loko u nga tsakisiwi hi mina?' a vutisa, a karhi a tlukusela rito ra yena ehenhlanyana.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku Li Jie u ti twa njhani loko mukhalabye a n'wi byela leswaku a hi yena nghwazi kumbe xikwembu? Ndza tshemba a hlamarile – hikuva u ehleketa leswaku hi yena wo antswa ku tlula vanhu hinkwavo!</p>
<p>Mukhalabye a nga vulanga nchumu. Kambe, u teke bodlhela etafuleni ra yena a ri veka ehansi. Kutani, a teka mali ya xingwece a yi veka laha ri pfarwaka kona. Hiloko mukhalabye a nusa mafurha eka bodlhela ra yena, a ri khomela ehenhla kutani a sungula ku chela mafurha hi le ka ximbhovana xa mali ya xingwece.</p>	
<p>Ntshungu wu langutile hi ku hlamala. Loko mafurha ma tata bodlhela, Li Jie u twe ku hlevahleva.</p> <p>'A ku na wo antswa!' ku hlevahleva vavanuna.</p> <p>'A hi si tshama hi vona ndzinganiso wo fana na wona!' ku hlevahleva vavasati.'</p>	<p>Ndzi endla vukambisisi bya leswaku Li Jie u ta titwa a hlangahlanganile, hikuva hinkwavo vanhu lava a va n'wi hlamala sweswi va khuzela mukhalabye hi ndlela yo fana na leyi a va n'wi khuzela ha yona!</p>
<p>Kambe mukhalabye a nga tshembi leswaku u na vuswikoti. A nga fambi a veke nhompfu ya yena emoyeni.</p> <p>'A ku na nchumu xo hlawuleka,' a vula. 'Ndzi na vuswikoti hikuva ndza titoloveta. Loko u titoloveta u karhi u tiyisela, u nga kota ku ringanisa ku fana na mina.' Hi marito yalawo, a suka a famba.</p>	<p>Mukhalabye loyi i nghwazi loko swi ta eka ku chela mafurha – ku fana na Li Jie a nga nghwazi eka ku copa. Kambe Li Jie wa tikukumuxa kasi mukhalabye yena a nga swi endli sweswo.</p> <p>Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini?</p>
<p>Li Jie u sele erivaleni, a ri eku ehleketeni. Ntshungu a wu sele ematlhelo, wu karhi wu hlevahleva.</p> <p>'A ndzi ehleketa leswaku a ku na wanuna kumbe wansati loyi a nga na vuswikoti na ku kota ku ringanisa ku fana na mina!' Li Jie a ehleketa.</p> <p>'Kumbe loko ho titoloveta ku copa, hi nga swi kota!' ku hlevahleva vavanuna.</p>	<p>Ndzi endla vukambisisi bya leswaku ntokoto wa Li Jie na wa mukhalabye swi ta n'wi endla a nga ha tikukumuxi ngopfu!</p>

<p>Xitshuriwa</p> <p>'Kumbe a hi si vona ku ringanisa ko fana na loku hikuva a ku na loyi a nga tirha hi matimba!' ku hlevahlewa vavasati.</p> <p>Ku sukela siku rero ku ya emahlweni, vanhu va tiko va tekele enhlokweni ku tirha hi matimba na ku ti toloveta ngopfu ku tlula vuswikoti byin'wana na byin'wana.</p>	<p>Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)</p>
<p>Swivutiso swo landzelerisa</p> <p>Xana mukhalabye i nghwazi eka yini?</p>	<p>Tinhlamulo leti languteriweke</p> <p>I nghwazi eka ku chela mafurha hi vukheta.</p>
<p>Hi nga tirhisa vumbhoni byihi ku endla vukambisisi bya leswaku Li Jie i munhu wo tinyungubyisa?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hi nga endla nkambisiso lowu hikuva: • A tshemba leswaku u na vuswikoti. • U famba a yimisele nhompfu ya yena emoyeni. • A hlundzukile loko a vona mukhalabye a nga n'wi beli mavoko. • A ehleketa leswaku vanhu hinkwavo va fanele ku n'wi navela.
<p>Xivutiso xa hikokwalaho ka yini</p> <p>Hikokwalaho ka yini Li Jie a hlamarile loko mukhalabye a nga n'wi beli mavoko?</p>	<p>Tinhlamulo leti languteriweke</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hikuva vanhu hinkwavo va ri hi yena wo antswa. • Hikuva u toloverile vanhu hinkwavo va navela vuswikoti bya yena byo copa. • Hikuva u ehleketa leswaku hi yena wo antswa. • Hikuva a nga anakanyi leswaku mukhalabye luya u tshama a vona mucopi wo antswa ku tlula yena.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 2.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - rhandza
  - La rhandzaka
  - ntsheketo

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ku titoloveta swa hetisisa	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Loko ndzi titoloveta,	<i>Encenyeta ku titoloveta ku hlaya</i>
Ndzi ta va xihlayi xa ndhuma	<i>Encenyeta ku va xihlayi xa ndhuma</i>
Mudyondzisi u ri ndzi fanele ku	<i>Mudyondzisi a byela vana ku hlaya</i>
titoloveta ku hlaya siku rin'wana na rin'wana,	
Ndzi ta va na vuswikoti byo hlaya,	<i>Encenyeta ku hlaya hi ku hetiseka</i>
Ndzi nga endli swihoxo swo tala.	
Manana u ri ku titoloveta ndzi tava muhlayi wa ndhuma	<i>Kombisa manana a byela n'wana ku hlaya</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi...
Hi ku vona ka mina, Li Tjie i...
Ndzi ehleketa leswaku mukhalabye a lava Li Tjie a tiva leswaku ...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlawa** ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu. Leswi swi katsa na swirhanghi swin'wana.

vh	ns	u
l	w	i
a	e	m
o	n	p

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: **/vh/** na **/ns/**
- 2 Kambela mimpfumawulo na switatisi hinkwaswo exitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: **/ns/-/o/-/v/-/o/ = nsovo**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa wun'wana na wun'wana wa mimpfumawulo leyi – a va boheki ku tirhisa **/vh/ kumbe /ns/**
- 6 Komba vadyondzi leswi rito rin'wana ri vumbisiwaka swona, ku fana na: **/l/ – /w/ – /e/ – /l/-/a/ = lwela**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **vh, ns**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **vhilwa, vholumu, vhilopo nsuna, nsele, nsimu, pume, nomo, manana, wena, pani, lwela**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA

KU RUNGULA KUMBE KU TSALA NKOMISO WA XITORI

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha vadyondzi va ta *ehleketa hi swiphemu swa nkoka eka xitshuriwa.*
- 2 *Hi ta tlhela hi ehleketa hi leswi hi faneleke ku swi dyondza eka xitshuriwa.*
- 3 Tsala rimba ra nkomo exitsalelweni.
- 4 Lerisa vadyondzi ku tirhisa rimba ku hlamula xivutiso:
Xitori lexi xi mayelana na...(2-3 wa swivulwa)
Ndzi tsakise ...
Ndzi ehleketa leswaku xitshuriwa lexi xi tsaleriwe ku ndzi dyondzisa ...
- 5 Hlamusela leswaku vadyondzi a va nge swi koti ku vula hinkwaswo leswi swi nga le ka xitshuriwa – va fanele va hlawula swiphemu leswi swi nga swa nkoka swinene.
- 6 Kombisa vadyondzi xikombiso xa wena. Vula u ku: ***Xitori lexi xi mayelana na Li Jie loyi a ri mucopi wo hlamarisa. Ndzi tsakise hi loko mukhalabye a chele mafurha hi vukheta hi mbhovo. Ndzi ehleketa leswaku xitshuriwa lexi xi tsaleriwe ku ndzi dyondzisa*** leswaku hi ng ava na vutivi eka swilo swo hambanahambana hi ku ti toloveta.
- 7 Nyika vadyondzi nkarhi wo ehleketa hi swiphemu swa nkoka eka xitshuriwa.
- 8 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na munghana va avelana mavonelo ya vona./ Kombela vadyondzi ku tsala mavonelo ya vona va tirhisa rimba.
- 9 Hlanganisa tlilasi hinkwayo.
- 10 Kombela 1-2 wa vadyondzi ku **avelana** na tlilasi mavonelo ya vona.
- 11 Endlani nkomo wa tlilasi hinkwayo, ku fana na: ***Xitori lexi xi mayelana nasiku leri Li Jie a nga dyondza dyondzo. Hi tsakisiwe hi loko Li Jie a hlundzuka loko mukhalabye a nga n'wi belanga mavoko. Hi ehleketa leswaku xitshuriwaa lexi a xi tsaleriwe ku hi dyondzisa*** leswaku ku ti toloveta i xiphemu xa nkoka xa ku va na vuswikoti!

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 2**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tlilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontlha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Giredi 3

KOTARA 2

Whiki

3

NKONGOMELO:

Mindyangu

yi hlayisana

Malulamiso ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa makhadi ya swikombakomba swa marito na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo leri u nga ta ri lava.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: kombela vadyondzi ku ta na swifaniso (kumbe va dirowa swifaniso) swa mindyangu ya vona, na ku tsala xivulwa xa leswi vanhu emindyangwini ya vona va hlayisanisaka kumbe va pfunanisaka swona.
- 5 Endla mindzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo, xikombiso: Leswi swiharhi swo hambanahambana swi hlayisisaka swona swirho swa mindyangu ya swona.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.
- 8 Cinca mintlawo yo hlaya hi ku leteriwa loko swi fanerile.
- 9 Kunguhata makambeelo ya wena ya nkamafundza na ya mafundza ya vhiki.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 31 na 32, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 36, A hi hlayeni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 37 na 38, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa vandyangu wa vona.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

TIVISA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa Sibongile a nyika manana wa yena xinkwa xo omisiwa eka Buku Leyikulu: Xinkwa xo oxiwa xi le ku teni
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Mindyangu yi hlayisana
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi tiva yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Xana swi hlamusela yini ku hlayisa un'wana?
  - b Xana hi tihi tindlela to hambana hambana leti hi hlayisaka vanhu?
  - c Xana vandyangu wa wena va hlayisana njhani?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - hlayisa
  - hlayisana
  - phaphete

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Vanhu i ndyangu,	<i>Encenyeta ku va dyangu</i>
Lava ku hlayisaka	
Ndyangu wa ka hina i wa nkoka	<i>Kombisa nkoka wa dyangu</i>
Ndyangu wa ka n'wina i wa nkoka na wona	<i>Kombisa nkoka wa dyangu wa kavona</i>
Manana na tatana,	<i>Encenyeta ku va manana na tatana</i>
Vasesi na vabuti	<i>Sesi na buti</i>
Vakokwana wa xisati na wa xinuna	<i>kokwana wa xisati na wa xinuna</i>
Na van'wana vo tala	
Loko tatana a basisa,	<i>Encenyeta tatana a basisa yindlu</i>
Manana a sweka	<i>Kombisa manana a sweka</i>
Ndzi rhandza ku va pfuna hi masiku ni masiku	

Musumbhunuku

Ntivontsalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka **Swivulwa swa Vun'we na Vunyingi**.
- 2 Kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano, va tlula mintila exikarhi ka tinomboro.
- 3 Vitanela swivulwa swa vun'we leswi landzelaka. Vadyondzi va fanele ku tsala swivulwa leswi etlhelo ka nomboro leyi faneleke:
Swivulwa swa Vun'we na Vunyingi
  - 1 Ndzi ta dya pulamu.
  - 2 Ndzi tsakela ku tshama ndzi hlaya buku.
  - 3 Khapu yi fayekile.
  - 4 Tino ra mina ra vava.
  - 5 Ntangu leyi yi vavisa nenge wa mina.
- 4 Lexi landzelaka, lerisa vadyondzi ku tlhela va tsala swivulwa swi ya eka vunyingi, eka ntila lowu nga laha hansi.
- 5 Eka ntlhanu wa timinete to hetelela ta dyondzo, tsala swivulwa leswi lulameke exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
- 6 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha marito ma cincaka.
- 7 Khwatihata tipatironi leti, ku fana na:
Swivulwa swa Vun'we na Vunyingi
  - 1 Ndzi ta dya pulamu.
Ndzi ta dya tipulamu.
  - 2 Ndzi tsakela ku tshama ndzi hlaya buku.
Ndzi tsakela ku tshama ndzi hlaya tibuku.
  - 3 Khapu yi fayekile.
Tikhapu ti fayekile.
  - 4 Tino ra mina ra vava.
Meno ya mina ya vava.
  - 5 Ntangu leyi yi vavisa nenge wa mina.
Tintangu leti ti vavisa milenge ya mina.
- 8 Kombela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va karhi va hlaya kumbe ku tsala.
- 9 Lerisa vadyondzi ku humesa tikhirayoni mi koroteka mintirho ya vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Xinkwa xo oxiwa xi le ku teni
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, va vutisi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku hlanganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala xitori lexi nga riki xa ntiyiso hi swirho swa ndyangu leswi swi hlayisanaka.

NTIRHO: Tsala xitori xa kwalomu ka 10 wa swivulwa leyi yi nga teka xiave eka buku ya tlilasi leyi vuriwaka: Mindyangu yi hlayisana.

QHINGA RA NKUNGUHATO: Endla mepe wa miehleketo.

TIVISA NHLOKOMHAKA YA KU TSALA

- 1 Komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 2 Hi nomo, hlamusela mavonelo ya wena ya xitori, ku fana na:

Ndzi ta tsala xitori hi sesi loyi a tikarhatelaka buti wa yena lontsongo hi ku n'wi pfuna hi ntirhokaya wa metse. I wa n'wi dyondzisa hikuva swa n'wi tikela.

KU KOMBISA QHINGA RO KUNGUHATA (NDZA ENDLA)

- 1 Dirowa rimba ra mepe wa miehleketo eka tlhelo rin'we ra xitsalelo.
- 2 Komba vadyondzi maendlelo ya wena ya mepe wa miehleketo hi ku hlamula swivutiso.
- 3 Hetisa mepe wa miehleketo eka tlhelo lerin'wana ra xitsalelo.

Nkunguhato wa Mepe wa miehleketo			Mepe wa miehleketo		
I va mani swimunhuhatwa exitorini?		Xana hi na mavonelo wahi hi ndyangu lowu hlayisanaka?	Ithabeleng i sesi lonkulu, Thabo i buti lontsongo		Ithabeleng u dyondzisa Thabo metse
	Xitori xa mina	Xana hi xihhi xiphigo exitorini?		Xitori xa mina	Thabo u lava ku pfuniwa. Hinkwavo va na mintirho yo tala ku n'wi pfuna.
Xana hi wihi mbango wa xitori?	Xana ku na vuxokoxoko byin'wana bya nkoka?	Xiphigo xi ololoxeka njhani?	Ekaya	Ithabeleng u engetela nkarhi wo tshama ku endla ntirho wa yena	Ithabeleng u vona leswaku i hlundzukile kutani u tinyiketela ku pfuna

VADYONDZI VA TIRHISA QHINGA RO KUNGUHATA (WA ENDLA)

- 1 Kombela vadyondzi ku pfala mahlo ya vona kutani va ehleketa hi swimunhuhatwa eswitorini swa vona, na leswi swimunhuhatwa leswi swi kombisaka swona ku hlayisana.
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana, ku avelana mavonelo ya vona.
- 3 Komba vadyondzi rimba ra mepe wa miehleketo exitsalelweni, u va byela ku tirhisa rimba leri ku kunguhata ku tsala ka vona, tanihi laha u endleke ha kona.
- 4 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va fanele ku tsala mavonelo ya vona – a va **fanelangi** va kopa kungu ra wena.
- 6 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tllasini u khoma tinhlengoletano letitsongo.

Pulani ya mepe wa miehleketo**Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka**

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 3.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **bv**
- 2 Vula rito: **bvele**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: / **bv**/-/**e**/-/**l**/-/**e**/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**bv**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /**e**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**l**/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /**e**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **bvele**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**bv**/-/**e**/-/**l**/-/**e**/ = **bvele**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**bve**/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**le**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**bve**/-/**le**/ = **bvele**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **bv**
- 2 Vula rito: **bvebve**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**bv**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**e**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**bv**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /**e**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /**bv**/-/**e**/-/**bv**/-/**e**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **bvebve**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**bv**/-/**e**/-/**bv**/-/**e**/ = **bvebve**
- 10 Vutisa vadyondzi: xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito? /**bve**/
- 11 Vutisa vadyondzi: xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito? /**bve**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**bve**/-/**bve**/ = **bvebve**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya bv.**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **bvubvuka**
  - 2 **bvutama**
  - 3 **bvumba**
  - 4 **bvinya**
  - 5 **bvele**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

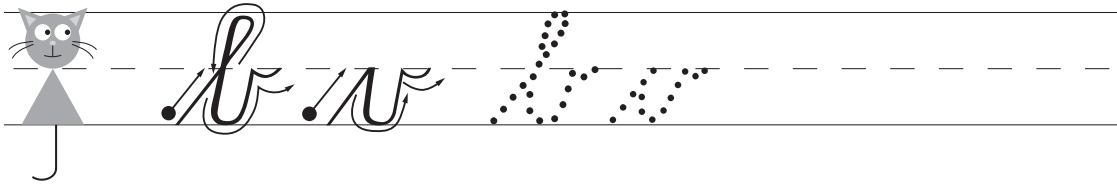
Marito: _____

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **bv**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

 boubuka

 boutama

 boubuka

 boutama

 boumba

 bouvinga

 bouve

 bouve

 Xilondza xi boubukile.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1**MAQHINGA YA NTWISISO: NDZA TIVUTISA/ ENDLA NKAMBISISO**

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Xinkwa xo oxiwa xo hisa xi le ku teni</p> <p>Loko Sibongile a fika ekaya a ta hi le xikolweni, u kume manana wa yena a vabya a ri emubedweni.</p> <p>'Yoo ee manana!' ku vula Sibongile, 'ndzi ta ku hlayisa!'</p>	<p>Yoo e-e! Ndza tivutisa leswaku i ro sungula Sibongile a vona manana wa yena a vabya?</p>
<p>Sibongile u ehleketa hi swilo hinkwaswo leswi manana wa yena a n'wi endlela swona loko a vabya. 'Manana a tshama a ndzi endlela xinkwa xo oxiwa!' ku ehleketa Sibongile. U ye exitangeni ku ya endlela manana wa yena xinkwa xo oxiwa xo nandziha xo hisa.</p>	
<p>Ndzisana ya Sibongile ya mufana u tile exitangeni. 'Manana wa hi hlayisa loko hi vabya,' a byela Siphon, 'sweswi i nkarhi wa hina! Ndzi kombela u ndzi pfuna ku oxa xinkwa!'</p> <p>Sibongile a lava ku endlela manana wa yena swo hlawuleka.</p> <p>'Ndzi fanele ku ya lava swin'wana – ndza vuya!' a vula.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku i swo hlawuleka ku fika kwihi leswi Sibongile a lavaka ku endlela manana wa yena? Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini a tirha hi matimba ku endla siku ra manana wa yena ri hlawuleka? Ku nga va hi leswi manana wa yena a n'wi hlayisaka loko a vabya!</p>
<p>Sibongile u fambile ku ya lava sokisi ra yena ra khale – leri nga na timbhovo. 'Leri ri ta va kahle!' a ehleketa. U teke sokisi kutani a famba ku ya teka swin'wana leswi a nga ta swi lava.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku Sibongile u ta endla yini hi sokisi ra khale? Ndza tivutisa leswaku leswi swi ta pfuna manana wa yena njhani?</p>
<p>U tlhelele exitangeni. Siphon a fanele a endla xinkwa xo oxiwa, kambe a ri eku tlangeni na ximbyanyana xa vona. Xinkwa xo oxiwa a xa ha ri endzeni ka xo oxa. A xi titimela!</p>	

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Sipho! U fanele u ndzi pfuna ku hlayisa manana!' ku vula Sibongile. U hoxe swiphemu swin'wana swa xinkwa endzeni ka xo oxa. 'Ndzi kombela u languta xo oxa! U fanele u yisela manana xa ha hisa!' a vula.</p> <p>'Ndzi fanele ku ya lava swin'wana – ndza vuya ku nga ri khale!' a vula.</p>	
<p>Sibongile u ye ekamareni ra manana wa yena.</p> <p>'Ndzi ku endlela swin'wana swo hlawuleka – u rhandza swinghunghumana kumbe tinyoka ku antswa?' a vutisa.</p> <p>'Swinghunghumana,' manana wa yena a hlamula.</p> <p>'Hi swona! Ndzi ta vuya ku nga ri khale!' ku vula Sibongile.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku Sibongile a nga va a endla yini? Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini a lava ku tiva loko manana wa yena a rhandza swinghunghumana kumbe tinyoka?</p>
<p>U fambile a ya exitangeni nakambe. Sipho a fanele a endla xinkwa xo oxa, kambe sweswi a ri eku hlayeni ka buku. Xinkwa xo oxiwa a xi tshame eka xo oxa. A xi titimela!</p> <p>'Sipho! U fanele u ndzi pfuna ku hlayisa manana!' ku vula Sibongile. U veke swiphemu swin'wana swa xinkwa eka xo oxa. 'Ndzi kombela u languta xo oxa! U xi yisa ka manana loko xa ha hisa!' a vula.</p> <p>'Ndzi fanele ku famba ndzi ya endla swin'wana – ndzi ta vuya!' a vula.</p>	
<p>Sibongile u kumile swo tsala hi swona na pende. U veke sokisi ro tshwuka ehenhla ka tafula. U dirowe nhompfu na mahlo eka sokisi. 'Phaphete ya xinghunghumana lexitsongo!' ku vula Sibongile, a karhi a veka phaphete evokweni ra yena a tsutsuma a ya ekamareni ra manana wa yena.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini a endla phaphete? Ndza tivutisa leswaku u ta endla yini hi yona?</p>
<p>'Ndzi ta ku endlela nkombiso wa phaphete!' ku vula Sibongile. Sibongile u endle xinghunghumana xa yena xi vulavula na ku cina. U titwe a tsakile loko a vona manana wa yena a n'wayitela na ku hleka. 'Ndzi wu rhandzile nkombiso wa wena wa phaphete!' ku vula manana ekuheteleleni.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku Sibongile u ri kume kwihi vonelo ro endlela manana wa yena nkombiso? Ndza tivutisa loko manana wa yena a tshama a n'wi endlela nkombiso wa phaphete?</p>
<p>'Ndzi twa ndlala,' ku vula manana, a karhi a pfuka. Sibongile a oma!</p> <p>'E-e, e-e! ndzi ku endlele xinkwa xo oxiwa! Ndzi rivele!' ku rila Sibongile. 'Tshama emubedweni, ndzi ta ku tisela!'</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku Sipho u endla yini? A fanele ku languta xinkwa xo oxiwa!</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
Sibongile u tsutsumele exitangeni. Siph o a ri eku diroweni hi tikhirayoni ta yena. Xinkwa xo oxiwa a xi titimela. A ku nga ha ri na xinkwa. 'Ndza tshemba manana wa xi tsakela xinkwa xo oxiwa xo titimela,' ku ehleketa Sibongile.	Ndza tivutisa loko manana wa Sibongile a ta dya xinkwa xo oxiwa xo titimela.
Xinkwa xo oxiwa a xi titimela, kambe a swi ringanele manana, Sibongile, Siph o na phaphete ya yena ya xinghunghumana lexitsongo leswaku va dya swin'we!	
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Siph o u kanganyisiwa hi yini?	U rivatiwa hi ximbyanyana, buku, na tikhirayoni.
Xana Sibongile u endlele manana wa yena phaphete ya njhani?	Phaphete ya xinghunghumana lexintsongo.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Sibongile a nyike manana wa yena xinkwa xo oxiwa xo titimela?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a ringeta ku endlela manana wa yena nkombiso wa phaphete. • Hikuva buti wa yena a fanele a pfuna, kambe a tshamela ku rivala hi xinkwa xo oxiwa. • Hikuva Sibongile a ri eku endleni ka nkombiso wa phaphete kutani swi endle a rivala hi xinkwa xo oxiwa. • Hikuva u endle xinkwa xo oxiwa ko tala ku fikela a helela hi xinkwa!

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku hlaya 3**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - kombisa
  - rivateka
  - langutiseke

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Vanhu i ndyangu,	<i>Encenyeta ku va ndyangu</i>
Lava ku hlayisaka	
Ndyangu wa ka hina i wa nkoka	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu</i>
Ndyangu wa ka n'wina i wa nkoka na wona	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu wa ka vona</i>
Manana na tatana,	<i>Encenyeta ku va manana na tatana</i>
Vasesi na vabuti	<i>Sesi na buti</i>
Vakokwana wa xisati na wa xinuna	<i>kokwana wa xisati na wa xinuna</i>
Na van'wana vo tala	
Loko tatana a basisa,	<i>Encenyeta tatana a basisa yindlu</i>
Manana a sweka	<i>Kombisa manana a sweka</i>
Ndzi rhandza ku va pfuna hi masiku ni masiku	

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawwa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.

- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **nc**
- 2 Vula rito: **ncila**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: /**nc**/-/i/-/l/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**nc**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /i/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /l/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **ncila**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**nc**/-/i/-/l/-/a/ = **ncila**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**nci**/
- 11 Lexi landzelaka, vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**la**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**nci**/-/la/ = **ncila**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **nc**
- 2 Vula rito: **ncovo**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we wo sungula eka rito? /**nc**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we wa vumbirhi eka rito? /**o**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we wa vunharhu eka rito? /**v**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we wo hetelela eka rito? /**o**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: /**nc**/-/o/-/v/-/o/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **ncovo**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**nc**/-/o/-/v/-/o/ = **ncovo**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito? /**nco**/
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito? /**vo**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**nco**/-/vo/ = **ncovo**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya nc.**
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **ncila**
  - 2 **ncinci**
  - 3 **ncovo**
  - 4 **ncuva**
  - 5 **nceka**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

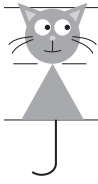

Ntivontsalo:

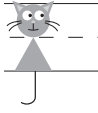
15 wa timinete

Tsala (ma) letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

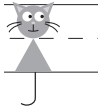
- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **nc**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku kwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito man'wana na man'wana/ eka swivulwa leswi tsariweke.

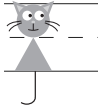
n *v* *c* *n* *v* *c*

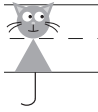
ncila

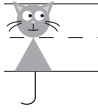
ncinci

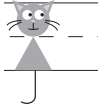
ncovo

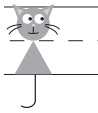
ncuwa

nceka

ncina

Vafana wa tlanga ncuwa.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala xitori xo kala xi nga xa ntiyiso hi swirho swa ndyangu lowu wu hlayisanaka.

NTIRHO: Tsala xitori xa kwalomu ka 10 wa swivulwa ku teka xiave eka buku ya tllasi leyi nga na nhlokomhaka ya: Mindyangu leyi hlayisanaka.

RIMBA RA MATSALELO:

Nkarhi wun'wana a ku ri na ... (hi byeli hi mbangu na swimunhuhatwa)

A ri ... (hlamusela xiphiqo)

Kambe hi ku famba ka nkarhi... (hlamusela hi laha xiphiqo xi lulamaka ha kona)

Ekue heteleleni ... (xana hi yihi dyondzo ya xitori?)

KU LULAMISA: U nga si sungula dyondzo ya ku tsala, tsala kungu leri u ri endleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.

KU KOMBISA NDLELA YO MPFAPFARHUTA (NDZA ENDLA)

- 1 Tsundzuxa vadyondzi hi kungu leri mi ri endleke hi Musumbhunuku.
- 2 Hlaya kungu leri tsariweke exitsalelweni.
- 3 Lexi landzelaka, hlaya rimba ra matsalelo na vadyondzi.
- 4 Komba vadyondzi matsalelo ya xivulwa u tirhisa **swirhatana** loko u karhi u va kombisa.
- 5 Kombisa leswi u nga ta hetisisa swona rimba ra matsalelo u tirhisa kungu ra wena, ku fana na:

Nkarhi wun'wana a ku ri na mufana loyi a va ku i Thabo. A tikeriwa swinene ku dyondza metse. A lava ku ti antswisa, kambe a fanele a pfuniwa. U komberile manana wa yena kambe a ri na mintirho yo tala ku va a nga n'wi pfuna. U komberile malume wa yena kambe a ri na mintirho yo tala ku va a nga n'wi pfuna. A nga ha swi tivi leswaku a nga endla yini.

Kambe hi ku famba ka nkarhi, sesi wa Thabo lonkulu, Ithabeleng, u twile Thabo a rila ekamereni ra yena.

'Swi lo yini?' A vutisa.

'A ndzi swi tivi leswaku ndzi ta ti antswisa njhani eka metse. A nga kona loyi a nga ndzi pfunaka!' ku vula Thabo.

'Ndzi ta ku pfuna,' ku vula Ithabeleng.

Madyambu man'wana na man'wana, Ithabeleng u tshamile na Thabo tiawara to tala. U n'wi pfunile. Kutani loko Thabo a yile ku ya etlela, Ithabeleng u tsarile ntirhokaya wa yena.

Ekue heteleleni, Thabo u antswile eka metse hikwalaho ka sesi wa yena wo tikarhatela yena.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YA MPFAMPFARHUTO (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala siku na nhlokomhaka: **Mindyangu leyi hlayisanaka: Mpfapfarhuta**
- 3 Kombela vadyondzi ku kuma kungu ra vona ra hi Musumbhunuku na ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 4 Kombela vadyondzi ku hetisa rimba ra matsalelo va tirhisa makungu ya vona.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va nga engetela swivulwa swo tala kumbe vuxokoxoko loko va ri na nkarhi.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi hi maqhinga lawa va nga ma tirhisaka ku va pfuna.
- 7 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tlilasini u pfuna vadyondzi lava tsandzekaka.

Kan we a ku ri na nhwanyana a vitaniwa
Siphiwe na manana wa yena. A va tshama
swin'we exiyindlwani.

Manana a vabya kutani a lava ku wisa
kamba a fanela ku basisa yindlu.

Kutani Siphiwe a byela manana wa yena
ku famba a ya etlela kutani a nwi pfuna
ku basisa yindlu.

Ekuteleni manana u ve a antswa na
yindlu a yi basile. Swi kahle ku tshamela ku
pfuna ndyangwa wa ka nwind.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 3.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **ncila, ncina**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **ncila, ncina**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya /l/ na /n/ yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **nceka, ncuva**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **nceka, ncuva**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **nceka**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na: **sweka, hleka, tseleka, veka, yimeka**

WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **bvele**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu siviweke. **nsele, vhengele, tele, penisele, sele**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2

MAQHINGA YA KU HLAYA: NDZA TIVUTISA/ ENDLA NKAMBISISO

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Xinkwa xo oxiwa xo hisa xi le ku teni</u></p> <p>Loko Sibongile a fika ekaya a ta hi le xikolweni, u kume manana wa yena a vabya a ri emubedweni. 'Yoo ee manana!' ku vula Sibongile, 'ndzi ta ku hlayisa!'</p>	<p>Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Sibongile i munhu loyi a hlayisaka. U lava ku hlayisa manana wa yena, ku fana na loko manana wa yena a n'wi hlayisa!</p>
<p>Sibongile u ehleketa hi swilo hinkwaswo leswi manana wa yena a n'wi endlela swona loko a vabya. 'Manana a tshama a ndzi endlela xinkwa xo oxiwa!' ku ehleketa Sibongile. U ye exitangeni ku ya endlela manana wa yena xinkwa xo oxiwa xo nandziha xo hisa.</p>	<p>Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Sibongile i munhu wo hlayisa hikuva manana wa yena a nga n'wi kombelanga ku n'wi pfuna, kambe Sibongile u tinyiketela ku pfuna! Hakunene u lava manana wa yena a twa a rhandziwa na ku hlayiseka.</p>
<p>Ndzisana ya Sibongile ya mufana u tile exitangeni. 'Manana wa hi hlayisa loko hi vabya,' a byela Siphho, 'sweswi i nkarhi wa hina! Ndzi kombela u ndzi pfuna ku oxa xinkwa!'</p> <p>Sibongile a lava ku endlela manana wa yena swo hlawuleka.</p> <p>'Ndzi fanele ku ya lava swin'wana – ndza vuya!' a vula.</p>	<p>Ndza tivutisa loko Siphho a ri na mbilu ya kahle no hlayisa ku fana na sesi wa yena?</p>
<p>Sibongile u fambile ku ya lava sokisi ra yena ra khale – leri nga na timbhovo. 'Leri ri ta va kahle!' a ehleketa. U teke sokisi kutani a famba ku ya teka swin'wana leswi a nga ta swi lava.</p>	
<p>U tlhelele exitangeni. Siphho a fanele a endla xinkwa xo oxiwa, kambe a ri eku tlangeni na ximbyanyana xa vona. Xinkwa xo oxiwa a xa ha ri endzeni ka xo oxa. A xi titimela!</p> <p>'Siphho! U fanele u ndzi pfuna ku hlayisa manana!' ku vula Sibongile. U hoxe swiphemu swin'wana swa xinkwa endzeni ka xo oxa. 'Ndzi kombela u languta xo oxa! U fanele u yisela manana xa ha hisa!' a vula.</p>	<p>Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Siphho a hi munhu wo kota ku hlayisa ku fana na Sibongile. Siphho a nga tinyiketelanga ku pfuna manana wa yena. Kutani, u tshama a ri ku rivaleni ku pfuna Sibongile na loko a n'wi komberile!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Ndzi fanele ku ya lava swin'wana – ndza vuya ku nga ri khale!' a vula.</p>	
<p>Sibongile u ye ekamareni ra manana wa yena. 'Ndzi ku endlela swin'wana swo hlawuleka – u rhandza swinghunghumana kumbe tinyoka ku antswa?' a vutisa. 'Swinghunghumana,' manana wa yena a hlamula. 'Hi swona! Ndzi ta vuya ku nga ri khale!' ku vula Sibongile.</p>	
<p>U fambile a ya exitangeni nakambe. Siphona fanele a endla xinkwa xo oxa, kambe sweswi a ri eku hlayeni ka buku. Xinkwa xo oxiwa a xi tshame eka xo oxa. A xi titimela! 'Siphona fanele u ndzi pfuna ku hlayisa manana!' ku vula Sibongile. U veke swiphemu swin'wana swa xinkwa eka xo oxa. 'Ndzi kombela u languta xo oxa! U xi yisa ka manana loko xa ha hisa!' a vula. 'Ndzi fanele ku famba ndzi ya endla swin'wana – ndzi ta vuya!' a vula.</p>	<p>Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Siphona rivateka hi ku olova! Xo sungula, u rivatiwa hi ximbyanyana xa vona kutani sweswi u rivatiwa hi buku! A nga kongomisi eku pfuneni ka manana wa yena ku fana na Sibongile.</p>
<p>Sibongile u kumile swo tsala hi swona na pende. U veke sokisi ro tshwuka ehenhla ka tafula. U dirowe nhompfu na mahlo eka sokisi. 'Phaphete ya xinghunghumana lexitsongo!' ku vula Sibongile, a karhi a veka phaphete evokweni ra yena a tsutsuma a ya ekamareni ra manana wa yena.</p>	
<p>'Ndzi ta ku endlela nkombiso wa phaphete!' ku vula Sibongile. Sibongile u endle xinghunghumana xa yena xi vulavula na ku cina. U titwe a tsakile loko a vona manana wa yena a n'wayitela na ku hleka. 'Ndzi wu rhandzile nkombiso wa wena wa phaphete!' ku vula manana ekuheteleleni.</p>	<p>Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Sibongile i munhu loyi a nga na vutumbuluxi! U tiendlele phaphete ya yena na nkombiso wa yena ku pfuna mina manana wa yena leswaku ndzi n'wayitela na ku hleka!</p>
<p>'Ndzi twa ndlala,' ku vula manana, a karhi a pfuka. Sibongile a oma! 'E-e, e-e! ndzi ku endlele xinkwa xo oxiwa! Ndzi rivele!' ku rila Sibongile. 'Tshama emubedweni, ndzi ta ku tselala!'</p>	<p>Yoo e-e! Sibongile u tirhe hi matimba ku endla siku leri ri hlawuleka eka manana wa yena. Ndza tivutisa leswaku u ta nyangatseka hi buti wa yena loko a nga n'wi pfunanga ku endla xinkwa xo oxiwa?</p>
<p>Sibongile u tsutsumele exitangeni. Siphona ri eku diroweni hi tikhirayoni ta yena. Xinkwa xo oxiwa a xi titimela. A ku nga ha ri na xinkwa. 'Ndza tshemba manana wa xi tsakela xinkwa xo oxiwa xo titimela,' ku ehleketela Sibongile.</p>	<p>Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Sibongile u na mbilu ya kahle na swona i munhu wo twisisa. Siphona nga le ku pfuneni, kambe a nga hlundzuki kumbe ku n'wi holovela! Lexi a nga kongomisa eka xona ntsena i ku hlayisa manana wa yena.</p>
<p>Xinkwa xo oxiwa a xi titimela, kambe a swi ringanele manana, Sibongile, Siphona na phaphete ya yena ya xinghunghumana lexitsongo leswaku va dya swin'we!</p>	

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana u ehleketa leswaku Sipho i munhu wa njhani?	Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Sipho u... hikuva ...
Xana u ehleketa leswaku Sibongile i munhu wa njhani?	Ndzi nga endla nkambisiso wa leswaku Sibongile... hikuva ...
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Sibongile a tirha hi matimba ku hlayisa manana wa yena?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva manana wa yena a tshama a n'wi hlayisa loko a vabya. • Hikuva u lava ku komba manana wa yena leswaku wa n'wi rhandza naswona wa n'wi hlayisa. • Hikuva i munhu loyi a kotaka ku hlayisa van'wana. • Hikuva u na mbilu ya kahle. • Hikuva u lava manana wa yena a ta ti twa ku antswa!

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 3**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Mingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - oma
  - xiphemu xa xinkwa
  - xinkwa xo oxiwa

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Vanhu i ndyangu,	<i>Encenyeta ku va ndyangu</i>
Lava ku hlayisaka	
Ndyangu wa ka hina i wa nkoka	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu</i>
Ndyangu wa ka n'wina i wa nkoka na wona	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu wa ka vona</i>
Manana na tatana,	<i>Encenyeta ku va manana na tatana</i>
Vasesi na vabuti	<i>Sesi na buti</i>
Vakokwana wa xisati na wa xinuna	<i>kokwana wa xisati na wa xinuna</i>
Na van'wana vo tala	
Loko tatana a basisa,	<i>Encenyeta tatana a basisa yindlu</i>
Manana a sweka	<i>Kombisa manana a sweka</i>
Ndzi rhandza ku va pfuna hi masiku ni masiku	

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi ...
Ndzi ehleketa leswaku Sibongile i .... hikuva ....
Sibongile i hi dyondzisa hi nkongomelo 'Mindyangu yi hlayisana' hikuva...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu. Leswi swi katsa swirhangi.

nc	bv	i
n	a	t
o	l	e
k	v	u

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: / **nc** / na / **bv** /
- 2 Kambela mimpfumawulo hinkwayo na switatisi leswi nga le xitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: /**bv**/-/**e**/-/**l**/-/**e**/ = **bvele**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa wun'wana na wun'wana wa mimpfumawulo leyi – a va boheki ku tirhisa /**nc**/ **kumbe** /**bv**/
- 6 Komba vadyondzi leswi rito rin'wana ri vumbisiwaka swona, ku fana na: /**t**/ – /**a**/ – /**l**/ – /**a**/ = **tala**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **nc, bv**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **ncila, ncinci, ncovo, ncuva, nceka, ncina, bvubvuka, bvele, bvebve, tala, kula, vana, tatana, ntiko, tlula**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya

QHINGA RA MATWISISELO/NTWISISO: KOMISA/ ENDLA NKAMBISISO

KU RUNGULA XITORI

- 1 Hlamusela leswaku vadyondzi va ta vulavula hi leswi va swi tsakeleke eka xitori: Xinkwa xo oxiwa xi le ku teni
- 2 Va ta tlhela va vulavula hi nkambisiso lowu va nga na wona hi xitori.
- 3 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi hi laha va nga nyikaka 1–2 wa swivulwa hi **swin'wana leswi swi va tsakiseke** eka xitori, ku fana na: **Ndzi tsakise** hi leswaku Sibongile u lava ku hlayisa manana wa yena. **Ndzi endla nkambisiso** wa leswaku Sibongile i munhu wo tikahtela van'wana, **hikuva** u lava ku endla nkambiso wa phaphete na ku endla xinkwa xo oxiwa a endlela manana wa yena hi nkarhi wun'we!
- 4 Tlakusa swifaniso ku suka eka Buku Leyikulu. Lerisa vadyondzi ku languta swifaniso kutani va ehleketa hi leswi swi nga humelela.
- 5 Lerisa vadyondzi ku ehleketa **hi leswi va swi tsakelaka** na leswi **nkambisiso** lowu va wu endlaka hi xitori.
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 ku **avelana** na tlilasi mavonelo ya vona. **Pfuna** vadyondzi ku vumba swivulwa leswi nga helela.
- 7 Hlamusela na ku lulamisa swiphiso swa vadyondzi leswi talaka ku endlwa.
- 8 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na ku avelana marungula ya vona **vini** na munghana. (*A va fanelanga ku bela enhlokweni leswi mudyondzisi a swi vuleke. Leyi yi fanele ku va miehleketo/ mavonelo ya vadyondzi!*)

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 3**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endlwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tllasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Gireedi 3

KOTARA 2

Whiki

4

NKONGOMELO:

Mindyangu

yi hlayisana

Malulamiso ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: nongonoko wa tindlela leti u kombisaka ku hlayisa eka vamakwenu, nongonoko wa leswi tindlela leti hi nga kombisaka swona lava nga kusuhi na hina ku va hlayisa.
- 5 Endla mindzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo. Xikombiso: ku endla phaphete, tanihi leyi Sibongile a yi endleke.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 40, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 41 na 42, A hi tsaleni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 43, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa ndlela yin'we leyi u kombaka ku hlayisa un'wana endyangwini wa wena.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

PFUXETA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa Candice a dyondzisa Carla ku khandziya xikanyakanya eka Buku Leyikulu: Ku langalanga ka Candice na Carla.
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Mindyangu yi hlayisana.
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi dyondze yini hi nkongomelo lowu ku fikela sweswi?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Hikokwalaho ka yini vanhu va hlayisana?
  - b Xana hi tihi tindlela tin'wana to tsakisa to komba munhu leswaku u tikarhatela un'wana?
  - c Hikokwalaho ka yini swi ri na nkoka ku komba vanhu leswaku u tikarhatela vona?
  - d Xana u titwa njhani loko un'wana a hlayisa?
  - e Xana u titwa njhani loko u hlayisa un'wana?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - lehisa mbilu
  - xivindzi
  - langalanga

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Vanhu i ndyangu,	<i>Encenyeta ku va ndyangu</i>
Lava ku hlayisaka	
Ndyangu wa ka hina i wa nkoka	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu</i>
Ndyangu wa ka n'wina i wa nkoka na wona	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu wa ka vona</i>
Manana na tatana,	<i>Encenyeta ku va manana na tatana</i>
Vasesi na vabuti	<i>Sesi na buti</i>
Vakokwana wa xisati na wa xinuna	<i>kokwana wa xisati na wa xinuna</i>

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Na van'wana vo tala	
Loko tatana a basisa,	<i>Encenyeta tatana a basisa yindlu</i>
Manana a sweka	<i>Kombisa manana a sweka</i>
Ndzi rhandza ku va pfuna hi masiku ni masiku	

Ntivontsalo

15 wa timinete

- 1 Kombela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku.
- 2 Kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano.
- 3 Tsala xivulwa lexi landzelaka exitsalelweni ekusuhi na nomboro 1: Va ta tsala xikambelwana xa vona.
- 4 Xo landzela, tsala masivi lama landzelaka ekusuhi na tinomboro 2–5:
  - 2 Mina
  - 3 Hina
  - 4 Yena (wa xinuna)
  - 5 Yena (wa xisati)
- 5 Kombela vadyondzi ku tlhela va tsala xivulwa va sungula hi rito leri nyikiweke.
- 6 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela, tsala swivulwa leswi lulameke exitsalelweni, u karhi vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
- 7 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha xivulwa xi cincaka.
- 8 Khwatihata patironi yin'wana na yin'wana, ku fana na:
  - 1 Va ta tsala xikambelwana xa vona.
  - 2 Mina ndzi ta tsala xikambelwana xa mina.
  - 3 Hina hi ta tsala xikambelwana xa hina.
  - 4 Yena (wa xinuna) u ta tsala xikambelwana xa yena.
  - 5 Yena (wa xisati) u ta tsala xikambelwana xa yena.
- 9 Lerisa vadyondzi ku humesa khirayoni va koroketa ntirho wa vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya**QHINGA RA NTWISISO: BVUMBA**

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Ku langalanga ka Candice na Carla
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, va vutisi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku hlenganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Hlela

NHLOKOMHAKA: Tsala xitori xo kala xi nga ri ntiyiso hi swirho swa ndyangu leswi hlayisanaka.

NTIRHO: Tsala xitori xa kwalomu ka 10 wa swivulwa ku teka xiave eka buku ya tlilasi leyi vuriwaka: Mindyangu yi hlayisana.

MALULAMISELO:

- Tsala nongonoko wo kambela mahlelelo exitsalelweni u nga si sungula dyondzo ya ku tsala.
- Tsala mpfapfarhuto wa wena exitsalelweni u nga si sungula dyondzo. Katsa xihoxo xin'we kumbe swimbirhi.

NONGONOKO WO KAMBELA MAHLELELO:

- 1 Xana ndzi tirhise nkarhi lowu nga hundza?
- 2 Xana ndzi tirhise mianakanyo ya mina ku vumba xitori xo tsakisa?
- 3 Xana kun a xiphiso exitorini xa mina?
- 4 Xana xiphiso xa ololoxeka eka xitori xa mina?
- 5 Xana ndzi tirhise swirhatana hi mfanelo?
- 6 Xana marito hinkwawo ndzi ma pelete kahle?
- 7 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi sungula hi letere lerikulu?
- 8 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi hela hi mahikahatelo lama faneleke?

KOMBISA NDLELA YA KU HLELA (NDZA ENDLA)

- 1 Hlayela vadyondzi ehenhla nongonoko wa ku hlela.
- 2 Xo landzela, hlayela vadyondzi ehenhla mpfapfarhuto wa wena.
- 3 Hlaya nongonoko wo hlela, nakambe u kombeta loko mpfapfarhuto wa wena wu lulamile, kumbexana u lava ku endla ndzulamiso kumbe ku antswisa.
- 4 Kombisa ndlela yo lulamisa na vadyondzi.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HLELA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Kombela vadyondzi ku kuma mpfapfarhuto wa ku tsala.
- 3 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku hlaya nongonoko wo kambela ku hlela na ku endla mindzulamiso kumbe ku antswisa loku lavekaka.
- 4 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tilasini u khoma tinhlengeletano letitsongo.– tiyisisa leswaku u tirha na ntlawa wo hambana wa vadyondzi eka ntirho wo tsala wun'wana na wun'wana.
- 5 Languta swihoxo leswi talaka ku endliwa eka matsalelo ya vadyondzi.
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisa kutani u tsala swihoxo leswi talaka ku endliwa exitsalelweni.
- 7 Komba vadyondzi ku lulamisa swihoxo leswi.

Karwe a kuri na nhwanyana a vitaniwa
Siphiwe na mandana wa yena. A va tshama
swin'we exiyindlwani.

Mandana a vabya kutani a lava ku wisa
kamba a fanele ku basisa yindlu.

Kutani Siphiwe a byela mandana wa yena
ku famba a ya etlela kutani a nwi pfuna
ku basisa yindlu.

Ekheteleni mandana u ve a antswa na
yindlu a yi basile. Swi kahle ku tshamela ku
pfuna ndyangwa wa ka nwind.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 4.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tata Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mitlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **nk**
- 2 Vula rito: **nkarhi**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: **/nk/-/a/-/rh/-/i/**
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: **/nk/**
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: **/a/**
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: **/rh/**
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: **/i/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **nkarhi**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: **/nk/-/a/-/rh/-/i/ = nkarhi**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: **/nka/**
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: **/rhi/**
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: **/nka/-/rhi/ = nkarhi**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **nk**
- 2 Vula rito: **nkani**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? **/nk/**
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? **/a/**
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? **/n/**
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? **/i/**
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: **/nk/-/a/-/n/-/i/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **nkani**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: **/nk/-/a/-/n/-/i/ = nkani**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito? **/nka/**
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito? **/ni/**
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: **/nka/-/ni/ = nkani**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya nk.**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.

- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **nkarihi**
  - 2 **nkahelo**
  - 3 **nkombe**
  - 4 **nkani**
  - 5 **nkava**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

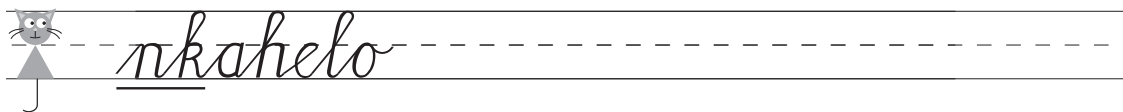
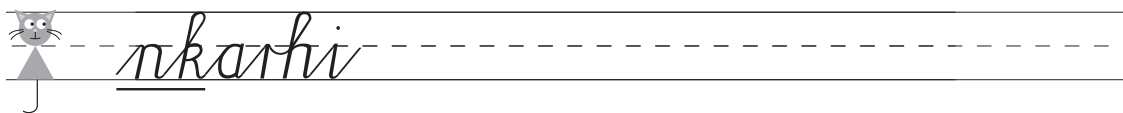
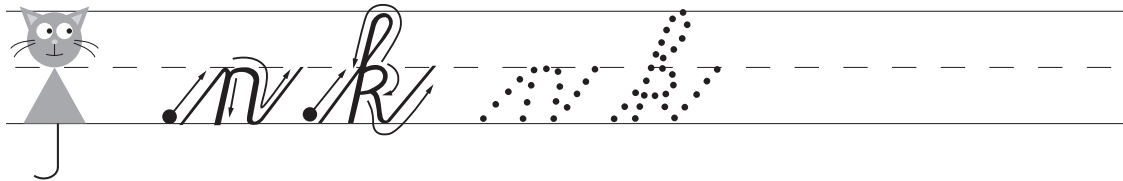

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **nk**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku kwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

nkombe

nkani

nkava

I nkarhi muni?

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1

MAQHINGA YA NTWISISO: KUMBETELA

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Ku langalanga ka Candice na Carla</u></p> <p>Siku ro tlangela ku velekiwa ka Carla a ri fikile. Sesi wa yena Candice a ri yimerile siku leri. Candice na kokwana wa yena va n'wi hlawulele xikanyakanya xo hatima xa xitshopana. Candice a yimele ku dyondzisa Carla ku gada xikanyakanya.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Candice se wa swi kota ku gada xikanyakanya.</p>
<p>Endzhaku ka swakudya swo lalela, Kokwana wa xisati u pfumelele Candice ku chovha xikanyakanya lexintshwa ku ya endlwini. Va bohelele xikanyakanya hi rhiboni leyikulu yo tshwuka eka timhondzo ta yona. Kutani, Candice u vitanile Carla leswaku a ta.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku Candice u ehleketa leswaku Carla u ta rhandza nyiko ya yena leyintshwa, hikuva u langutele ku vona ku Carla a n'wayitela!</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Candice a yimele ku vona Carla a n'wayitela loko a vona xikanyakanya xa yena lexintshwa.</p>	
<p>Carla u tsutsumele ekamareni. Xikandza xa yena a xi tsakile loko a vona xikanyakanya xo hatima xa xitshopana. Kambe ku n'wayitela ka yena ku herile.</p> <p>'Kambe...a ndzi swi koti ku gada,' a vula.</p> <p>'U nga vileli! Nyiko ya mina eka wena ya siku ro velekiwa i ku ku dyondzisa ku gada!' ku vula Candice a tsakile.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku Candice a nga ri na mali yo xavela ndzisana ya yena nyiko. Ematshan'wini, u kunguhate nyiko yo fana na yaleyo!</p>
<p>Mixo lowu landzelaka a ku ri Muggivela. Candice u pfuke wa ha ri mixo swinene.</p> <p>'A hi fambi ephakini! Ndzi lava ku ku dyondzisa ku gada leswaku hi ta famba hi langalanga!' ku vula Candice.</p> <p>Candice u gade xikanyakanya xa yena. 'Ndzi langute. Kutani u ta swi tiva leswaku u endla yini,' u byele ndzisana ya yena.</p> <p>Candice u tirapele xikanyakanya xa yena a rhelela hi xindledyana Carla a n'wi langutile.</p> <p>'Sweswi u ta ringeta!' Candice a byela Carla.</p> <p>'Ndza chava!' ku vula Carla, 'Loko ndzo wa ke?' a vutisa.</p>	<p>Oho! Ndza kumbetela leswaku Candice a ehleketa leswaku Carla a nga dyondza ntsena hi ku n'wi languta hi vukheta. Kambe Carla a nga ti tshembi ku ringanela leswaku a nga ringeta endzhaku ko n'wi languta.</p>
<p>Candice a ehleketa leswaku swi ta olova ku dyondzisa Carla. A ehleketa hi ndlela leyi a nga ta n'wi dyondzisa ku tirapela. Kutani a va na vonelo rin'wana.</p> <p>'Tana, gada xikanyakanya xa wena,' ku vula Candice. Kutani Candice a khomelela xikanyakanya leswaku xi nga fambi. 'Sweswi u nga titoloveta ku tirapela,' a byela Carla.</p> <p>Hiloko Carla a veka mikondzo ya yena eka titirapa loko a Candice a khomelele swi tiya. U tirapele na lero tirapela. Endzhaku ka timinetyana, Candice u ehlekete leswaku Carla se u swi khomilenyana.</p> <p>'Sweswi ringeta u ri wexe!' Candice a lerisa Carla.</p> <p>Candice u tshike xikanyakanya.</p> <p>'Carla u suse milenge ya yena eka titirapa kambe a twa xikanyakanya xi ya hala na hala. Kutani u veke milenge ya yena ehansi.</p> <p>'Ndza chava ku tirapela ndzi ri swanga! Loko ndzo wa ke?' ku vutisa Carla.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Carla wa ha lava ku ti toloveta ko tala leswaku a ta kota ku aka ku ti tshemba ka yena ko gada xikanyakanya a ri yexe!</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Candice a ehleketela leswaku swi ta olova ku dyondzisa Carla. Sweswi Carla a kotaka ku tirapela, u ehleketela hi ndlela leyi a nga ta n'wi dyondzisa ku ringanisa eka xikanyakanya. Kutani a ve na vonelo rin'wana.</p> <p>'Tana, gada xikanyakanya xa wena,' ku vula Candice. Kutani Candice u khomelele hala ndzhaku ka xikanyakanya leswaku xi nga fambi. 'Sweswi u nga titoloveta ku ringanisa,' a byela Carla.</p> <p>Carla u sungule ku tirapela loko Candice a tsutsuma hi le ndzhaku ka yena, a khomelerile hi matimba. Endzhaku ka timinetyana, Candice u ehleketela leswaku Carla se u swi khomilenyana.</p> <p>'Sweswi ringeta u ri wexe!' Candice a lerisa Carla. Candice u tshike xikanyakanya.</p> <p>'Carla u twe xikanyakanya xi ya hala na hala kutani a veka milenge ya yena ehansi. Kutani u veke milenge ya yena ehansi.</p> <p>'Ndza chava ku ringanisa ndzi ri swanga! Loko ndzo wa ke?' ku vutisa Carla.</p>	<p>Ndza kumbetela leswaku Candice a nga si tshama a dyondzisa munhu ku gada xikanyakanya, hikuva a nga swi lemuki leswaku swi lava ku titoloveta nkarhi wo leha ku fikela loko munhu a ti tshemba ku ringanela ku gada a ri yexe.</p>
<p>Candice u lemuke leswaku a va nge langalangi hi swikanyakanya namuntlha.</p> <p>Candice u khomelele endzhaku ka xikanyakanya nakambe. 'Sweswi, ndzi ehleketela leswaku u fanele u titoloveta ku tirapela na ku ringanisa,' a byela Carla.</p> <p>Va ye henhla na le hansi hi xindledyana ku ringana tiawara to hlayanyana – Carla a gade xikanyakanya kutani Candice a tsutsuma hi le ndzhaku ka yena.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku hakunene Candice u lava ku pfuna ndzisana ya yena ku dyondza, hikuva u tsutsuma hi le ndzhaku ka xikanyakanya xa yena dyambu hinkwaro a n'wi pfuna ku titoloveta!</p>
<p>Dyambu a ri sungula ku pela. Candice a karhele hi ku tsutsuma dyambu hinkwaro. 'A hi fambi ekaya,' a vula.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Candice u ti twa a karhele hikuva u ringetile ku pfuna Carla ku gada dyambu hinkwaro, kambe a nga si swi kota ku gada a ri yexe!</p>
<p>'A hi ringeti ro hetelela,' ku vula Carla.</p> <p>Candice u tsutsume endzhaku ka yena, a khomelele hi matimba. Kambe endzhaku ka tisekondi, Carla u huwelerile, 'Ndzi tshiki!'</p> <p>Candice u suse mavoko ya yena kutani a languta Carla a gada xikanyakanya xa yena a rhelela hi xindledyana, a ri yexe. Candice u sungule ku ba mavoko na ku khuzela a karhi a languta ndzisana ya yena a famba hi xikanyakanya.</p>	<p>Ku va Candice a nga helelanga ndzisana ya yena mbilu swi pfune Carla ku ti toloveta loku a ku lava. Ndzi nga kumbetela leswaku Candice u ti twa a tinyungubyisa!</p>
<p>Hi langalangile namuntlha.</p>	<p>Ku dyondzisa Carla ku hundzuke ku langalanga – hambileswi a ku nga ri ku langalanga loku Carla a ku anakanyile!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana xikanyakanya lexintshwa xa Carla a xi ri xa muhlovo wa njhani?	A xi ri xo hatima xa xitshopana?
Xana nyiko ya Candice eka Carla a ku ri yini?	Nyiko ya yena a ku ri ku n'wi dyondzisa ku gada xikanyakanya.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Candice a tsutsume endzhaku ka xikanyakanya xa ndzisana ya yena dyambu hinkwaro?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a lava ku pfuna ndzisana ya yena ku gada xikanyakanya. • Hikuva ndzisana ya yena a chava ku gada xikanyakanya xa yena a ri yexe. • Hikuva a ehleketa leswaku swi ta n'wi pfuna ku titoloveta ku tirapela na ku ringanisa. • Hikuva a ri sesi wa kahle wa rirhandzu.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

VHIKI 4

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku hlaya 4.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete. va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - ku humelela
  - tiyimiserile
  - lerisa
  - swileriso

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Vanhu i ndyangu,	<i>Encenyeta ku va ndyangu</i>
Lava ku hlayisaka	
Ndyangu wa ka hina i wa nkoka	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu</i>
Ndyangu wa ka n'wina i wa nkoka na wona	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu wa ka vona</i>
Manana na tatana,	<i>Encenyeta ku va manana na tatana</i>
Vasesi na vabuti	<i>Sesi na buti</i>
Vakokwana wa xisati na wa xinuna	<i>kokwana wa xisati na wa xinuna</i>
Na van'wana vo tala	
Loko tatana a basisa,	<i>Encenyeta tatana a basisa yindlu</i>
Manana a sweka	<i>Kombisa manana a sweka</i>
Ndzi rhandza ku va pfuna hi masiku ni masiku	

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawwa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri nga hela, va ti endlele switori swa vona hi swifaniso.
- 4 Vhiki leri, vadyondzi va fanele tanihi mintlawwa ku teka xiboho ku ehleketa hi xitori xa ntlawa.

- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 7 Kombela 1–2 wa mintlawwa yo hambana ku avelana hi xitori xa ntlawa wa vona.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **mp**
- 2 Vula rito: **mpama**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: **/mp/-/a/-/m/-/a/**
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: **/mp/**
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: **/a/**
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: **/m/**
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: **/a/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **mpama**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: **/mp/-/a/-/m/-/a/ = mpama**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: **/mpa/**
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: **/ma/**
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: **/mpa/-/ma/ = mpama**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **mp**
- 2 Vula rito: **mpahla**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? **/mp/**
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? **/a/**
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? **/hl/**
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? **/a/**
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: **/mp/-/a/-/hl/-/a/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **mpahla**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: **/mp/-/a/-/hl/-/a/ =mpahla**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito? **/mpa/**
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito? **/hla/**

- 12** Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana na ku vumba rito: /**mpa**/-/
hla/ = **mpahla**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya mp**
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **mpama**
  - 2 **mpahla**
  - 3 **mpandla**
  - 4 **mpetso**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi **KU KOKA** eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

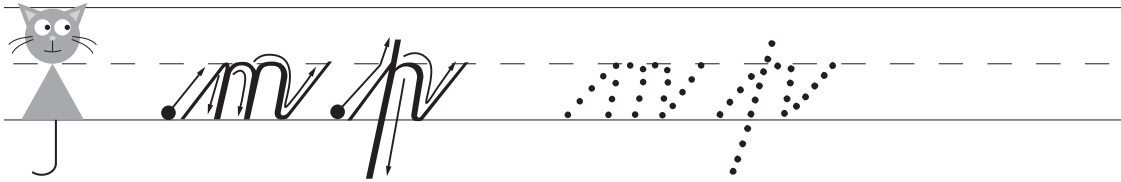
Ntivontsalo:

15 wa timinete

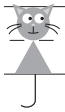
Tsala (ma) letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

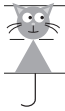
- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **mp**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe eka swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

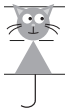

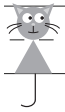
 mpama

 mpahla

 mpandla

 mpetso

 Ndzi ta ku ba

 hi mpama.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Ku hangalasa na ku andlala

NHLOKOMHAKA: Tsala xitori xo kala xi nga xa ntiyiso hi swirho swa ndyangu lowu wu hlayisanaka.

NTIRHO: Tsala xitori xa kwalomu ka 10 wa swivulwa ku teka xiave eka buku ya tlilasi leyi nga na nhlokomhaka ya: Mindyangu leyi hlayisanaka.

RIMBA RA MATSALELO:

Nkarhi wun'wana a ku ri na ... (hi byeli hi mbango na swimunhuhatwa)

A ri ... (hlamusela xiphiso)

Kambe hi ku famba ka nkarhi... (hlamusela hi laha xiphiso xi lulamaka ha kona)

Eku heteleleni ... (xana hi yihi dyondzo ya xitori?)

KU LULAMISA: Loko u nga si sungula dyondzo yo tsala, tsala mpfapfarhuto lowu mi wu hleleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.

KOMBISA MAENDLELO YO HANGALASA (NDZA ENDLA)

- 1 Tsundzuxa vadyondzi leswaku hi Musumbhunuku u tirhise nongonoko wa mahlelelo ku hlela mpfapfarhuto wa wena.
- 2 Lexi landzelaka, byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta hangalasa na ku andlala xiphemu xo hetelela xa ku tsala.
- 3 Komba vadyondzi leswi u tlhelaka u tsarisa swona xiphemu xa wena xa ku tsala, xi ri na vito na siku.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HANGALASA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi kutsala siku na nhlokomhaka: ... **va hlayisana.**
- 3 Kombela vadyondzi ku tlhela va tsala swi basa xiphemu xa vona xo hetelela xa ku tsala, ku ri hava swihoxo.
- 4 Loko vadyondzi va ri na nkarhi, va nga dirowa mpfapfarhuto wa xihatla.
- 5 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka la tlilasini u pfuna lava tikeriwaka.

VADYONDZI VA KOMBISA KU TSALA KA VONA

- 1 Eka ntlhanu wa timinete to hetelela ta dyondzo, kombela vadyondzi ku veka swo tsala swa vona.
- 2 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku hlayela munghana leswi va swi tsaleke.

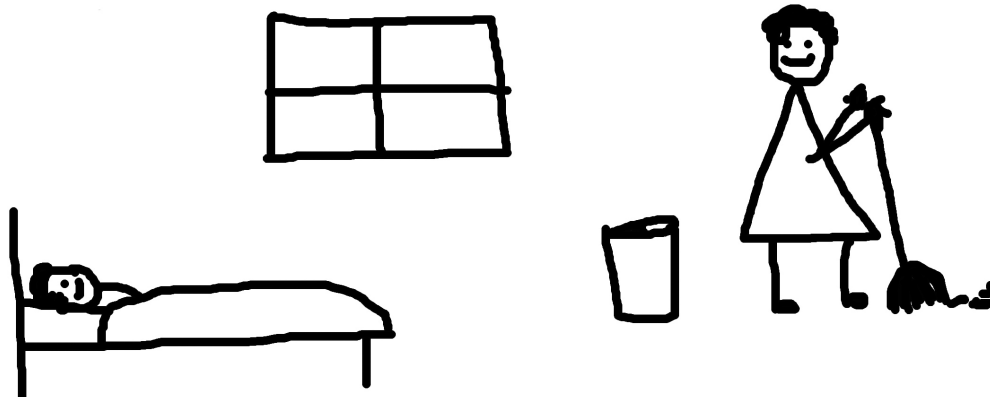
- 3 Loko vadyondzi va endlile leswi, kombela un'we kumbe vambirhi ku ta hlayela tilasi leswi va swi tsaleke.
- 4 Endla nkombiso wa leswi vadyondzi va swi tsaleke eka levhele ya mahlo ya vona leswaku va ta kota ku hlaya leswi tsariweke hi van'wana.

Kan'we a ku ri na nhwanyana a vitaniwa
Siphiwe na manana wa yena. A va tshama
swin'we exiyindlwani.

Manana a vabya kutani a lava ku wisd
kambe a fanele ku basisa yindlu.

Kutani Siphiwe a byela manana wa yena
ku famba a ya etlela kutani a nwi pfuna
ku basisa yindlu.

Ekuteleni manana y ve a antswa na
yindlu a yi basile. Swi kahle ku tshamela ku
pfuna ndyangy wa ka nwind.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 4.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **nkarhi, nkani**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **nkarhi, nkani**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya /rh/ na /n/ yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **mpandla, mpahla**
- 2 Vutisa vadyondzi: xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **mpandla, mpahla**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **nyika**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na: **fika, xixika, tshika, nyiko**

WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **mpama**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu siviweke. **tlutlama, jitama, gama, mama**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2

MAQHINGA YA KU HLAYA: KUMBETELA

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Ku langalanga ka Candice na Carla</u></p> <p>Siku ro tlangela ku velekiwa ka Carla a ri fikile. Sesi wa yena Candice a ri yimerile siku leri. Candice na kokwana wa yena va n'wi hlawulele xikanyakanya xo hatima xa xitshopana. Candice a yimele ku dyondzisa Carla ku gada xikanyakanya.</p>	<p>Ndza tshemba Candice a tsakile ku dyondzisa Carla ku gada xikanyakanya leswaku va ta kota ku gada swin'we!</p>
<p>Endzhaku ka swakudya swo lalela, Kokwana wa xisati u pfumelele Candice ku chovha xikanyakanya lexintshwa ku ya endlwini. Va bohelele xikanyakanya hi rhiboni leyikulu yo tshwuka eka timhondzo ta yona. Kutani, Candice u vitanile Carla leswaku a ta.</p> <p>Candice a yimele ku vona Carla a n'wayitela loko a vona xikanyakanya xa yena lexintshwa.</p>	<p>Ndzi kumbetela leswaku Candice i sesi loyi a nga na rirhandzu na ku hlayisa ndzisana ya yena, hikuva u tsakele ku vona Carla a n'wayitela!</p>
<p>Carla u tsutsumele ekamareni. Xikandza xa yena a xi tsakile loko a vona xikanyakanya xo hatima xa xitshopana. Kambe ku n'wayitela ka yena ku herile.</p> <p>'Kambe...a ndzi swi koti ku gada,' a vula.</p> <p>'U nga vileli! Nyiko ya mina eka wena ya siku ro velekiwa i ku ku dyondzisa ku gada!' ku vula Candice a tsakile.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Candice u na vumunhu naswona u ehleketela ndzisana ya yena, hikuva u kunguhate ku n'wi dyondzisa ku gada!</p>
<p>Mixo lowu landzelaka a ku ri Mugqivela. Candice u pfuke wa ha ri mixo swinene.</p> <p>'A hi fambi ephakini! Ndzi lava ku ku dyondzisa ku gada leswaku hi ta famba hi langalanga!' ku vula Candice.</p> <p>Candice u gade xikanyakanya xa yena. 'Ndzi langute. Kutani u ta swi tiva leswaku u endla yini,' u byele ndzisana ya yena.</p> <p>Candice u tirapele xikanyakanya xa yena a rhelela hi xindledyana Carla a n'wi langutile.</p>	<p>Ndza kumbetela leswaku Candice u rhandza ku va na nkarhi na ndzisana ya yena, hikuva u lava ku n'wi dyondzisa ku gada leswaku va ta langalanga swin'we!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Sweswi u ta ringeta!' Candice a byela Carla.</p> <p>'Ndza chava!' ku vula Carla, 'Loko ndzo wa ke?' a vutisa.</p>	
<p>Candice a ehleketa leswaku swi ta olova ku dyondzisa Carla. A ehleketa hi ndlela leyi a nga ta n'wi dyondzisa ku tirapela. Kutani a va na vonelo rin'wana.</p> <p>'Tana, gada xikanyakanya xa wena,' ku vula Candice. Kutani Candice a khomelela xikanyakanya leswaku xi nga fambi. 'Sweswi u nga titoloveta ku tirapela,' a byela Carla.</p> <p>Hiloko Carla a veka mikondzo ya yena eka titirapa loko a Candice a khomelele swi tiya. U tirapele na lero tirapela. Endzhaku ka timinetyana, Candice u ehlekete leswaku Carla se u swi khomilenyana.</p> <p>'Sweswi ringeta u ri wexe!' Candice a lerisa Carla.</p> <p>Candice u tshike xikanyakanya.</p> <p>'Carla u suse milenge ya yena eka titirapa kambe a twa xikanyakanya xi ya hala na hala. Kutani u veke milenge ya yena ehansi.</p> <p>'Ndza chava ku tirapela ndzi ri swanga! Loko ndzo wa ke?' ku vutisa Carla.</p>	
<p>Candice a ehleketa leswaku swi ta olova ku dyondzisa Carla. Sweswi Carla a kotaka ku tirapela, u ehlekete hi ndlela leyi a nga ta n'wi dyondzisa ku ringanisa eka xikanyakanya. Kutani a ve na vonelo rin'wana.</p> <p>'Tana, gada xikanyakanya xa wena,' ku vula Candice. Kutani Candice u khomelele hala ndzhaku ka xikanyakanya leswaku xi nga fambi. 'Sweswi u nga titoloveta ku ringanisa,' a byela Carla.</p> <p>Carla u sungule ku tirapela loko Candice a tsutsuma hi le ndzhaku ka yena, a khomelerile hi matimba. Endzhaku ka timinetyana, Candice u ehlekete leswaku Carla se u swi khomilenyana.</p> <p>'Sweswi ringeta u ri wexe!' Candice a lerisa Carla.</p> <p>Candice u tshike xikanyakanya.</p> <p>'Carla u twe xikanyakanya xi ya hala na hala kutani a veka milenge ya yena ehansi. Kutani u veke milenge ya yena ehansi.</p> <p>'Ndza chava ku ringanisa ndzi ri swanga! Loko ndzo wa ke?' ku vutisa Carla.</p>	<p>Ndza kumbetela leswaku Candice u lava ku va mudyondzisi wa kahle. A nga siveleki loko ndzisana ya yena yi chava. Ematshan'wini, u lehisa mbilu naswona u ehleketa hi tindlela tin'wana letintshwa ku n'wi pfuna ku dyondza!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Candice u lemuke leswaku a va nge langalangi hi swikanyakanya namuntlha.</p> <p>Candice u khomelele endzhaku ka xikanyakanya nakambe. 'Sweswi, ndzi ehleketa leswaku u fanele u titoloveta ku tirapela na ku ringanisa,' a byela Carla.</p> <p>Va ye henhla na le hansi hi xindledyana ku ringana tiawara to hlayanyana – Carla a gade xikanyakanya kutani Candice a tsutsuma hi le ndzhaku ka yena.</p>	<p>Ndzi nga kumbetela leswaku Candice a nga heleli ndzisana ya yena mbilu, hikuva u n'wi pfuna dyambu hinkwaro hambileswi a ehleketa leswaku u ta dyondza hi ku hatlisa!</p>
<p>Dyambu a ri sungula ku pela. Candice a karhele hi ku tsutsuma dyambu hinkwaro. 'A hi fambi ekaya,' a vula.</p>	
<p>'A hi ringeti ro hetelela,' ku vula Carla.</p> <p>Candice u tsutsume endzhaku ka yena, a khomelele hi matimba. Kambe endzhaku ka tisekondi, Carla u huwelerile, 'Ndzi tshiki!'</p> <p>Candice u suse mavoko ya yena kutani a languta Carla a gada xikanyakanya xa yena a rhelela hi xindledyana, a ri yexe. Candice u sungule ku ba mavoko na ku khuzela a karhi a languta ndzisana ya yena a famba hi xikanyakanya.</p>	<p>Oho! Ndza kumbetela leswaku Candice wa tinyungubyisa loko a vona Carla a gada xikanyakanya xa yena a ri yexe. U ba mavoko na ku khuzela. U fanele ku va a tinyungubyisa hi ku tirha ka vona hi matimba na ku ti toloveta.</p>
<p>Hi langalangile namuntlha.</p>	<p>Ku dyondzisa un'wana swilo leswintshwa ku nga va ku langalanga!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
U nga kumbetela njhani leswaku Candice i sesi wa kahle wa rirhandzu?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva u kunguhate ku dyondzisa ndzisana ya yena ku gada xikanyakanya tanihi nyiko. • Hikuva a khomelele xikanyakanya loko ndzisana ya yena a tirapela. • Hikuva a tsutsuma endzhaku ka xikanyakanya siku hinkwaro. • Hikuva a nga heli mbilu loko ndzisana ya yena a chava ku gada a ri yexe. • Hikuva a khuzela na ku ba mavoko loko Carla se a swi kota!
Xana Candice u pfune ndzisana ya yena hi ndlela yini?	<ul style="list-style-type: none"> • U khomelele xikanyakanya loko ndzisana ya yena a titoloveta ku tirapela. • U khomelele xikanyakanya a tsutsuma leswaku ndzisana ya yena a ta titoloveta ku tirapela na ku ringanisa hi nkarhi wun'we.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Candice a be mavoko na ku khuzela ndzisana ya yena loko a gada?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva ndzisana ya yena a gada xikanyakanya ro sungula. • Hikuva a tinyungubyisa hi ndzisana ya yena. • Hikuva ndzisana ya yena u tirhe hi matimba siku hinkwaro. • Hikuva u tirhe hi matimba dyambu hinkwaro ku pfuna ndzisana ya yena. • Hikuva siku hinkwaro, ndzisana ya yena a chava ku gada a ri yexe kambe emakumu u ringetile! • Hikuva i sesi loyi a nga na rirhandzu – u tsakile loko ndzisana ya yena a humelela eka swilo leswintshwa.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 4.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawo yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - langalanga
  - tiyisela
  - tsekatseka
  - ringanisa

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Vanhu i ndyangu,	<i>Encenyeta ku va ndyangu</i>
Lava ku hlayisaka	
Ndyangu wa ka hina i wa nkoka	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu</i>
Ndyangu wa ka n'wina i wa nkoka na wona	<i>Kombisa nkoka wa ndyangu wa ka vona</i>
Manana na tatana,	<i>Encenyeta ku va manana na tatana</i>
Vasesi na vabuti	<i>Sesi na buti</i>
Vakokwana wa xisati na wa xinuna	<i>kokwana wa xisati na wa xinuna</i>
Na van'wana vo tala	
Loko tatana a basisa,	<i>Encenyeta tatana a basisa yindlu</i>
Manana a sweka	<i>Kombisa manana a sweka</i>
Ndzi rhandza ku va pfuna hi masiku ni masiku	

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi...
Ndzi ehleketa leswaku Candice i...hikuva
Candice u hi dyondzisa hi nkongomelo wa 'Mindyangu yi hlayisana, hikuva...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.

- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu. Leswi swi katsa swirhanghi.

mp	nk	o
i	t	a
e	m	n
s	h	l

VHIKI 4

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: / **mp** / na / **nk** /
- 2 Kambela mimpfumawulo na switatisi hinkwaswo exitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: /**mp**/-/**a**/-/**m**/-/**a**/ = **mpama**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa wun'wana na wun'wana wa mimpfumawulo leyi – a va boheki ku tirhisa / **mp** / **kumbe** / **nk** /
- 6 Komba vadyondzi leswi rito rin'wana ri vumbisiwaka swona, ku fana na: /**s**/-/**e**/-/**l**/-/**e**/ = **sele**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **mp**, **nk**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **mpama**, **mpahla**, **mpetso**, **nkahelo**, **nkani**, **hala**, **mona**, **hlala**, **tsala**, **ntima**, **thini**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA/ KU KUMBETELA

NTWISISO WO TSARIWA

- 1 Loko dyondzo yi nga si sungula, tsala nhlokomhaka leyi landzelaka, swivutiso na swo sungula swivulwa exitsalelweni.
- 2 Hlaya swivutiso na vadyondzi, va hlamusele loko swi fanela.
- 3 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku kanerisana hi swivutiso na munghana.
- 4 Kutani, vadyondzi va fanele va pfula tibuku ta vona ta switoloveto, va tsala siku na nhlokomhaka, kutani va tsala tinhlamulo ta swivutiso.
- 5 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela, hlaya tinhlamulo na vadyondzi, pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona.

KU LANGALANGA KA CANDICE NA CARLA LOKUKULU

- 1 Xana Candice u n'wi dyondzise njhani ku khandziya xikanyakanya xa yena?
Candice u dyondzise Carla hi...
- 2 Hi nga kumbetela njhani leswaku Candice i sesi loyi a hlayisaka?
Hi nga kumbetela leswi hikuva...
- 3 Hikokwalaho ka yini Candice a teke xiboho xo dyondzisa Carla ku khandziya xikanyakanya?
Candice u teke xiboho xo dyondzisa Carla ku khandziya xikanyakanya hikuva...

KU LANGALANGA KA CANDICE NA CARLA LOKUKULU - TINHLAMULO

- 1 Xana Candice u n'wi dyondzise njhani ku khandziya xikanyakanya xa yena?
Candice u dyondzise Carla hi ku khoma xikanyakanya loko a reya/a tsutsuma endzhaku ka xikanyakanya na ku khomelela.
- 2 Hi nga kumbetela njhani leswaku Candice i sesi loyi a hlayisaka?
Hi nga kumbetela leswi hikuva Candice u na mbilu naswona u pfuna sesi wa yena siku hinkwaro.
- 3 Hikokwalaho ka yini Candice a teke xiboho xo dyondzisa Carla ku khandziya xikanyakanya?

Candice u teke xiboho xo dyondzisa Carla ku khandziya xikanyakanya hikuva u lava va famba swin'we va langalanga.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 4.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhonthlha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 3

KOTARA 2

Whiki

5

NKONGOMELO:

Ku xanisa

Malulamiso ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa swikombakomba swa marito leswi u nga ta swi lava na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo.
- 4 Kuma na ku lulamisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: tiphositara ya ku lwisana na ku xanisiwa, mpfuno hi leswi vana va nga swi endlaka loko va xanisiwa.
- 5 Endla mindzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo. Xikombiso: Swilo leswi talaka ku endla vana va kumeka va xanisiwela swona, na leswaku u nga endlisa ku yini ku sivela ku xanisiwa etlilasini ya wena.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.
- 8 Cinca mintlawo ya hlaya hi ku leteriwa loko swi fanerile.
- 9 Kunguhata makambeleo ya wena ya nkamafundza na ya mafundza ya vhiki.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 44, A hi hlayeni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 45 na 46, A hi tsaleni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 48, A hi hlayeni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa xilo xin'we lexi u nga xi endlaka loko u karhatiwa kumbe u xanisiwa.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

TIVISA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa Jojo a karhi a xanisiwa eka Buku Leyikulu: Xikolo xa Jojo lexintshwa
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Ku xanisa
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi tiva yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Xana vaxanisi va endla yini?
  - b Xana hi swihi swilo leswi vanhu va xanisiwelaka swona?
  - c Xana u nga endla yini loko u tiva un'wana loyi a xanisiwaka?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - nyuma
  - hlevetela
  - muhlaleri

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku xanisa. A swi kahle.	<i>Kombisa ku xanisiwa</i>
Swi endla vanhu ku va tshama va kwatile	<i>Kombisa ku kwata</i>
Loko u vona un'wana a xanisiwa,	
N'wi tshineleli u tlanga na yena	<i>Tlanga na yena</i>
N'wi endli a tiamukela hi ku n'wi tshinelela.	<i>Vulavula na yena</i>

Ntivontsalolo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka **Marito ya Vun'we na Vunyingi.**

- 2 Kombokela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano, u tlula mintila exikarhi ka tinomboro.
- 3 Vitanela marito ya vun'we lama landzelaka. Vadyondzi va fanele ku tsala marito etlhelo ka nomboro leyi faneleke.

Marito ya vun'we na vunyingi

- 1 wanuna
  - 2 n'wana
  - 3 sekwa
  - 4 munhu
  - 5 kondlo
- 4 Lexi landzelaka, lerisa vadyondzi ku tlhela va tsala marito ma ya eka vunyingi, eka ntila lowu nga laha hansi.
  - 5 Eka ntlhanu wa timinete to hetelela ta dyondzo, tsala maritolama lulameke exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
  - 6 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha marito ma cincaka.
  - 7 Khwatihata tipatironi leti, ku fana na:

Marito ya vun'we na vunyingi

- 1 wanuna
vavanuna
  - 2 n'wana
vana
  - 3 sekwa
masekwa
  - 4 munhu
vanhu
  - 5 kondlo
makondlo
- 8 Kombokela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va karhi va hlaya kumbe ku tsala.
  - 9 Lerisa vadyondzi ku humesa khirayoni va koroketa ntirho wa vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya**QHINGA RA NTWISISO: BVUMBA**

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Xikolo lexintshwa xa Jojo.
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, va vutisi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfunu vadyondzi ku hlenganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala xitori hi un'wana loyi a xanisiwaka. Leswi swi nga va swi sukela eka xitori xa ntiyiso kumbe ku nga va xitori xo ti ehleketela.

NTIRHO: Tsala ndzimana ya kwalomu ka 10 wa swivulwa.

QHINGA RO KUNGUHATA: Endla mepe wa miehleketo.

TIVISA NHLOKOMHAKA YA KU TSALA

- 1 Komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 2 Hi nomo, hlamusela mavonelo ya wena ya xitori, ku fana na:
Ndzi ta tsala hi xifanyetana lexi vitaniwaka Thina. Wa xanisiwa hikuva u na miri lowukulu. Nhwana un'wana etlilasini ya yena loyi a vuriwaka Maya wa n'wi karhata hikwalaho xa xivumbeko xa miri wa yena.

KU KOMBISA QHINGA RO KUNGUHATA (NDZA ENDLA)

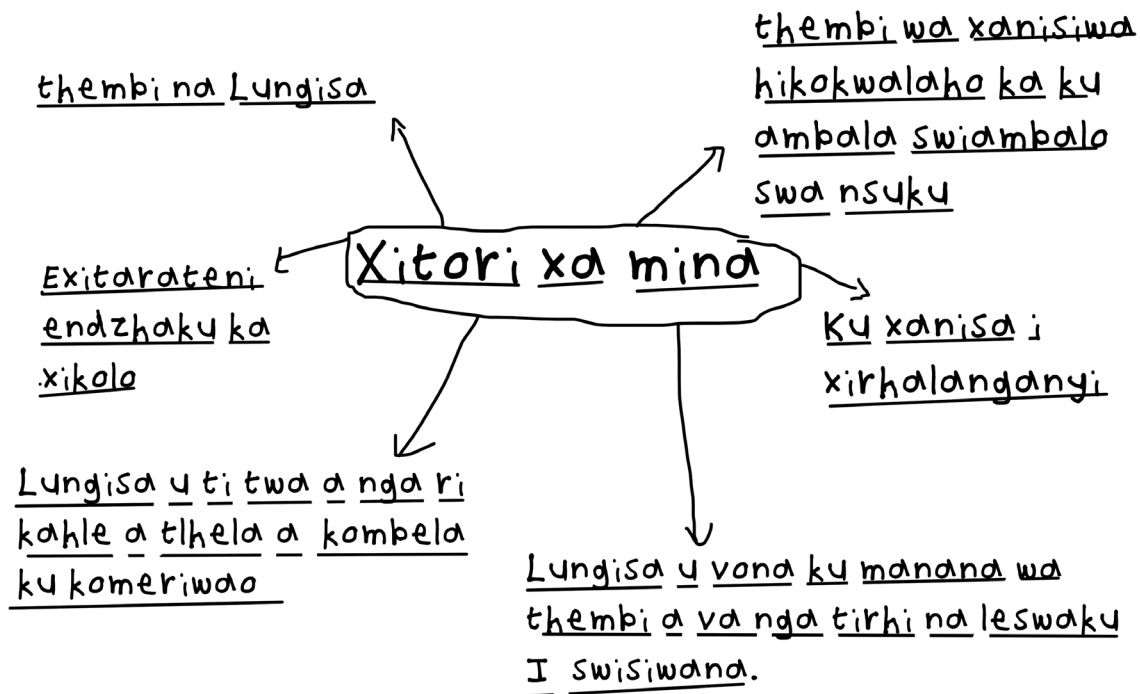
- 1 Tsala rimba ra matsaleloya mepe wa miehleketo eka tlhelo rin'we ra xitsalelo.
- 2 Komba vadyondzi leswi u endlisaka swona mepe wa miehleketo hi ku hlamula swivutiso.
- 3 Hetisa mepe wa miehleketo eka tlhelo lerin'wana ra xitsalelo.

Kungu ra Mepe wa miehleketo			Mepe wa miehleketo		
Xana i va mani swimunhuhatwa exitorini?		Hikokwalaho ka yini munhu wa kona a xanisiwa?	Thembi na Maya		Thina wa xanisiwa hikuva a nyuherile
	Xitori xa mina	Hi xihi xiphigo exitorini?		Xitori xa mina	Ku xanisiwa hi xona xiphigo
Xana hi wihi mbangu wa xitori?	Xana byi kona vuxokoxoko byin'wana bya nkoka?	Xana xiphigo xi ololoxiwa njhani?	Xikolo – xikolo xa tidyondzo ta le hansi eAfrika Dzonga	Maya u kombela ku rivaleriwa	Mudyondzisi u tshamisisa Maya ehansi a n'wi byela leswaku i swa nkoka ku va munhu wa kahle

VADYONDZI VA TIRHISA QHINGA RO KUNGUHATA (WA ENDLA)

- 1 Kombela vadyondzi ku pfala mahlo ya vona kutani va ehleketa hi swimunhuhatwa swa xitori xa vona, na hi un'wana loyi a xanisiwaka.
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana, ku avelana mavonelo ya vona.
- 3 Komba vadyondzi rimba ra nkunguhato wa mepe wa miehleketo exitsalelweni, u va byela ku tirhisa rimba leri ku kunguhata ku tsala ka vona, tanihi laha u endleke ha kona.
- 4 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va fanele ku tsala mavonelo ya vona – a va **fanelangi** va kopa kungu ra wena.
- 6 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tilasini u khoma tinhlengoletano letitsongo.

pulani ya mepe wa miehleketo

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 5**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe mingingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **py**
- 2 Vula rito: **pyanya**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: /**py**/-/a/-/ny/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**py**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /a/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**ny**/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **pyanya**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**py**/-/a/-/ny/-/a/= **pyanya**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**pya**/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**nya**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**pya**/-/nya/ = **pyanya**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **py**
- 2 Vula rito: **pyitla**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**py**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo vumbirhi eka rito? /**i**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo vunharhu eka rito? /**tl**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /**a**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /**py**/-/i/-/tl/-/a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **pyitla**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**py**/-/i/-/tl/-/a/= **pyitla**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito? /**pyi**/
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito? /**tla**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**pyi**/-/tla/ = **pyitla**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya py**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilekano.

- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
- 1 **pyitla**
  - 2 **pyanya**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

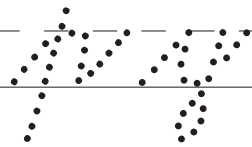
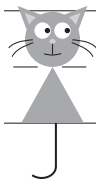

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **py**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

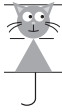
pyitla

pyanya

Batsawani u pyitla

jamu exinkweni.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1

MAQHINGA YA NTWISISO: NDZA TIVUTISA/ KAMBISISA TSALWA

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Xikolo lexintshwa xa Jojo</u> Jojo a tikeriwa exikolweni xa yena lexintshwa. 'Hikokwalaho ka yini ndzi te exikolweni lexi?' a gungula a karhi a tshama a veke mavoko ya yena exikandzeni. 'Vana va le xikolweni xa mina xa khale a va nga ri na mona!'</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku Jojo u le xikolweni lexintshwa. Ndzi dyondza leswaku a nga tsakanga hikuva vana van'wana va na mona!</p>
<p>Vatswari va Jojo va teke xiboho xa leswaku a nga kuma dyondzo yo antswa loko o ya a ya tshama na tatana wa yena eJoni. Jojo a tsakile ku ya sungula Giredi ya 3 exikolweni lexintshwa. Kambe a nga tsakanga loko a fanele a siya manana na ndzisana ya yena. A nga tsakanga ku siya xikolo xa yena lexitsongo na vanghana va yena hinkwavo. Sweswi leswi a ri eJoni, a navela onge loko a nga sukanga.</p>	<p>Ndzi dyondza kwala leswaku Jojo sweswi u tshama eJoni na tatana wa yena. Ndzi dyondza leswaku vatswari va Jojo va tshama etindhawini to hambana – a va tshami swin'we.</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Jojo a xanisiwa hi ntlawa wa vafana lavakulu exikolweni xa yena lexintshwa. Nhlikanhi wun'wana na wun'wana, a va sungula Jojo loko a muka ekaya. A va n'wi vitana hi mavito va cukumeta na swilo swa yena. Namuntlha, Bruce, wun'we wa vafana lavakulu exikolweni, u cukumetele manghilazi ya Jojo ehansi. U ma tekile a ma cukumetela epatwini. Kutani, va suka va tsutsuma va karhi va hleka.</p>	<p>I mani loyi a nga na mona eka Jojo? Ndzi dyondza leswaku vafana lavakulu va xanisa Jojo. Ndzi dyondza leswaku va n'wi sungula! Ndza tivutisa leswaku hikokwalaho ka yini vafana lavakulu va ri na mbilu yo biha eka Jojo?</p>
<p>Jojo u korhamile ku teka manghilazi ya yena. Loko a languta ehenhla, u vone muxavisi wa le vhengeleni ra swiambalo swa mitlangu a tsutsuma a ta eka yena. Jojo a ri na mihloti ematihlweni ya yena. A nga swi lavi leswaku muxavisi a swi vona. Jojo u hundzulukile a famba a ya ekaya.</p> <p>'Ndzi vone vafana lavaya va ku sungula!' ku vula muxavisi.</p> <p>'Ehlisa moya – va na timbilu to biha! Swi lulamile ku hlundzuka,' a vula hi moya wa le hanshi.</p> <p>'Ndzi na vonelo rin'wana ra wena! Kumbexana u nga ringeta ku tlanga mintlangu loko xikolo xi huma. Kutani, swi ta tika leswaku vafana lava va ku xanisa.'</p> <p>Jojo u ehlekete hi swona. 'Ntlangu lowu ndzi wu rhandzaka i bolo ya milenge,' a vula. 'Kambe a ndzi na tintangu to tlanga hi tona bolo ya milenge.' Ku vula Jojo a nga tsakanga.</p> <p>'I siku ra wena ra nkateko,' ku vula muxavisi, a susumetela Jojo endzeni ka vhengele. 'Ndzi le ku basiseni ka vhengele. Ndzi na tintangu to tlanga bolo na tintangu to tala leti ndzi lavaka ku nyika vanhu!'</p>	<p>Hikokwalaho ka yini muxavisi a ehleketa leswaku Jojo u fanele a tlanga mintlangu? Oho! Ndzi dyondza leswaku u ehleketa leswaku swi ta endla swi tika leswaku vafana lavakulu va n'wi xanisa.</p>
<p>Jojo u hulele tintambhu ta ntima no tshwuka eka tintangu ta yena to tlanga bolo.</p> <p>'Ti ndzi ringana kahle!' ku vula Jojo.</p> <p>'Kutani i ta wena!' ku vula muxavisi, 'ntsena loko u tshembisa ku tlanga bolo ya milenge eka xipanu xa xikolo!'</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku muxavisi u ta nika Jojo tintangu to tlanga bolo leswaku a ta tikatsa eka xipanu xa bolo ya milenge!</p>
<p>Jojo a ri na nkateko hikuva siku leri landzelaka exikolweni, a va fanele va ti toloveta bolo ya milenge. Loko xikolo xi huma, Jojo u hulele tintambhu eka tintangu to tlanga bolo ya milenge ta yena kutani a ya erivaleni ra mintlangu. U twe a chava loko a nghena erivaleni ra mintlangu. U langute vahlaleri hinkwavo. Vaxanisi va yena a va ri emakumu ka rivala, va karhi va hleka va n'wi kombetela.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku Jojo u na nyiko yo tlanga bolo ya milenge! U tlanga kahle naswona u korha swinene!</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Eka nkarhi wolowo, bolo yi te yi kongome Jojo. U yi tlangile ku ya etipaleni. Kutani a yi raha hi matimba. Jojo u howisile! Vahlaleri hinkwavo va khuzerile – hinkwavo ka vona handle ka vaxanisi va yena.</p> <p>Jojo u tlange bolo ya kahle swinene evuton'wini bya yena – u howise bolo hi ku vuyelela. Emakumu ka ntlangu, vahlaleri va khuzerile na ku phata vito ra yena 'Jojo! Jojo!'</p>	
<p>'U le ka xipanu xa A!' mudzaberi u byele Jojo loko ntlangu wu hela. 'A swi talanga leswaku vatlangi va Giredi ya 3 va nghena eka xipanu xa A! U na nyiko leyikulu!' a vula. Vatlangikulobye va Jojo lavantshwa va hlanganile, va khuzela.</p> <p>Jojo u langute vafana lava n'wi xanisaka. A va nga ha hleki kumbe ku n'wi kombetela sweswi. 'Ndzi ehleketa leswaku swilo hinkwaswo swi ta tshamiseka sweswi,' Jojo a tiehleketelela.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku Jojo u nghene eka xipanu xa A! U le ka xipanu xa vatlangi lava nga na vuswikoti, hikuva wa swi kota swinene ku tlanga bolo ya milenge!</p>
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Jojo u rhurhele kwihi?</p>	<p>U rhurhele ejoni ku ya tshama na tatana wa yena.</p>
<p>I mani a xanisaka Jojo?</p>	<p>Ntlawa wa vafana lavakulu exikolweni xa yena lexintshwa.</p>
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Hikokwalaho ka yini Jojo a ti katse eka xipanu xa bolo ya milenge?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva muxavisi u te swi nga va tikela vafana lavakulu ku n'wi xanisa. • Hikuva muxavisi u n'wi nyike tintangu to tlanga bolo ya milenge. • Hikuva u tshembise muxavisi leswaku u ta ti katsa eka xipanu loko a n'wi nyika tintangu to tlanga bolo ya milenge letintshwa. • Hikuva u rhandza ku tlanga bolo ya milenge. • Hikuva i kahle eka bolo ya milenge. • Hikuva u howisa swikoro swo tala na ku nghena eka xipanu xa A! • Hikuva a lava vafana lavakulu va tshika ku n'wi karhata!

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku hlaya 5.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

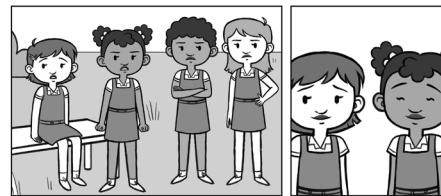
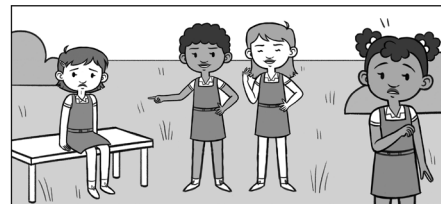
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - tihanyi
  - onhakile
  - ntshunxekile

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku xanisa. A swi kahle.	<i>Kombisa ku xanisiwa</i>
Swi endla vanhu ku va tshama va kwatile	<i>Kombisa ku kwata</i>
Loko u vona un'wana a xanisiwa,	
N'wi tshineleli u tlanga na yena	<i>Tlanga na yena</i>
N'wi endli a tiamukela hi ku n'wi tshinelela.	<i>Vulavula na yena</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **qh**
- 2 Vula rito: **qhuva**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: /**qh**/-/u/-/v/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**qh**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /**u**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**v**/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /**a**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **qhuva**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**qh**/-/u/-/v/-/a/ = **qhuva**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**qhu**/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**va**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**qhu**/-/va/ = **qhuva**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **qh**
- 2 Vula rito: **qhiva**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we wo sungula eka rito? /**qh**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we wa vumbirhi eka rito? /**i**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we wa vunharhu eka rito? /**v**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we wo hetelela eka rito? /**a**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: /**qh**/-/i/-/v/-/a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **qhiva**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**qh**/-/i/-/v/-/a/= **qhiva**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito? /**qhi**/
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito? /**va**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa na ku vumba rito: /**qhi**/-/va/ = **qhiva**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya qh**.

- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **qhavula**
  - 2 **qhavulela**
  - 3 **qhiva**
  - 4 **qhivi**
  - 5 **qhuveka**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

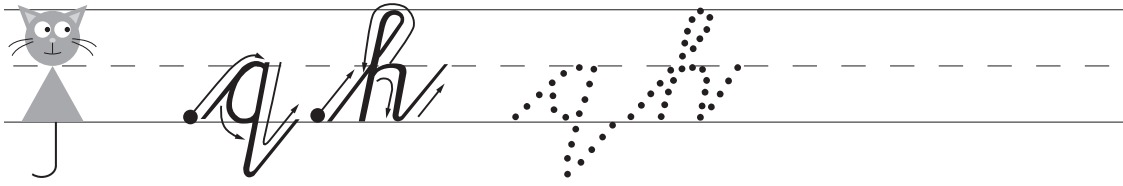

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma) letere/marito/swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **qh**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito /eka swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

q havula

q havulela

q hiva

q hivi

q huveka

q huwa

Malume w q havula

ntukulu wa yena.

VHIKI 5

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala xitori hi un'wana loyi a xanisiwaka. Leswi swi nga va swi sukela eka xitori xa ntiyiso kumbe ku ng ava xitori xo ti ehleketela.

NTIRHO: Tsala ndzimana ya kwalomu ka 10 wa swivulwa.

RIMBA RA MATSALELO:

Nkarhi wun'wana a ku ri na ... (hi byeli hi mbangu na swimunhuhatwa)

A ri ... (hlamusela xiphiqu)

Kambe siku rin'wana... (hlamusela leswaku xiphiqu xi ololoxiwa njhani)

Ekuseteleleni... (hi byihi vunene bya xitori lexi)

KU LULAMISA: U nga si sungula dyondzo ya ku tsala, tsala kungu leri u ri endleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.

KU KOMBISA NDLELA YO MPFAPFARHUTA (NDZA ENDLA)

- 1 Tsundzuxa vadyondzi hi kungu leri mi ri endleke hi Musumbhunuku.
- 2 Hlaya kungu leri tsariweke exitsalelweni.
- 3 Lexi landzelaka, hlaya rimba ra matsalelo na vadyondzi.
- 4 Komba vadyondzi leswi u tsarisaka swona xivulwa u tirhisa **swirhatana** loko u ri karhi u va kombisa.
- 5 Kombisa leswi u nga ta hetisisa swona rimba ra matsalelo u tirhisa kungu ra wena, ku fana na:

Nkarhi wun'wana a ku ri na mufana loyi a va ku i Thina. A ri na vanghana vo tala. Kambe **a ri** lo nkulunyana eka lavan'wana vana va le tlilasini ya yena. Leswi a ku nga ri xiphiqu handle ka leswaku nhwanyana wa le ka Giredi 4 a karhata Thina masiku hinkwawo. A n'wi byela hi ku nyuhela na leswaku u endla huwa ya nguluve loko a hundza.

Kambe siku rin'wana, mudyondzisi wa Thina u n'wi vitanerile etlilasini hi nkarhi wo wisa. 'Ndzi swi vonile leswaku Maya wa ku karhata – ndzi ta vulavula na yena.' Hi siku rero, Manana Moeng u vulavule na Maya. U n'wi byele leswaku a swi sasekanga ku karhata un'wana hikwalaho ka miri wa vona. Hi nkarhi wa ndzhenga siku rero, Maya u kombele rivalelo eka Thina. Ku sukela siku rero ku ya emahlweni, Maya u yimile ku karhata Thina.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO MPFAMPFARHUTA(WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala siku na nhlokomhaka: **Ku xanisa: Mpapfarhuto**
- 3 Kombela vadyondzi ku kuma kungu ra vona ra hi Musumbhunuku na ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 4 Kombela vadyondzi ku hetisa rimba ra matsalelo va tirhisa makungu ya vona.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va nga engetela swivulwa swo tala kumbe vuxokoxoko loko va ri na nkarhi.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi hi maqhinga lawa va nga ma tirhisaka ku va pfuna.
- 7 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tlilasini u pfuna vadyondzi lava tsandzekaka.

Kan we a ku ri na nhwanyana loyi a vitaniwa
thembi. A ri na musa a tlhela a va lonene.
A ta exikolweni a ambarile kahle kampe
swiampalo swa yena a swi ri swa khale swi
tlhela swi va leswintsongo.

Lungisa a tshamela ku n'wi karhata a tlhela
a n'wi vitana hi mavito.

Kampe siku rinwana loko va longoloka
swinwe ku ya ekaya, Lungisa u vonile
leswaku manana wa thembi a nga tirhi na
leswaku i swisiwana.

Ek u heteleleni Lungisa u ti twe a nga ri
kahle a tlhela a kombela ku komeriwa.
U nyikile thembi swin'wana swa swiampalo
swa yena leswi a nga ha swiampali.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 5.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **qhiva, qhivi**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **qhiva, qhivi**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya /a/ na /i/ yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **qhuva, qhuveka**
- 2 Vutisa vadyondzi: xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **qhuva, qhuveka**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **qhavulela**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na: **xitimela, chela, comela, cela, dela, delela**

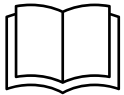
WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **qhavula**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu siviweke. **rhula, hlawula, kula, sula, gula, bula**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2

MAQHINGA YA KU HLAYA: NDZA TIVUTISA/ KAMBISISA TSALWA

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Xikolo lexintshwa xa Jojo</u></p> <p>Jojo a tikeriwa exikolweni xa yena lexintshwa. 'Hikokwalaho ka yini ndzi te exikolweni lexi?' a gungula a karhi a tshama a veke mavoko ya yena exikandzeni. 'Vana va le xikolweni xa mina xa khale a va nga ri na mona!'</p>	<p>Hikokwalaho ka yini a tshama a veke mavoko ya yena exikandzeni? Oho! Ndzi dyondza leswaku a nga tsakanga. Ndzi dyondza leswaku vadyondzi va le xikolweni xa yena xa khale a va nga ri na mona ku fana na lava nga exikolweni xa yena lexintshwa!</p>
<p>Vatswari va Jojo va teke xiboho xa leswaku a nga kuma dyondzo yo antswa loko o ya a ya tshama na tatana wa yena eJoni. Jojo a tsakile ku ya sungula Giredi ya 3 exikolweni lexintshwa. Kambe a nga tsakanga loko a fanele a siya manana na ndzisana ya yena. A nga tsakanga ku siya xikolo xa yena lexitsongo na vanghana va yena hinkwavo. Sweswi leswi a ri eJoni, a navela onge loko a nga sukanga.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku Jojo u tsundzuke xikolo xa yena xa khale. Ndzi dyondza leswaku u navela onge a nga tthelela exikolweni xa yena xa khale!</p>
<p>Jojo a xanisiwa hi ntlawa wa vafana lavakulu exikolweni xa yena lexintshwa. Nhlikanhi wun'wana na wun'wana, a va sungula Jojo loko a muka ekaya. A va n'wi vitana hi mavito va cukumeta na swilo swa yena. Namuntlha, Bruce, wun'we wa vafana lavakulu exikolweni, u cukumetele manghilazi ya Jojo ehansi. U ma tekile a ma cukumetela epatwini. Kutani, va suka va tsutsuma va karhi va hleka.</p>	
<p>Jojo u korhamile ku teka manghilazi ya yena. Loko a languta ehenhla, u vone muxavisi wa le vhengeleni ra swiambalo swa mitlangu a tsutsuma a ta eka yena. Jojo a ri na mihloti ematihlweni ya yena. A nga swi lavi leswaku muxavisi a swi vona. Jojo u hundzulukile a famba a ya ekaya.</p> <p>'Ndzi vone vafana lavaya va ku sungula!' ku vula muxavisi.</p> <p>'Ehlisa moya – va na timbilu to biha! Swi lulamile ku hlundzuka,' a vula hi moya wa le hansi.</p>	<p>Hikokwalaho ka yini Jojo a ri na mihloti ematihlweni ya yena? Ndzi dyondza leswaku loko va n'wi karhata swi n'wi endla a khunguvanyeka. Ndzi dyondza leswaku vafana lavakulu va na timbilu to biha kutani va endla leswaku Jojo a rila.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Ndzi na vonelo rin'wana ra wena! Kumbexana u nga ringeta ku tlanga mintlangu loko xikolo xi huma. Kutani, swi ta tika leswaku vafana lava va ku xanisa.'</p> <p>Jojo u ehlekete hi swona. 'Ntlangu lowu ndzi wu rhandzaka i bolo ya milenge,' a vula. 'Kambe a ndzi na tintangu to tlanga hi tona bolo ya milenge.' Ku vula Jojo a nga tsakanga.</p> <p>'I siku ra wena ra nkateko,' ku vula muxavisi, a susumetela Jojo endzeni ka vhengele. 'Ndzi le ku basiseni ka vhengele. Ndzi na tintangu to tlanga bolo na tintangu to tala leti ndzi lavaka ku nyika vanhu!'</p>	
<p>Jojo u hulele tintambhu ta ntima no tshwuka eka tintangu ta yena to tlanga bolo.</p> <p>'Ti ndzi ringana kahle!' ku vula Jojo.</p> <p>'Kutani i ta wena!' ku vula muxavisi, 'ntsena loko u tshembisa ku tlanga bolo ya milenge eka xipanu xa xikolo!'</p>	
<p>Jojo a ri na nkateko hikuva siku leri landzelaka exikolweni, a va fanele va ti toloveta bolo ya milenge. Loko xikolo xi huma, Jojo u hulele tintambhu eka tintangu to tlanga bolo ya milenge ta yena kutani a ya erivaleni ra mintlangu. U twe a chava loko a nghena erivaleni ra mintlangu. U langute vahlaleri hinkwavo. Vaxanisi va yena a va ri emakumu ka rivala, va karhi va hleka va n'wi kombetela.</p> <p>Eka nkarhi wolowo, bolo yi te yi kongome Jojo. U yi tlangile ku ya etipaleni. Kutani a yi raha hi matimba. Jojo u howisile! Vahlaleri hinkwavo va khuzerile – hinkwavo ka vona handle ka vaxanisi va yena.</p> <p>Jojo u tlange bolo ya kahle swinene evuton'wini bya yena – u howise bolo hi ku vuyelela. Emakumu ka ntlangu, vahlaleri va khuzerile na ku phata vito ra yena 'Jojo! Jojo!'</p>	<p>Xana Jojo u ti twa njhani? Ndzi dyondza leswaku Jojo u twa a chava eku sunguleni ka ku ti toloveta! Kambe, ndzi dyondza leswaku u howise tibolo to tala! Ndza tivutisa leswaku Jojo a ti twa njhani loko ntlangu wu hela, loko vanhu hinkwavo va n'wi khuzela?</p>
<p>'U le ka xipanu xa A!' mudzaberi u bye Jojo loko ntlangu wu hela. 'A swi talanga leswaku vatlangi va Giredi ya 3 va nghena eka xipanu xa A! U na nyiko leyikulu!' a vula. Vatlangikulobye va Jojo lavantshwa va hlanganile, va khuzela.</p> <p>Jojo u langute vafana lava n'wi xanisaka. A va nga ha hleki kumbe ku n'wi kombetela sweswi. 'Ndzi ehleketa leswaku swilo hinkwaswo swi ta tshamiseka sweswi,' Jojo a tiehleketela.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku vafana lavakulu a va ha n'wi hleki kumbe ku n'wi kombetela eka Jojo. Ndzi tlhela ndzi dyondza leswaku Jojo u ehleketa leswaku hinkwaswo swi ta tshamiseka sweswi. Ndza tivutisa loko muxavisi a tiyisile, leswaku a va nge he n'wi karhati vafana?</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
I mani loyi a khuzela na ku phata Jojo?	Vahlaleri hinkwavo – hinkwavo handle ka vafana lava n’wi xanisaka.
U swi tiva njhani leswaku Jojo u na nyiko yo tlanga bolo ya milenge?	Wa tlanga, u howisa tibolo to tala, u nghene eka xipanu xa A naswona vadyondzi va Giredi ya 3 a swi talanga va nghena eka xipanu xa A!
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
U ehleketa leswaku Jojo u ti twe njhani loko a nghene eka xipanu xa A?	<ul style="list-style-type: none"> • Ndzi ehleketa leswaku a ti twa a tsakile hikuva mudzaberi wa yena u n’wi byele leswaku u na nyiko. • Ndzi ehleketa leswaku u ti twa a tsakile hikuva vafana lavakulu a va nga ha n’wi hleki kumbe ku n’wi kombetela. • Ndzi ehleketa leswaku a ti twa a tinyungubyisa hikuva vadyondzi va Giredi ya 3 a va nga ngheni eka xipanu xa A. • Ndzi ehleketa leswaku a ti twa a tsakile hikuva vanhu hinkwavo a va n’wi khuzela. • Ndzi ehleketa leswaku a twa ndzhwalo lowu a wu ri emakatleni ya yena wu hungutekile hikuva ku xanisiwa a swi ti komba swi ta yima! • Sw. na sw.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 5**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - ku tlanga bolo
  - pakani
  - nyikiwile

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku xanisa. A swi kahle.	<i>Kombisa ku xanisiwa</i>
Swi endla vanhu ku va tshama va kwatile	<i>Kombisa ku kwata</i>
Loko u vona un'wana a xanisiwa,	
N'wi tshineleli u tlanga na yena	<i>Tlanga na yena</i>
N'wi endli a tiamukela hi ku n'wi tshinelela.	<i>Vulavula na yena</i>

VHIKI 5

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi...
Ndzi tsakisa/a xi ndzi tsakisi xitori lexi hikuva ...
Ndzi ehleketa leswaku Jojo u twa a antswa eku heteleleni hikuva ...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu. Leswi swi katsa swirhangi swin'wana.

py	qh	e
l	a	i
s	n	u
y	v	k

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: / **qh** / na / **py** /
- 2 Kambela mimpfumawulo hinkwayo na switatisi leswi nga le xitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: /**qh**/-/**i**/-/**v**/-/**a**/ = **qhiva**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa wun'wana na wun'wana wa mimpfumawulo leyi – a va boheki ku tirhisa /**qh** / **kumbe** / **py** /
- 6 Komba vadyondzi leswi rito rin'wana ri vumbisiwaka swona, ku fana na: /**n**/-/**s**/-/**i**/-/**n**/-/**y**/-/**a**/ = **nsinya**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **py, qh**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **pyanya, qhavula, qhavulela, qhiva, qhivi, qhuveka, qhuva, nsinya, kula, yena, nyika, nsinya**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA, KAMBISISA TSALWA

NTWISISO WO TSARIWA

- 1 Loko dyondzo yi nga si sungula, tsala nhlokomhaka leyi landzelaka, swivutiso na swo sungula swivulwa exitsalelweni.
- 2 Hlaya swivutiso na vadyondzi, u va hlamusela loko swi fanerile.
- 3 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va kanerisana hi swivutiso leswi na munghana.
- 4 Kutani, vadyondzi va fanele ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto, va tsala siku na nhlokomhaka, kutani va tsala tinhlamulo ta swivutiso.
- 5 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela ta dyondzo, hlaya tinhlamulo na vadyondzi, u va pfumelela ku koroketa mintirho ya vona vini.

XIKOLO LEXINTSHWA XA JOJO

- 1 Xikolo xa Jojo lexintshwa a xi ri kwihi?
Xikolo xa Jojo a xi ri...
- 2 Xana i vamani a va xanisa Jojo?
... a va xanisa Jojo.
- 3 Hikokwalaho ka yini n'wini wa vhengele a nyike Jojo tintangu tintshwa to tlanga bolo?
N'wini wa vhengele u nyike Jojo tintangu letintshwa hikuva...

XIKOLO LEXINTSHWA XA JOJO - TINHLAMULO

- 1 Xikolo xa Jojo lexintshwa a xi ri kwihi?
Xikolo xa Jojo a xi ri eJoni.
- 2 Xana i vamani a va xanisa Jojo?
Vafana lavakulu a va xanisa Jojo.
- 3 Hikokwalaho ka yini n'wini wa vhengele a nyike Jojo tintangu tintshwa to tlanga bolo?
N'wini wa vhengele u nyike Jojo tintangu letintshwa hikuva a nga lavi leswaku Jojo a xanisiwa/ u ehlekete leswaku Jojo a fanele ku tlanga bolo loko xikolo xi humile ku endlela leswaku vafana lavakulu va nga swi koti ku n'wi xanisa/ hikuva Jojo a lava ku tlanga bolo kambe a nga ri na tona tintangu to tlanga ha tona.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 5**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tlilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontlha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Giredi 3

KOTARA 2

Whiki

6

NKONGOMELO:

Ku xanisa

Malulamiso ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa swikombakomba swa marito leswi u nga ta swi lava na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo.
- 4 Tatisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: tibuku ta vana leti vulavulaka hi ku xanisiwa.
- 5 Endla ndzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo. Xikombiso: migingiriko yo aka ntwela vusiwana etlilasini ya wena.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 49 na 50, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 51, A hi tsaleni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 52, A hi hlayeni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa un'wana loyi a xanisiwaka leswi a nga va titwisa swona.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

PFUXETA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa nhlango wa ndyangu eka Buku Leyikulu: Timeo u pfuna ndyangu wa yena.
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Ku xanisiwa
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi dyondze yini hi nkongomelo lowu ku fikela sweswi?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi ethelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Hikokwalaho ka yini vanhu va xanisa van'wana?
  - b Xana u nga endla yini ku sivela ku xanisiwa?
  - c Xana u nga vulavula na mani loko un'wana a ku xanisa?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - muluveri
  - la rhurheke
  - ririmi
  - mpfumawulo

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku xanisa. A swi kahle.	<i>Kombisa ku xanisiwa</i>
Swi endla vanhu ku va tshama va kwatile	<i>Kombisa ku kwata</i>
Loko u vona un'wana a xanisiwa,	
N'wi tshineleli u tlanga na yena	<i>Tlanga na yena</i>
N'wi endli a tiamukela hi ku n'wi tshinelela.	<i>Vulavula na yena</i>

Ntivontsalo

15 wa timinete

- 1 Kombela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka **Swivulwa swa Vun'we na Vunyingi**.
- 2 Kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano, u tlula mintila exikarhi ka tinomboro.
- 3 Vitanela swivulwa swa vun'we leswi landzelaka. Vadyondzi va fanele ku tsala swivulwa leswi ekusuhi na nomboro leyi faneleke:
Swivulwa swa vun'we na vunyingi
  - 1 Wanuna u ta ya evhengeleni.
  - 2 N'wana u ta ya exikolweni.
  - 3 Sekwa ri ta caca n'wana.
  - 4 Munhu luya a nga na xichavo.
  - 5 Kondlo ri ta baleka ri tumbela.
- 4 Lexi landzelaka, lerisa vadyondzi ku tlhela va tsala swivulwa swi ya eka vunyingi, eka ntila lowu nga laha hansi.
- 5 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela, tsala swivulwa leswi lulameke exitsalelweni, u karhi vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
- 6 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha marito ma cincaka.
- 7 Khwatihata tipatironi leti, ku fana na:
Swivulwa swa vun'we na vunyingi
  - 1 Wanuna u ta ya evhengeleni.
Vavanuna va ta ya emavhengeleni.
  - 2 N'wana u ta ya exikolweni.
Vana va ta ya exikolweni.
  - 3 Sekwa ri ta caca n'wana.
Masekwa ma ta caca vana.
  - 4 Munhu luya a nga na xichavo.
Vanhu lavaya a va na xichavo.
  - 5 Kondlo ri ta baleka ri tumbela.
Makondlo ma ta baleka ma tumbela.
- 8 Kombela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va karhi va hlaya kumbe ku tsala.
- 9 Lerisa vadyondzi ku humesa khirayoni va koroketa ntirho wa vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Timeo u pfuna ndyangu wa yena
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, va vutisi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku hlanganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Ku hlela

NHLOKOMHAKA: Tsala xitori hi un'wana loyi a xanisiwaka. Leswi swi nga va swi sukela eka xitori xa ntiyiso kumbe ku nga va xitori xo ti ehleketela.

NTIRHO: Tsala ndzimana ya kwalomu ka 10 wa swivulwa.

KU LULAMISA:

- Tsala nongonoko wo kambela mahlelelo exitsalelweni u nga si sungula dyondzo yo tsala.
- Tsala mpfapfarhuto to wa wena exitsalelweni u nga si sungula dyondzo. Katsa xihoxo xin'we kumbe swimbirhi.

NONGONOKO WO KAMBELA MAHLELELO:

- 1 Xana ndzi tirhise nkarhi lowu nga hundza?
- 2 Xana ndzi tirhise mianakanyo ya mina ku vumba xitori xo tsakisa?
- 3 Xana ku na xiphiqu eka xitori xa mina?
- 4 Xana xiphiqu xa mina xa ololoxeka eka xitori xa mina?
- 5 Xana ndzi tirhise swirhatana hi mfanelo?
- 6 Xana marito hinkwawo ma na mapeletelo lama lulameke?
- 7 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi sungula hi letere lerikulu?
- 8 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi hetelela hi xihikahato lexi faneleke?

KOMBISA MAENDLELO YO HLELA (NDZA ENDLA)

- 1 Hlayela vadyondzi ehenhla nongonoko wa ku hlela.
- 2 Xo landzela, hlayela vadyondzi ehenhla mpfapfarhuto wa wena.
- 3 Hlaya nongonoko wo hlela, nakambe u kombisa loko mpfapfarhuto wa wena wu lulamile, kumbexana u lava ku endla ndzulamiso kumbe ku antswisa.
- 4 Kombisa ndlela yo lulamisa na vadyondzi.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HLELA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Kombela vadyondzi ku kuma laha va nga mpfapfarhuta kona ntirho wo tsala.
- 3 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku hlaya nongonoko wo kambela mahlelelo na ku endla mindzulamiso kumbe ku antswisa loku lavekaka.
- 4 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tllasini u khoma tinhlengeletano letitsongo.- tiyisisa leswaku u tirha na ntlawa wo hambana wa vadyondzi eka ntirho wo tsala wun'wana na wun'wana.
- 5 Languta swihoxo leswi talaka ku endliwa eka matsalelo ya vadyondzi.
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisa kutani u tsala swihoxo leswi talaka ku endliwa exitsalelweni.

7 Komba vadyondzi ku lulamisa swihoxo leswi.

Karwe a ku ri na nhwanyana loyi a vitaniwa
Thempi. A ri na musa a tlhela a va lonene.
A ta exikolweni a ambarile kahle kampe
swiambalo swa yena a swi ri swa khale swi
tlhela swi va leswintsongo.

Lungisa a tshamela ku n'wi karhata a tlhela
a n'wi vitana hi mavito.

Kampe siku rinwana loka va longoloka
swinwe ku ya ekaya, Lungisa u vonile
leswaku manana wa Thempi a nga tirhi na
leswaku i swisiwana.

Ekuseteleleni Lungisa u ti twe a nga ri
kahle a tlhela a kombela ku komerowa.
U nyikile Thempi swin'wana swa swiambalo
swa yena leswi a nga ha swiambali.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 6.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **tw**
- 2 Vula rito: **twela**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: / **tw** / - / **e** / - / **l** / - / **a** /
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: / **tw** /
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: / **e** /
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: / **l** /
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: / **a** /
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **tw**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: / **tw** / - / **e** / - / **l** / - / **a** / = **twela**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: / **twe** /
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: / **la** /
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: / **twe** / - / **la** / = **twela**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **tw**
- 2 Vula rito: **twala**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? / **tw** /
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? / **a** /
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? / **l** /
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? / **a** /
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: / **tw** / - / **a** / - / **l** / - / **a** /
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **twala**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: / **tw** / - / **a** / - / **l** / - / **a** / = **twala**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito? / **twa** /
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito? / **la** /
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: / **twa** / - / **la** / = **twala**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya tw.**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.

- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
- 1 twela
  - 2 twisisa
  - 3 twanana
  - 4 twakala
  - 5 twala
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

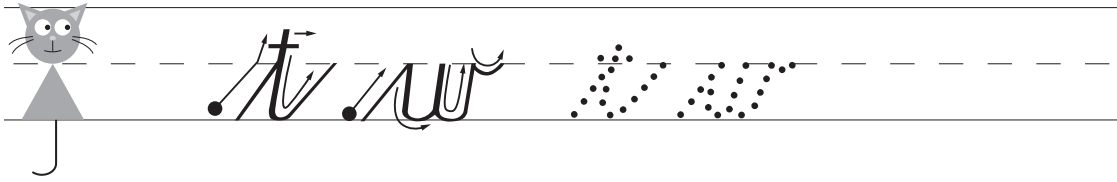

Ntivontsalu:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **tw**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

 twela

 twisisa

 twanana

 twakala

 twala

 twisa

 Hahani w ndzi twela

 wusiwana.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1

MAQHINGA YA NTWISISO: ENDLA VUHLANGANISI / KU YELANISA

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Timeo a pfuna ndyangu wa yena</u></p> <p>'A xi ri njhani xikolo namuntlha?' Timeo a vutisa loko Eva n'wana wa yena a karhi a nghena hi nyangwa.</p> <p>Eva u tlungute makatla. 'A ku ri kahle,' a hlamula.</p> <p>'Ku hoxeke yini?' Timeo a vutisa.</p> <p>'Minkarhi yin'wana ku na nhwanyana loyi a ndzi karhataka. U ndzi vitana xidudlha. Ndzi xidudlha?' ku vutisa Eva.</p> <p>'Yingisela,' ku vula Timeo, 'Vaxanisi va kona ndhawu hinkwayo. Minkarhi yin'wana, lexi u faneleke ku xi endla i ku va hunisa. Tikumele vanghana va wena na vanhu lava nga kahle eka wena, kutani u ti tshamela na vona.'</p>	
<p>'A ku ri njhani entirhwani?' Timeo a vutisa nsati wa yena Gloria loko a nghena hi nyangwa.</p> <p>Gloria u hlakahle nhloko. 'A ku ri kahle,' a hlamula.</p> <p>'Ku humelele yini?' a vutisa.</p> <p>'Ku na vavasati van'wana lava vulaka leswaku a ndzi fanelanga ku va na ntirho. Va vula leswaku ndzi fanele ku tshama ekaya. Kambe hi tshame laha ku ringana 11 wa malembe. Xana a hi le kaya ka hina laha?' ku vutisa Gloria.</p> <p>'Yingisela,' ku vula Timeo. 'Vaxanisiva kona ndhawu hinkwayo. Minkarhi yin'wana, lexi u faneleke ku xi endla i ku va hunisa. Tikumele vanghana va wena na vanhu lava nga kahle eka wena, kutani u ti tshamela na vona.'</p>	<p>Ndzi nga yelanisa. Eva na Gloria va xanisiwa. Ndza swi vona leswaku a va titshebi hikokwalaho ka leswi vuriwaka hi vanhu va timbilu to biha.</p>
<p>'A swi njhani ku titoloveta ku tlanga bolo ya milenge?' Timeo a vutisa n'wana wa yena Emmanuel loko a nghena hi nyangwa.</p> <p>Emmanuel a tlangisa mahlo ya yena. 'A ku ri kahle,' a hlamula.</p> <p>'Ku humelele yini?' a vutisa.</p> <p>'Minkarhi yin'wana ku na mufana loyi a ndzi karhataka. U ri a ndzi swi koti ku tlanga bolo ya kahle. Xana ndzi mutlangi wo ka a nga swi koti?' ku vutisa Emmanuel.</p>	<p>Oho! Emmanuel na yena wa xanisiwa. Ndza tivutisa loko Eva, Gloria na Emmanuel va swi tiva leswaku va twa va nga titshebi hikuva va xanisiwa?</p>

Kitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Yingisela,' ku vula Timeo, 'Vaxanisi va kona ndhawu hinkwayo. Minkarhi yin'wana, lexi u faneleke ku xi endla i ku va hunisa. Tikumele vanghana va wena na vanhu lava nga kahle eka wena, kutani u ti tshamela na vona.'</p>	
<p>Timeo u tshame esofeni, a karhi a ehleketa hi ndyangu wa yena. A nga swi rhandzi ku vona vandyangu wa yena va nga titshebi hikokwalaho ka vanhu lava va va xanisaka. U teke xiboh xo vitana nhlengeletano wa ndyangu.</p>	<p>Timeo u yelanisa swiphigo swa Eva, Gloria na Emmanuel – wa swi vona leswaku swa yelana! Ndzi ehleketa leswaku u vitana nhlengeletano wa ndyangu leswaku na vona va ta yelanisa swiphigo swa vona.</p>
<p>Timeo u endle mbvacha kutani a vitana va ndyangu wa yena ku exitangeni. Va tshame etafuleni. Gloria a languteka a vilela.</p> <p>'Ku na swo biha leswi nga humelela?' a vutisa hi ku hiseka.</p> <p>Timeo a va languta hinkwavo hi ku tiyimela. 'Minkarhi yin'wana ku na wanuna loyi a ndzi tikiselaka loko ndzi ya e ofisini loko ndzi fikisa tinhundzu. U ri a nga ndzi twisisi hikuva a ndzi vulavuli ku fana na vanhu van'wana. Leswi swi endle leswaku ndzi nga tshembi vuswikoti bya mina bya Xinghezi. A ndzi vilela ndzi ku a ndzi fanelenga ku tikarhata ku ringeta ku vulavula Xinghezi. Kambe, ndzi endle vunghana na Malume Themba na Malume Steven. Wanuna luya u vula swilo swo fana swo rhukana na le ka mina, kambe sweswi a swa ha ndzi karhati. Ndza swi tiva leswaku vanghana va mina i va mani. A nge pfumeli ku va munghana wa wanuna luya hambu wo ndzi hakela,' a vula.</p>	<p>Ndzi nga yelanisa. Timeo u hlangane na ku xanisiwa, ku fana na xirho xin'wana na xin'wana xa ndyangu wa yena. Ndzi ehleketa leswaku u hlanganisa vandyangu wa yena leswaku va ta yelanisa swiphigo swa vona, ku nga ri ku va titwa onge va voxwe.</p>
<p>Timeo u langute vandyangu wa yena. 'Hinkwerhu hi titwe onge hi le hansi. Hinkwerhu hi twe hi nga titshebi. Hinkwerhi hi xanisiwile. Kambe a hi hexe. Hi nga seketelana na ku tsundzuxana leswaku a hi swidudlha, kumbe ku yiva mintirho, kumbe vatlangi va bolo ya milenge vo ka va nga swi koti, kumbe ku thyaka,' ku vula Timeo.</p> <p>Eva a n'wayitela.</p> <p>Gloria a n'wayitela.</p> <p>Emmanuel a n'wayitela, a nusa makipikipi yo tata voko.</p>	<p>Hinkwavo va n'wayitela sweswi. Ndzi ehleketa leswaku nhlengeletano wa ndyangu wa Timeo u pfune swirho swa ndyangu wa yena ku twa va yelana hinkwavo. Sweswi va swi tiva leswaku vaxanisi va nga twisa un'wana na un'wana ku vava– leswi a swi hi vona ntsema.</p>
<p>Hi nhlikanhi lowu landzelaka, Timeo u yimele Eva ku vuya hi le xikolweni.</p> <p>'A ku ri njhani exikolweni namuntlha?' a vutisa.</p> <p>'A ku antswanyana,' ku vula Eva a n'wayitela.</p>	

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Timeo u yimele Gloria ku vuya ekaya hi le ntirhweni.</p> <p>'A ku ri njhani entirhweni namuntlha?' a vutisa.</p> <p>'A ku antswanyana,' ku vula Gloria a n'wayitela.</p>	
<p>Emakumu, Emmanuel u vuyile ekaya hi le bolweni ya milenge.</p> <p>'A ku ri njhani ku titoloveta bolo ya milenge?' a vutisa.</p> <p>'A swa ha tika,' k uvula Emmanuel, 'kambe ndzi ehleketa leswaku swi ta antswa.'</p>	<p>Ndzi nga yelanisa. Eva, Gloria na Emmanuel va ve na masiku yo antswa endzhaku ka nhlengeletano wa ndyangu. Ndza tivutisa loko hinkwavo va yingiserile xitsundzuxo xa Timeo?</p>
<p>Timeo u tshame esofeni, a ehleketa hi vuenti hi ndyangu wa yena. A swi tiva leswaku xiphiqu a xi ntshuxiwanga, kambe a ti twa a tsakile hikuva u va pfunile ku va na siku ro antswa.</p>	<p>Ndzi ehleketa leswaku hi ku yelanisa swiphiqu leswi vandyangu wa yena a va langutane na swona, na ku vulavula hi ku xanisiwa ka yena. Timeo u va pfunile vandyangu wa yena. Ndzi ehleketa leswaku va ti twe va seketeriwile naswona a va voxel!</p>
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
I mani loyi a xanisiwaka eka xitori lexi?	Hinkwaswo swirho swa ndyangu (Eva, Gloria, Emmanuel) swa xanisiwa.
Xana Timeo u va endlele yini swa nhlengeletano wa ndyangu?	U endle mbvacha.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Timeo a teke xiboho xo vitana nhlengeletano wa ndyangu?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva hinkwaswo swirho swa ndyangu wa yena a swi ri na xiphiqu xo fana. • Hikuva a ehleketa leswaku swi ta va pfuna vandyangu wa yena ku tiva leswaku a va voxel – vanhu vo karhata va nga fikela vanhu hinkwavo. • Hikuva a lava ku seketela ndyangu wa yena. • A lava ku pfuna ndyangu wa yena wu titwa kahle. • Hikuva a lava ku byela vanhu hinkwavo endyangwini wa yena leswaku na yena u tshama a xanisiwa.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku hlaya 6.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Mingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

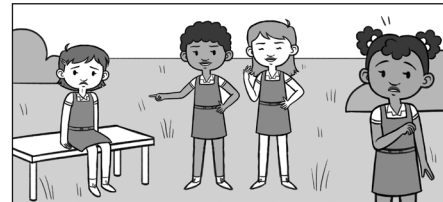
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - kanakana
  - honisa
  - seketela

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku xanisa. A swi kahle.	<i>Kombisa ku xanisiwa</i>
Swi endla vanhu ku va tshama va kwatile	<i>Kombisa ku kwata</i>
Loko u vona un'wana a xanisiwa,	
N'wi tshineleli u tlanga na yena	<i>Tlanga na yena</i>
N'wi endli a tiamukela hi ku n'wi tshinelela.	<i>Vulavula na yena</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawwa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri nga hela, va ti endlele switori swa vona hi swifaniso.
- 4 Vhiki leri, vadyondzi va fanele tanihi mintlawwa ku teka xiboho ku ehleketa hi xitori xa ntlawa.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 7 Kombela 1-2 wa mintlawwa yo hambana ku avelana hi xitori xa ntlawa wa vona.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **tl**
- 2 Vula rito: **tlanga**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: **/tl/-/a/-/n/-/g/-/a/**
- 4 Vula mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito: **/tl/**
- 5 Vula mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito: **/a/**
- 6 Vula mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito: **/ng/**
- 7 Vula mpfumawulo wun'we wo hetelela wa rito: **/a/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **tlanga**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: **/tl/-/a/-/ng/-/a/ = tlanga**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: **/tla/**
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: **/nga/**
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: **/tla/-/nga/ = tlanga**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **tl**
- 2 Vula rito: **tluta**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? **/tl/**
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? **/u/**
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? **/t/**
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? **/a/**
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: **/tl/-/u/-/t/-/a/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **tluta**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: **/tl/-/u/-/t/-/a/= tluta**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito? **/tlu/**
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito? **/ta/**
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: **/tlu/-/ta/ =tluta**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya tl**
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.

- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
- 1 tlanga
  - 2 tlimbiwa
  - 3 tililoko
  - 4 tluka
  - 5 tlumba
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

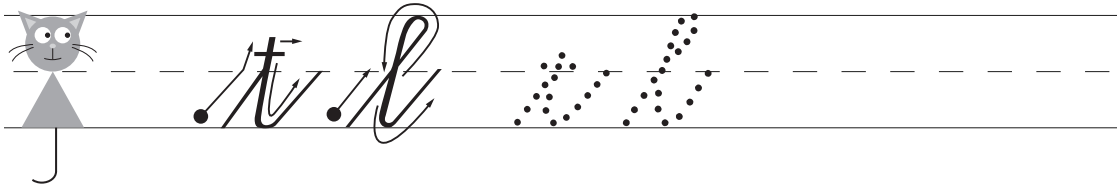

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma) letere/marito/swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **tl**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito /eka swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

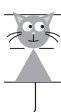

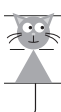
 tlanga

 tlimbiwa

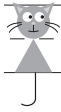
 tliloko

 tluka

 tlumba

 tluta

 Uafana wa tlanga bolo ya

 milenge.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Ku hangalasa na ku andlala

NHLOKOMHAKA: Tsala xitori hi un'wana loyi a xanisiwaka. Leswi swi nga va swi sukela eka xitori xa ntiyiso kumbe ku nga va xitori xo ti ehleketela

NTIRHO: Tsala xitori xa kwalomu ka 10 wa swivulwa.

RIMBA RA MATSALELO:

Nkarhi wun'wana a ku ri na... (hi byeli hi mbangu na swimunhuhatwa)

A ri... (hlamusela xiphiqu)

Kambe siku rin'wana... (hlamusela leswaku xiphiqu xi ololoxiwa njhani)

Eku heteleleni... (hi byihi vunene bya xitori)

KU LULAMISA: Loko u nga si sungula dyondzo yo tsala, tsala mpfapfarhuto lowu mi wu hleleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.

KU KOMBISA MAENDLELO YO HANGALASA (NDZA ENDLA)

- 1 Tsundzuxa vadyondzi leswaku hi Musumbhunuku u tirhisile nongonoko wa makambeleo yo hlela ku hlela mimpfapfarhuto ya wena.
- 2 Lexi landzelaka, byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta hangalasa na ku andlala xiphemu xa hina xo hetelela xa ku tsala.
- 3 Komba vadyondzi leswi u tlhelaka u tsarisa swona xiphemu xa wena xa ku tsala, xi ri na vito na siku.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HANGALASA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala siku na nhlokomhaka: ... a xanisiwa
- 3 Kombela vadyondzi ku tlhela va tsala swi basa xiphemu xa vona xo hetelela xa ku tsala, ku ri hava swihoxo.
- 4 Loko vadyondzi va ri na nkarhi, va nga dirowa mpfapfarhuto wa xihatla.
- 5 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka la tllasini u pfuna lava tikeriwaka.

VADYONDZI VA ANDLALA KU TSALA KA VONA

- 1 Eka ntlhanu wa timinete to hetelela ta dyondzo, kombela vadyondzi ku veka swo tsala swa vona.
- 2 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku hlayela munghana leswi va swi tsaleke.
- 3 Loko vadyondzi va endlile leswi, kombela un'we kumbe vambirhi ku ta hlayela tllasi leswi va swi tsaleke.

- 4 Endla nkombiso wa leswi vadyondzi va swi tsaleke eka levhele ya mahlo ya vona leswaku va ta kota ku hlaya leswi tsariweke hi van'wana.

Kan'we a ku ri na nhwanyana loyi a vitaniwa
Thempi. A ri na musa a tlhela a va lonene.
A ta exikolweni a ambarile kahle kampe
swiampalo swa yena a swi ri swa khale swi
tlhela swi va leswintsongo.

Lungisa a tshamela ku n'wi karhata a tlhela
a n'wi vitana hi mavito.

Kampe siku rinwana loko va longoloka
swinwe ku ya ekaya, Lungisa u vonile
leswaku manana wa Thempi a nga tirhi na
leswaku i swisiwana.

Ekuseteleleni Lungisa u ti twe a nga ri
kahle a tlhela a kombela ku khomeriwa.
U nyikile Thempi swin'wana swa swiampalo
swa yena leswi a nga ha swiampali.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 6.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawo ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **tluka, tluta**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **tluka, tluta**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya /k/ na /t/ yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **twela, twala**
- 2 Vutisa vadyondzi: xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **twela, twala**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **twela**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na: **comela, cela, khwela, tshivela, tlhela**

WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **tluka**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu siviweke. **mpfhuka, pfuka, yevuka**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2**MAQHINGA YA KU HLAYA: ENDLA VUHLANGANISI/ KU YELANISA**

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Timeo a pfuna ndyangu wa yena</u></p> <p>'A xi ri njhani xikolo namuntlha?' Timeo a vutisa loko Eva n'wana wa yena a karhi a nghena hi nyangwa.</p> <p>Eva u tlungute makatla. 'A ku ri kahle,' a hlamula.</p> <p>'Ku hoxeke yini?' Timeo a vutisa.</p> <p>'Minkarhi yin'wana ku na nhwanyana loyi a ndzi karhataka. U ndzi vitana xidudlha. Ndzi xidudlha?' ku vutisa Eva.</p> <p>'Yingisela,' ku vula Timeo, 'Vaxanisi va kona ndhawu hinkwayo. Minkarhi yin'wana, lexi u faneleke ku xi endla i ku va hunisa. Tikumele vanghana va wena na vanhu lava nga kahle eka wena, kutani u ti tshamela na vona.'</p>	<p>Ndza tsundzuka leswaku Timeo na yena u tshama a xanisiwa. Ndzi ehleketela leswaku Timeo u twisisa leswi Eva a ti twisaka swona hikuva u swi yelanisa na leswi nga n'wi humelela.</p>
<p>'A ku ri njhani entirhwani?' Timeo a vutisa nsati wa yena Gloria loko a nghena hi nyangwa.</p> <p>Gloria u hlakahle nhloko. 'A ku ri kahle,' a hlamula.</p> <p>'Ku humelele yini?' a vutisa.</p> <p>'Ku na vavasati van'wana lava vulaka leswaku a ndzi fanelanga ku va na ntirho. Va vula leswaku ndzi fanele ku tshama ekaya. Kambe hi tshame laha ku ringana 11 wa malembe. Xana a hi le kaya ka hina laha?' ku vutisa Gloria.</p> <p>'Yingisela,' ku vula Timeo. 'Vaxanisiva kona ndhawu hinkwayo. Minkarhi yin'wana, lexi u faneleke ku xi endla i ku va hunisa. Tikumele vanghana va wena na vanhu lava nga kahle eka wena, kutani u ti tshamela na vona.'</p>	

Kitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'A swi njhani ku titloveta ku tlanga bolo ya milenge?' Timeo a vutisa n'wana wa yena Emmanuel loko a nghena hi nyangwa.</p> <p>Emmanuel a tlangisa mahlo ya yena. 'A ku ri kahle,' a hlamula.</p> <p>'Ku humelele yini?' a vutisa.</p> <p>'Mikarhi yin'wana ku na mufana loyi a ndzi karhataka. U ri a ndzi swi koti ku tlanga bolo ya kahle. Xana ndzi mutlangi wo ka a nga swi koti?' ku vutisa Emmanuel.</p> <p>'Yingisela,' ku vula Timeo, 'Vaxanisi va kona ndhawu hinkwayo. Minkarhi yin'wana, lexi u faneleke ku xi endla i ku va hunisa. Tikumele vanghana va wena na vanhu lava nga kahle eka wena, kutani u ti tshamela na vona.'</p>	<p>Ndzi ehleketa leswaku Timeo u yelanisa ku titwa ka ndyangu wa yena ko ka va nga titshembi kahle. Ndzi ehleketa leswaku wa swi kota ku nyika switsundzuxo swo pfuna hikuva na yena u tshama a titwa hi ndlela leyi.</p>
<p>Timeo u tshame esofeni, a karhi a ehleketa hi ndyangu wa yena. A nga swi rhandzi ku vona vandyangu wa yena va nga titshembi hikokwalaho ka vanhu lava va va xanisaka. U teke xiboh xo vitana nhlengeletano wa ndyangu.</p>	
<p>Timeo u endle mbvacha kutani a vitana va ndyangu wa yena ku exitangeni. Va tshame etafuleni. Gloria a languteka a vilela.</p> <p>'Ku na swo biha leswi nga humelela?' a vutisa hi ku hiseka.</p> <p>Timeo a va languta hinkwavo hi ku tiyimela. 'Minkarhi yin'wana ku na wanuna loyi a ndzi tikiselaka loko ndzi ya e ofisini loko ndzi fikisa tinhundzu. U ri a nga ndzi twisisi hikuva a ndzi vulavuli ku fana na vanhu van'wana. Leswi swi endle leswaku ndzi nga tshembi vuswikoti bya mina bya Xinghezi. A ndzi vilela ndzi ku a ndzi fanelenga ku tikarhata ku ringeta ku vulavula Xinghezi. Kambe, ndzi endle vunghana na Malume Themba na Malume Steven. Wanuna luya u vula swilo swo fana swo rhukana na le ka mina, kambe sweswi a swa ha ndzi karhati. Ndza swi tiva leswaku vanghana va mina i va mani. A nge pfumeli ku va munghana wa wanuna luya hambi wo ndzi hakela,' a vula.</p>	<p>Ndzi ehleketa leswaku Timeo u lava ku byela vandyangu wa yena hi leswi na yena a nga swi tokota leswaku va ta swi tiva leswaku hokwalaho ka yini a va nyike switsundzuxo swo hunisa vaxanisi va tshama na vanghana va vona. U lava vandyangu wa yena ku yelanisa ntokoto wa yena kutani va tekela enhlokweni switsundzuxo swa yena!</p>
<p>Timeo u langute vandyangu wa yena. 'Hinkwerhu hi titwe onge hi le hansu. Hinkwerhu hi twe hi nga titshembi. Hinkwerhu hi xanisiwile. Kambe a hi hexe. Hi nga seketelana na ku tsundzuxana leswaku a hi swidudlha, kumbe ku yiva mintirho, kumbe vatlangi va bolo ya milenge vo ka va nga swi koti, kumbe ku thyaka,' ku vula Timeo.</p>	<p>Ndzi ehleketa leswaku Timeo u lava vandyangu wa yena va vona leswaku ku xanisiwa ku kona hinkwako leswaku va nga titwi va ri voxo. Loko vo twa mavunwa lama vanhu vo karhata va ma vulaka hi vandyangu wa vona, va nga va na vonelo ro hambana hi leswi vaxanisi va swi vulaka eka vona.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
Eva a n'wayitela. Gloria a n'wayitela. Emmanuel a n'wayitela, a nusa makipikipi yo tata voko.	
Hi nhlikanhi lowu landzelaka, Timeo u yimele Eva ku vuya hi le xikolweni. 'A ku ri njhani exikolweni namuntlha?' a vutisa. 'A ku antswanyana,' ku vula Eva a n'wayitela.	
Tiemo u yimele Gloria ku vuya ekaya hi le ntirhweni. 'A ku ri njhani entirhweni namuntlha?' a vutisa. 'A ku antswanyana,' ku vula Gloria a n'wayitela.	
Emakumu, Emmanuel u vuyile ekaya hi le bolweni ya milenge. 'A ku ri njhani ku titoloveta bolo ya milenge?' a vutisa. 'A swa ha tika,' k uvula Emmanuel, 'kambe ndzi ehleketa leswaku swi ta antswa.'	Ndzi nga yelanisa . Ndzi teka xitsundzuxo xa munhu loyi a nga hundza hi le ka swilo leswi nga ndzi humelela. Ndzi ehleketa leswaku Eva, Gloria na Emmanuel va ta va va tekile xitsundzuxo xa Timeo, hikuva u va avele ntokoto wa yena.
Timeo u tshame esofeni, a ehleketa hi vuenti hi ndyangu wa yena. A swi tiva leswaku xiphiso a xi ntshuxiwanga, kambe a ti twa a tsakile hikuva u va pfunile ku va na siku ro antswa.	Ndzi ehleketa leswaku Timeo wa swi tiva leswaku vanhu vo karhata a va nge susiwi, kambe hi nga ringeta ku lawula ku titwa ka hina ko ka hi nga titshebi! Vanhu vo karhata va vula swilo swo biha leswi nga riki swa ntiyiso. Ndzi ehleketa leswaku u pfune vandyangu wa yena ku yelanisa ku titwa ka vona.
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Timeo u ehleketa leswaku swirho swa vandyangu wa yena swi ta ololoxa njhani ku titwa ka vona ko ka va nga ti tshembi?	<ul style="list-style-type: none"> • Hi ku hunisa vanhu lava va va xanisaka. • Hi kuma vanghana va hina na vanhu lava nga na timbilu ta kahle, na ku tshama na vona.
U nga yelanisa? U tshama u karhatiwa kumbe ku xanisiwa? Xana u endle yini ku titwa u ri kahle?	<i>Ndzi nga yelanisa. Loko ndzi karhatiwa / xanisiwa, ndzi...</i>
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Timeo a teke xiboho xo byela vandyangu wa yena hi ku xanisiwa ka yena karhatiwa entirhweni?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva a lava ku yelanisa leswi nga va humelela. • Hikuva a nga lavi vandyangu wa yena va titwa va ri vox. • Hikuva a lava ku komba vandyangu wa yena leswaku swintshunxo swa yena swa tirha ku n'wi pfuna ku titwa kahle. • Hikuva a lava swirho swa vandyangu wa yena ku ringeta swintshunxo leswi a nga va ringanyetela swona.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 6.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - ndzexe
  - xivundza
  - seketela

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Ku xanisa. A swi kahle.	<i>Kombisa ku xanisiwa</i>
Swi endla vanhu ku va tshama va kwatile	<i>Kombisa ku kwata</i>
Loko u vona un'wana a xanisiwa,	
N'wi tshineleli u tlanga na yena	<i>Tlanga na yena</i>
N'wi endli a tiamukela hi ku n'wi tshinelela.	<i>Vulavula na yena</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi...
Swimunhuhatwa eka xitori lexi swa xanisiwa hikuva...
Dyondzo leyi ndzi nga yi dyoandzaka eka xitori lexi i...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu. Leswi swi katsa swirhangi swin'wana.

tw	tl	i
a	m	u
k	l	n
e	s	b

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: **/tw/** na **/tl/**
- 2 Kambela mimpfumawulo hinkwayo na switatisi leswi nga le xitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: **/tl/-/a/-/n/-/g/-/a/= tlanga**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa wun'wana na wun'wana wa mimpfumawulo leyi – a va boheki ku tirhisa **/tw/ kumbe /tl/**
- 6 Komba vadyondzi leswi rito rin'wana ri vumbisiwaka swona, ku fana na: **/b/-/u/-/l/-/a/ = bula**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **tw, tl**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **twela, twisisa, twanana, twakala, twala, twisa, tluka, tlumba, bula, bulu, kamu, sila, mbilu, nkukulu**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA/ YELANISA-VUHLANGANISI

KU RUNGULA XITORI

- 1 Hlamusela leswaku vadyondzi va ta vulavula hi leswi va swi tsakelaka eka xitori: Timeo u pfuna ndyangu wa yena.
- 2 Va ta tlhela va vulavula hi leswi **yelanaka na** vona eka xitori.
- 3 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi hi laha va nga nyikaka 1–2 wa swivulwa hi **swin'wana leswi swi va tsakisaka** na leswi **swi yelanaka na vona** eka xitori, ku fana na: **Ndzi tsakisa** hi leswaku Timeo u tikhata swinene ku pfuna ndyangu wa yena. **Loko** Timeo a vutisa Eva leswaku siku ra yena a ri ri njhani, **swi ndzi tsundzuxa mina** loko ndzi fika ekaya tatana wa mina a ndzi vutisa hi siku ra mina. Swi ndzi endla ndzi titwa kahle.
- 4 Tlakusa swifaniso ku suka eka Buku Leyikulu. Lerisa vadyondzi ku languta swifaniso kutani va ehleketa hi leswi swi nga humelela.
- 5 Lerisa vadyondzi ku ehleketa **hi leswi va swi tsakelaka** na leswi **yelanaka na vona** eka xitori.
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 ku **avelana** na tlilasi mavonelo ya vona. **Pfuna** vadyondzi ku vumba swivulwa leswi nga helela.
- 7 Hlamusela na ku lulamisa swiphiso swa vadyondzi leswi talaka ku endliwa.
- 8 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na ku avelana marungula ya vona **vini** na munghana. (*A va fanelanga ku bela enhlokweni leswi mudyondzisi a swi vuleke. Leyi yi fanele ku va miehleketo/ mavonelo ya vadyondzi!*)

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 6.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe misingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tlilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 3

KOTARA 2

Whiki

7

NKONGOMELO:

Hi vatsari

Malulamiso ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa swikombakomba swa marito leswi u nga ta swi lava na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo.
- 4 Tatisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: switirhisiwa swo hambanahambana swo tsala(tikhirayoni, tibolipheni, tipenisele, timakara sw. na sw.) na tinxaka to hambana ta tinotibuku na maphepha (dayari, tinoti to damarheta, sw. na sw.)
- 5 Endla ndzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo. Xikombiso: Xana i yini khuneyiforomu? Xana i yini hirogilifikisi?
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.
- 8 Cinca mintlawo ya hlaya hi ku leteriwa loko swi fanerile.
- 9 Kunguhata makambeelo ya wena ya nkamafundza na ya mafundza ya vhiki.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 54 na 55, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 56, A hi hlayeni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 57 na 58, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa wena u tsala!

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

TIVISA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa dayari ya Mandu eka Buku Leyikulu: Dayari ya Mandu ya le xihundleni
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: Hi vatsari
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi tiva yini hi nkongomelo lowu?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Xana hi tsala yini?
  - b Xana hi tsala hi yini?
  - c Xana hi tsalela eka yini?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - Fokisi
  - vuthala
  - dayari

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Eka dayari ya mina	<i>Endla onge u pfula buku</i>
Ndzi tsala eka wena siku rin'wana	<i>Endla onge u tsala emoyeni</i>
Na rin'wana	
Ndzi tsala miehleketo na matitwelo ya mina	<i>Veka mavoko embilwini.</i>
Swi ndzi endla ndzi ti twa kahle	<i>Yimisa makhudzu mambirhi</i>
Ku nga vi na wun'we loyi a ku hlayaka	<i>Kombisa ku ala</i>
Dayari ya mina ya xihundla!	<i>Kombisa hi ku veka xintihwana.</i>

Ntivotso

15 wa timinete

- 1 Kombela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku.
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano.
- 3 Tsala xivulwa lexi landzelaka exitsalelweni ekusuhi na nomboro 1: Ndzi tsakela ku ambala yunifomu ndzi ya exikolweni xa mina.
- 4 Xo landzela, tsala masivi lama landzelaka ekusuhi na tinomboro 2–5:
  - 2 Yena (wa xinuna)
  - 3 Yena (wa xisati)
  - 4 Vona
  - 5 Hina
- 5 Kombela vadyondzi ku tlhela va tsala xivulwa va sungula hi rito leri nyikiweke.
- 6 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela, tsala swivulwa leswi lulameke exitsalelweni, u karhi vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
- 7 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha xivulwa xi cincaka.
- 8 Khwatihata tipatironi tin'wana na tin'wana, ku fana na:
  - 1 Ndzi tsakela ku ambala yunifomu ya mina ndzi ya exikolweni xa mina.
  - 2 Yena (wa xinuna) u tsakela ku ambala yunifomu ya yena a ya exikolweni xa yena.
  - 3 Yena (wa xisati) u tsakela ku ambala yunifomu ya yena a ya exikolweni xa yena.
  - 4 Vona va tsakela ku ambala yunifomu ya vona va ya exikolweni xa vona.
  - 5 Hina hi tsakela ku ambala yunifomu ya hina hi ya exikolweni xa hina.
- 9 Lerisa vadyondzi ku humesa khirayoni va koroketa ntirho wa vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Dayari ya Mandu ya le xihundleni
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, vutisa leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku hlanganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Hlawula xitori lexi hi xi hlayeke lembe leri ku xi kambisisa.

NTIRHO: Tsala nkambisiso wo olova wa buku.

QHINGA RO KUNGUHATA: Tsala nongonoko

TIVISA NHLOKOMHAKA YA KU TSALA

- 1 Hlamusela ku kambisisa buku: *Loko hi tsala nkambisiso wa buku, hi tsala leswi hi swi ehleketaka hi buku kumbe xitori. Hi nga tsala hi buku leyi hi yi tsakelaka leswaku vanhu van'wana va ta yi hlaya. Kumbe, hi nga tsala hi tibuku leti hi nga ti tsakeriki ku lemukisa vanhu leswaku va nga ti heteli nkarhi.*
- 2 Komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 3 Hi nomo, hlamusela mavonelo ya wena hi nkambisiso wa buku, ku fana na: *Ndzi ta hlawula ku tsala hi xitori lexi ndzi xi tsakeleke. Xitori xa mina xa lexi ndzi xi rhandzaka lexi ndzi xi hlayeke i xa Li Jie. Ndzi tsakele hungu ra xitori lexi.*

KU KOMBISA QHINGA RO KUNGUHATA (NDZA ENDLA)

- 1 Dirowa rimba ra nkunguhato eka tlhelo rin'we ra xitsalelo.
- 2 Komba vadyondzi leswi u endlisaka swona nongonoko hi ku hlamula swivutiso.
- 3 Hetisa kungu eka tlhelo lerin'wana ra xitsalelo.

Swivutiso swa makunguhatelo	Kungu
1 Xana u ta tsala hi buku kumbe xitori xihhi?	1 Li Jie, mucopi wa nyiko yo hlamarisa.
2 Xana u tsakele yini hi xitori?	2 Hungu – ku nga tikukumuxi, na leswaku ku ti toloveta i swa nkoka.
3 Xana swi kona leswi u nga swi tsakelangiki hi xitori lexi?	3 Ee
4 Xana swi kona leswi a swi ta va swi antswise xitori lexi?	4 Ndzi navela onge a xi lehilenyana.
5 U hleketa leswaku i mani loyi a nga tsakelaka buku kumbe xitori lexi? Hikokwalaho ka yini?	5 Ndzi ehleketa leswaku vanhu hinkwavo va nga xi tsakela. Hinkwerhu hi dyondza swilo swintshwa evuton'wini.
6 Hikokwalaho ka yini u bumabumela kumbe u nga yi bumabumeli buku leyi?	6 Ina – hikuva dyondzo leyi i ya nkoka.

VADYONDZI VA TIRHISA QHINGA RO KUNGUHATA (WA ENDLA)

- 1** Kombela vadyondzi ku pfala mahlo ya vona kutani va ehleketa hi buku kumbe xitori lexi va lavaka ku xi kambisisa.
- 2** Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana, ku avelana mavonelo ya vona.
- 3** Komba vadyondzi rimba ra nkunguhato exitsalelweni, u va byela ku tirhisa rimba leri ku kunguhata ku tsala ka vona, tanihi laha u endleke ha kona.
- 4** Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 5** Byela vadyondzi leswaku va fanele ku tsala mavonelo ya vona – a va **fanelangi** va kopa kungu ra wena.
- 6** Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tllasini u khoma tinhlengeletano letitsongo.

1. Tswii tswii tswii hi roald dahl
2. Ndzi tsakela leswaku swinyenyana swi hlurile tswii tswii tswii na leswaku a swi hlekisa.
3. Ee
4. A dzi navela i nga ku swifanisa swi nga va swa mihlovo.
5. Ndzi ehleketa ku vana hinkavo va nga yi tsakela buku leyi hikuva ya tsakisa
6. Inda, hikuwa yi hi dyondzisa ku va ni musa kumbe swilo swo biha swe nga ta hi humelela.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 7.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe misingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **n'**
- 2 Vula rito: **n'wana**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: / **n'/-/w/-/a/-/n/-/a/**
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: / **n'**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /**w**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**a**/
- 7 Vula mpfumawulo wun'we wa vumune wa rito: /**n**/
- 8 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /**a**/
- 9 Tsala rito exitsalelweni: **n'wana**
- 10 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**n'/-/w/-/a/-/n/-/a/** = **n'wana**
- 11 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**n'wa**/
- 12 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**na**/
- 13 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: / **n'wa/-/na/** = **n'wana**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **n'**
- 2 Vula rito: **n'wala**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? / **n'**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**w**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**a**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumune eka rito? /**l**/
- 7 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /**a**/
- 8 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: /**n'/-/w/-/a/-/l/-/a/**
- 9 Tsala rito exitsalelweni: **n'wala**
- 10 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**n'/-/w/-/a/-/l/-/a/** = **n'wala**
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito? / **n'wa**/
- 12 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito? /**la**/
- 13 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: / **n'wa/-/la/** = **n'wala**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya n'**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **n'hweti**
  - 2 **n'wana**
  - 3 **n'anga**
  - 4 **n'wala**
  - 5 **n'hwembe**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

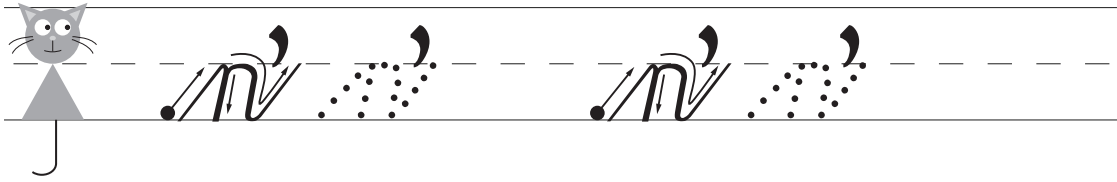
Marito: _____

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **n'**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

 n'hweti

 n'wana

 n'anga

 n'wala

 n'hwembe

 n'wendzambahala

 Xikolo xa pfala hi n'hweti

 ya n'wendzambahala.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1

MAQHINGA YA NTWISISO: KU YELANISA-KU ENDLA VUHLANGANISI

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Dayari ya Mandu ya le xihundleni</p> <p>Mandu a rhandza ku tsala. A rhandza ku tsala ngopfungopfu eka dayari ya yena yo hlawuleka. Masiku hinkwawo, a tsala leswi a swi endla esikwini. A tlhela a tsala na swihundla swa yena. Ku tsala a swi n'wi pfuna ku pfula miehleketo ya yena. A swi n'wi pfuna ku horisa nhloko ya yena. A swi n'wi pfuna ku tshama a tsakile.</p>	
<p>Mandu a nga swi lavi leswaku un'wana a hlaya swihundla swa yena, hikokwalaho a swi tiva leswaku u fanele ku kuma ndhawu ya kahle yo tumbeta dayari ya yena. U langute ekamareni ra yena a ehleketa hi ndhawu yo hlayiseka laha a nga vekaka dayari ya yena. Emakumu u tumbete dayari ya yena ehansi ka mubedo. 'A ku na loyi a nga ta yi kuma laha!' a ehleketa.</p> <p>Kambe nhlikanhi wun'wana, loko Mandu na munghana wa yena Anna va vuya exikolweni, Mandu u kume dayari ya yena yi ri ehansi yi pfuriwile ekamareni ra yena. Mandu u twe xikandza xa yena xi hisa. Mbilu ya yena yi sungule ku ba hi ku hatlisa.</p>	<p>Loko un'wana a hanguluxa swilo swa mina a tlhela a hlaya dayari ya mina leyi nga na swihundla, ndzi ta khomiwa hi tingana ndzi tlhela ndzi hlundzuka! Ndzi ehleketa leswaku hi leswi Mandu a ti twisaka swona.</p>
<p>'Yoo e-e! Vona Anna! Un'wana a hlaya dayari ya mina!' a huwelela.</p> <p>'Hi nga swi kuma leswaku i mani!' ku vula Anna.</p> <p>'Hi ta va mafokisi ya dayari!'</p> <p>Mandu na Anna va kambisise dayari.</p> <p>'Languta nkandziyiso wa tintiho leto thyaka,' ku vula Anna. 'Lebyi i vuthala bya kahle! U ehleketa mani loyi a nga na tintiho to thyaka?' 'Ndza beja i ndzisana ya mina ya mufana,' ku vula Mandu.</p> <p>'Thabo u tshama a ri na tintiho to thyaka loko a heta ku tlanga ehandle!'</p>	<p>Loko un'wana a hanguluxe swilo swa mina, ndzi ta lava ku swi kuma leswaku i mani, leswaku ndzi ta n'wi tengisa!</p>
<p>'A hi fambi hi ya n'wi lava. Hi fanele ku n'wi vutisa swivutiso ku vona loko ku ri yena!' ku vula Anna.</p> <p>Mandu a anakanya Thabo a karhi a hlaya swihundla swa yena hinkwaswo. Kambe u vuye a tsundzuka leswaku ndzisana ya yena yo va na ntlhanu wa malembe ntsena. A nga si kota ku hlaya!</p>	<p>Ndzi nga endla ku yelanisa laha na maphorisa. Anna na Mandu va lavana na vuthala ku kuma xintshunxo xa vugevenga – ku fana na maphorisa.</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'Yima! Ku nga va ku nga ri yena! A nga koti ku hlaya!' ku vula Mandu, a karhi a hleka.</p> <p>'A hi lavi vuthala byin'wana,' ku vula Anna. Mandu u sungule ku kambela dayari, papila hi papila.</p>	
<p>'Vona misisi leyi yo tshwukanyana!' ku vula Mandu, a khoma xiphemu xa nsisi wo tshwukanyana. 'Lebyi i vuthala bya nkoka,' a vula.</p> <p>'U n'wana wa misisi yo tshwukanyana u hlaye dayari ya mina.'</p> <p>'Vanhu hinkwavo endyangwini waka hina va na misisi ya ntima. Ku nga va ku ri mani? I mani loyi ndzi n'wi tivaka a nga na misisi yo tshwukanyana?' A vutisa, a languta hi ku ehleketela misisi ya Anna yo tshwukanyana.</p> <p>'A hi mina! Ndza tshembisa!' ku vula Anna.</p> <p>'Naswona, wolowo i nsisi wo tshwukanyana wo koma. Misisi ya mina yi lehile!'</p>	<p>Anna na Mandu va le ku hlengeleteni ka vuthala ku kuma leswaku I mani loyi a nga hlaya dayari, ku fana na maphorisa loko va hlengeleta vumbhomi byo kuma xintshuxo xo herisa vukhamba.</p>
<p>'Hi fanele hi rhiya ku vona leswaku a hi nge n'wi kumi loyi a nga hlaya dayari,' ku vula Mandu. Mandu u ttherisele dayari ya yena ehansi ka mubedo. Kutani, a chela fulahu ekusuhi na mubedo wa yena. 'Loko un'wana o tshunela ekusuhi na dayari ya mina, hi ta kuma mikondzo ya yena eka fulahu.' Ku hlamusela Mandu. Kutani vanhwanyana va tumbela kwala khonweni va rindzela! Endzhaku ka timinetyana, va twe mpfumawulo wo halahala wu twala ekamareni.</p>	<p>A va kumanga vuthala byo enerisa ku kuma leswaku i mani. Sweswi va fanele ku endla vulavisisi hi ndlela yo hambana – ku fana na mafokisi.</p>
<p>Va tsutsumile va ya ekamareni ra Mandu. 'Hi ku kumile!' ku huwelela Anna. Kambe a ku nga ri na munhu! A ku nga ri na munhu handle ka mbyana ya Mandu, Zola. Laha hansi a ku tele mikondzo ya mbyana eka fulahu.</p> <p>Nhompfu ya Zola a yi eka dayari ya Mandu!</p> <p>Mandu u sungule ku hleka. 'Ku fanele ku ri misisi ya Zola yo tshwukanyana eka dayari!' Zola wo huhwa. Ku vula Anna. 'U ta fanela ku lava ndhawu yo antswa ku tumbeta dayari ya wena!'</p>	<p>Ku lavisisa ka vona ku tirhile! Va swi kumile leswaku i mani loyi a nga endla vugevenga, ku fana na mafokisi ya ntiyiso!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Anna na Mandu va kume vuthala byihi?	Va kume nkandziyiso wa tintiho to thyaka, va kume misisi yo tshwukanyana, kutani emakumu va kume minkondzo ya mbyana eka fulahu.
Kahle kahle i mani loyi a 'hlaya' dayari ya Mandu?	A ku ri mbyana ya yena.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Mandu a ehleketa leswaku Anna u hlaye dayari ya yena?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva u kume misisi yo tshwukanyana. • Hikuva a ku na loyi a nga na misisi yo tshwukanyana endyangwini wa ka vona. • Kumbexana hikuva Anna a tiyimiserile ku pfuna. Swa ehleketerisa.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku hlaya 7**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete. va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cincywa eka mintlawa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

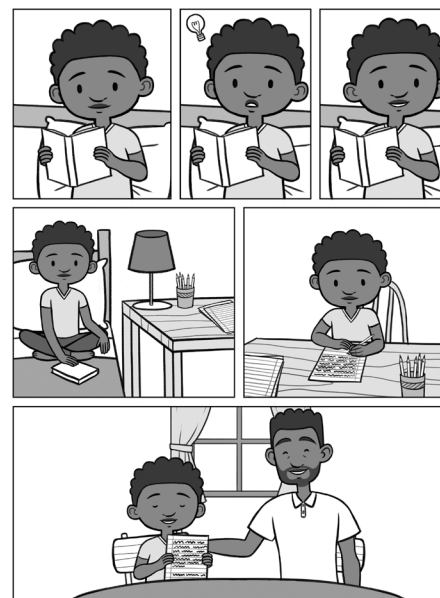
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - lavisisa
  - ndzavisiso
  - vilerisa

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Eka dayari ya mina	<i>Endla onge u pfula buku</i>
Ndzi tsala eka wena siku rin'wana	<i>Endla onge u tsala emoyeni</i>
Na rin'wana	
Ndzi tsala miehleketo na matitwelo ya mina	<i>Veka mavoko embilwini.</i>
Swi ndzi endla ndzi ti twa kahle	<i>Yimisa makhudzu mambirhi</i>
Ku nga vi na wun'we loyi a ku hlayaka	<i>Kombisa ku ala</i>
Dayari ya mina ya xihundla!	<i>Kombisa hi ku veka xintihwana.</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **uo**
- 2 Vula rito: **muoxi**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: /**m/-/uo/-/x/-/i/**
- 4 Vula mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito: /**m/**
- 5 Vula mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito: /**uo/**
- 6 Vula mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito: /**x/**
- 7 Vula mpfumawulo wun'we wo hetelela wa rito: /**i/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **muoxi**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**m/-/uo/-/x/-/i/** = **muoxi**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**muo/**
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**xi/**
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**muo/-/xi/** = **muoxi**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **uo**
- 2 Vula rito: **muoki**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**m/**
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**uo/**
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**k/**
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /**i/**
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: /**m/-/uo/-/k/-/i/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **muoki**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**m/-/uo/-/k/-/i/** = **muoki**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito? /**muo/**
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito? /**ki/**
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**muo/-/ki/** = **muoki**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya uo**

- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **muongori**
  - 2 **muoxi**
  - 3 **muoki**
  - 4 **muolovisi**
  - 5 **muondli**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

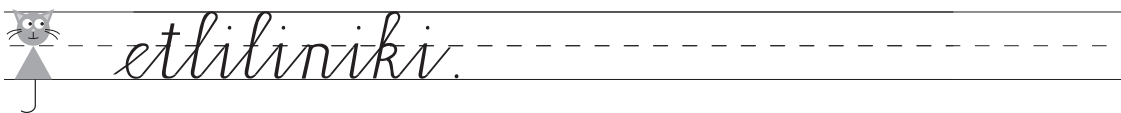
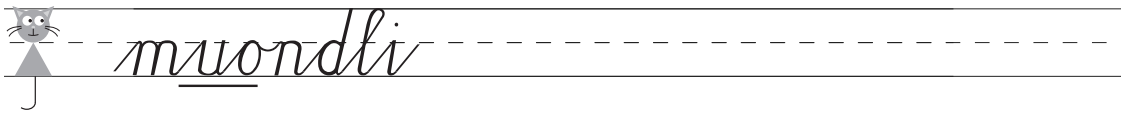
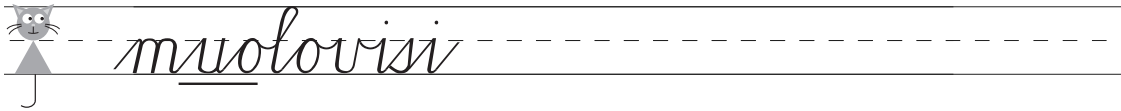
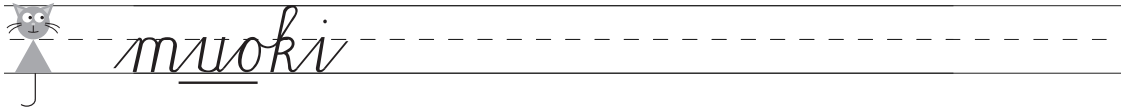
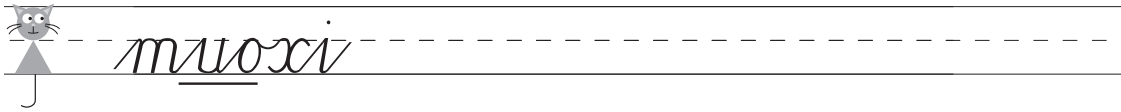
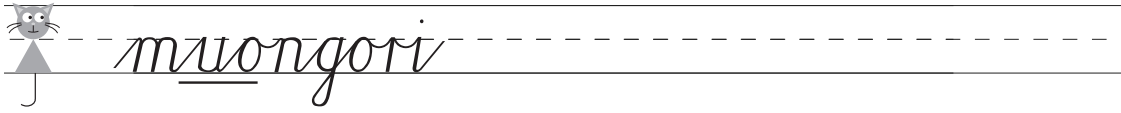
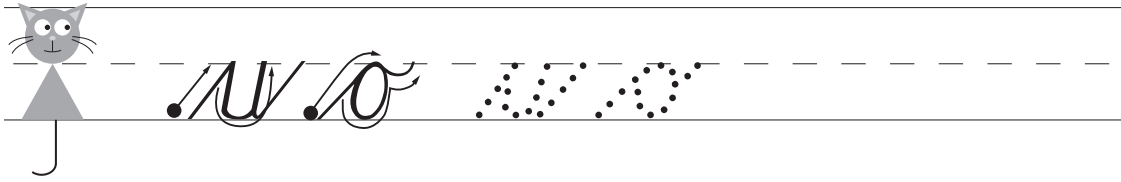
Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma) letere/marito/swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **uo**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito /eka swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Hlawula xitori lexi hi xi hlayeke lembe leri ku xi kambisisa.

NTIRHO: Tsala nkambisiso wo olova wa buku.

RIMBA RA MATSALELO:

Lembe leri, ndzi hlaye ...

Xitori lexi xi mayelana na ...

Ndzi tsakise ...

A ndzi tsakelanga ...

A ndzi ehleketa leswaku xitori a xi ta va xi antswa loko ...

Ndzi ehleketa... a nga tsakela xitori lexi hikuva ...

Hi ku angarhela...

KU LULAMISA: U nga si sungula dyondzo ya ku tsala, tsala kungu leri u ri endleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.

KU KOMBISA NDLELA YO MPFAPFARHUTA (NDZA ENDLA)

- 1 Tsundzuxa vadyondzi hi kungu leri mi ri endleke hi Musumbhunuku.
- 2 Hlaya kungu leri tsariweke exitsalelweni.
- 3 Lexi landzelaka, hlaya rimba ra matsalelo na vadyondzi.
- 4 Kombisa leswi u nga ta hetisisa swona rimba ra matsalelo u tirhisa kungu ra wena, ku fana na:

Lembe leri, ndzi hlaye Li Jie, xicopi xo hlamarisa na ku nyikwa. **Lexi i xitori xa** xicopi xa kahle swinene, kambe wa ti kukumuxa swinene. **Ndzi tsakise** hi leswaku mukhalabye exitorini u dyondzise Li Jie dyondzo ya nkoka. U n'wi dyondzise leswaku ku ti toloveta hi swona leswi endlaka vanhu va va kahle eka swilo. U n'wi dyondzise leswaku a swi kahle ku ti kukumuxa. **A ndzi ehleketa leswaku xitori a xi ta va xi antswile loko** a xi lehilenyana! **Ndzi ehleketa** leswaku mani na mani **a nga xi tsakela hikuva** hungu leri ri na nkoka eka mani na mani. **Hi ku angarhela** ndzi nga bumabumela xitori lexi eka vanghana va mina hinkwavo.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YA MPFAMPFARHUTO (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala siku na nhlokomhaka: **Nkambisiso wa buku: Mpfapfarhuto**
- 3 Kombela vadyondzi ku kuma kungu ra vona ra hi Musumbhunuku na ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 4 Kombela vadyondzi ku hetisa rimba ra matsalelo va tirhisa makungu ya vona.

- 5 Byela vadyondzi leswaku va nga engetela swivulwa swo tala kumbe vuxokoxoko loko va ri na nkarhi.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi hi maqhinga lawa va nga ma tirhisaka ku va pfuna.
- 7 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tilasini u pfuna vadyondzi lava tsandzekaka.

Lembe leri, Ndzi hlaiyile tswii tswii tswii hi roald dahl

Lexi i xitori xa le xikarhi ka Tatana na Manana lava a va nyenya vanhu. A va nga ri kahle eka vanhu hinkwavo na swiharhi.

Ndzi rhandza leswaku swinyenyana swi hlule Tatana na Manana Tswii Tswii Tswii eku heteleleni, hi ndlela yo tsakisa.

A ndzi ehleketa leswaku xitori a xi ta antswa loko swifaniso a swe ri swa mhlovo.

Ndzi ehleketa ku ri vana hinkavo a va ta tsakela xitori lexi hikuwa xa tsakisa.

Hi ku katsakanya xitori lexi xi hi dyondzisa leswaku hi fanele ku va ni musa kumbe swo biha swi nga hi humelela.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 7.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **n'wana, n'wala**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **n'wana, n'wala**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya /n/ na /l/ yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **muoki, muoxi**
- 2 Vutisa vadyondzi: xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **muoki, muoxi**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **n'wana**
- 2 Vutisa vadyondzi: **Xana hi wihi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?**
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na: **fana, yana, dzana, dyana, lwana, mbyana, n'wala**

WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **n'wala**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu siviweke. **lala, hala, tala, hlala, tsala, byala, pfala, twala, ntwala, n'wana**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2

MAQHINGA YA KU HLAYA: ENDLA VUHLANGANISI/YELANISA

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Dayari ya Mandu ya le xihundleni</u></p> <p>Mandu a rhandza ku tsala. A rhandza ku tsala ngopfungopfu eka dayari ya yena yo hlawuleka. Masiku hinkwawo, a tsala leswi a swi endla esikwini. A tlhela a tsala na swihundla swa yena. Ku tsala a swi n'wi pfuna ku pfula miehleketo ya yena. A swi n'wi pfuna ku horisa nhloko ya yena. A swi n'wi pfuna ku tshama a tsakile.</p>	<p>Ndzi nga endla ku yelanisa na Mandu, hikuva ndzi rhandza ku tsala ku pfula nhloko ya mina. Loko ndzi ri na swilo swo tala ku swi endla na loko ndzi ti twa ndzi ri na ntshikelelo, ndzi tsala nongonoko. Leswi swi ndzi pfuna ku horisa nhloko ya mina, ku fana na Mandu!</p>
<p>Mandu a nga swi lavi leswaku un'wana a hlaya swihundla swa yena, hikokwalaho a swi tiva leswaku u fanele ku kuma ndhawu ya kahle yo tumbeta dayari ya yena. U langute ekamareni ra yena a ehleketa hi ndhawu yo hlayiseka laha a nga vekaka dayari ya yena. Emakumu u tumbete dayari ya yena ehansi ka mubedo. 'A ku na loyi a nga ta yi kuma laha!' a ehleketa.</p> <p>Kambe nhlikanhi wun'wana, loko Mandu na munghana wa yena Anna va vuya exikolweni, Mandu u kume dayari ya yena yi ri ehansi yi pfuriwile ekamareni ra yena. Mandu u twe xikandza xa yena xi hisa. Mbilu ya yena yi sungule ku ba hi ku hatlisa.</p>	<p>Ndzi endla ku yelanisa. Loko un'wana a hanguluxa swilo swa mina a nga ndzi kombelanga, a ndzi ta hlundzuka. Ku fana na siku rin'wana, ndzi fike ekaya ndzi kuma sesi wa mina a hlaya ti-email ta mina eka khomphyuta. Ndzi twe xikandza xa mina xi hisa, mbilu ya mina yi be hi ku hatlisa kutani ndzi huwelela, ku fana na Mandu.</p>
<p>'Yoo e-e! Vona Anna! Un'wana a hlaya dayari ya mina!' a huwelela.</p> <p>'Hi nga swi kuma leswaku i mani!' ku vula Anna. 'Hi ta va mafokisi ya dayari!'</p> <p>Mandu na Anna va kambisise dayari.</p> <p>'Languta nkandziyiso wa tintiho leto thyaka,' ku vula Anna. 'Lebyi i vuthala bya kahle! U ehleketa mani loyi a nga na tintiho to thyaka?' 'Ndza beja i ndzisana ya mina ya mufana,' ku vula Mandu. 'Thabo u tshama a ri na tintiho to thyaka loko a heta ku tlanga ehandle!'</p>	<p>Loko un'wana a hanguluxe swilo swa mina, munhu wo sungula loyi ndzi nga n'wi ehleketelaka i ndzisana ya mina ya nhwanyana. Leswi swi ndzi tsundzuxa Mandu, hikuva munhu wo sungula loyi a n'wi ehleketelaka i ndzisana ya yena ya mufana!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>'A hi fambi hi ya n'wi lava. Hi fanele ku n'wi vutisa swivutiso ku vona loko ku ri yena!' ku vula Anna.</p> <p>Mandu a anakanya Thabo a karhi a hlaya swihundla swa yena hinkwaswo. Kambe u vuye a tsundzuka leswaku ndzisana ya yena yo va na ntlhanu wa malembe ntsena. A nga si kota ku hlaya!</p> <p>'Yima! Ku nga va ku nga ri yena! A nga koti ku hlaya!' ku vula Mandu, a karhi a hleka.</p> <p>'A hi lavi vuthala byin'wana,' ku vula Anna. Mandu u sungule ku kambela dayari, papila hi papila.</p>	
<p>'Vona misisi leyi yo tshwukanyana!' ku vula Mandu, a khoma xiphemu xa nsisi wo tshwukanyana. 'Lebyi i vuthala bya nkoka,' a vula.</p> <p>'Un'wana wa misisi yo tshwukanyana u hlaye dayari ya mina.'</p> <p>'Vanhu hinkwavo endyangwini waka hina va na misisi ya ntima. Ku nga va ku ri mani? I mani loyi ndzi n'wi tivaka a nga na misisi yo tshwukanyana?' A vutisa, a languta hi ku ehleketela misisi ya Anna yo tshwukanyana.</p> <p>'A hi mina! Ndza tshembisa!' ku vula Anna. 'Naswona, wolowo i nsisi wo tshwukanyana wo koma. Misisi ya mina yi lehile!'</p>	<p>Ndzi nga yelanisa – xiphemu lexi xa xitori xi ndzi tsundzuxa filimi leyi ndzi nga yi vona, xinhwanyatana a xi yiveriwe ritlama. Munghana wa yena u tinyeketele ku n'wi pfuna ku kuma khamba. Va lavalavile na ku lavalava. Kambe ekuheteleleni a ku ri munghana wa yena loyi a nga yiva ritlama! U tiendle onge u lava ku pfuna leswaku a ku ri yena! Ndza tivutisa leswaku a ku ri yena Anna loyi a nga hlaya dayari? Kumbe hi swona swi endlaka Anna a tiyimiserile ku kuma loyi a nga n'wi totaka hi nandzu lowu, ku fana na le ka filimi leyi ndzi nga yi vona?</p>
<p>'Hi fanele hi rhiya ku vona leswaku a hi nge n'wi kumi loyi a nga hlaya dayari,' ku vula Mandu. Mandu u ttherisele dayari ya yena ehansi ka mubedo. Kutani, a chela fulahu ekusuhi na mubedo wa yena. 'Loko un'wana o tshunela ekusuhi na dayari ya mina, hi ta kuma mikondzo ya yena eka fulahu.' Ku hlamusela Mandu. Kutani vanhwanyana va tumbela kwala khonweni va rindzela! Endzhaku ka timinetyana, va twe mpfumawulo wo halahala wu twala ekamareni.</p>	
<p>Va tsutsumile va ya ekamareni ra Mandu. 'Hi ku kumile!' ku huwelela Anna. Kambe a ku nga ri na munhu! A ku nga ri na munhu handle ka mbyana ya Mandu, Zola. Laha hansi a ku tele mikondzo ya mbyana eka fulahu.</p> <p>Nhompfu ya Zola a yi eka dayari ya Mandu!</p> <p>Mandu u sungule ku hleka. 'Ku fanele ku ri misisi ya Zola yo tshwukanyana eka dayari!' Zola wo huhwa. Ku vula Anna. 'U ta fanela ku lava ndhawu yo antswa ku tumbeta dayari ya wena!'</p>	<p>Oho! Xitori lexi a xi nga fani na filimi leyi ndzi nga yi vona. A ku nga ri Anna. A ku ri mbyana ya Mandu yo huhwa. Leswi swi ndzi tsundzuxa nkarhi lowu ndzi nga ehleketa leswaku ndzisana ya mina u dye sangweji ya mina. Kambe, ndzi vone mbyana ya mina yi karhi yi yi dya!</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Mandu u ehleketela mani?	A ehleketela ndzisana ya yena ya mufana na Anna.
Mandu na Anna va swi kume njhani leswaku i mani a nga hlaya dayari?	Va lave vuthala na ku rhiya.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini Mandu a fanele ku kuma ndhawu yo antswa yo tumbeta dayari ya yena?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva dayari yi fanele ku va xihundla. • Hikuva Zola u kume dayari ya yena hi ku olova. • Hikuva Anna wa swi tiva leswaku dayari yi tumbetiwe kwihi, kutani a ka ha ri ndhawu yo tumbeta ya xihundla.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 7**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawo yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - ku tsala hi ku kandziyisa
  - ku tsala hi ku kokela
  - hungu

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Eka dayari ya mina	<i>Endla onge u pfula buku</i>
Ndzi tsala eka wena siku rin'wana	<i>Endla onge u tsala emoyeni</i>
Na rin'wana	
Ndzi tsala miehleketo na matitwelo ya mina	<i>Veka mavoko embilwini.</i>
Swi ndzi endla ndzi ti twa kahle	<i>Yimisa makhudzu mambirhi</i>
Ku nga vi na wun'we loyi a ku hlayaka	<i>Kombisa ku ala</i>
Dayari ya mina ya xihundla!	<i>Kombisa hi ku veka xintihwana.</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Xitori lexi a xi ri mayelana na...
Xilo xin'we lexi ndzi xi dyondzeke a ku ri...
Xin'wana lexi ndzi nga xi kuma xi tsakisa a ku ri...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo leyi dyondziweke endzhaku xikan'we na leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu. Leswi swi katsa swirhangi swin'wana.

n'	uo	a
l	n	w
g	m	x
k	i	d
h	b	e

KOMBISA

- 1 Tsundzuxa vadyondzi mimpfumawulo ya vhiki: /n'/ na /uo/
- 2 Kambela mimpfumawulo hinkwayo na switatisi leswi nga le xitsalelweni.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku vumba marito hi xitalo hi laha va nga kotaka ha kona va tirhisa mimpfumawulo na switatisi leswi nga laha henhla.
- 4 Komba vadyondzi leswi rito ri vumbisiwaka xiswona hi ku tirhisa mpfumawulo lowu kongomiweke, ku fana na: /n'/-/w/-/a/-/n/-/a/= **n'wana**
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku va nga ha vumba rito hi ku tirhisa wun'wana na wun'wana wa mimpfumawulo leyi – a va boheki ku tirhisa /n'/ **kumbe /uo/**
- 6 Komba vadyondzi leswi rito rin'wana ri vumbisiwaka swona, ku fana na: /b/-/a/-/n/-/a/ = **bana**

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala nhlokomhaka: **n', uo**
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito yo tala hi laha va nga kotaka ha kona.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku koroketa ntirho wa vona. Komba vadyondzi leswi marito lama ma vumbisiwaka xiswona (na man'wana): **n'wana, n'anga, n'wala, n'hwembe, muoxi, muoki, muondli, bana, dini, wena, mbaha, hlamba**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya**QHINGA RA NTWISISO: KOMISA/ YELANISA****KU RUNGULA XITORI**

- 1 Hlamusela leswaku vadyondzi va ta vulavula hi leswi va swi tsakelaka eka xitori: Dayari ya Mandu ya le xihundleni.
- 2 Va ta tlhela va vulavula hi leswi yelanaka na vona eka xitori.
- 3 Tirhisa **ku kombisa** ku komba vadyondzi hi laha va nga nyikaka 1–2 wa swivulwa hi **swin'wana leswi swi va tsakisaka** na leswi **swi yelanaka na vona** eka xitori, ku fana na: **Ndzi tsakise** hi leswaku Mandu na Anna a va fana na mafokisi, va lavisisa vuthala. **Loko** Mandu a hundzukile hikwalaho ka un'wana a hlayeke dayari ya yena, **sweswo swi ndzi tsundzuxa loko** sesi wa mina a tirhise khompyuta ya mina naswona ti-email ta mina a ti pfuriwile! A ndzi hlundzukile hikuva a ndzi ehleketa leswaku u hlaye mahungu ya mina ya xihundla.
- 4 Tlakusa swifaniso ku suka eka Buku Leyikulu. Lerisa vadyondzi ku languta swifaniso kutani va ehleketa hi leswi swi nga humelela.
- 5 Lerisa vadyondzi ku ehleketa **hi leswi va swi tsakelaka** na leswi **yelanaka na vona** eka xitori.
- 6 Kombela vadyondzi va 2–3 ku **avelana** na tlilasi mavonelo ya vona. **Pfuna** vadyondzi ku vumba swivulwa leswi nga helela.
- 7 Hlamusela na ku lulamisa swiphiso swa vadyondzi leswi talaka ku endliwa.
- 8 Lerisa vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na ku avelana marungula ya vona **vini** na munghana. (*A va fanelanga ku bela enhlokweni leswi mudyondzisi a swi vuleke. Leyi yi fanele ku va miehleketo/ mavonelo ya vadyondzi!*)

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 7**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tlilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontlha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

Giredi 3

KOTARA 2

Whiki

8

NKONGOMELO:

Hi vatsari

Malulamiso ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa swikombakomba swa marito leswi u nga ta swi lava na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo.
- 4 Tatisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: swifaniso swa matsalelo ya xikhale, swifaniso swa ribye ra vutshila eAfrika Dzonga, swifaniso swa switirho swo tsala swa xikhale.
- 5 Endla ndzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo. Xikombiso: Hi laha vativi va swa mahanyelo na ripfumelo ra vanhu va kumeke maribye ya matsalelo ya xikhale emisaveni hinkwayo, na leswi va hlayisaka swona.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 59, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 60, A hi hlayeni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 61 na 62, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Tsala eka dayari u hlamuselaka maxelo ya namuntlha.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

PFUXETA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa maribye ya matsalelo ya xikhale eka Buku Leyikulu: Vatsari va misava vo sungula
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi yisa emahlweni nkongomelo wa hina: Hi vatsari
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi dyondze yini hi nkongomelo lowu ku fikela sweswi?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Hikokwalaho ka yini hi tsala?
  - b Xana ku tsala ku hi pfuna njhani ku endla vutomi byi olova kumbe ku antswa?
  - c Xana hi xihi xikongomelo xo tsala?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - tumbuluxa
  - xo tumbuluxiwa
  - thekinoloji

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Eka dayari ya mina	<i>Endla onge u pfula buku</i>
Ndzi tsala eka wena siku rin'wana	<i>Endla onge u tsala emoyeni</i>
Na rin'wana	
Ndzi tsala miehleketo na matitwelo ya mina	<i>Veka mavoko embilwini.</i>
Swi ndzi endla ndzi ti twa kahle	<i>Yimisa makhudzu mambirhi</i>
Ku nga vi na wun'we loyi a ku hlayaka	<i>Kombisa ku ala</i>
Dayari ya mina ya xihundla!	<i>Kombisa hi ku veka xintihwana.</i>

Ntivontsalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka **Marito ya Vun'we na Vunyingi.**
- 2 Kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano, u tlula mintila exikarhi ka tinomboro.
- 3 Vitanela marito ya vun'we lama landzelaka. Vadyondzi va fanele ku tsala marito etlhelo ka nomboro leyi faneleke.

Marito ya vun'we na vunyingi

- 1 ximanga
  - 2 mbyana
  - 3 penisele
  - 4 riqingo
  - 5 xitulu
- 4 Lexi landzelaka, lerisa vadyondzi ku tlhela va tsala marito ma ya eka vunyingi, eka ntila lowu nga laha hansi.
  - 5 Eka ntlhanu wa timinete to hetelela ta dyondzo, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, u vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
  - 6 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha marito ma cincaka.
  - 7 Khwatihata tipatironi leti, ku fana na:

Marito ya vun'we na vunyingi

- 1 ximanga
swimanga
  - 2 mbyana
timbyana
  - 3 penisele
tipenisele
  - 4 riqingo
tinqingo
  - 5 xitulu
switulu
- 8 Kombela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va karhi va hlaya kumbe ku tsala.
  - 9 Lerisa vadyondzi ku humesa khirayoni va koroketa ntirho wa vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Vatsari vo sungula va misava.
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, va vutisi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku hlanganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Ku hlela

NHLOKOMHAKA: Hlawula xitori lexi u xi hlayeke lembe ku xi kambisisa.

NTIRHO: Tsala nkambisiso wo olova wa buku.

KU LULAMISA:

- Tsala nongonoko wo kambela mahlelelo exitsalelweni u nga si sungula dyondzo yo tsala.
- Tsala mpfapfarhuto to wa wena exitsalelweni u nga si sungula dyondzo. Katsa xihoxo xin'we kumbe swimbirhi.

NONGONOKO WA MAKAMBELELO YO HLELA:

- 1 Xana ndzi tsale letere lerikulu eka letere ro sungula eka nhlokomhaka ya buku kumbe xitori?
- 2 Xana ndzi ndzi kongome eka buku yin'we kumbe xitori eka nkambisiso wa buku ya mina hinkwayo?
- 3 Xana ndzi hlamuserile leswaku hikokwalaho ka yini ndzi yi/xi tsakerile kumbe ndzi nga yi/xi tsakelanga buku kumbe xitori?
- 4 Xana marito hinkwawo ma na mapeletelo lama lulameke?
- 5 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi sungula hi letere lerikulu?
- 6 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi hetelela hi xihikahato lexi faneleke?

KOMBISA MAENDLELO YO HLELA (NDZA ENDLA)

- 1 Hlayela vadyondzi ehenhla nongonoko wa ku hlela.
- 2 Xo landzela, hlayela vadyondzi ehenhla mpfapfarhuto wa wena.
- 3 Hlaya nongonoko wo hlela, nakambe u kombeta loko mpfapfarhuto wa wena wu lulamile, kumbexana u lava ku endla ndzulamiso kumbe ku antswisa.
- 4 Kombisa ndlela yo lulamisa na vadyondzi.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HLELA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Kombela vadyondzi ku kuma laha va nga mpfapfarhuta kona ntirho wo tsala.
- 3 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku hlaya nongonoko wo kambela wo hlela na ku endla mindzulamiso kumbe ku antswisa loku lavekaka.
- 4 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tilasini u khoma tinhlengeletano letitsongo – tiyisisa leswaku u tirha na ntlawa wo hambana wa vadyondzi eka ntirho wo tsala wun'wana na wun'wana.
- 5 Languta swihoxo leswi talaka ku endliwa eka matsalelo ya vadyondzi.

- 6 Kombokela vadyondzi ku ku yingisela kutani u tsala swihoxo leswi talaka ku endliwa exitsalelweni.
- 7 Komba vadyondzi ku lulamisa swihoxo leswi.

Lembe leri, Ndzi hlaiyile tswii tswii tswii hi

roald (d)ahlo
R D

Lexi i xitori xa le xikarhi ka Tatana na
Manana lava a va nyenya vanhu. A va nga
ri kahle eka vanhu hinkwavo na swiharhi.

Ndzi rhandza leswaku swinyenyana swi
hlule Tatana na Manana Tswii Tswii Tswii
eku heteleleni, hi ndlela yo tsakisa.

A ndzi ehleketa leswaku xitori a xi ta
antswa loko swifaniso a swⁱ ri swa muhlovo.

Ndzi ehleketa ku ri vana hink^wavo a va ta
tsakela xitori lexi hiku^vwa xa tsakisa.

Hi ku katsakanya xitori lexi xi hi dyondzisa
leswaku hi fanele ku va ni musa kumbe swo
biha swi nga hi humelela.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 8.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **ph**
- 2 Vula rito: **phela**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: / **ph**/-/e/-/l/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wun'we wo sungula wa rito: / **ph**/
- 5 Vula mpfumawulo wun'we wa vumbirhi wa rito: /e/
- 6 Vula mpfumawulo wun'we wa vunharhu wa rito: /l/
- 7 Vula mpfumawulo wun'we wo hetelela wa rito: /a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **phela**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: / **ph**/-/e/-/l/-/a/ = **phela**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**phe**/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**la**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**phe**/-/la/ = **phela**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **vh**
- 2 Vula rito: **vhilwa**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**vh**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**i**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**lw**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /**a**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: /**vh**/-/i/-/lw/-/a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **vhilwa**
- 9 Lerisa vadyondzi ku fambelanisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**vh**/-/i/-/lw/-/a/ = **vhilwa**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito?: /**vhi**/
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito?: /**lwa**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**vhi**/-/lwa/ = **vhilwa**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya ph, vh**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 phama
  - 2 phela
  - 3 phepha
  - 4 vhiki
  - 5 vhakacha
  - 6 vhengele
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

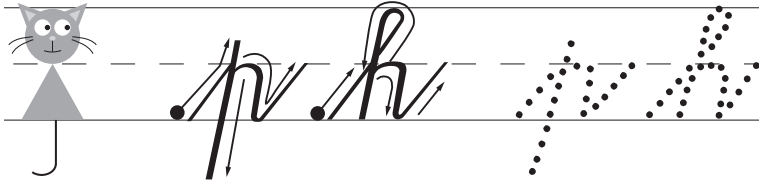

Ntivotso:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **ph, vh**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

phama

phela

phepha

hiki

hakacha

hengele

Phama vuswa u dya.

Uhiki leri taku xikolo

xa pfala.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1

MAQHINGA YA Ntwisiso: KAMBISISA TSALWA

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Vatsari vo sungula va misava</u></p> <p>Vanhu va tumbuluxe swilo swo tala swo hambana swa xithekinoloji. Hi tumbuluxe mimovha, tikhompyutara na tiselulafoni. Hi tumbuluxe swiyanimoya, tirhoboto, na swigwitsirisi. Kambe xin'we xo tsakisa xa xithekinoloji lexi munhu a nga xi tumbuluxa i xin'wana lexi ti kombaka xi olova: ku tsala.</p>	<p>Oho! Ndzi dyondza leswaku ku tsala i thekinoloji. A ndzi nga ta swi ehleketa leswaku vanhu va tumbuluxe ku tsala.</p>
<p>Vanhu va sungule ku tsala kwalomu ka 5,000 wa malembe lama nga hundza. Yin'we ya tindhawu leti ku tsala ku nga sunguriwa kona yi vitaniwa Sumer. Sumer yi kumeka elraq ya masiku lawa. Sumer a ku ri yin'we ya tindhawu to sungula emisaveni laha vanhu va nga sungula ku tshama emadorobeni. Ku va na vanhu vo tala endhawini yin'we swi cince ndlela leyi vanhu a va hanya ha kona.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku eka 5,000 wa malembe lama nga hundza vanhu a va nga swi tivi ku tsala. Ndzi ehleketa leswaku vutomi a byi hambanile hi nkarhi wa kona.</p>
<p>Vanhu va le Sumer va ake titempele letikulu endzeni ka makhumbi ya madoroba ya vona leswaku va ta gandzela swikwembu swa vona. Hambiswiritano, titempele a ti nga tirhiseriwi ku gandzela. Titempele a ti tirhisiwa tanihi vuhlayiselo bya swibye swo hambana. Vatsari va tempele va tumbuluxe sisteme yo landzelerisa swilo leswi a swi hlayisiwa etitempeleni – leswaku va nga rivali. Leyi i ndlela leyi ku tsala ku nga tumbuluxiwa ha yona.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku kwalomu ka 5,000 wa malembe lama nga hundza titempele a ti tirhisiwa ku gandzela na vuhlayiselo bya swibye.</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
Anakanya loko ku ta hela nkarhi wo tshovela, vafundhisi a va lava ku hlayisa 10 wa mabasikiti ya koroni evuhlayiselweni bya le tempeleni. Mutsari a dirowa xifaniso lexitsongo xa xinsinyana xa koroni, kutani a tsala mimfungho ya 10 eka xitsalelo xa yena.	Ndzi dyondza leswaku koroni a ku ri swin'wana swa leswi a swi hlayisiwa etitempeleni. Ndza tshemba leswaku va hlayise swilo swo tala emakumu ka nkarhi wo heta ku tshovela.
Kutani, xitsalelo lexi xa vumba a xi tshikiwa xi oma edyamyini. Loko xi tiyile, switsalelelo leswi a swi vekiwa tanihi tirhekodi leti nga hlayiwaka eka masiku, mavhiki kumbe na malembe lama landzelaka.	Oho! Ndzi dyondza leswaku ku tsala ko sungula ku endlwe eka xitsalelo xa vumba. Ndza tivutisa leswaku phepha ri tumbuluxiwe rini?
Sisiteme yo tsala yo sungula a yi hambanile na leyi ya hina ya alifabete. A yi endlwe hi swifaniso leswitsongo ku komba swilo swo hambana.	Ndzi dyondza leswaku ku tsala ko sungula a ku ri swifaniso leswitsongo ku nga ri maletere.
Hambiswiritano, hi ku famba ka nkarhi, loko swibye swo tala swi yisiwa etempeleni, swifaniso swi cinciwe swi va swifaniso. Loko swibye swo tala swo hambana swi hlayisiwa etitempeleni ta le madorobeni, vatsari a va fanele va tsala hi ku hatlisa. A va nga ri na nkarhi wo tala wo dirowa hi ku vukheta, swinsinyana swa koroni leswi nga na vuxokoxoko, na swin'wana swibye. Kutani, xifaniso xa xinsinyana xa koroni xi hundzuke mfungho wa koroni lowu a swi olova ku dirowa. Mfungho lowu wu ve wu twisiseka tanihi hi ku hlamusela koroni, hambileswi a wu nga ha languteki ku fana na xifaniso xa nsinyana xa koroni.	Oho! Ndzi dyondza leswaku hi ku famba ka nkarhi, swifaniso leswi leswitsongo swi hundzuke mimfungho.
Vafundhisi na vatsari a va nga faneli ku twisisa ntsena leswi nga hlayisiwa etitempeleni, kambe swilo swo hambana leswi va nga na swona hinkwaswo. Kutani vatsari va titempele to hambana ta le Sumer a va fanele ku hlangana leswaku va ta teka xiboho hi sete ya mimfungho leyi va nga ta yi tirhisa. Sisiteme leyi yo tsala yi vitaniwa khuneyiforomo.	Ndzi dyondza leswaku sisteme leyi yo sungula yo tsala a yi vitaniwa khuneyiforomo.
Leswi swo fana na leswi nga humelela eSumer swi humelerile etindhawini leti nga hluvuka emisaveni – eEgypt, Peru, na le China. Ku tsala ka hina ka masiku lama ku tumbuluke eka matsalela mo hambana ya xikhale.	--
Hi ku tumbuluxiwa ka ku tsala, vanhu a va kota ku hlayisa switori na mahungu. Hi nga aka mabindzu na rifumo. Hi nga rhumela mahungu etindhawini ta le kule swinene. Ku tumbuluxiwa ka ku tsala ku cince leswi vanhu va nga swi endlaka hi laha ku nga heriki.	Ndzi dyondza leswaku ku tsala ku hi pfune ku rhekhoda switori swa hina!

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Ku tsala ku tumbuluxiwe kwihi ro sungula?	ESumer, Iraq ya masiku lawa.
Xana vanhu va le Sumer a va tsalela eka yini?	A va tsalela eka vumba.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini ku tsala ku tumbuluxiwile?	<ul style="list-style-type: none"> Hikuva swilo a swi hlayisiwa etitempeni, naswona vanhu lava a tshama kona a va lava ndlela yo tsundzuka leswi nga hlayisiwa. Hikuva vatsari na vafundhisi a va lava ku tiva nhlayo ya swilo leswi va nga na swona hinkwaswo.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku hlaya 8.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawo yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

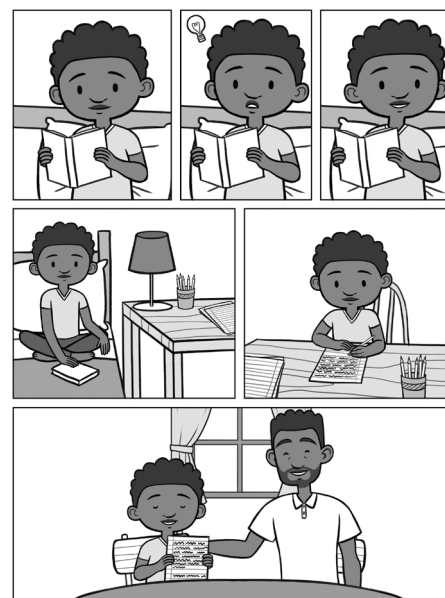
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - tempele
  - khongela
  - mutsari
  - rhekhoda

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Eka dayari ya mina	Endla onge u pfula buku
Ndzi tsala eka wena siku rin'wana	Endla onge u tsala emoyeni
Na rin'wana	
Ndzi tsala miehleketo na matitwelo ya mina	Veka mavoko embilwini.
Swi ndzi endla ndzi ti twa kahle	Yimisa makhudzu mambirhi
Ku nga vi na wun'we loyi a ku hlayaka	Kombisa ku ala
Dayari ya mina ya xihundla!	Kombisa hi ku veka xintihwana.

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawwa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri nga hela, va ti endlele switori swa vona hi swifaniso.
- 4 Vhiki leri, vadyondzi va fanele tanihi mintlawwa ku teka xiboho ku ehleketa hi xitori xa ntlawa.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 7 Kombela 1–2 wa mintlawwa yo hambana ku avelana hi xitori xa ntlawa wa vona.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **pf**
- 2 Vula rito: **pfuta**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: /**pf**/-/**u**/-/**t**/-/**a**/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**pf**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /**u**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**t**/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /**a**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **pfuta**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**pf**/-/**u**/-/**t**/-/**a**/ = **pfuta**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**pfu**/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**ta**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**pfu**/-/**ta**/ = **pfuta**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **ns**
- 2 Vula rito: **nsovo**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**ns**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**o**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhui eka rito? /**v**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**o**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: /**ns**/-/**o**/-/**v**/-/**o**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **nsovo**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**ns**/-/**o**/-/**v**/-/**o**/ = **nsovo**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito? /**nso**/
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito? /**vo**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**nso**/-/**vo**/ = **nsovo**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya pf, ns**
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.

- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **pfuta**
  - 2 **pfala**
  - 3 **pfuma**
  - 4 **nsuna**
  - 5 **nsovo**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

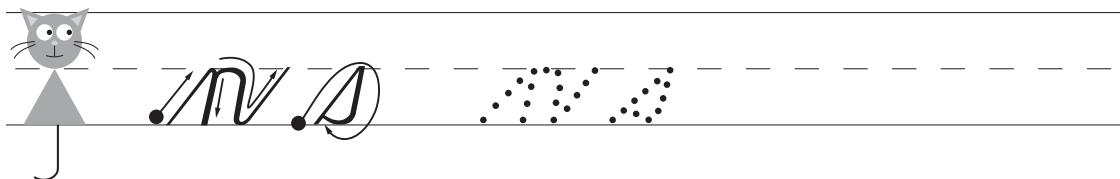
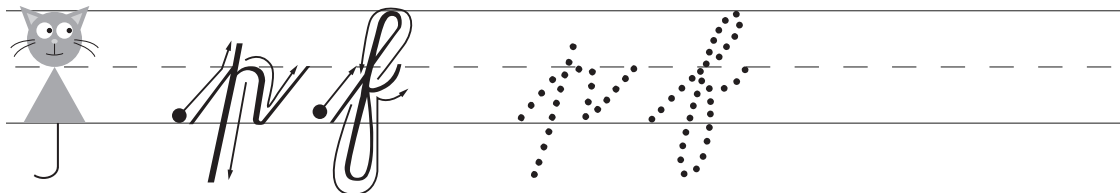

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma) letere/marito/swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **pf, ns**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito /eka swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

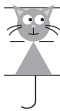
 pfuta

 pfala

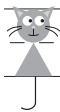
 pfuma

 nsuna

 nsovo

 nsuku

 Poto ra pfuta.

 Ndzi lumiwe hi nsuna.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Ku hangalasa na ku andlala

NHLOKOMHAKA: Hlawula xitori lexi u xi hlayeke lembe ku xi kambisisa.

NTIRHO: Tsala nkambisiso wo olova wa buku.

RIMBA RA MATSALELO:

Lembe leri, ndzi hlaye ...

Xitori lexi xi mayelana na ...

Ndzi tsakise ...

A ndzi tsakelanga ...

A ndzi ehleketa leswaku xitori a xi ta va xi antswa loko ...

Ndzi ehleketa... a nga tsakela xitori lexi hikuva ...

Hi ku angarhela...

KU LULAMISA: Loko u nga si sungula dyondzo yo tsala, tsala mpfapfarhuto lowu mi wu hleleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.

KU KOMBISA MAENDLELO YO HANGALASA (NDZA ENDLA)

- 1 Tsundzuxa vadyondzi leswaku hi Musumbhunuku u tirhisile nongonoko wa makambeleo yo hlela ku hlela mimpfapfarhuto wa wena.
- 2 Lexi landzelaka, byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta hangalasa na ku andlala xiphemu xa hina xo hetelela xa ku tsala.
- 3 Komba vadyondzi leswi u tlhelaka u tsarisa swona xiphemu xa wena xa ku tsala, xi ri na vito na siku.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HANGALASA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala siku na nhlokomhaka: **Nkambisiso wa...**
- 3 Kombela vadyondzi ku tlhela va tsala swi basa xiphemu xa vona xo hetelela xa ku tsala, ku ri hava swihoxo.
- 4 Loko vadyondzi va ri na nkarhi, va nga dirowa mpfapfarhuto wa xihatla.
- 5 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka la tlilasini u pfuna lava tikeriwaka.

VADYONDZI VA KOMBISA KU TSALA KA VONA

- 1 Eka ntlhanu wa timinete to hetelela ta dyondzo, kombela vadyondzi ku veka swo tsala swa vona.
- 2 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku hlayela munghana leswi va swi tsaleke.

- 3 Loko vadyondzi va endlile leswi, kombela un'we kumbe vambirhi ku ta hlayela tlilasi leswi va swi tsaleke.
- 4 Endla nkombiso wa leswi vadyondzi va swi tsaleke eka levhele ya mahlo ya vona leswaku va ta kota ku hlaya leswi tsariweke hi van'wana.

Lembe leri, Ndzi hlayile tswii tswii tswii hi
Roald Dahl.

Lexi i xitori xa le xikarhi ka Tatana na
Manana lava a va nyenya vanhu. A va nga
ri kahle eka vanhu hinkwavo na swiharhi.

Ndzi rhandza leswaku swinyenyana swi
hlule Tatana na Manana Tswii Tswii Tswii
eku heteleleni, hi ndlela yo tsakisa.

A ndzi ehleketa leswaku xitori a xi ta
antswa loko swifaniso a swi ri swa muhlovo.

Ndzi ehleketa ku ri vana hinkwavo a va ta
tsakela xitori lexi hikuva xa tsakisa.

Hi ku katsakanya xitori lexi xi hi dyondzisa
leswaku hi fanele ku va ni musa kumbe swo
bika swi nga hi humelela.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 8.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **phama, nyama**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **phama, nyama**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya /ph/ na /ny/ yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **nsinya, nsimu**
- 2 Vutisa vadyondzi: xana hi kwihhi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **nsinya, nsimu**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **delela**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihhi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na: **tele, penisele, sele, hele, delela**

WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **phorisa**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihhi mpfumawulo lowu siviweke. **tlurisa, byisa, wisa, vavisa, byisa byisa**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2**MAQHINGA YA KU HLAYA: KAMBISISA TSALWA**

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Vatsari vo sungula va misava</u></p> <p>Vanhu va tumbuluxe swilo swo tala swo hambana swa xithekinoloji. Hi tumbuluxe mimovha, tikhompyutara na tiselulafoni. Hi tumbuluxe swiyanimoya, tirhoboto, na swigwitsirisi. Kambe xin'we xo tsakisa xa xithekinoloji lexi munhu a nga xi tumbuluxa i xin'wana lexi ti kombaka xi olova: ku tsala.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku ku tsala i xin'we xa swin'wana swilo swa nkoka leswi vanhu va swi tumbuluxeke!</p>
<p>Vanhu va sungule ku tsala kwalomu ka 5,000 wa malembe lama nga hundza. Yin'we ya tindhawu leti ku tsala ku nga sunguriwa kona yi vitaniwa Sumer. Sumer yi kumeka elraq ya masiku lawa. Sumer a ku ri yin'we ya tindhawu to sungula emisaveni laha vanhu va nga sungula ku tshama emadorobeni. Ku va na vanhu vo tala endhawini yin'we swi cinca ndlela leyi vanhu a va hanya ha kona.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku Sumer a ku ri rin'we ra tindhawu to sungula leti nga va na madoroba. Ndza tivutisa leswaku hi tihi tindlela tin'wana leti madoroba ma nga cinca tindlela leti vanhu a va hanya ha tona?</p>
<p>Vanhu va le Sumer va ake titempele letikulu endzeni ka makhumbi ya madoroba ya vona leswaku va ta gandzela swikwembu swa vona. Hambiswiritano, titempele a ti nga tirhiseriwi ku gandzela. Titempele a ti tirhisiwa tanihi vuhlayiselo bya swibye swo hambana. Vatsari va tempele va tumbuluxe sisteme yo landzelerisa swilo leswi a swi hlayisiwa etitempeleni – leswaku va nga rivali. Leyi i ndlela leyi ku tsala ku nga tumbuluxiwa ha yona.</p>	<p>Ndzi dyondza eka swifaniso laha leswaku titempele i tindhawu letikulu. Swi vula leswaku ku na swilo swo tala swo hambana leswi nga hlayisiwa kona!</p>
<p>Anakanya loko ku ta hela nkarhi wo tshovela, vafundhisi a va lava ku hlayisa 10 wa mabasikiti ya koroni evuhlayiselweni bya le tempeleni. Mutsari a dirowa xifaniso lexitsongo xa xinsinyana xa koroni, kutani a tsala mimfungo ya 10 eka xitsalelo xa yena.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku mimfungo a ku ri xiphemu xa nkoka eka ku sungula ka ku tsala ka vanhu.</p> <p>Oho! Ndza tivutisa leswaku phepha ri tumbuluxiwe rini? A va tsala eka vumba ku nga ri epepheni.</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Kutani, xitsalelo lexi xa vumba a xi tshikiwa xi oma edyambyini. Loko xi tiyile, switsalelelo leswi a swi vekiwa tanihi tirhekhodi leti nga hlayiwaka eka masiku, mavhiki kumbe na malembe lama landzelaka.</p>	
<p>Sisiteme yo tsala yo sungula a yi hambanile na leyi ya hina ya alifabete. A yi endlwe hi swifaniso leswitsongo ku komba swilo swo hambana.</p>	<p>Anakanya loko hi karhi hi tsala, laha hi faneleke ku hete nkarhi wo tala hi karhi hi dirowa swifaniso. A swi ta teka nkarhi wo leha ku tsala xivulwa!</p>
<p>Hambiswiritano, hi ku famba ka nkarhi, loko swibye swo tala swi yisiwa etempeleni, swifaniso swi cinciwe swi va swifaniso. Loko swibye swo tala swo hambana swi hlayisiwa etitempeleni ta le madorobeni, vatsari a va fanele va tsala hi ku hatlisa. A va nga ri na nkarhi wo tala wo dirowa hi ku vukheta, swinsinyana swa koroni leswi nga na vuxokoxoko, na swin'wana swibye.</p> <p>Kutani, xifaniso xa xinsinyana xa koroni xi hundzuke mfungho wa koroni lowu a swi olova ku dirowa. Mfungho lowu wu ve wu twisiseka tanihi hi ku hlamusela koroni, hambileswi a wu nga ha languteki ku fana na xifaniso xa nsinyana xa koroni.</p>	<p>Oho! Ndzi dyondza leswaku swifaniso swi hundzuke mimfungho yo hambana hikuva swifaniso swi teke nkarhi wo leha ku swi dirowa!</p>
<p>Vafundhisi na vatsari a va nga faneli ku twisisa ntsena leswi nga hlayisiwa etitempeleni, kambe swilo swo hambana leswi va nga na swona hinkwaswo. Kutani vatsari va titempele to hambana ta le Sumer a va fanele ku hlangana leswaku va ta teka xibohe hi sete ya mimfungho leyi va nga ta yi tirhisa. Sisiteme leyi yo tsala yi vitaniwa khuneyiforomo.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku vafundhisi hinkwavo na vatsari a va ri na nhlango lowukulu laha va nga hlawula ndlela leyintshwa yo tsala swin'we!</p>
<p>Leswi swo fana na leswi nga humelela eSumer swi humelerile etindhawini leti nga hluvuka emisaveni – eEgypt, Peru, na le China. Ku tsala ka hina ka masiku lama ku tumbuluke eka matsalela mo hambana ya xikhale.</p>	<p>Ndzi dyondza leswaku ku tsala ku tumbuluxiwe etindhawini to hambana – ku nga ri endhawini yin'we.</p>
<p>Hi ku tumbuluxiwa ka ku tsala, vanhu a va kota ku hlayisa switori na mahungu. Hi nga aka mabindzu na rifumo. Hi nga rhumela mahungu etindhawini ta le kule swinene. Ku tumbuluxiwa ka ku tsala ku cince leswi vanhu va nga swi endlaka hi lah aku nga heriki.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku misava a yi ta va yi ri njhani loko a nga ku nga tumbuluxiwanga ku tsala?</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana ku tsala ku tumbuluxiwe rini?	Ku tsala ku tumbuluxiwe kwalomu ka 5,000 wa malembe lama nga hundza.
Ku tsala ku tumbuluxiwe kwini eSumer?	Ku tumbuluxiwe etitempeleni.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini ku tsala ku cincile hi ku famba ka nkarhi?	<ul style="list-style-type: none"> Hikuva ku dirowa swifaniso a swi teka nkarhi wo leha naswona vatsari a va fanele va tsala hi ku hatlisa. Ku tsala ku cincile loko swibye swo tala swi yisiwa etitempeleni. Vatsari a va fanele ku tsala hi ku hatlisa. Vatsari va le ka titempele to hambana a va fanele va hlaya leswi va nga swi tsala, kutani va tshame swin'we va ta na mimfungho leyi va nga yi tirhisaka!

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 8**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawo yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - yelana
  - maribye
  - vumba

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Eka dayari ya mina	<i>Endla onge u pfula buku</i>
Ndzi tsala eka wena siku rin'wana	<i>Endla onge u tsala emoyeni</i>
Na rin'wana	
Ndzi tsala miehleketo na matitwelo ya mina	<i>Veka mavoko embilwini.</i>
Swi ndzi endla ndzi ti twa kahle	<i>Yimisa makhudzu mambirhi</i>
Ku nga vi na wun'we loyi a ku hlayaka	<i>Kombisa ku ala</i>
Dayari ya mina ya xihundla!	<i>Kombisa hi ku veka xintihwana.</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Xitshuriwa lexi a xi ri mayelana na...
Xilo xin'we lexi ndzi xi ndzi nga xi dyondza a ku ri...
Ndzi rhandza xitshuriwa xa swianakanyiwa/ timhaka ta ntiyiso hikuva...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke eka kotara leyi:

a	m	o
tl	tw	qh
n	i	l
py	nk	mp
b	u	d
bv	nc	ns
e	c	h
vh	pf	ph

KOMBISA

- 1 Langutisa mimpfumawulo hinkwayo na yo twananisa exitsalelweni.
- 2 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku aka marito lama va nga ma kotaka va ri karhi va tirhisa mimpfumawulo no twananisa.

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito lama va nga ma kotaka.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku lulamisa mintirho ya vona vini.
- 5 Kombela vadyondzi ku byelana marito lama va nga ma aka, kutani va ma tsala exitsalelweni.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

_____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA/ KAMBISISA TSALWA

NTWISISO WO TSARIWA

- 1 Loko dyondzo yi nga si sungula, tsala nhlokomhaka leyi landzelaka, swivutiso na swo sungula swivulwa exitsalelweni.
- 2 Hlaya swivutiso na vadyondzi, u va hlamusela loko swi fanerile.
- 3 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va kanerisana hi swivutiso leswi na munghana.
- 4 Kutani, vadyondzi va fanele ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto, va tsala siku na nhlokomhaka, kutani va tsala tinhlamulo ta swivutiso.
- 5 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela ta dyondzo, hlaya tinhlamulo na vadyondzi, u va pfumelela ku koroketa mintirho ya vona vini.

VATSARI VO SUNGULA VA MISAVA

- 1 Xana ku tsala ko sungula ku tumbuluxiwe rini?
Ku tsala ku tumbuluxiwe...
- 2 Xana ku tsala ko sungula ku tumbuluxiwe kwihhi?
Ku tsala ko sungula ku tumbuluxiwe e....
- 3 Hikokwalaho ka yini hi nga ha tirhisi swifaniso leswitsongo ku tsala?
A hi tirhisi swifaniso leswitsongo hikuva...

VATSARI VO SUNGULA VA MISAVA - TINHLAMULO

- 1 Xana ku tsala ko sungula ku tumbuluxiwe rini?
Ku tsala ku tumbuluxiwe kwalomu ka 5,000 wa malembe lama hundzeke.
- 2 Xana ku tsala ko sungula ku tumbuluxiwe kwihhi?
Ku tsala ko sungula ku tumbuluxiwe eSumer.
- 3 Hikokwalaho ka yini hi nga ha tirhisi swifaniso leswitsongo ku tsala?
A hi tirhisi swifaniso leswitsongo hikuva swi teka nkarhi wo leha ku swi tsala!

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 8**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawwa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tlilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontlha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, atoms, globes), mathematics (calculators, rulers, compasses), arts (pencils, paint palettes), and general learning (books, lightbulbs, speech bubbles).

Giredi 3

KOTARA 2

Whiki

9

NKONGOMELO:

Swilo leswi

hi chavisaka

Malulamiselo ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa swikombakomba swa marito leswi u nga ta swi lava na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo.
- 4 Tatisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: timasiki to chavisa, swifaniso swa swiharhi swo chavisa (mapume, tinyoka, vanyankwave)
- 5 Endla ndzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo. Xikombiso: switori swo chavisa eka misava hinkwayo (leswi ringaneleke vadyondzi va Giredi ya 3)
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.
- 8 Cinca mintlawa yo hlaya hi ku leteriwa loko swi fanerile.
- 9 Kunguhata makambelelo ya wena ya nkamafundza na ya mafundza ya vhiki.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 63, A hi tsaleni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 64, A hi hlayeni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 66, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa swin'wana leswi ku chavisaka.

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

TIVISA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa khavara ya le mahlweni eka Buku Leyikulu: **Ku na xinghunghumana ekhabodini ya mina**
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi sungula hi nkongomelo wuntshwa lowu vuriwaka: **Swilo leswi hi chavisaka**
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi dyondze yini hi nkongomelo lowu ku fikela sweswi?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Xana swihi swiharhi leswi hi chavisaka?
  - b Xana hi vahi vanhu lava hi chavisaka?
  - c Xana ku humelela yini loko hi twa hi chava?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - swiendlo
  - norho
  - norho wo chavisa
  - xipuku

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Yingisela yingisela	<i>Veka voko endzhaku ka ndleve</i>
Ku xin'wana kwalaho	<i>Kombetela rivanti</i>
Wa xi twa xi famba hi swikunwana	<i>U famba hi ku twatwasela</i>
Xi ta exitulwini xa wena	
U nga vuli nchumu	<i>U veka ritiho enon'weni</i>
U nga entshemuli	<i>u ninginisa nhloko</i>
U nga suki	<i>U yima u ku thwixi!</i>
Kumbe xi nga kuma Wena!	<i>Huwelela "wena" u tlulela ehenhla</i>

Ntivontsalo

15 wa timinete

- 1 Kombela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka **Swivulwa swa Vun'we na Vunyingi**.
- 2 Kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano, u tlula mintila exikarhi ka tinomboro.
- 3 Vitanela swivulwa swa vun'we leswi landzelaka. Vadyondzi va fanele ku tsala swivulwa leswi ekusuhi na nomboro leyi faneleke:
Swivulwa swa vun'we na vunyingi
  - 1 Ximanga xi nantswela xinyondzwana.
  - 2 Mbyana yi vukula wanuna.
  - 3 Ndzi wisela penisele ya mina ehansi.
  - 4 Riqingo ri fayekile.
  - 5 Xitulu i xitsongo eka manana luya.
- 4 Lexi landzelaka, lerisa vadyondzi ku tlhela va tsala swivulwa swi ya eka vunyingi, eka ntila lowu nga laha hansi.
- 5 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela, tsala swivulwa leswi lulameke exitsalelweni, u karhi vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
- 6 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha marito ma cincaka.
- 7 Khwatihata tipatironi leti, ku fana na:
Swivulwa swa vun'we na vunyingi
  - 1 Ximanga xi tinantswela nenge.
Swimanga swi tinantswela milenge.
  - 2 Mbyana yi vukula wanuna.
Timbyana ti vukula vavanuna.
  - 3 Ndzi wisela penisele ya mina ehansi.
Ndzi wisela tipenisele ta mina ehansi.
  - 4 Riqingo ri fayekile.
Tinqingo ti fayekile.
  - 5 Xitulu i xitsongo eka manana luya.
Switulu i switsongo eka vamanana lavaya.
- 8 Kombela vadyondzi ku ehleketa hi tipatironi leti loko va karhi va hlaya kumbe ku tsala.
- 9 Lerisa vadyondzi ku humesa khirayoni va koroketa ntirho wa vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA NTWISISO: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: **Ku na xinghunhumana ekhabodini ya mina**
- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, vutisa leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfuna vadyondzi ku hlanganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Kunguhata u Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u nga twa u chava.

NTIRHO: Tsala xitori xa kwalomu ka 10 wa swivulwa leswi endlaka tindzimana timbirhi.

QHINGA RO KUNGUHATA: Tsala nongonoko

TIVISA NHLOKOMHAKA YA KU TSALA

- 1 Komba vadyondzi leswaku wa **ehleketa u nga si tsala.**
- 2 Hi nomo, hlamusela mavonelo ya wena hi xitori xa wena, ku fana na:
Ndzi twe ndzi chava kan'we loko gezi ri timile endlwini ya mina naswona a ndzi ri ndzexe. A ndzi swi tsakeli ku va ndzexe eka xinyama.

KU KOMBISA QHINGA RO KUNGUHATA (NDZA ENDLA)

- 1 Dirowa rimba ra nkunguhato eka tlhelo rin'we ra xitsalelo.
- 2 Komba vadyondzi leswi u endlisaka swona nongonoko hi ku hlamula swivutiso.
- 3 Hetisa rimba ra nkunguhato eka tlhelo lerin'wana ra xitsalelo.

<u>Swivutiso swa Nkunguhato</u>	<u>Kungu</u>
<p>Ndzimana 1</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana a wu chava yini? 2 Xana ku humelele yini leswi a swi ku endla u chava? 3 A wu ri kwihl? 4 A wu ri na mani? 	<p>Ndzimana 1</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Xinyama 2 Gezi a ri timile. Rivoni ra mina a ri nga ri na ndzilo. 3 A ndzi ri ekaya. 4 Ndzexe
<p>Ndzimana 2</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana u endle yini loko u twa u chava? 2 Xana i yini xi nga ku endla u antswa? 3 Xana u dyondze yini eka ntokoto lowu? 	<p>Ndzimana 2</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ndzi tshame emubedweni wa mina ndzi ti funengete nkumba. A ndzi rhurhumela! 2 Ndzi tirhise foni ku fonela sesi wa mina. Loko ndzi twile rito ra yena, a ndza ha ti twanga ndzi ri ndzexe. Ndzi twe ndzi antswa. 3 Ndzi fanele ku vona leswaku rivoni na foni ya mina swi na ndzilo ku rindza loko gezi ri famba!

VADYONDZI VA TIRHISA QHINGA RO KUNGUHATA (WA ENDLA)

- 1 Kombela vadyondzi ku pfala mahlo ya vona kutani va ehleketa hi nkarhi lowu va nga ti twa va chava.
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula** na munghana, ku avelana mavonelo ya vona.
- 3 Komba vadyondzi rimba ra nkunguhato exitsalelweni, u va byela ku tirhisa rimba leri ku kunguhata ku tsala ka vona, tanihi laha u endleke ha kona.
- 4 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va fanele ku tsala mavonelo ya vona – a va **fanelangi** va kopa kungu ra wena.
- 6 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tllasini u khoma tinhlengeletano letitsongo.

PulaniNdzimanda ya 1

1. I nyoka
2. Ndzi lavile ku fanba ehenkha ka nyoka.
3. Enhoveni emahlweni ka yindlu ya mind
4. Buti lonkulu wa mind

Ndzimanda ya 2

1. A ndzi navela ku tsutsuma ndzi ya kule
2. Buti wa mind u ndzi miyetile.
3. U ndzi tsundzuxile ku languta laha ndzi fambaka kona na leswaku ndzi nga tsutsumi loko ndzi vonda nyoka. Ndzi fanela ku dzika ndzi fambela ekule hi ku nonoka.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 9.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

- 1 Vula mpfumawulo: **bv**
- 2 Vula rito: **bvele**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: / **bv**/-/**e**/-/**l**/-/**e**/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**bv**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /**e**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**l**/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /**e**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **bvele**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**bv**/-/**e**/-/**l**/-/**e**/ = **bvele**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**bve**/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**le**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**bve**/-/**le**/ = **bvele**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **nk**
- 2 Vula rito: **nkani**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**nk**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**a**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**n**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /**i**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we wun'we: /**nk**/-/**a**/-/**n**/-/**i**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **nkani**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**nk**/-/**a**/-/**n**/-/**i**/ = **nkani**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito? /**nka**/
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito? /**ni**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**nka**/-/**ni**/ = **nkani**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya bv, nk**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.

- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **bvubvuka**
  - 2 **bvutama**
  - 3 **bvumba**
  - 4 **nkarhi**
  - 5 **nkahelo**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ntivontsalo:

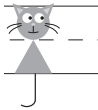
15 wa timinete

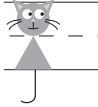
Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **bv, nk**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

 b *w* *b*

 m *k* *b*

 boubuka

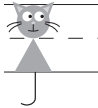
 boutama

 boubuka

 nkathi

 nkahelo

 nkombe

 Xilondza xi boubukile.

 I nkathi muni?

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1

MAQHINGA YA NTWISISO: NDZA TIVUTISA/KU EHLEKETA

Kitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Ku na xinghunghumana ekhabodini ya mina</u></p> <p>'John na Robert!' ku vitana manana wa John. 'Vekani Nintendo yeleyo mi ya eku etleleni sweswi!'</p> <p>'Swi lulamile, kambe a ndzi ri kusuhi na ku heta ntlangu lowu!' John a hlamula.</p> <p>'Tima ntlangu wolowo sweswi!' ku vula manana wa yena. 'Mi ta ya emahlweni mi tlanga mundzuku.'</p> <p>'Hi swona,' ku vula John, loko a endla onge u tima Nintendo.</p> <p>'Mi etlela kahle!' ku vula manana, a karhi a tima rivoni a pfala na rivanti.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John a tumbeta Nintembo ehansi ka malakani loko manana wa yena a nghena a ta va lela.</p>
<p>Loko manana wa yena a heta ku pfala rivanti, John u ye emahlweni na ku tlanga ntlangu.</p> <p>Robert u hatle a khoma hi vurhongo. John u tlange na lero tlanga, ku fikela loko ku va vusiku swinene.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John a tlanga exinyameni. U kongomise eka ntlangu, a nga swi voni na leswaku Robert u etlele.</p>
<p>John u ye emahlweni na ku tlanga ku fikela loko a twa mpfumawulo wun'wana wo kala wu nga tolovelekanga.</p> <p>Krrrrr! Bubu! Krrrrr! Krrrrr!</p> <p>'I yini sweswo?' ku vutisa John a chuhile. Kambe Robert a nga hlamulanga – a ha etlele. John u tshame ehenhla ka mubedo. Mahlo ya yena ma lavalava ekamareni ra xinyama a karhi ringeta ku vona lexi endlaka mpfumawulo lowu wo chavisa. U lemuke leswaku wu huma ekhabodini ya yena.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John a languta ehenhla ku suka eka ntlangu wa yena. U languta ekamareni ra yena ku vona laha mpfumawulo wu humaka kona. Ku na xinyama ekamareni. Onge ndza yi vona mbilu ya John yi ba hi ku hatlisa!</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Khabodo a yi tsekatseka. Xin'wana a xi ti ba hi rivanti. Krrrrr! Bubu! Krrrrr! Krrrrr!</p> <p>'Xinghunghumana!' ku hlevahleva John. 'Ku na mani kwalani?' a vutisa, hi rito ro rhurhumela.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John a languta khabodo yi tsekatseka. Ndza yi twa mbilu ya yena yi ba hi ku hatlisa. Ndza ri twa rito ra yena ri rhurhumela. Onge ndza xi vona xikandza xa yena. Nomu wa yena wu ahlamile naswona u dzuka nyuku!</p>
<p>Rivanti ra khabodo ri sungule ku pfuleka. John u tlurile hi ku chava a pfala rivanti. Mbilu ya yena yi karhi yi ba, u susumetele xitulu eka rivanti ra khabodo.</p> <p>'Ndza tshemba ndzi ta etlela sweswi,' a ehleketa.</p> <p>Loko a ha ku heta ku khandziya emubedweni u twe ku ba kun'wana erivantini. Sweswi mpfumawulo lowu a wu twala ngopfu. Krrrrr! Bubu! Krrrrr! Krrrrr!</p> <p>'Yoo e-e!' a ehleketa. 'Xana ndzi ta endla yini sweswi?'</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John a tsutsumela eka khabodo. U chuhile u ringeta ku famba hi ku hatlisa! U ya karhi a chava – onge u vona xinghunghumana xi huma endzeni ka khabodo, xi ri na minwala na meno lamakulu, xi n'wi dya!</p>
<p>Loko a ha talele hi ku chava, u teke xiboho xo pfuxa Robert. 'Robert! Ku na xin'wana ekhabodini! Ndzi ehleketa leswaku i xinghunghumani! Kumbexana i dayinasoso!' a hlevahleva.</p> <p>'U fanele u ri eku lorheni ka norho wo chavisa!' Robert a vula a karhi a twa vurhongo. 'Ndzi karhele! Ndzi tshiki ndzi etlela!' a vula, a karhi a hundzuluka emubedweni wa yena.</p> <p>'A wu nga ri norho! A ku ri na mimpfumawulo leyi a yi huma eka khabodo! Na rivanti a ri pfulekile!' ku vula John.</p> <p>'U nga vi xiphukuphuku, John.' 'U le ku lorheni hi ntlangu luwa wa Nintendo!' ku vula Robert, a karhi a tlangisa mahlo. 'Loko u nga chavi, pfula nyangwa!' ku vula John.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John a ninginisa Robert a ku, 'Pfuka! Pfuka!' hi rito ra le hansi ro rhurhumela. Onge ndza n'wi vona Robert a susumetela voko ra John ekule.</p>
<p>Robert u hefemulele ehenhla a teka bege ya yena. U hanguluxe endzeni ka yona kutani a kuma thoci. U fambe hi ku titshemba a kongoma khabodo. Kambe, mpfumawulo wa le henhla a wu huma eka khabodo. Krrrrr! Bubu! Krrrrr! Krrrrr! Robert u yimile a langutalanguta. Mbilu ya Robert yi sungule ku ba hi ku hatlisa.</p> <p>'Wa swi vona!' ku vula John. 'Ndzi ku byerile!'</p> <p>'A hi pfuli khabodohi xi vona!' Robert a hlevahleva.</p> <p>'Yimanyana!' a byela John.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John loko a twa mpfumawulo: a oma! A hundzuluka, nomo wa yena wu pfuleka, a chuhile!</p>

Kitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>John na Robert va nyandlamerile va kongoma khabodo. John u pfule nyangwa swintsongo, loko Robert a voningela endzeni ka khabodo. Ku na lexi a xi ringeta ku susumeta nyangwa wu pfuleka. Thoci ri va kombe mahlo mambirhi yo hatima ya rihlaza. Vafana lavambirhi va tlurile hi ku chuha.</p> <p>'Ku nga va ku ri yini?' ku hlevahleva Robert, a pfala nyangwa.</p>	<p>Onge ndza ma vona mahlo mambirhi yo hatima ya rihlaza! Vafana lava hi vambirhi va fanele onge va le ku voneni ka xinghunghumana xo chavisa, xa mahlo ya rihlaza lexi taka ku ta va hlasela!</p>
<p>Ku ba na ku halahala ku ye ehenhla swinene. Krrrrr! Bubul! Krrrrr! Krrrrr! Robert u hefemulele endzeni a koka nyangwa a pfula nakambe. Xivumbiwa xi tlurile xi huma xi hundza hi le ka vona.</p> <p>'A ku ri yini?' ku huwelela John.</p> <p>'Ximanga xa wena!' ku vula Robert.</p> <p>John na Robert va langutanile kutani ha vambirhi va sungurile ku hleka.</p>	<p>Onge ndza xi vona ximanga xi tlulela emoyeni. Onge ndza va vona John na Robert va huwelela. Va ehleketa leswaku i xinghunghumana! Onge ndza va vona dzungudza tinhloko, va pfala mahlo ya vona. Va ti twa va ri swiphukuphuku ku ehleketa leswaku i xinghunghumana! Onge ndza va vona va hlekela ehenhla!</p>
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Xana John a ehleketa leswaku ku na yini ekhabodini?</p>	<p>A ehleketa leswaku ku na xinghunghumana endzeni ka khabodo.</p>
<p>I mahlo mambirhi ya rihlaza ya mani lama a ya ri endzeni ka khabodo?</p>	<p>Mahlo yo hatima, ya rihlaza a ya ri ya ximanga xa John!</p>
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Hikokwalaho ka yini John a ehlekete leswaku ku na xinghunghumana endzeni ka khabodo ya yena?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • U twe mpfumawulo wu huma eka khabodo ya yena. • Ntlangu wu endle leswaku a chava. A ehleketa leswaku mpfumawulo lowu wu fanele wu ri wa xinghunghumana ku fana na le ka ntlangu wa yena. • Nyangwa wa khabodo a wu pfuleka. • A ku ri na ku ba na ku khwaya loku a ku huma eka khabodo. • A ku ri na mahlo mambirhi ya rihlaza endzeni ka khabodo. • A ku ri xinyama ekamarini kutani u sungule ku chava! • A nga swi ehlekete leswaku ximanga xa yena xi nga va endzeni ka khabodo!

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku hlaya 9**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cinciwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - chava
  - famba hi swikunwana
  - hala
  - ba hi matimba

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Yingisela yingisela	<i>Veka voko endzhaku ka ndleve</i>
Ku xin'wana kwalaho	<i>Kombetela rivanti</i>
Wa xi twa xi ku famba hi swikunwana	<i>U famba hi ku twatwasela</i>
Xi ta exitulwini xa wena	
U nga vuli nchumu	<i>U veka ritiho enon'weni</i>
U nga entshemuli u ninginisa nhloko	
U nga suki	<i>U yima u ku thwixi!</i>
Kumbe xi nga kuma Wena!	<i>Huwelela "wena" u tlulela ehenhla</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawe ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Byela vadyondzi ku ehleketa hi xitori lexi yelanaka na swifaniso.
- 4 Nyika vadyondzi minete kumbe timbirhi ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 5 Leswi nga ta landzela, mudyondzi un'wana na un'wana entlaweni u fanele ku kuma nkarhi wa ku nyika mavonelo ya yena ya xitori.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 7 Tsundzuxa vadyondzi ku yingisela switori swa van'wana hi vukheta.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **nc**
- 2 Vula rito: **ncila**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: **/nc/-i/-l/-a/**
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: **/nc/**
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: **/i/**
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: **/l/**
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: **/a/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **ncila**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: **/nc/-i/-l/-a/ = ncila**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: **/nci/**
- 11 Lexi landzelaka, vula peletwana ra vumbirhi ra rito: **/la/**
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: **/nci/-la/ =ncila**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **mp**
- 2 Vula rito: **mpahla**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? **/mp/**
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? **/a/**
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? **/hl/**
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? **/a/**
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: **/mp/-a/-hl/-a/**
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **mpahla**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: **/mp/-a/-hl/-a/ =mpahla**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula eka rito? **/mpa/**
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi eka rito? **/hla/**
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana na ku vumba rito: **/mpa/-/hla/ = mpahla**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya nc, mp**
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **ncila**
  - 2 **ncinci**
  - 3 **ncovo**
  - 4 **mpama**
  - 5 **mpahla**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

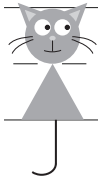

Ntivontsalo:

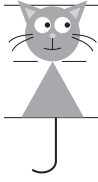
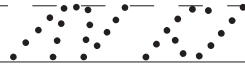
15 wa timinete

Tsala (ma) letere/marito/swivulwa hi ku koka

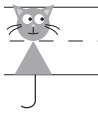
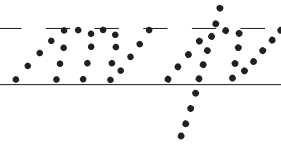
- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **nc, mp**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito /eka swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

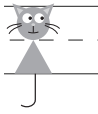
m c

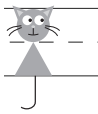
mv pv

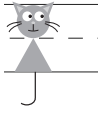
ncila

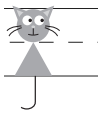
ncinci

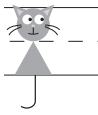
ncovo

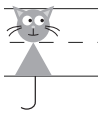
mpama

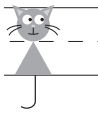
mpahla

mpandla

Vafana wa tlanga ncuwa.

Ndzi ta ku ba hi mpama.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 wa timinete

Mpfapfarhuta

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u nga twa u chava.

NTIRHO: Tsala kwalomu ka 10 wa swivulwa leswi endlaka tindzimana timbirhi.

RIMBA RA MATSALELO:

Ndzi twe ndzi chava loko... (*hlamusela leswi nga humelela hi 4–5 wa swivulwa*)

Leswi ndzi nga swi endla ... (*hlamusela leswi xiyimo xi nga lulamisiwa ha kona hi 4–5 wa swivulwa*)

Ndzi twe ndzi antswa loko...

KU LULAMISA: U nga si sungula dyondzo ya ku tsala, tsala kungu leri u ri endleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.

KU KOMBISA NDLELA YO MPFAPFARHUTA (NDZA ENDLA)

- 1 Tsundzuxa vadyondzi hi kungu leri mi ri endleke hi Musumbhunuku.
- 2 Hlaya kungu leri tsariweke exitsalelweni.
- 3 Lexi landzelaka, hlaya rimba ra matsalelo na vadyondzi.
- 4 Kombisa leswi u nga ta hetisisa swona rimba ra matsalelo u tirhisa kungu ra wena, ku fana na:
Ndzi twe ndzi chava loko gezi ri fambile endlwini ya mina masiku lama nga hundza. Ndzi ringete ku lumeka rivoni, kambe a ndzi rivale ku ri nyika ndzilo! A ndzi ri ekaya ndzi ri ndzexe. A ku ri na xinyama swinene naswona a ku chavisa.
Leswi ndzi nga swi endla ku vile ku tumbela emubedweni wa mina, ndzi funengela nkumba lowukulu. Kutani ndzi fonela sesi wa mina. **Ndzi twe ndzi antswa loko** ndzi twa rito ra yena. Kutani a ndza ha ti twanga ndzi ri ri ndzexe. **Ndzi dyondze leswaku** ndzi fanele ku kambisisa ndzi tiyisisa leswaku rivoni ra mina ri na ndzilo ku endlela loko gezi ri tima!

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YA MPFAMPFARHUTO (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala siku na nhlokomhaka: **Nkarhi lowu ndzi nga chavisiwa: Mpfapfarhuto**
- 3 Kombela vadyondzi ku kuma kungu ra vona ra hi Musumbhunuku na ku ehleketa hi mavonelo ya vona.
- 4 Kombela vadyondzi ku hetisa rimba ra matsalelo va tirhisa makungu ya vona.
- 5 Byela vadyondzi leswaku va nga engetela swivulwa swo tala kumbe vuxokoxoko loko va ri na nkarhi.
- 6 Tsundzuxa vadyondzi hi maqhinga lawa va nga ma tirhisaka ku va pfuna.
- 7 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tilasini u pfuna vadyondzi lava tsandzekaka.

Ndzi titwe ndzi chava loko ndzi lavile ku famba ehenhla ka nyoka. A ndzi famba enhoveni na Buti wa minda. Mabyanyi a ma lehile na leswaku a ndzi nga langutangi laha a ndzi famba kona. ndzi twile kuwa emabyanyini kutani loko ndzi languta ndzi vonile nyoka leyikulu ya ribungu!

Xikan wekan we hi ku tuka ndzi lavile ku tsutsuma hi ku hatlisa ndzi ya ekule. Buti wa minda lonkulu u ndzi yimisile. U ndzi byerile ku ndzi dzika. Kutani u ndzi byerile ku hi ku nonoka ndzi fambela ekule ka nyoka. U te loko ndzo tsutsuma nyoka yi ta chava kutan yi nga ringeta ku ndzi luma.

Ndzi titwe ndzi ri kahle loko hi fambela ekule hi ku nonoka kutani nyoka yi nghena egojini.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 9.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **ncila, ncina**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **ncila, ncina**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya /l/ na /n/ yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **nceka, ncuva**
- 2 Vutisa vadyondzi: xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **nceka, ncuva**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **nceka**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na: **sweka, hleka, tseleka, veka, yimeka**

WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **mpama**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu siviweke. **tlutlama, jitama, gama, mama**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2

MAQHINGA YA KU HLAYA: NDZA TI VUTISA/ KU EHLEKETA

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Ku na xinghunghumana ekhabodini ya mina</u></p> <p>'John na Robert!' ku vitana manana wa John. 'Vekani Nintendo yeleyo mi ya eku etleleni sweswi!'</p> <p>'Swi lulamile, kambe a ndzi ri kusuhi na ku heta ntlangu lowu!' John a hlamula.</p> <p>'Tima ntlangu wolowo sweswi!' ku vula manana wa yena. 'Mi ta ya emahlweni mi tlanga mundzuku.'</p> <p>'Hi swona,' ku vula John, loko a endla onge u tima Nintendo.</p> <p>'Mi etlela kahle!' ku vula manana, a karhi a tima rivoni a pfala na rivanti.</p>	<p>Ndza tivutisa leswaku i ntlangu muni lowu John a wu tlangaka? Ndza tivutisa leswaku i swivumbiwa swa njhani leswi nga eka ntlangu lowu John a wu tlangaka?</p>
<p>Loko manana wa yena a heta ku pfala rivanti, John u ye emahlweni na ku tlanga ntlangu.</p> <p>Robert u hatle a khoma hi vurhongo. John u tlanga na lero tlanga, ku fikela loko ku va vusiku swinene.</p>	
<p>John u ye emahlweni na ku tlanga ku fikela loko a twa mpfumawulo wun'wana wo kala wu nga tolovelekanga.</p> <p>Krrrrr! Bubul! Krrrrr! Krrrrr!</p> <p>'I yini sweswo?' ku vutisa John a chuhile. Kambe Robert a nga hlamulanga – a ha etlele. John u tshame ehenhla ka mubedo. Mahlo ya yena ma lavalava ekamareni ra xinyama a karhi ringeta ku vona lexi endlaka mpfumawulo lowu wo chavisa. U lemuke leswaku wu huma ekhabodini ya yena.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John a langute khabodo ya yena. A ri eku tlangeni ka mintlangu ya vhidiyo. Onge ndza swi vona swivumbiwa swo chavisa leswi minkarhi yin'wana swi va ka kona eka mintlangu ya vhidiyo. Ndzi ehleketa leswaku John onge u vona swivumbiwa leswi nga eka Nintendo endzeni ka khabodo ya yena!</p>

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Khabodo a yi tsekatseka. Xin'wana a xi ti ba hi rivanti. Krrrrr! Bubu! Krrrrr! Krrrrr!</p> <p>'Xinghunghumana!' ku hlevahleva John. 'Ku na mani kwalani?' a vutisa, hi rito ro rhurhumela.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John a tshamile a ri yexe exinyameni. U fanele a endla onge u vona swivumbiwa leswi nga eka Nintendo swi karhi swi huma eka khabodo ku ta n'wi hlasela!</p>
<p>Rivanti ra khabodo ri sungule ku pfuleka. John u tlurile hi ku chava a pfala rivanti. Mbilu ya yena yi karhi yi ba, u susumetele xitulu eka rivanti ra khabodo.</p> <p>'Ndza tshemba ndzi ta etlela sweswi,' a ehleketa.</p> <p>Loko a ha ku heta ku khandziya emubedweni u twe ku ba kun'wana erivantini. Sweswi mpfumawulo lowu a wu twala ngopfu. Krrrrr! Bubu! Krrrrr! Krrrrr!</p> <p>'Yoo e-e!' a ehleketa. 'Xana ndzi ta endla yini sweswi?'</p>	<p>Onge ndza n'wi vona John a tsutsuma a ya ekhabodini. A nga va a ri eku ehleketni leswaku a nge pfumeleli xinghunghumana xi huma ekhabodini! Onge ndza n'wi vona a ti pfala mahlo a tumbela ehansi ka minkumba a karhi a yingisela mpfumawulo (Bubu! Krrrrr!) wu ya wu karhi wu twala ngopfu.</p>
<p>Loko a ha talele hi ku chava, u teke xiboho xo pfuxa Robert. 'Robert! Ku na xin'wana ekhabodini! Ndzi ehleketa leswaku i xinghunghumani! Kumbexana i dayinasoso!' a hlevahleva.</p> <p>'U fanele u ri eku lorheni ka norho wo chavisa!' Robert a vula a karhi a twa vurhongo. 'Ndzi karhele! Ndzi tshiki ndzi etlela!' a vula, a karhi a hundzuluka emubedweni wa yena.</p> <p>'A wu nga ri norho! A ku ri na mimpfumawulo leyi a yi huma eka khabodo! Na rivanti a ri pfulekile!' ku vula John.</p> <p>'U nga vi xiphukuphuku, John.' U le ku lorheni hi ntlangu luwa wa Nintendo!' ku vula Robert, a karhi a tlangisa mahlo. 'Loko u nga chavi, pfula nyangwa!' ku vula John.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Robert a twa a nyangatseka a tlangisa na mahlo ya yena loko John a n'wi ninginisa ku n'wi pfuxa.</p>
<p>Robert u hefemulele ehenhla a teka bege ya yena. U hanguluxe endzeni ka yona kutani a kuma thoci. U fambe hi ku titshemba a kongoma khabodo. Kambe, mpfumawulo wa le henhla a wu huma eka khabodo. Krrrrr! Bubu! Krrrrr! Krrrrr! Robert u yimile a langutalangu. Mbilu ya Robert yi sungule ku ba hi ku hatlisa.</p> <p>'Wa swi vona!' ku vula John. 'Ndzi ku byerile!'</p> <p>'A hi pfuli khabodohi xi vona!' Robert a hlevahleva.</p> <p>'Yimanyana!' a byela John.</p>	<p>Sweswi, Robert onge u vona swivumbiwa swo chavisa ekahodini ku fana na John. A va swi tivi leswaku ku na yini eka khabodo, ndzi ehleketa leswaku va nga va va vona onge ku na swivumbiwa swo chavisa eka ntlangu wa vhidiyo leyi va nga yi tlanga nkarhi wo leha.</p>

Kitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>John na Robert va nyandlamerile va kongoma khabodo. John u pfule nyangwa swintsongo, loko Robert a voningela endzeni ka khabodo. Ku na lexi a xi ringeta ku susumeta nyangwa wu pfuleka. Thoci ri va kombe mahlo mambirhi yo hatima ya rihlaza. Vafana lavambirhi va tlurile hi ku chuha.</p> <p>'Ku nga va ku ri yini?' ku hlevahleva Robert, a pfala nyangwa.</p>	
<p>Ku ba na ku halahala ku ye ehenhla swinene. Krrrrr! Bubul! Krrrrr! Krrrrr! Robert u hefemulele endzeni a koka nyangwa a pfula nakambe. Xivumbiwa xi tlurile xi huma xi hundza hi le ka vona.</p> <p>'A ku ri yini?' ku huwelela John.</p> <p>'Ximanga xa wena!' ku vula Robert.</p> <p>John na Robert va langutanile kutani ha vambirhi va sungurile ku hleka.</p>	<p>Oho! Ndza swi tiva leswaku va vone ximanga, onge va xi vona ximanga mbuya xi pfalelekile endzeni ka khabodo, xi karhi xi ba na ku khwaya leswaku xi ta kota ku huma! Ong ndza va vona va ri eku tihlekeni ku va va ehlekete leswaku ku nga va ku ri na xinghinghumana xa Nintendo endzeni ka khabodo!</p>
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Xana John u twe yini?</p>	<p>U twe ku ba na ku khwaya ku huma endzeni ka khabodo ya yena.</p>
<p>Xana John u endla yini loko a twa ku ba na ku khwaya?</p>	<p>U tlanga Nintendo exinyameni.</p>
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
<p>Hikokwalaho ka yini John a titwa a chava?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ku na mimpfumawulo loyi humaka eka khabodo ya yena. • Hikuva a ehleketa leswaku mimpfumawulo yi huma eka xinghinghumana. • Hikuva a u ehleketa leswaku swinghinghumana kumbe swivumbiwa leswi nga eka ntlangu wa yena swi le ndzeni ka khabodo. • Hikuva a nga swi tiva leswaku ku na yini endzeni ka khabodo ya yena! Swa chavisa loko hi twa swilo naswona hi nga swi tiva leswaku i yini!

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 9**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

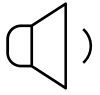
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - rhurhumela
  - huwelela
  - xitshuketa
  - xitshuketana

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Yingisela yingisela	<i>Veka voko endzhaku ka ndleve</i>
Ku xin'wana kwalaho	<i>Kombetela rivanti</i>
Wa xi twa xi famba hi swikunwana	<i>U famba hi ku twatwasela</i>
Xi ta exitulwini xa wena	
U nga vuli nchumu	<i>U veka ritiho enon'weni</i>
U nga entshemuli	<i>u ninginisa nhloko</i>
U nga suki	<i>U yima u ku thwixi!</i>
Kumbe xi nga kuma Wena!	<i>Huwelela "wena" u tlulela ehenhla</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Xitori lexi xi ndzi tsakisile/ tsakisanga hikuva...
Ndzi ehleketa leswaku a xi chavisa loko...
A ndzi ehleketa leswaku huwa exitorirni a yi endla hi...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke eka kotara leyi:

a	m	o
tl	tw	qh
n	i	l
py	nk	mp
b	u	d
bv	nc	ns
e	c	h
vh	pf	ph

KOMBISA

- 1 Langutisa mimpfumawulo hinkwayo na yo twananisa exitsalelweni.
- 2 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku aka marito lama va nga ma kotaka va ri karhi va tirhisa mimpfumawulo no twananisa.

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito lama va nga ma kotaka.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku lulamisa mintirho ya vona vini.
- 5 Kombela vadyondzi ku byelana marito lama va nga ma aka, kutani va ma tsala exitsalelweni.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

_____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA, KU EHLEKETA

MPFAPFARHUTA XITSHURIWA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emadesikini ya vona, na tibuku ta switoloveto kumbe phepha ro va hava nchumu, penisele na khirayoni.
- 2 **Kombisa** leswi u **ehleketisaka swona na ku mpfapfarhuta** swin'wana ku suka eka xitori, ku fana na: Ximanga xi humile eka khabodo. Vafana va hlamarile hikuva a va ehleketa leswaku a ku ri xipuku!
- 3 Dirowa xifaniso xa wena exitsalelweni xa Ximanga xi huma eka khabodo, na vafana va languteka va hlamarile.
- 4 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi leswaku va ta ehleketa hi swin'wana ku suka eka xitshuriwa.
- 5 Kombela vadyondzi ku pfala mahlo va wisa. Va hlayele xitshuriwa nakambe.
- 6 Kombela vadyondzi ku pfula mahlo, kutani va dirowa xilo xin'we lexi va xi anakanyeke ku suka eka xitshuriwa.
- 7 Xo hetelela, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula**, na ku avelana hi leswi va swi diroweke na munghana.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 9**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhontha ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general learning (books, papers, lightbulbs, speech bubbles).

Giredi 3

KOTARA 2

Whiki

10

NKONGOMELO:

Swilo leswi

hi chavisaka

Malulamiso ya Tlilasi

- 1 Ekusunguleni ka vhiki rin'wana na rin'wana, tiyisisa leswaku tlilasi ya wena yi basile.
- 2 Antswisa TIBODO TA NKOMBISO, hi ku susa minchumu leyi nga ha yelaniki, u yi hlayisa hi vukheta.
- 3 Kutani, lulamisa swikombakomba swa marito leswi u nga ta swi lava na mimpfapfarhuto ya rito ra nkongomelo.
- 4 Tatisa minchumu ya khumbi ra nkongomelo wa wena na tafula leri nga ta tsakeriwa hi vadyondzi, xikombiso: tinsikiti ta pulasitiki, tinyoka, kumbe swin'wana swivumbiwa swo chavisa.
- 5 Endla ndzavisiso eka inthanete ku lulamisela nkongomelo. Xikombiso: Leswi hi nga swi endlaka ku hlula ku chava ka hina, tindlela leti ku chava ku nga pfunaka na ku vavisa ha kona.
- 6 Tiyisisa swinene leswaku hinkwato tibuku ta switoloveto ta vadyondzi na Tibuku to tirhela ta DBE ti funghiwiwe, naswona ti vekiwe kahle laha ti faneleke kona.
- 7 Tiyisisa leswaku hinkwato tibuku letikulu, tibuku to hlaya leti ringanisiweke na tibuku ta layiburari ya tlilasi ti vekiwe hi nongonoko lowu faneleke.

Migingiriko yo Ndlandlamuxa

Migingiriko leyi yi nga tirhisiwa yi ri yoxe tanihi ntirho eka vadyondzi lava hatlaka va heta ntirho wa vona KUMBE loko u ri karhi u nyika swikambelo eka vadyondzi.

Nghingiriko 1: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 70, A hi hlayeni

Nghingiriko 2: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 71 na 72, A hi tsaleni

Nghingiriko 3: Buku yo tirhela ya DBE 1: Papila ra 73, A hi tsaleni

Nghingiriko 4: Dirowa xifaniso xa xin'wana lexi a wu xi chava, kambe sweswi a xa ha ku chavisi(ku chava loku u nga ku hlula)

Musumbhunuku

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

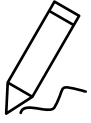
PFUXETA NKONGOMELO: KU KAMBELA VUTIVI BYA MASUNGULO

- 1 Komba vadyondzi xifaniso xa ku hlasela ka nyankwave eka Buku Leyikulu: Tidolphin ti pfuna.
- 2 Byela vadyondzi leswaku hi yisa emahlweni nkongomelo wa hina: Swilo leswi hi chavisaka.
- 3 Dirowa xirhendzevutana lexi nga na vito ra **nkongomelo** exikarhi ka xitsalelo.
- 4 Vutisa vadyondzi: *Xana mi dyondze yini hi nkongomelo lowu ku fikela sweswi?*
- 5 Tsala mavonelo ya vadyondzi etlhelo ka mepe wa miehleketo. Ntlawahata mavonelo lama fanaka swin'we.
- 6 Loko vadyondzi va tsandzeka ku hlamula, vutisa swivutiso swo ntlhontlha leswi landzelaka:
  - a Xana hi swihi swin'wana swi hi chavisaka?
  - b Xana hi nga ku hlula ku chava? Njhani?
  - c Xana hi nga sungula ku chava kun'wana kuntshwa? Njhani?

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - hlasela
  - ngati
  - swa ngati

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Yingisela yingisela	<i>Veka voko endzhaku ka ndleve</i>
Ku xin'wana kwalaho	<i>Kombetela rivanti</i>
Wa xi twa xi famba hi swikunwana	<i>U famba hi ku twatwasela</i>
Xi ta exitulwini xa wena	
U nga vuli nchumu	<i>U veka ritiho enon'weni</i>
U nga entshemuli	<i>u ninginisa nhloko</i>
U nga suki	<i>U yima u ku thwixi!</i>
Kumbe xi nga kuma Wena!	<i>Huwelela "wena" u tlulela ehenhla</i>

Ntivontsalo

15 wa timinete

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku.
- 2 Kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 ekusuhi na ndzilakano.
- 3 Tsala xivulwa lexi landzelaka exitsalelweni ekusuhi na nomboro 1: U siye tibuku ta yena lahaya.
- 4 Xo landzela, tsala masivi lama landzelaka ekusuhi na tinomboro 2–5:
  - 2 Vona
  - 3 Mina
  - 4 Wena
  - 5 Hina
- 5 Kombela vadyondzi ku tlhela va tsala xivulwa va sungula hi rito leri nyikiweke.
- 6 Eka timinete ta ntlhanu to hetelela, tsala swivulwa leswi lulameke exitsalelweni, u karhi vula mimpfumawulo na ku hlamusela matsalelo yo koka loko u karhi u endla leswi.
- 7 Kutani, kombela vadyondzi ku komba patironi yin'wana na yin'wana leyi va yi vonaka, ku fana na: laha xivulwa xi cincaka.
- 8 Khwatihata tipatironi tin'wana na tin'wana, ku fana na:
  - 1 U siye tibuku ta yena lahaya.
  - 2 Vona va siye tibuku ta vona lahaya.
  - 3 Mina ndzi siye tibuku ta mina lahaya.
  - 4 Yena u siye tibuku ta yena lahaya.
  - 5 Hina hi siye tibuku ta hina lahaya.
- 9 Lerisa vadyondzi ku humesa khirayoni va koroketa ntirho wa vona.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

U nga si sungula ku hlaya

QHINGA RA Ntwisiso: BVUMBA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emetini kumbe laha va nga kotaka ku vona kahle eka Buku Leyikulu.
- 2 Pfula Buku Leyikulu eka xitori xa: Tidolphin ti pfuna

- 3 Famba hi xifaniso eka papila rin'wana na rin'wana, va vutisi leswaku va ehleketa leswaku ku humelela yini.
- 4 Pfunya vadyondzi ku hlanganisa swifaniso, leswaku va kota ku twisisa leswaku xitori xi mayelana na yini.
- 5 Tivisa marito mantshwa ya ntivomarito lama yelanaka na swiphemu swa xitori.
- 6 Tlhela u hlaya xitori nakambe kan'we, u nga yimi.

Ku tsala:

30 wa timinete

Hlela

NHLOKOMHAKA: Tsala hi nkarhi lowu u nga twa u chava.

NTIRHO: Tsala kwalomu ka 10 wa swivulwa leswi endlaka tindzimana timbirhi.

KU LULAMISA:

- Tsala nongonoko wo kambela mahlelelo exitsalelweni u nga si sungula dyondzo ya ku tsala.
- Tsala mpfapfarhuto to wa wena exitsalelweni u nga si sungula dyondzo. Katsa xihoxo xin'we kumbe swimbirhi.

NONGONOKO WA MAKAMBELELO YO HLELA:

- 1 Xana ndzi tirhise nkarhi lowu nga hundza?
- 2 Xana ndzi tirhise munhu wo sungula ('mina' na 'hina'?)
- 3 Xana leswi nga humelelela swi famba hi ku landzelelana?
- 4 Xana ndzi na kwalomu ka 10 wa swivulwa leswi heleleke leswi swi nga hi tindzimana timbirhi?
- 5 Xana mapeletelo ma lulamile?
- 6 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi sungula hi letere lerikulu?
- 7 Xana xivulwa xin'wana na xin'wana xi hetelela hi xihikahato lexi faneleke?

KOMBISA MAENDLELO YO HLELA (NDZA ENDLA)

- 1 Hlayela vadyondzi ehenhla nongonoko wa ku hlela.
- 2 Xo landzela, hlayela vadyondzi ehenhla mpfapfarhuto wa wena.
- 3 Hlaya nongonoko wo hlela, nakambe u kombeta loko mpfapfarhuto wa wena wu lulamile, kumbexana u lava ku endla ndzulamiso kumbe ku antswisa.
- 4 Kombisa ndlela yo lulamisa na vadyondzi.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HLELA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Kombela vadyondzi ku kuma laha va nga mpfapfarhuta kona ntirho wo tsala.

- 3 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku hlaya nongonoko wo kambela wo hlela na ku endla mindzulamiso kumbe ku antswisa loku lavekaka.
- 4 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, fambafamba la tllasini u khoma tinhlengeletano letitsongo – tiyisisa leswaku u tirha na ntlawa wo hambana wa vadyondzi eka ntirho wo tsala wun'wana na wun'wana.
- 5 Languta swihoxo leswi talaka ku endliwa eka matsalelo ya vadyondzi.
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisa kutani u tsala swihoxo leswi talaka ku endliwa exitsalelweni.
- 7 Komba vadyondzi ku lulamisa swihoxo leswi.

Ndzi titwe ndzi chava loko ndzi lavile ku famba ehenhla ka nyoka. A ndzi famba ehoveni na Buti wa mind. Mabyanyi a ma lehile na leswaku a ndzi nga langutangi laha a ndzi famba kona. Ndzi twile kuwa emabyanyini kutani loko ndzi languta ndzi vonile nyoka leyikulu ya ribungu!

Xikan'wekan¹we hi ku tuka ndzi lavile ku tsutsuma hi ku hatlisa ndzi ya ekule. Buti wa mind lonkulu u ndzi yimisile. U ndzi byerile ku ndzi dzika. Kutani u ndzi byerile ku hi ku nonoka ndzi fambela ekule ka nyoka. U te loko ndzo tsutsuma nyoka yi ta chava kutani yi nga ringeta ku ndzi luma.

Ndzi titwe ndzi ri kahle loko hi fambela ekule hi ku nonoka kutani nyoka yi nghenda egojini.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 10**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Musumbhunuku** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawo ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumbirhi

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **py**
- 2 Vula rito: **pyanya**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: /**py**/-/a/-/ny/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**py**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /a/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**ny**/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **pyanya**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**py**/-/a/-/ny/-/a/= **pyanya**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**pya**/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**nya**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**pya**/-/nya/ = **pyanya**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **tw**
- 2 Vula rito: **twala**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**tw**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /a/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /l/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /a/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we – wun'we: /**tw**/-/a/-/l/-/a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **twala**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**tw**/-/a/-/l/-/a/ = **twala**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito? /**twa**/
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito? /**la**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**twa**/-/la/ = **twala**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku teka tibuku ta vona ta switoloveto va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya py, tw**
- 2 Lexi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **pyitla**
  - 2 **pyanya**
  - 3 **twela**
  - 4 **twisisa**
  - 5 **twanana**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

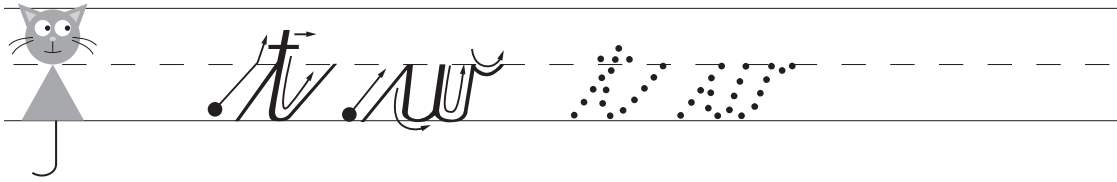
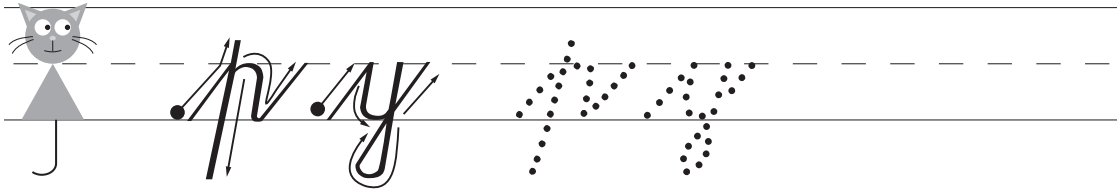
Marito: _____

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma)letere/ marito/ swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi ku vumba hi mfanelo (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **py, tw**
- 2 Kombisa matsalelo ya (ma)letere eka vadyondzi lava va tsalaka hi voko ra xinene na lava va tsalaka hi voko ra ximatsi.
- 3 Kutani byela vadyondzi ku tirha na nakulobye na ku tsala (ma)letere enhlaneni wa nakulobye un'wana na un'wana hi tintiho ta vona.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi ro hetelela ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopunula mpfumawulo/marito/swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito kumbe swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

 pyitla

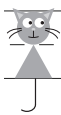
 pyanya

 twela

 twisisa

 twanana

 Isatsawani u pyitla jamu

 exinkweni.

 Hahani u ndzi twela

 rusiwana.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 1**MAQHINGA YA Ntwisiso: EHLEKETA**

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Tidolfin ti pfuna</u></p> <p>Lexi i xitori xa ntiyiso lexi vulavulaka hi ntirho wa Todd Endris wo gada bodo yo famba ehenhla ka lwandle. Xitori lexi xi humelela eMonterey Bay, Carlifornia eUnited States.</p>	
<p>Hi mixo wa nkungwa hi Mhawuri, Todd u fambile a ya eribuweni ra lwandle. U zipe suti ya yena yo tsakama a teka bodo ya yena yo gada u famba ehenhla ka lwandle, tanihi leswi a swi endlisa swona mixo wun'wana na wun'wana. Loko a nghena ematini, u vone tidolfin to saseka ta tsevu ti tlanga emagandlatini. 'A swi talanga u vona swo fana na leswi!' a ehleketa. U yimilenyana a karhi a navela leswi a swi vona.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Todd a n'wayitela a karhi a langute elwandle. U fanele a rhandza lwandle naswona a twa a hlayisekile kona hikuva u ya mixo wun'wana na wun'wana ku ya tiphina hi ku gada bodo ya yena a famba ehenhla ka lwandle.</p>
<p>Kutani, Todd a khandziya bodo ya yena a sungula ku weta a ya laha magandlati a ma sungula kona. U nghene eka gandlati lerikulu, kutani a huma eka rona a ya emhlweni leswaku a ta kuma rin'wana, tanihi ntolovelu. 'I siku ra kahle ro gada bodo yo famba ehenhla ka lwandle' Todd a ehleketa. 'Hatlisa!' a vitana munghana wa yena Brian, loyi a ri eku ambaleni ka suti ya yena yo tsakama eribuweni ra lwandle.</p>	
<p>Todd u etlele ehenhla ka bodo ya yena yo gada a hundza magandlati loko a ha yimele Brian leswaku a ta hlanguana na yena.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Todd a langute ehenhla ka xibakabaka, a ehleketa hi ndlela leyi a rhandzaka lwandle ha yona.</p>

Kitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Hi xitshuketana, xin'wana xi be bodo ya Todd hi hala hansi ka yona! Todd na bodo ya yena va hahe ntlhanu wa timitara ku ya emoyeni. Loko a wela ematini, Todd u sungule ku chuha. 'Ku fanele ku ri na nyankwave la kusuhi!' a ehleketela. Mbilu ya yena a yi ba hi rivilo ro chavisa.</p>	<p>Leswi swa chavisa hikuva swi kume Todd a hlamarile. Wa ta a ta gada bodo ya yena kwala lwandle kambe leswi a swi tolovelakanga. Onge ndza n'wi vona Todd a chuhile loko a karhi a haha emoyeni.</p>
<p>Todd u kokela ntambhu ya bodo ya yena endzhaku yi ta eka yena. U khandziye bodo ya yena a weta hi ku hatlisa leswaku a ta fika eribuweni ra lwandle. Loko a karhi a weta, a languta swicapila swa vanyankwave ematini.</p>	<p>Ku yimela swilo swi humelela swi vitaniwa nyimiso! Todd wa swi tiva leswaku yi kwini nyankwave kambe a nga ha koti ku yi vona. Onge ndza n'wi vona Todd a twa a chava loko a karhi a lava na laha ku nga na swicapila.</p>
<p>Nakambe, Todd u biwile nakambe, hi matimba sweswi. Loko Todd a wela ematini ravumbirhi, nyankwave leyikulu yo basa yi ngenise meno ya yona enhlaneni wa yena. Mati a ma tele hi ngati.</p> <p>Nyankwave yi yise Todd ndzhaku na le mahlweni, ehenhla na le hansi. Loko a karhi a ringeta ku xupuka a ya eribuweni ra nambu, Todd a rila a huwelela. 'Ndzi pfuneni! Ndzi pfuneni!' Nyankwave yi karhi yi n'wi koka yi n'wi kokela ehansi ka mati, Todd u be nhompfu ya nyankwave ko tala, ku ringeta leswaku yi n'wi tshika.</p>	<p>Yoo! Leswi swa chavisa hikuva Todd u yexe naswona u le ku hlaseriweni hi nkavavangaheti leyikulu. Onge ndza swi twa swirilo swa Todd loko a vona ngati ya yena yi tala ematini.</p>
<p>Nyankwave yi tshike nhlana wa Todd, xinkadyana. Kutani nyankwave yi luma nenge wa Todd – onge yi lava ku wu mita hinkwawo! Loko nyankwave yi khome nenge wa Todd hi meno ya wona ya tontsweka onge i xikaringana, Todd u tirhise nenge wa yena lowun'wana ku raha nyankwave hi matimba ya yena hinkwawo. Kambe nyankwave yi khomelerile hi matimba.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Todd a karhi a fambafamba a ringeta ku rahela nyankwave ekule. U fanele a chuhile leswaku nyankwave yi ta teka nenge wa yena hinkwawo!</p>
<p>A ku ri na ku tlhambutela ka mati ko tala loko Todd a nga ku lemuki ka tidolfin leti a tihlambela ti n'wi rhendzerile ti tlulela na le nhlokweni ya yena. U lo twa nyankwave yi n'wi tshika. Todd u ringetile ku phaphamala ehenhla ka mati. U twe bodo ya yena yo gada u famba ehenhla ka mati loko a twa ku lumiwa ravunharhu.</p>	<p>Leswi swa chavisa hikuva swi hi siya hi ri eka nyimiso! Onge ndza n'wi vona Todd a lavana na ribuwa ra lwandle leswaku a ta huma ematini nyankwave yi nga si vuya nakambe!</p>
<p>Loko Todd a ri eku lavalaveni, u lemuke leswaku tidolfin letiya ta tsevu ti n'wi rhendzerile. Ti be mati hi swicapila swa tona, ti chavisa nyankwave yo basa leswaku yi suka eka Todd loko a yena a karhi a teka bodo ya yena yo gada.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Todd a chuhile loko a vona a rhenderiwe hi tidolfin!</p>

Xitshuriwa	Ku Hlaya ka 1 (Ku ehleketela ehenhla)
Kutani Todd u twe rito ra Brian, 'Hatlisa, Khandziya bodo ya wena!' ku huwelela Brian. Mati a ma ha tele hi ngati. Loko Brian a karhi a pfuna ku koka Todd ku fika eribuweni ra lwandle, a karhi a languta loko ku nga vonaki swicapila. 'Ndzi kombela ku pfuniwa!' Brian a huwelela vanhu lava nga eribuweni ra lwandle.	
Emakumu Todd u twe bodo ya yena yi ba santi. A fikile eribuweni ra lwandle. 'Swi lulamile! U ta va kahle!' ku vula Brian. Todd a nga tshembanga leswaku tidolfin leto huhwa ti ponise vutomi bya yena.	Onge ndza n'wi vona Todd a hefemulela ehenhla loko a twa bodo ya yena yi ba santi. Nyimiso wu herile hikuva nyankwave a yi nge he n'wi kumi sweswi!
Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana nyankwave yi lume Todd kwihi?	Nyankwave yi sungule hi ku luma Todd enhlaneni yi tlhela yi n'wi luma na nenge.
I mani loyi a nga ponisa Todd eka nyankwave?	Tidolfin leto huhwa ti ponise Todd hi ku chavisela nyankwave ekule.
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini xitori lexi xi chavisa?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva ku na nyankwave eka xitori na swona vanyankwave va chavisa. • Hikuva Todd u lumiwa hi nyankwave naswona ku tele ngati ematini. • Hikuva Todd u yexe loko a lumiwa. • Hikuva nyankwave yi n'wi luma tindhawu to tala – nyankwave yi tshamela ku vuya ka yena nakambe. • Hikuva a hi swi tivi leswaku Todd u ta pona kumbe u ta dlayiwa hi nyankwave ku fikela loko xitori xi hela.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku hlaya 10.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumbirhi** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala leswi lavaka ku cincywa eka mintlawwa yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravunharhu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - kanakana
  - rhendzeriwa
  - tshuka
  - chuha

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Yingisela yingisela	<i>Veka voko endzhaku ka ndleve</i>
Ku xin'wana kwalaho	<i>Kombetela rivanti</i>
Wa xi twa xi famba hi swikunwana	<i>U famba hi ku twatwasela</i>
Xi ta exitulwini xa wena	
U nga vuli nchumu	<i>U veka ritiho enon'weni</i>
U nga entshemuli	<i>u ninginisa nhloko</i>
U nga suki	<i>U yima u ku thwixi!</i>
Kumbe xi nga kuma Wena!	<i>Huwelela "wena" u tlulela ehenhla</i>

VUTUMBULUXI BYO RUNGULA XITORI

- 1 Ava vadyondzi hi mintlawwa ya vona leyitsongo.
- 2 Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana khopi ya swifaniso swa vutumbuluxi byo rungula xitori.
- 3 Tsundzuxa vadyondzi leswaku vhiki leri nga hela, va ti endlele switori swa vona hi swifaniso.
- 4 Vhiki leri, vadyondzi va fanele tanihi mintlawwa ku teka xiboho ku ehleketa hi xitori xa ntlawa.
- 5 Tsundzuxa vadyondzi leswaku xitori xa vona xi fanele ku va na vutumbuluxi, kambe xi fanele xi yelana na swifaniso!
- 6 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 7 Kombela 1-2 wa mintlawwa yo hambana ku avelana hi xitori xa ntlawa wa vona.
- 8 Khensa vadyondzi ku avelana switori swa vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Pfuxeta mimpfumawulo, ku twananisa na ku hambanisa

NDZA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **qh**
- 2 Vula rito: **qhuva**
- 3 Hambanisa rito hi mpfumawulo wun'we-wun'we: /**qh**/-/u/-/v/-/a/
- 4 Vula mpfumawulo wo sungula wa rito: /**qh**/
- 5 Vula mpfumawulo wa vumbirhi wa rito: /**u**/
- 6 Vula mpfumawulo wa vunharhu wa rito: /**v**/
- 7 Vula mpfumawulo wo hetelela wa rito: /**a**/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **qhuva**
- 9 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito: /**qh**/-/u/-/v/-/a/ = **qhuva**
- 10 Lexi landzelaka, vula peletwana ro sungula ra rito: /**qhu**/
- 11 Vula peletwana ra vumbirhi ra rito: /**va**/
- 12 Kombisa ku kombetela na ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**qhu**/-/va/ = **qhuva**

HA ENDLA...

- 1 Vula mpfumawulo: **tl**
- 2 Vula rito: **tluta**
- 3 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo sungula eka rito? /**tl**/
- 4 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vumbirhi eka rito? /**u**/
- 5 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wa vunharhu eka rito? /**t**/
- 6 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wo hetelela eka rito? /**a**/
- 7 Kombela vadyondzi ku hambanisa rito hi mpfumawulo wun'wana na wun'wana: /**tl**/-/u/-/t/-/a/
- 8 Tsala rito exitsalelweni: **tluta**
- 9 Lerisa vadyondzi ku twananisa mimpfumawulo eka rito na wena: /**tl**/-/u/-/t/-/a/= **tluta**
- 10 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ro sungula ra rito? /**tlu**/
- 11 Vutisa vadyondzi: Xana hi rihi peletwana ra vumbirhi ra rito? /**ta**/
- 12 Kombela vadyondzi ku twananisa mapeletwana ku vumba rito: /**tlu**/-/ta/ = **tluta**

MA ENDLA...

- 1 Kombela vadyondzi ku humesa tibuku ta vona ta switoloveto kutani va tsala siku na nhlokomhaka: **marito ya qh, tl**
- 2 Leswi landzelaka, kombela vadyondzi ku tsala tinomboro ku suka eka 1–5 eka ndzilakano.
- 3 Vitanela marito lama landzelaka:
  - 1 **qhavula**
  - 2 **qhavulela**
  - 3 **qhiva**
  - 4 **tlanga**
  - 5 **tlimbiwa**
- 4 Vadyondzi va fanele ku tsala marito ekusuhi na nomboro leyi faneleke, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
- 5 Eka timinete timbirhi to hetelela, tsala marito lama lulameke exitsalelweni, kutani va khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke.
- 6 Kombela vadyondzi ku koroketa mintirho ya vona hi khirayoni.
- 7 Hlamusela vadyondzi leswaku va ta dyondza ku tsala mpfumawulo lowu hi KU KOKA eka dyondzo leyi landzelaka.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

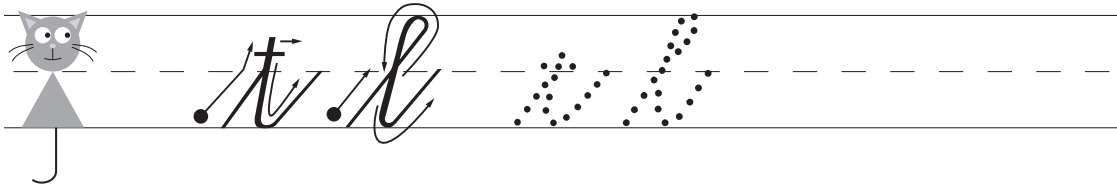
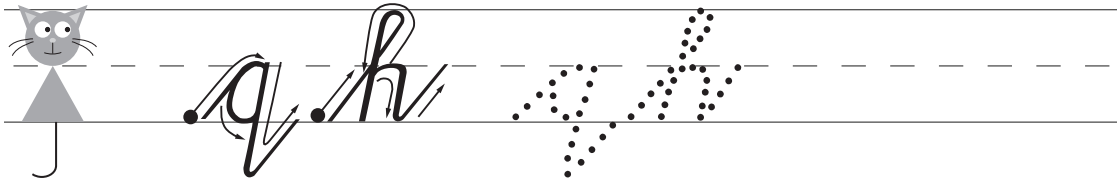
Marito: _____

Ntivontsalo:

15 wa timinete

Tsala (ma) letere/marito/swivulwa hi ku koka

- 1 Dyondzisa vadyondzi mavumbelo lamanene ya (ma)letere lamatsongo hi ku koka: **qh, tl**
- 2 Kombisa ku tsala (ma)letere eka vadyondzi lava tsalaka hi voko ra xinene kutani lava tsalaka hi ra ximatsi.
- 3 Kutani kombela vadyondzi ku tirha na munghana na ku tsala (ma)letere eminhlaneni ya vanghana hi tintiho.
- 4 Endzhaku ka leswi byela vadyondzi ku tsala (ma)letere emadesikini ya vona hi tintiho.
- 5 Xo hetelela, komba vadyondzi nakambe ku vumba (ma)letere na marito exitsalelweni.
- 6 Vadyondzi va fanele ku kopa mpfumawulo/ marito/ swivulwa etibukwini ta vona.
- 7 Vadyondzi va fanele ku khwatihata mpfumawulo lowu kongomiweke eka marito /eka swivulwa swin'wana na swin'wana leswi tsariweke.

 q havula

 q havulela

 q hiva

 tlanga

 tlimbiwa

 tliloko

 Malume u q havula

 ntukulu wa yena.

 Uafana wa tlanga bolo

 ya milenge.

NONGONOKO WUN'WANA WA NTIVONTSALO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Xivulwa: _____

Ku tsala:

30 watiminete

Ku hangalasa na ku andlala**NHLOKOMHAKA:** Tsala hi nkarhi lowu u nga twa u chava.**NTIRHO:** Tsala kwalomu ka 10 wa swivulwa leswi endlaka tindzimana timbirhi.**RIMBA RA MATSALELO:**Ndzi twe ndzi chava loko... (*hlamusela leswi nga humelela hi 4-5 wa swivulwa*)Leswi ndzi nga swi endla ... (*hlamusela hi laha xiyimo xi nga lulamisiwa ha kona hi 4-5 wa swivulwa*)

Ndzi twe ndzi antswa loko...

KU LULAMISA: Loko u nga si sungula dyondzo yo tsala, tsala mpfapfarhuto lowu mi wu hleleke hi Musumbhunuku exitsalelweni.**KU KOMBISA MAENDLELO YO HANGALASA (NDZA ENDLA)**

- 1 Tsundzuxa vadyondzi leswaku hi Musumbhunuku u tirhisile nongonoko wa makambeleso yo hlela ku hlela mimpfapfarhuto ya wena.
- 2 Lexi landzelaka, byela vadyondzi leswaku namuntlha hi ta hangalasa na ku andlala xiphemu xa hina xo hetelela xa ku tsala.
- 3 Komba vadyondzi leswi u tlhelaka u tsarisa swona xiphemu xa wena xa ku tsala, xi ri na vito na siku.

VADYONDZI VA HETISA MAENDLELO YO HANGALASA (WA ENDLA)

- 1 Nyika vadyondzi tibuku ta switoloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku tsala siku na nhlokomhaka: **Nkarhi lowu ndzi nga twa ndzi chava.**
- 3 Kombela vadyondzi ku tlhela va tsala swi basa xiphemu xa vona xo hetelela xa ku tsala, ku ri hava swihoxo.
- 4 Loko vadyondzi va ri na nkarhi, va nga dirowa mpfapfarhuto wa xihatla.
- 5 Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka la tlasini u pfuna lava tikeriwaka.

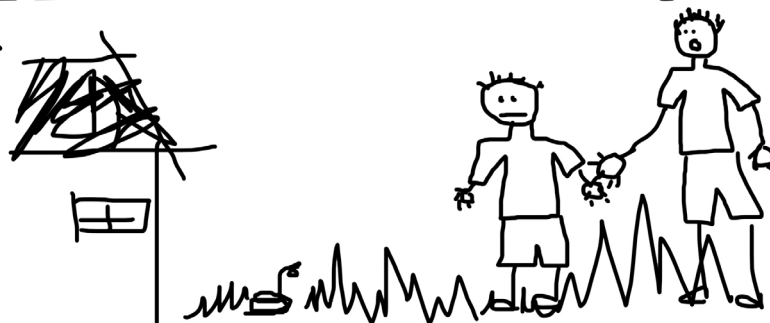
VADYONDZI VA KOMBISA KU TSALA KA VONA

- 1 Eka ntlhanu wa timinete to hetelela ta dyondzo, kombela vadyondzi ku veka swo tsala swa vona.
- 2 Kombela vadyondzi ku hundzuluka va vulavula na ku hlayela munghana leswi va swi tsaleke.
- 3 Loko vadyondzi va endlile leswi, kombela un'we kumbe vambirhi ku ta hlayela tilasi leswi va swi tsaleke.
- 4 Endla nkombiso wa ntirho wa vadyondzi eka levhele ya mahlo ya vona ku endlela leswaku va kota ku hlaya mintirho ya van'wana.

Ndzi titwe ndzi chava loko ndzi lavile ku famba ehenhla ka nyoka. A ndzi famba ehoveni na Buti wa minda. Mabyangi a ma lehile na leswaku a ndzi nga langutangi laha a ndzi famba kona. Ndzi twile kuwa emabyangini kutani loko ndzi languta ndzi vonile nyoka leyikulu ya ribungu!

Xikan'wekan'we hi ku tuka ndzi lavile ku tsutsuma hi ku hatlisa ndzi ya ekule. Buti wa minda lonkulu u ndzi yimisile. U ndzi byerile ku ndzi dzika. Kutani u ndzi byerile ku hi ku nonoka ndzi fambela ekule ka nyoka. U te loko ndzo tsutsuma nyoka yi ta chava kutani yi nga ringeta ku ndzi luma.

Ndzi titwe ndzi ri kahle loko hi fambela ekule hi ku nonoka kutani nyoka yi nghena egojini.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 10**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravunharhu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawwa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawwa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Ravumune

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mipfumawulo:

15 wa timinete

Ku siva Letere

NDZA ENDLA...

- 1 Hlamusela leswaku namuntlha, hi ta titoloveta ku langutisa ku hambana lokutsongo eka marito. Leswi swi hi pfuna ku va vahlayi vo antswa.
- 2 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **qhiva, qhivi**
- 3 Kombisa vadyondzi makumelo ya ku hambana loku, ku fana na: **qhiva, qhivi**
- 4 Hlamusela ku hambana, ku fana na: mimpfumawulo ya /a/ na /i/ yi hambanile, kambe leswin'wana hinkwaswo eka rito swa fana!

HA ENDLA...

XIYENGE XA 1

- 1 Tsala marito lamambirhi exitsalelweni: **twela, twala**
- 2 Vutisa vadyondzi: xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi?
- 3 Kombela mudyondzi ku ta khwatihata ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi, ku fana na: **twela, twala**
- 4 Hlamusela ku hambana exikarhi ka marito lawa mambirhi.

XIYENGE XA 2

- 1 Lexi landzelaka, tsala rito leri exitsalelweni: **twela**
- 2 Vutisa vadyondzi: Xana hi wihi mpfumawulo wun'we lowu u nga wu sivaka eka rito leri ku ri endla ri va rito ro hambana?
- 3 Tsala nongonoko wa mavonelo ya vadyondzi exitsalelweni, ku fana na: **comela, cela, khwela, tshivela, tlhela**

WA ENDLA...

- 1 Tsala rito leri exitsalelweni: **qhavula**
- 2 Lerisa vadyondzi ku vumba marito man'wana yo tala hi laha va nga kotaka ha kona, va siva hi mpfumawulo wun'we ntsena eka rito.
- 3 Emakumu ka dyondzo, kombela vadyondzi ku ta tsala rin'we ra marito ya vona exitsalelweni.
- 4 Hlaya marito, kutani u hlamusela leswaku hi wihi mpfumawulo lowu siviweke. **rhula, hlawula, kula, sula, gula, bula**

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Ku hlaya ka 2**MAQHINGA YA KU HLAYA: EHLEKETA**

Xitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p><u>Tidolfin ti pfuna</u></p> <p>Lexi i xitori xa ntiyiso lexi vulavulaka hi ntirho wa Todd Endris wo gada bodo yo famba ehenhla ka lwandle. Xitori lexi xi humelela eMonterey Bay, Carlifornia eUnited States.</p>	
<p>Hi mixo wa nkungwa hi Mhawuri, Todd u fambile a ya eribuweni ra lwandle. U zipe suti ya yena yo tsakama a teka bodo ya yena yo gada u famba ehenhla ka lwandle, tanihi leswi a swi endlisa swona mixo wun'wana na wun'wana. Loko a nghena ematini, u vone tidolfin to saseka ta tsevu ti tlanga emagandlatini. 'A swi talanga u vona swo fana na leswi!' a ehleketeta. U yimilenyana a karhi a navela leswi a swi vona.</p>	
<p>Kutani, Todd a khandziya bodo ya yena a sungula ku weta a ya laha magandlati a ma sungula kona. U nghene eka gandlati lerikulu, kutani a huma eka rona a ya emhlweni leswaku a ta kuma rin'wana, tanihi ntolovelu. 'I siku ra kahle ro gada bodo yo famba ehenhla ka lwandle' Todd a ehleketeta. 'Hatlisa!' a vitana munghana wa yena Brian, loyi a ri eku ambaleni ka suti ya yena yo tsakama eribuweni ra lwandle.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Brian a ringeta ku tilulamisa hi ku hatlisa leswaku a ta ya kuma munghana wa yena elwandle!</p>
<p>Todd u etlele ehenhla ka bodo ya yena yo gada a hundza magandlati loko a ha yimele Brian leswaku a ta hlangana na yena.</p>	
<p>Hi xitshuketana, xin'wana xi be bodo ya Todd hi hala hansa ka yona! Todd na bodo ya yena va hahe ntlhanu wa timitara ku ya emoyeni. Loko a wela ematini, Todd u sungule ku chuha. 'Ku fanele ku ri na nyaknwave la kusuhi!' a ehleketeta. Mbilu ya yena a yi ba hi rivilo ro chavisa.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona xikandza xa Brian loko a languta a vona Todd a ri emoyeni.</p>

Kitshuriwa	Ku hlaya ka 2 (Ku ehleketela ehenhla)
<p>Todd u kokela ntambhu ya bodo ya yena endzhaku yi ta eka yena. U khandziye bodo ya yena a weta hi ku hatlisa leswaku a ta fika eribuweni ra lwandle. Loko a karhi a weta, a languta swicapila swa vanyankwave ematini.</p>	
<p>Nakambe, Todd u biwile nakambe, hi matimba sweswi. Loko Todd a wela ematini ravumbirhi, nyankwave leyikulu yo basa yi ngenise meno ya yona ehlaneni wa yena. Mati a ma tele hi ngati.</p> <p>Nyankwave yi yise Todd ndzhaku na le mahlweni, ehenhla na le hansi. Loko a karhi a ringeta ku xupuka a ya eribuweni ra nambu, Todd a rila a huwelela. 'Ndzi pfuneni! Ndzi pfuneni!' Nyankwave yi karhi yi n'wi koka yi n'wi kokela ehansi ka mati, Todd u be nhompfu ya nyankwave ko tala, ku ringeta leswaku yi n'wi tshika.</p>	<p>Onge ndza xi vona xikandza xa Brian xi chuhile loko a languta ematini a vona mati ma va ya ntima hi ngati.</p>
<p>Nyankwave yi tshike nhlana wa Todd, xinkadyana. Kutani nyankwave yi luma nenge wa Todd – onge yi lava ku wu mita hinkwawo! Loko nyankwave yi khome nenge wa Todd hi meno ya wona ya tontsweka onge i xikaringana, Todd u tirhise nenge wa yena lowun'wana ku raha nyankwave hi matimba ya yena hinkwawo. Kambe nyankwave yi khomelerile hi matimba.</p>	<p>Loko a ndzi ri Brian eribuweni ra lwandle, a ndzi ta twa ndzi tsakile ku va ndzi nga ri ematini na nyankwave kambe a ndzi va ndzi chuhile munghana wa mina. Onge ndza n'wi vona Brian a langutile ku nga ri na lexi a nga xi endlaka hikuva a nga ta swi kota ku lwa na nyankwave lonkulu.</p>
<p>A ku ri na ku tlhambutela ka mati ko tala loku Todd a nga ku lemuki ka tidolfin leti a tihlambela ti n'wi rhendzerile ti tlulela na le nhlokweni ya yena. U lo twa nyankwave yi n'wi tshika. Todd u ringetile ku phaphamala ehenhla ka mati. U twe bodo ya yena yo gada u famba ehenhla ka mati loko a twa ku lumiwa ravunharhu.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Brian a langutile ku suka eka mati yo ka ma nga entanga, a chuhile hikuva a nga n'wi voni ka Todd eka ku tlhambutela loku hinkwako ku nga kona!</p>
<p>Loko Todd a ri eku lavalaveni, u lemuke leswaku tidolfin letiya ta tsevu ti n'wi rhendzerile. Ti be mati hi swicapila swa tona, ti chavisa nyankwave yo basa leswaku yi suka eka Todd loko a yena a karhi a teka bodo ya yena yo gada.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Brian a languteka a chuhile loko a vona Todd a rhendzeriwe hi tidolfin!</p>
<p>Kutani Todd u twe rito ra Brian, 'Hatlisa, Khandziya bodo ya wena!' ku huwelela Brian. Mati a ma ha tele hi ngati. Loko Brian a karhi a pfuna ku koka Todd ku fika eribuweni ra lwandle, a karhi a languta loko ku nga vonaki swicapila. 'Ndzi kombela ku pfuniwa!' Brian a huwelela vanhu lava nga eribuweni ra lwandle.</p>	<p>Loko Brian a ta lemuka leswaku nyankwave yi fambile, u nghena ematini ku pfuna munghana wa yena. Onge ndza n'wi vona a languteka a chuhile loko a vona laha Todd a nga lumiwa hi nyankwave. Onge ndza n'wi vona a vitana vanhu leswaku va ta n'wi pfuna!</p>
<p>Emakumu Todd u twe bodo ya yena yi ba santi. A fikile eribuweni ra lwandle. 'Swi lulamile! U ta va kahle!' ku vula Brian. Todd a nga tshembanga leswaku tidolfin leto huhwa ti ponise vutomi bya yena.</p>	<p>Onge ndza n'wi vona Brian a hefemulela ehenhla loko munghana wa yena a pone ku fa.</p>

Swivutiso swo landzelerisa	Tinhlamulo leti languteriweke
Xana Brian u ye rini ematini ku ya pfuna Todd?	U ye ku ya pfuna Todd loko tidolfin ti chavise vanyankwave.
Endla onge u vona nyankwave yi karhi yi hlasela eka xitori. Xana u ehleketa leswaku hi wihi nkarhi lowu chavisaka swinene?	<i>Ndzi ehleketa leswaku nkarhi lowu chavisaka swinene hi loko...</i>
Xivutiso xa hikokwalaho ka yini	Tinhlamulo leti languteriweke
Hikokwalaho ka yini munghana wa Todd a nga tanga ku ta n'wi pfuna?	<ul style="list-style-type: none"> • Hikuva na yena a ehleketa leswaku u ta hlaseriwa hi nyankwave. • Hikuva ku hlaseriwa loku ku humelela ematini naswona swa tika ku vona leswi humelelaka. • Hikuva a swi ta tika kuma Todd eka mati lama nga tala hi ngati. • Hikuva nyankwave leyo basa i yikulu naswona yi nga swi kota ku hlasela vanhu vambirhi hi ku olova. • Kumbexana hikuva Brian a chava ku nghena ematini loko a vona nyankwave.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela ku Hlaya 10**.
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va tlherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo cinca Ku hlaya/ mahlayelo**.
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravumune** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawo leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku faneleke ku endliwa eka mintlawo yo hlaya kumbe migingiriko.

Ravuntlhanu

Migingiriko ya swa nomo

15 wa timinete

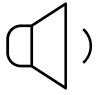
NKONGOMELO WA NTIVOMARITO

- 1 Dyondzisa hi ku tirhisa KEBV.
- 2 Endla Nkombiso wa marito na mimpfapfarhuto eka Bodo ya Nkongomelo wa Ntivomarito.
  - ehansi
  - tshuka
  - hefemuteka
  - hefemuteka hi ntshunxeko

Xinsin'wana kumbe risimu	Miencenyeto
Yingisela yingisela	<i>Veka voko endzhaku ka ndleve</i>
Ku xin'wana kwalaho	<i>Kombetela rivanti</i>
Wa xi twa xi famba hi swikunwana	<i>U famba hi ku twatwasela</i>
Xi ta exitulwini xa wena	
U nga vuli nchumu	<i>U veka ritiho enon'weni</i>
U nga entshemuli	<i>u ninginisa nhloko</i>
U nga suki	<i>U yima u ku thwixi!</i>
Kumbe xi nga kuma Wena!	<i>Huwelela "wena" u tlulela ehenhla</i>

NKANERISANO HI XITSHURIWA XA KU HLAYA SWIN'WE

- 1 Tsala rimba ra nkanerisano exitsalelweni:
Eka xitori lexi...
Ndzi ehleketa leswaku xi chavisa swinene loko...
Xitori lexi xa chavisa hikuva...
- 2 Hlayela vadyondzi rimba ra nkanerisano.
- 3 Veka vadyondzi eka **mintlaw**a ya vona **leyitsongo**.
- 4 Byela vadyondzi leswaku hinkwavo va fanele ku siyerisana ku hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana xa nkanerisano.
- 5 Kombela vadyondzi ku ku yingisela.
- 6 Kombela vadyondzi vo hambanahambana kumbe ntlawa wo karhi ku avelana hi tinhlamulo ta vona.
- 7 Loko tinhlamulo ti hoxekile, va lulamise.
- 8 Khensa vadyondzi eka ku hoxa xandla ka vona.

Ndzemuko wa mimpfumawulo na mimpfumawulo:

15 wa timinete

Kuma Rito

Tsala tafula exitsalelweni leri katsaka mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke eka kotara leyi:

a	m	o
tl	tw	qh
n	i	l
py	nk	mp
b	u	d
bv	nc	ns
e	c	h
vh	pf	ph

KOMBISA

- 1 Langutisa mimpfumawulo hinkwayo na yo twananisa exitsalelweni.
- 2 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku aka marito lama va nga ma kotaka va ri karhi va tirhisa mimpfumawulo no twananisa.

VADYONDZI VA ENDLA

- 1 Byela vadyondzi ku pfula tibuku ta vona ta switloveto.
- 2 Lerisa vadyondzi ku sungula ku tsala.
- 3 Nyika vadyondzi timinete ti3 ku kuma na ku aka marito lama va nga ma kotaka.
- 4 Pfumelela vadyondzi ku lulamisa mintirho ya vona vini.
- 5 Kombela vadyondzi ku byelana marito lama va nga ma aka, kutani va ma tsala exitsalelweni.

NONGONOKO WUN'WANA WA MIMPFUMAWULO

Mi/mpfumawulo: _____

Marito: _____

_____

Ku hlaya swin'we:

15 wa timinete

Endzhaku ko hlaya

QHINGA RA NTWISISO: KOMISA/EHLEKETA

MPFAPFARHUTA XITSHURIWA

- 1 Tshamisisa vadyondzi emadesikini ya vona, na tibuku ta switoloveto kumbe phepha ro va hava nchumu, penisele na khirayoni.
- 2 **Kombisa** leswi u **ehleketisaka swona na ku mpfapfarhuta** swin'wana ku suka eka xitori, ku fana na: Onge ndza ma vona mati ma tala hi ngati loko nyankwave yi luma nhlana wa Todd.
- 3 Dirowa xifaniso xa wena exitsalelweni xa xicapila xa nyankwave na mati ya ngati.
- 4 Lexi landzelaka, Byela vadyondzi leswaku va ta ehleketa hi swin'wana ku suka eka xitshuriwa.
- 5 Kombela vadyondzi ku pfala mahlo va wisa. Va hlayele xitshuriwa nakambe.
- 6 Kombela vadyondzi ku pfula mahlo, kutani va dirowa xilo xin'we lexi va xi anakanyeke ku suka eka xitshuriwa.
- 7 Xo hetelela, kombela vadyondzi ku **hundzuluka va vulavula**, na ku avelana hi leswi va swi diroweke na munghana.

Ku hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka

30 wa timinete

MINTLAWA: _____

- 1 Tshamisisa tlilasi hinkwayo na **Maphepha yo tirhela Ku Hlaya 10.**
- 2 Hlamusela **Nghingiriko 1** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 3 Vitana ntlawa wo sungula ku ta tirha na wena.
- 4 Endzhaku ka 15 wa timinete, va ttherisele laha va tshamaka kona.
- 5 Endla **Nghingiriko wo Cinca ku Hlaya/ mahlayelo.**
- 6 Hlamusela **Nghingiriko 2** wa hi **Ravuntlhanu** eka tlilasi hinkwayo.
- 7 Vitana ntlawa wa vumbirhi ku ta tirha na wena.
- 8 Tatisa eka Xiletelo xa wena xo Landzelerisa ntirho ku komba mintlawa leyi u yi yingiseleke, na leswi va swi hlayeke.
- 9 Tsala ku cinca loku nga ta endliwa eka mintlawa ya ku hlaya kumbe migingiriko.

Nhluto wo dyondza ririmi wa ku hela ka vhiki

15 wa timinete

- 1 Tshamisisa vadyondzi emeteni loko siku ri fika emakumu.
- 2 Endla nhluto wa ririmi wa vhiki na vhiki. U nga ha hlawula ku katsakanya dyondzo ya Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula eka nhluto/ku langutisisa loku.
- 3 Tsundzuka ku pfumelela vadyondzi ku 'hundzuluka va vulavula' na ku kanerisana hi tinhlamulo ta vona na munghana. Kutani, hlawula vadyondzi va nga ri vangani ku avelana na tilasi tinhlamulo ta vona.
- 4 Tirhisa swivutiso leswi landzelaka swo tlhonthla ku letela xiyenge xa ririmi eka nkanerisano wa wena:
  - a Xana a wu ri wihi nkongomelo wa hina wa ririmi vhiki leri?
  - b Hi swihi switori leswi hi swi hlayeke swin'we?
  - c Xana ku ve wahi marito mantshwa lawa ma nga mi tsakisa vhiki leri?
  - d Xana mi dyondze yini eka switori leswi hi swi hlayeke?
  - e Xana hi tsale hi yini vhiki leri?
  - f Xana ku tsala ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - g Xana ku hlaya ka wena ku antswise ku yini vhiki leri?
  - h Xana u tinyungubyisa ngopfu hi yini vhiki leri?
- 5 Xo hetelela, byela vadyondzi ku ehleketa hi swilo swimbirhi leswi va nga ta ya byela vandyangu hi leswi va swi dyondzeke kumbe leswi va tiantswiseke hi swona exikolweni vhiki leri.

Xiyaxiya: Maendlelo lawa yo tihluta i ya nkoka swinene eka dyondzo. U komberiwa ku ka u nga wu tluli Nghingiriko lowu wa vhiki na vhiki.

